

Говорун В.Д. Тимощук О.О

ГРИБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО–НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЕКОЛОГО–НАТУРАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

ГРИБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**м. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ,
2014**

УДК 582.287.23
ББК 42.349Я7
Г57

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ВЕРБИЦЬКИЙ Володимир Валентинович, доктор педагогічних наук, професор, директор Національного еколого–натуралістичного центру учнівської молоді.

ПРИДЮК Микола Павлович, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу мікології Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного Національної академії наук України.

ПУСТОВІТ Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти Національної академії педагогічних наук України.

ШЕВЧУК Оксана Анатоліївна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Схвалено комісією з біології, екології та природознавства Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (протокол № 1 від 18 березня 2014 року, лист Інституту ІТЗО МОН України від 05.05.2014 року №14.1/12-Г-605). Рекомендовано до друку Національною академією педагогічних наук України (лист від 05.12.2013 р. № 2-7/340), Національним ЕНЦУМ (лист від 05.12.2013 р. № 188), педагогічною радою Хмельницького ОЕНЦУМ (протокол № 04 від 11.12.2013 р.).

Посібник надруковано для забезпечення закладів освіти області згідно з рішенням Хмельницької обласної ради шостого скликання від 14.02.2014 року № 1-20/2014 «Про обласний бюджет на 2014 рік» за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища в рамках обласної акції «Шкільна екологічна бібліотека».

Відповідальний за випуск: В. В. Климчук, директор Хмельницького обласного ЕНЦУМ.

Гриби Хмельниччини. Навчальний посібник. Говорун В. Д., Тимощук О. О. — Хмельницький: Поліграфіст–2, 2014. — 176 с.

У навчальному посібнику «Гриби Хмельниччини», присвяченому 90–річчю юннатівського руху в Україні та 60–річчю створення Хмельницької обласної станції юннатів, вперше в історії області зібрано й узагальнено відомості про їстівні, умовно їстівні, неїстівні та отруйні гриби регіону.

У книзі описано 162 види шапкових грибів, умови зростання і розповсюдження кожного окремого виду гриба на території Хмельницької області, його середовище існування — ліс, дендропарк, лісосмуга, парк, сад, степові ділянки, поле, луки, галявини, згарища, узбіччя доріг. З'ясовано у книзі й площі і типи лісів, де набули поширення відомі сьогодні види грибів, а доступний стиль подачі матеріалу тут поєднано з великою кількістю яскравих фотознімків і цікавинок.

Особливістю навчального посібника є й те, що до його створення долучились педагоги і учні — учасники дитячого еколого–краєзнавчого конкурсу «Гриби Хмельниччини», які робили фотографії шапкових грибів свого краю і надсилали на конкурс цікаві бувальщини, місцеві перекази, легенди про гриби, змістовні замітки.

Навчальний посібник «Гриби Хмельниччини» розрахований на широке практичне використання учнівською молоддю та педагогічними працівниками, любителями «тихого полювання» і природи рідного краю. Він має забезпечити покращення процесу просвітницької роботи і попередження небезпечних отруєнь грибами серед місцевого населення.

ISBN 978-966-1502-67-2

© Говорун В.Д., Тимощук О.О., 2014
© Поліграфіст–2, 2014

У книзі «Гриби Хмельниччини» розглянуто 162 види шапкових грибів, із них — 98 видів їстівних грибів, 21 вид умовноїстівних грибів, 21 вид неїстівних грибів і 22 види отруйних грибів. Вивчено розповсюдження кожного окремого виду гриба по території Хмельницької області, його середовище існування — ліс, дендропарк, лісосмуга, парк, сад, степові ділянки, поле, луки, галявини, згарища, узбіччя доріг. Досліджено умови зростання і поширення видів грибів у Державному лісгосподарському об'єднанні «Хмельницьк-ліс», у держлісгоспах і лісництвах Хмельницької області, з'ясовано їх площу, типи лісів. Проведено вивчення появи і сезону збору, інтенсивності утворення плодових тіл шапкових грибів. Для цього схарактеризовано листяні — дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубові ліси, або груди, дубові ліси з дуба звичайного, букові ліси з бука та явора, дубові ліси з дуба скельного, грабові ліси з граба звичайного та ільмових, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена, грабово-дубові ліси з дуба скельного, дубові ліси з дуба низькостовбурного, березові ліси з берези бородавчастої, осикові ліси з осики і вільхи сірої, чорновільхові ліси з вільхи чорної, а також насадження — тополі та верби, акації білої і гледичії, липи серцелистої, горіха, плодових і навіть чагарників. З'ясовано ярусність у головних і найбільш розповсюджених типах лісу, де визначено видовий склад дерев першого і другого ярусу, кущів у підліску, трав'яного покриву. Досліджено поширеність різних видів шапкових грибів у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих.

У навчальному посібнику дається правильна назва виду шапкового гриба — українська, російська та латинська назва. Здійснюється детальний опис за головними ознаками гриба: колір і діаметр шапки, характеристика її форми, поверхні та краю, відображено особливості пластинок або гіменофору, розмір, колір. Характеризується споривий порошок і спори, їх колір, розмір завдовжки і завширшки. Як одну з головних ознак указано довжину, ширину ніжки, її форму, щільність, колір, дається детальна характеристика її поверхні. Реакція тканини на механічну дію руки людини, наприклад, зміна кольору. У книзі «Гриби Хмельниччини» показано не тільки морфологічні дослідження зовнішньої будови плодових тіл, але й анатомічні, коли робиться розтин плодового тіла гриба, вивчається його м'якоть, її колір, можлива зміна забарвлення, утворення соку, дія повітря на нього і м'якоть, характеристика запаху та смаку. У статтях про види грибів зазначається, що грибниця — це головна частина кожного шапкового гриба, що нитки або гіфи грибниці складаються з довгих клітин, які розташовані в один ряд. Клітини грибниці зазвичай двоядерні і не мають пластид. Шапка і ніжка складаються із щільно прилягаючих одна до другої ниток грибниці. У ніжці всі гіфи однакові, а в шапці вони утворюють два шари — верхній, вкритий шкірочкою, зафарбований різними пігментами, і нижній — гіменофор.

У навчальному посібнику показано, що шапкові гриби розмножуються спорами, які визрівають у трубочках або пластинках шапки. Спори, що визріли, дрібні та легкі, вони висипаються, їх підхоплює вітер і розносить. Спори шапкових грибів також переносять комахи, білки, зайці і навіть слимаками. Спори не перетравлюються у травних органах тварин і викидаються в оточуюче середовище разом з екскрементами. У вологому, багатому гумусом ґрунті спори грибів проростають і з них розвиваються нитки грибниці. Грибниця росте дуже повільно, але накопичивши запас поживних речовин, вона згодом утворює нові плодові тіла. Шапкові гриби живляться готовими органічними речовинами. Частину органічних речовин грибниця грибів, які згадуються у цій книзі, поглинає разом з водою та мінеральними речовинами із вологого, багатого гумусом ґрунту, частину отримує від коренів дерев, під якими ростуть гриби-симбіонти. У навчальному посібнику «Гриби Хмельниччини» зазначається сезон плодоношення шапкових грибів, їх можливий спосіб використання, чітко дається класифікація грибів на їстівні, умовноїстівні, неїстівні та отруйні. Згадуються шапкові гриби, які занесені до Червоної книги України.

У навчальному посібнику, присвяченому 90-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю створення Хмельницької обласної станції юннатів, вперше в історії області зібрані й узагальнені краєзнавчі матеріали про шапкові гриби. Метою написання книги «Гриби Хмельниччини» є просвітницька робота, тому що у сезон тихого полювання, на жаль, дуже багато в останні роки трапляється отруєнь серед місцевого населення, що зумовлено низьким рівнем знань про шапкові гриби, їх різноманітність, характерні видові ознаки та властивості. Доступний стиль подачі матеріалу тут поєднано з великою кількістю яскравих фотознімків грибів, які ростуть на Хмельниччині. Особливістю навчального посібника «Гриби Хмельниччини» є й те, що його творили в якійсь мірі учасники обласного дитячого еколого-краєзнавчого конкурсу «Гриби Хмельниччини», які надсилали на конкурс фотографії шапкових грибів своєї місцевості, замітки, цікавинки, місцеві перекази і легенди про гриби, бувальщини, оповідання.

Навчальний посібник розрахований на широке практичне використання учнівською молоддю та педагогічними працівниками, любителями «тихого полювання» і природи рідного краю.

АГРОЦИБЕ РАННІЙ

Чешуйчатка рання
Agrocybe praesox

Шапковий гриб агроцибе ранній має досить мінливу шапку: вона може бути коричневою, охряно-сірою, охряно-коричневою. Молоді гриби мають білу шапку, в центрі вона жовтувата. Перевернувши шапку низом до верху, видно у молодих грибів білі пластинки, у зрілих коричневі. У агроцибе раннього ніжка циліндрична, завдовжки до 8 см, завширшки 0,7 см, у верхній частині біла, до основи коричнева. Має вузьке біле кільце.

Шапковий гриб який зрідка зустрічається у Хмельницькій області вздовж доріг, на галявинах, в кварталах молодих насаджень, на дещо розріджених ділянках у листяних — грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубових лісах з дуба скельного. Трапляється агроцибе ранній у дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої.

Плодові тіла агроцибе раннього зрідка можна збирати у травні-червні на території Циковського лісового розсадника Кам'янець-Подільського держлісгоспу, який охоплює площу — 1389 га. Лісовий розсадник розкинувся у басейні річки Смотрич, у його межах виділяють — 29 кварталів. Усі ці квартали належать до лісового урочища «Циковська дача», довкола розкинулись с. Цикова, Залуччя, Нігин, Сахкамінь. У лісовому урочищі домінують насадження дубових лісів з дуба червоного і дуба високостовбурного — 3–8, 11–29 квартал, а також тут вдається бачити насадження: грабового лісу з граба звичайного — 1–4, 6–8, 11–16, 22, 26, 28, 29 квартал, березового лісу з берези бородавчастої — 27, 29 квартал, соснового лісу з сосни звичайної — 3, 7, 8, 12, 13, 15, 16, 22–24, 27, 29 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської — 1, 7, 12, 13, 19, 21, 22, 24, 29 квартал. Є насадження — тополі та верби, осики та вільхи сірої, акації білої та гледичії.

Частіше всього у цих кварталах видає себе зрілий шапковий гриб агроцибе ранній досить мінливою шапкою, вона може бути — в одних плодових тіл коричневою, у других — охряно-сірою, а в деяких навіть — охряно-коричневою. Молоді грибочки мають білу шапку, в центрі вона жовтувата. У дорослих грибів діаметр шапки досягає — 8 см, здається вона тонкою,

м'якстою, форма в одній частині плодових тіл — випукло розпростерта, в другій — плоско розпростерта, з оригінальним у центрі горбиком.

Уважно придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона гола, край із залишками покривала, проглядається радіальна тріщинуватість. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно у молодих грибів білі пластинки, у зрілих — коричневі. У агроцибе раннього ніжка циліндрична, завдовжки досягає — 8 см, завширшки — 0,7 см, у верхній частині біла, до основи — коричнева, має вузьке біле кільце. Якщо розрізати ножем ніжку вздовж, вдається пересвідчитись, що вона порожниста, волокниста, м'якоть біла, але біля основи дещо коричнева. Принохавшись до м'якоті, відчувається досить приємний борошністий запах.

Високу щільність плодових тіл шапковий гриб агроцибе ранній має у грабово-дубових лісах, або грудах, які розташовані переважно у південній частині Хмельницької області. Деревостани цих лісів двох'ярусні. Перший ярус утворює дуб звичайний або дуб червоний, явір, клен гостролистий, ясен звичайний. У другому — виділяється граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, черешня, осика, на узліссях трапляються яблуня лісова та груша звичайна. Дуже часто деревостани цього типу лісу є вторинними — одноярусними, з неподільним пануванням граба звичайного, тобто чисті грабові ліси. У класичному нашому дубово-грабовому лісі у підліску красуються — бруслина європейська, дерен, клокичка периста, глід одноматочковий, ліщина, свидина, клен татарський, жимолость пухната, вовчі ягоди звичайні, шипшина щитконосна, бузина чорна та черемха звичайна.

Агроцибе ранній — маловідомий шапковий їстівний гриб, який досвідчені грибники-гурмани вживають у їжу в свіжому вигляді. Цей гриб ознак подібних до отруйних грибів немає.

БІЛИЙ ГРИБ

Белый гриб
Boletus edulis

Білий гриб має шапку в діаметрі від 4 до 20 см. Вона товста, здається напівкруглою, гладенька, ніби суха. Якщо уважно розглядати її забарвлення, то залежно від умов довкілля, шапка може бути білою, темно-бурою, жовтуватою, світло-бурою і навіть червоно-бурою. Досвідченими грибниками помічено, що колір шапки боровика залежить від типу лісу, сезону і навіть віку плодового тіла. Ніжка залежно від віку може бути завдовжки від 5 до 18 см, а завширшки — від 1,5 до 5 см.

У Хмельницькій області білий гриб росте переважно у соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, але дуже велика щільність цього виду в грабово-дубових лісах, або грудях, в грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, березових лісах, грабових лісах і дубових лісах з дуба звичайного. Хвойні ліси на Хмельниччині розкинулись на півночі краю — Славутський, Шепетівський, Полонський та Ізяславський райони, тоді коли широколисті ліси ростуть спорадично в центральній і південній частині області. Якщо перебуваєш на тихому полюванні на білого гриба в дубовому лісі з дуба звичайного, то добре помітно, що деревостани в них двох'ярусні. У першому ярусі красується дуб звичайний, береза бородавчаста, явір і ясен звичайний, у другому — липа серцелиста, граб, клен гостролистий, берест, осика, черешня та в'яз шорсткий. У такому лісі добре розвинений підлісок, він представлений бруслиною бородавчастою, черемхою, бузиною чорною, деревом справжнім і клокичкою перистою. У трав'яному покриві можна побачити зірочника лісового, фіалку запашну, конвалію звичайну, копитняка європейського, тонконога дібровного, трапляється і білий гриб, якого ще часто називають боровиком.

Білий гриб має шапку в діаметрі від 4 до 20 см. Вона товста, здається напівкруглою, гладенька, ніби суха. Якщо уважно розглядати її забарвлення, то залежно від умов довкілля шапка може бути білою, темно-бурою, жовтуватою, світло-бурою і навіть червоно-бурою. Шапка білого гриба, нерідко, особливо у вологу погоду буває дещо маслянистою та клейкою. Досвідченими грибниками помічено, що колір шапки боровика залежить від типу лісу, сезону і навіть віку плодового тіла гриба. Так, у північних хвойних лісах області боровики мають темне забарвлення шапки, а в центральній і південній час-

тині — дещо світліше. Ніжка у білого гриба залежно від віку плодового тіла може бути завдовжки від 5 до 18 см, а завширшки — від 1,5 до 5 см. Цікаво, що забарвлення ніжки у боровика теж мінливе — від білуватого до злегка бурого. Ніжка в центральній і нижній частинах дещо розширена, у верхній частині вона з оригінальним, ніби світло-бурым візерунком. Споронний шар у білого гриба має вигляд сита, бо становить собою сукупність трубок, всередині яких розвиваються спори.

Якщо взяти частинку плодового тіла боровика, розтерти, розмістивши її між предметним та покривним скельцями, розглянути такий препарат під мікроскопом, то буде помітно, що плодове тіло складається з ниток грибниці — гіф, які щільно прилягають одна до одної. При збиранні цих грибів впадає у вічі те, що м'якоть у них щільна, біла та має досить приємний грибний запах. Частіше всього боровики у лісах Хмельниччини ростуть під дубом, ялиною, сосною, буком і березою, бо ці рослини та білий гриб тісно пов'язані між собою: нитки грибниці облітають корінь зверху чи навіть проникають через кореневі волоски всередину рослини, утворюючи грибокорінь, або мікоризу. Гриб при цьому отримує від рослини органічні речовини, переважно цукор, постачаючи їй деякі неорганічні сполуки, що прискорюють ріст.

На Хмельниччині перші поодинокі плоди тіла боровиків з'являються в травні. А основне тихе полювання розпочинається з початку липня і триває майже до кінця листопада. Під час збору цих грибів варто пам'ятати, що їх не можна виривати, бо руйнується грибниця, а тому потрібно обережно зрізати ножиком у нижній частині ніжки. Таким чином, не ушкоджена грибниця боровика ще дасть багато плодів тіл, від полювання на яких можна отримати справжню насолоду і задоволення.

Білий гриб — гриб першої категорії, його смажать, маринують, сушать і заморожують.

БОРОВИК ЖОВТИЙ

Боровик желтый
Boletus impolitus

Шапка у цих грибів здається жовто-коричневою, але деякі плодові тіла можуть мати забарвлення сірувато-жовте. Вірогідно це залежить від типу лісу, ґрунту та умов зростання. Шапка в діаметрі досягає в основному від 3 см до 14 см, окремі плодові тіла боровика жовтого знаходять грибники з шапкою до 16 см. Під шапкою шпарини у молодих грибів жовтуваті, згодом стають жовті, а у старих плодових тіл ніби оливкові.

Гриб на Хмельниччині зустрічається переважно на її півночі — у Славутському, Шепетівському, Ізяславському та Полонському районах, але боровика жовтого іноді вдається бачити у листяних лісах центральної і південної частини області. Улюбленими місцями для зростання цього гриба на півночі Хмельниччини є соснові ліси чорницеві, соснові ліси вересові, соснові ліси звичайнодубові, а на решті території гриб облюбовує грабово-дубові ліси, або груди, грабово-дубові ліси з дуба скельного та дубові ліси з дуба звичайного. У грабово-дубових лісах боровик жовтий росте під дубом. Цей тип лісу є найбільш поширеною лісовою формацією в Хмельницькій області, його деревостани двох'ярусні. У першому ярусі ростуть дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний та явір. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, черешня, осика, яблуня лісова та груша звичайна. У підліску красуються — клокичка периста, дерен, глід одноматочковий, бруслина європейська, ліщина, свидина, клен татарський, шипшина собача, бузина чорна, черемха звичайна та вовчі ягоди. Трав'яний покрив представлений підлісником європейським, зеленчуком жовтим, копитняком європейським, перлівкою пониклою, безщитником жіночим і яглицею звичайною.

Плодові тіла боровика жовтого з'являються на Хмельниччині в таких лісах на початку липня, їх утворення продовжується до кінця жовтня. Шапка у цих грибів здається жовто-коричневою, але деякі плодові тіла можуть мати забарвлення сірувато-жовте. Віро-

гідно це залежить від типу лісу, ґрунту та умов зростання. Шапка в діаметрі досягає в основному від 3 до 14 см, окремі плодові тіла боровика жовтого знаходять грибники з шапкою до 16 см. Під шапкою шпарини у молодих грибів жовтуваті, згодом стають жовті, а в старих плодових тіл ніби оливкові. Коли береш до рук зрілий гриб, то з-під шапки висипаються спори, які мають жовтуватий колір. У боровика жовтого ніжка завдовжки від 7 до 12 см, а завширшки — 2–4 см, вона темно-жовтого кольору, біля основи здається коричнево-червоною, ніби виразно зерниста, але не має оригінальної сітки. Якщо зламати шапку або ніжку боровика жовтого, то м'якоть щільна, з виразним жовтуватим кольором, за невеличкого проміжку часу він не змінюється. М'якоть досить приємна на запах і смак. Гриб належить до першої категорії їстівних грибів, вживається свіжим, дуже смачний маринований, деякі досвідчені грибники його сушать.

Цікаво, що у певних місцевостях Хмельниччини м'якоть боровика жовтого може мати досить неприємний запах, але після відварювання він зникає. Плодове тіло цього гриба споживає не тільки людина, його любляють ссавці — білки, мишовидні гризуни, борсуки, свині дикі, козулі, а також птахи, комахи та навіть суходільні молюски. Досліджено, що ці гриби багаті на поживні речовини, проте їхня харчова цінність порівняно невелика. Це пояснюється тим, що хітинова стінка їх клітин перешкоджає перетравленню грибів у кишечнику.

БОРОВИК УКОРІНЕНИЙ

Боровик укорененный
Boletus appendiculatus

Боровик укорінений, який має червонувато-жовтувато-коричневу шапку діаметром від 4 до 11 см, але окремі плодові тіла можуть досягати 18 см. Якщо надрізати шапку, то тканина здається волокнистою, бо складається з гіф, відразу темніє. Коли намагаєшся зняти шкірку, вона не знімається. У дозрілих плодових тіл шпарини жовті, доторкнувшись до них, вони ніби синіють. Частенько з них висіваються спори, які легко переносяться вітром на певну відстань від гриба.

Їстівні гриби

Друга назва цього гриба на Хмельниччині — боровик жовто-коричневий синіючий, він у нас росте і на нашому північному Поліссі — Славутський, Шепетівський, Полонський, Ізяславський райони, де найвища щільність виду, і в найбільшій лісостеповій частині області. Хоча під лісом тут площа набагато менша, ніж на Поліссі — 40%, і вона приблизно становить у Придністров'ї 17%, Подільському Побужжі 15%, північному Поділлі 12%, від загальної лісом вкритої площі Хмельницької області — 13%. Боровик жовто-коричневий синіючий росте у наших дубових і букових лісах. Букові ліси у нас, їх природня східна межа поширення проходить по річці Збруч. На схід від неї невеликі масиви бучин збереглися у Старокостянтинівському та Ярмолинецькому лісництвах, а також спорадично у Товтрах. Найбільшу площу, а це майже 250 га займають букові ліси на території Сатанівської дачі Ярмолинецького лісництва. Цікаво, що вік основної частини бучин становить більше 100 років. У Старокостянтинівському лісництві в так званому урочищі Новики на площі 0,5 га збереглися 200-річні бучини.

Під час збирання плодових тіл боровика укоріненого у буковому лісі помітно, що бук лісовий домінує, але все-таки до нього домішується дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний та явір. У розрізному другому ярусі виділяються клен польовий, в'яз, липа серцелиста, берест, граб і навіть черешня. У підліску пишаються бруслина бородавчаста, калина, ліщина, гордовина і свидина. Уважно придивившись до трав'яного покриву, вдається побачити конвалію лісову, маренку запашну, проліска багаторічного та зе-

ленчука жовтого. Серед цих рослин під дубами і буками часто ледь помітний боровик укорінений, який має червонувато-жовтувато-коричневу шапку діаметром від 4 до 11 см, але окремі плодові тіла можуть досягати 18 см. Якщо надрізати шапку, то тканина здається волокнистою, бо складається з гіф, відразу темніє. Коли намагаєшся зняти шкірку, вона не знімається. У дозрілих плодових тіл шпарини жовті, від дотику, вони ніби синіють. Частенько з них висіваються спори, які легко переносяться вітром на певну відстань від гриба. Ніжка у боровика жовто-коричневого синіючого завдовжки до 11 см, в окремих випадках — до 14 см, а завширшки — до 3–4 см, великі плодові тіла можуть бути до 6 см. Цікаво, що ніжка у молодого гриба переважно жовта, згодом вона дещо ніби червоніє та має світлу жовту сіточку. Розрізавши плодове тіло навпіл, можна побачити, що в ніжці м'якоть щільна, виразно жовта, біля основи ніжки червонувата, одразу синіє. Правда має досить приємний запах і смак.

На Хмельниччині боровик жовто-коричневий синіючий з'являється у дубових і букових лісах з початку червня і до кінця жовтня. На початку сезону грибниця утворює мало плодових тіл, але згодом їх стає все більше і більше, особливо тоді, коли йдуть затяжні дощі.

Боровик укорінений має відмінні смакові якості, він належить до грибів першої категорії. Тільки його потрібно правильно приготувати. Гриб вживається свіжим, маринованим, при великій кількості боровика жовто-коричневого часто сушать, а потім взимку використовують для різноманітних страв.

ВЕСЕЛКА ЗВИЧАЙНА

Весёлка обыкновенная
Phallus impudicus

Молоді гриби ніби наполовину підземні, яйцевидні. Заввишки вони 4 см і завширшки 3,5 см. Плодове тіло вкрите білою м'якою оболонкою з міцеліальним тяжем біля основи. Зовнішня оболонка наче перетинчаста, а внутрішня — желеподібна. Дозріваючи, оболонка розривається на 3 лопаті і витягується завдовжки до 15 см і завширшки до 3 см. Цікаво, що шапка, яка міцно з'єднана з ніжкою, завдовжки до 4 см, ніби з сіткою оригінальних малесеньких заглибин.

Рідкісний гриб на Хмельниччині, який зрідка росте на ґрунті у наших мішаних і листяних лісах, але він іноді трапляється в садах серед якихось кущів. Веселку звичайну вдається дуже часто бачити у хвойних лісах, які скупчені у польській частині області. Основні спорадичні масиви дубових і мішаних дубово-соснових лісів ростуть на півночі та в східній частині Хмельниччини, а грабово-дубові ліси — переважно у південній частині. Досвідчені грибники частенько йдуть збирати веселку звичайну до соснового лісу лишайникового, де в деревостані лише сосна звичайна.

Підлісок у такому лісі не розвинений. Якщо уважно придивитись, то в основі розрідженого трав'яно-чагарникового покриву виділяється чебрець звичайний, костриця овеча, мучниця звичайна, нечуйвітер волохатенький, золотушник звичайний, келерія сиза та булавоносець сіруватий.

Саме в такому середовищі на ґрунті зрідка трапляються плодове тіла веселки звичайної, які в молодому віці, ніби наполовину підземні, мають яйцевидну форму заввишки — 4 см і завширшки — 3,5 см. Плодове тіло вкрите білою м'якою оболонкою з міцеліальним тяжем біля основи. Зовнішній шар оболонки наче перетинчастий, а внутрішній — желеподібний. Під час дозрівання оболонка розривається на 3 лопаті, а плодове тіло витягується в щільну білу губчасту ніжку завдовжки до 15 см і завширшки — до 3 см. У середині вона порожниста і на вершині зі шапкою.

Цікаво, що шапка, яка міцно з'єднана з ніжкою завдовжки до 4 см, ніби з сіткою оригінальних ма-

лесеньких заглибин. Вона вкрита шаром оливкового слизу, який до того ще й має зелений відтінок, де знаходяться спори. Коли взяти до рук веселку звичайну в зрілому віці, принохавшись, грибник відчує запах м'яса, що гниє. Тому зрілі та старі плодове тіла цього гриба збирати не можна, бо вони отруйні, а ось у молодому віці веселка звичайна їстівна. Тим більше, що гриб вживається в народній медицині, як засіб проти подагри, ревматизму, а також при захворюванні шлунка.

На Хмельниччині початок тихого полювання на веселку звичайну розпочинається в липні та завершується аж у жовтні. Частіше всього збирають цей гриб досвідчені грибники-гурмани.

Найбільш сприятливими територіями на теренах Хмельниччини для збирання веселки звичайної є Славутичина, Шепетівщина, Полонщина, Ізяславщина — хвойні ліси, а також — Старокостянтинівщина, Летичівщина, Віньковеччина, Чемеровеччина та Деражнящина — широколисті ліси.

Під час тихого полювання на цього гриба молодим грибникам потрібно уважно оглядати кущі, горбки, в досліджуваних місцях за допомогою палички розгортати опале минулорічне листя, знаходити молоді тіла веселки звичайної, які знаходяться на стадії саме так званого яйця. Веселки звичайні не можна збирати поблизу доріг, вони накопичують шкідливі солі свинцю та інших важких металів, яких багато в автомобільних газах.

ВОЛЬВАРІЄЛА ПІХОВОА

Вольвариелла вольвовая
Volvariella volvacea

Вольварієла піхвова має шапку в діаметрі до 10 см, ніби розпростерту, майже білу, в центрі дещо темнішу, виразно волокнисту. Ніжка завдовжки до 9 см, завширшки — 1,5 см. Вона циліндрична, центральна, зовні біла, без кільця, біля основи ніжки є так звана яйцевина. Цікаво, що молоді плодові тіла вольварієли піхвової відрізняються від зрілих, у них шапка у вигляді дзвоника, за кольором — ніжно сіра. Шапка зазвичай в діаметрі до 7 см, ніжка заввишки 5 см, завширшки — до 1 см.

Їстівні гриби

Маловідомий гриб на Хмельниччині, який спорадично трапляється по всій території, але в основному його вдається бачити в садах, на купах старого гною, перегною. У лісі вольварієла піхвова може утворювати плодові тіла на поляні біля купи гнилого хмизу. Взагалі для цього виду гриба потрібен субстрат з великим вмістом органіки, тому найкращими ґрунтами на теренах області звичайно є чорноземи глибокі та чорноземи опідзолені. Найвища щільність вольварієли піхвової спостерігається на тих територіях, де розкинулись такі ґрунти — Полонський, Білогірський, Теофіпольський, Красилівський, Старокостянтинівський, Волочиський, Хмельницький, Ярмолинецький та Кам'янець—Подільський райони. Чорноземи глибокі мають слабо диференційовані генетичні горизонти. До глибини 60 см залягає у них темно-сірий гумусовий горизонт порівняно міцної зернистої структури. В ньому є значні запаси перегною, високі валові запаси поживних речовин. Саме з цього шару вольварієла піхвова в наших садах отримує необхідну кількість мінеральних і органічних речовин.

Перебуваючи в саду с. Храбузна Полонського району, довелось побачити недалеко від старої яблуні гриб. Коли зірвав його обережно, так, щоб не ушкодити грибницю, уважно придивився, то зрозумів, що це і є вольварієла піхвова. Вона мала шапку в діаметрі 10 см, ніби розпростерту, майже білу, в центрі дещо темнішу, виразно волокнисту. Під шапкою пластинки вільні, густо розташовані, дещо рожеві. З неї почав висипатися порошок — спори, які мали рожеве забарвлення. Коли уважно придивитися до спор, то вони здаються яйцевидними та гладенькими. Ніжка була завдовжки 9 см, завширшки — 1,5 см. Її поперечний розтин показав, що вона циліндрична, центральна, зовні біла, без кільця, біля основи ніжки

є так звана яйцевина. Зламавши ніжку, подрібнивши її м'якоть, добре видно, що вона біла, без особливого запаху та смаку. Цікаво, що молоді плодові тіла вольварієли піхвової відрізняються від зрілих, у них шапка у вигляді дзвоника, за кольором — ніжно сіра. Шапка зазвичай в діаметрі до 7 см, ніжка заввишки 5 см, завширшки — до 1 см.

Дарма більшість грибників відносяться байдуже до цього гриба, але він має за хімічним складом і харчовою цінністю плодових тіл до 20% білків, а також зольних елементів. Вольварієла піхвова багата на азотисті сполуки — пептони, аміди, амінокислоти. В цих грибах присутні до 10 амінокислот, є вітаміни. У грибах знаходяться цінні жирові речовини — ліпоїди та фосфатиди. Цікаво, що така сполука як лецитин запобігає відкладанню холестерину.

Досвідчені грибники збирають на Хмельниччині вольварієлу піхвову з липня і по жовтень. Вживають в їжу тільки у свіжому вигляді. Гриб не можна сушити, він погано зберігається. У багатьох країнах уведений до складу промислової культури.

Потрібно пам'ятати грибникам, що вольварієлу піхвову, як і інші їстівні гриби, не можна збирати після довгого періоду сухої та жаркої погоди, тому що під час засухи всі гриби втрачають багато води, у них змінюється обмін речовин, а це в свою чергу веде до утворення токсинів. Тому їстівні гриби дуже часто для недосвідчених грибників стають отруйними. Небезпечно збирати вольварієлу піхвову поблизу автомобільних і залізничних доріг, у межах міста, біля підприємств, бо цей гриб, немов би губка поглинає багато токсичних і шкідливих сполук з повітря, ґрунту та води. В садах які обробляються отрутохімікатами забороняється збирати вольварієлу піхвову, а також поблизу полів, де застосовуються пестициди.

ВОЛЬВАРІЄЛА ШОВКОВИСТА

Вольвариелла шелковистая
Volvariella bombycina

Шапка вольварієли шовковистої у діаметрі досягає від 8 до 19 см, форма її спочатку кулькоподібна, повільно перетворюється ніби на пірамідку, опісля стає схожою на парасольку, з чітко виразним у центрі горбиком. У молодого плодового тіла цього гриба шапка біла, а в зрілого — жовтувата навіть дещо шовковиста. Звідси ймовірно походить назва виду гриба — вольварієла шовковиста. Ніжка у вольварієли шовковистої заввишки від 7 до 14 см, завтовшки — 2 см.

Розповсюджений гриб по всій території Хмельницької області в листяних лісах — грабово-дубових, або грудях, грабово-дубових з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного та букових лісах. Вольварієла шовковиста частенько зустрічається в геоботанічних районах: Ганнопільському, де ростуть дубово-грабові ліси, в Білогірському, де розкинулись дубові та грабово-дубові ліси, в Летичівському, де поширені дубово-грабові та дубові ліси, в Товтровому, де збереглися дубово-грабові ліси з середземноморськими елементами — калина цілолиста, перлівка ряба і рештками букових лісів, в Городоцько-Дунаєвецькому, де панують грабово-дубові та дубові ліси, в Жванчицькому, де ростуть дубово-грабові і дубові ліси, що займають зараз не більше 10% загальної площі, для яких характерні субсередземноморські елементи — мигдаль низький, бородач звичайний, ефедра двоколоса, в Новоушицькому, де розкинулись грабові, дубово-грабові, та дубові ліси з поширенням дуба скельного, береки, дерну справжнього, у Вінковецькому, де поширені дубово-грабові та грабові ліси.

Саме в цих лісах вдається бачити вольварієлу шовковисту на стовбурах живих і мертвих дерев, а частенько навіть і в дуплах старих дерев. Цей гриб за допомогою грибниці отримує від дерева поживні речовини, грибниця руйнує деревину, утворює на ньому плодове тіла. Шапка вольварієли шовковистої у діаметрі досягає від 8 до 19 см, форма її спочатку кулькоподібна, повільно перетворюється ніби на пірамідку, опісля стає схожою на парасольку, з чітко виразним у центрі горбиком. У молодого плодового тіла цього гриба шапка біла, а в зрілого — жовтувата навіть дещо шовковиста. Звідси ймовірно походить назва виду гриба — вольварієла шовковиста. Під шапкою у плодового тіла розташовані вільні пластинки, дрібні, часті. У молоді вони білуваті, а в зрілих грибів ро-

жеві. Потрусивши зрілу шапку, висипається рожевий споровий порошок, якщо його розглянути під мікроскопом, то видно еліпсоїдні, гладенькі, рожеві спори. Ніжка у вольварієли шовковистої заввишки від 7 до 14 см, завтовшки — 2 см. Вона дещо звужена в діаметрі біля шапки і розширена внизу поблизу грибниці, біла, щільна, волокниста. Суттєвою ознакою є те, що ніжка не має кільця. Біля її основи можна бачити волокнисто-перетинчасту, широку, білу, по краю дещо зафарбовану, вільну піхву. Якщо ніжку зламати, м'якоть розтерти, то вона спочатку біла, а потім починає жовтіти. Від неї доноситься досить приємний запах і особливо вишуканий смак.

Вольварієла шовковиста має високу щільність плодових тіл на тих ділянках наших лісів, де ростуть старі, дуплисті дерева, йде розчистка молодого лісу, стовбури дерев роками лежать у штабелях, частенько підгнивають. Тоді і на оточуючих живих деревах поселяється цей гриб, він руйнує ділову деревину. За допомогою спор, що переносяться вітром, вражає нові і нові дерева.

У наших лісах вольварієлу шовковисту можна збирати з початку липня і до кінця жовтня. Гриб маловідомий, але він їстівний, його споживають тільки у свіжому вигляді.

Малодосвідченим грибникам необхідно збирати вольварієлу шовковисту тільки під наглядом досвідченого грибника, взяти у нього декілька уроків по живій природі, щодо тихого полювання.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! Якщо ви сумніваєтесь у їстівності гриба, то краще його не беріть, а тим більше, коли ви не знаєте як його обробляти для споживання. Не можна гриби пробувати на смак, тому що випадково потрапивши на гриб отруйний, який вам видавався їстівним, його отрута у невеликій кількості часто приводить до жахливого отруєння або смерті.

ГІГРОФОР ДІБРОВНИЙ

Гигрофор дубравный
Hygrophorus nemoreus

Гігрофор дібровний має помаранчево-червонувату або рудо-оранжеву шапку діаметром до 10 см, вона частіше всього за формою у молодих плодових тіл випукла, а у зрілих грибів розпростерто плоска, здається м'яккою, дещо сухою, ніби тонковолокнистою. З нижньої сторони шапки є дещо світліші пластинки, які опускаються аж до ніжки, в них знаходяться спори, за допомогою яких гриб розмножується. Ніжка у гігрофора дібровного заввишки до 8 см, а завширшки — до 1,8 см.

Їстівні гриби

Не зустрічається у виключно хвойних лісах нашого північного Полісся, проте у мішаних і листяних лісах гриб розповсюджений по всій території Хмельницької області. Гігрофор дібровний росте в дубових лісах з дуба звичайного, в дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудях, грабово-дубових лісах з дуба скельного. Цікаво, що гриб трапляється досить часто у мішаних лісах Шепетівського Полісся, яке приурочене до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів. Хоча деревостани складає у цьому мішаному лісі сосна звичайна, але до неї домішуються береза бородавчаста, дуб звичайний та ялина європейська. Береза бородавчаста разом із сосною зазвичай у цій місцевості росте у вологих і сирих типах лісу. У складі соснових борів дуб звичайний поширений там, де бори ніби вкраплені, а буває і так, що вони чергуються з сосново-дубовими або дубовими насадженими на місцях з більш родючими ґрунтами.

У цих мішаних лісах підлісок практично відсутній, а трав'яно-чагарниковий ярус розвинений досить гарно як і наземний покрив з лишайників і мохів. Саме під дубом звичайним у мішаному лісі та й листяному треба шукати грибку гігрофор дібровний. Основні масиви дубових і мішаних дубово-соснових лісів ростуть на півночі та в східній частині Хмельниччини, грабово-дубові ліси — переважно у південній частині, а чорновільхові ліси розміщені в центральній частині Хмельницької області по заплавах річок. Найбільша щільність гігрофору дібровного спостерігається у дубових лісах, бо там є найсприятливіші умови для грибиці та плодових тіл. У такому лісі ці гриби з'являються на початку серпня, сезон збору продовжується аж до кінця жовтня. Як правило у вересні гриби збирають досхочу цих грибів. Гігрофор дібровний має помаранчево-червонувату або рудо-оранжеву шапку діаметром до 10 см, вона частіше всього за формою у молодих плодових тіл випукла, зазвичай у зрілих гри-

бів розпростерто плоска, здається м'яккою, дещо сухою, ніби тонковолокнистою. З нижньої сторони шапки є дещо світліші пластинки, які опускаються аж до ніжки, в них знаходяться спори, за допомогою яких гриб розмножується. Ніжка у гігрофора дібровного заввишки до 8 см, а завширшки — до 1,8 см, помаранчево-червонуватого кольору, деякі плодові тіла можуть мати ніжку рудо-оранжеву, правда вона у верху дещо білувато-борошниста, здається щільною, біля основи ніби звужена і до того ще й здається волокнисто-штрихованою. Якщо зламати ніжку на декілька частин, а потім їх розтерти, то видно білувату м'якоть, досить щільну. Спостерігається така закономірність: чим плодове тіло старіше, тим м'якоть стає рудішою, до того вона має чітко виразний ніби борошністий запах. Цією особливістю уже в якійсь мірі можна гігрофора дібровного відрізнити від інших грибів. Оскільки в цих лісах ще й росте лисичка, опеньок справжній, польський гриб, білий гриб, сиріожка та інші гриби.

Гігрофор дібровний — їстівний гриб, який вживається, як правило, свіжим, сушеним, маринуваним і соленим, його широко включали до свого раціону наші предки-слов'яни. Увага! Сучасні науковці, медики і досвідчені грибики говорять про те, що визначити, чи є під час відварювання отруйний гриб серед їстівних за допомогою таких методик неможливо:

— навіть якщо головка цибулі або часнику буріє під час варки з грибами, то серед них є отруйні. Останні дослідження показали, що зміна кольору цибулі і часнику можуть викликати як отруйні, так і їстівні гриби. Залежить це від наявності в них ферменту тирозінази;

— існує думка, що отруйні гриби обов'язково повинні викликати скисання молока. Досліджено, що скисання молока відбувається під дією ферментів типу пепсину і органічних кислот, які можуть бути і в їстівних, і в отруйних грибах.

ГІГРОФОР ЖОВТУВАТО–БІЛИЙ

Гигрофор желтовато–белый
Hygrophorus eburneus

За формою шапка випукло розпростерта, з ніби опущеними краями, здається гладенькою і до того вкрита тонким шаром слизу. Під шапкою пластинки опускаються аж до ніжки, вони широкі, товстенькі та не густі, кремового кольору. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки — до 1,5 см, білого кольору, вкрита слизом, є лусочки, досить міцна, але в середині порожниста. Молоді плодові тіла мають випуклу, білу шапку в діаметрі 4–5 см. Ніжка циліндрична, центральна, завдовжки до 5–6 см.

Листяні і хвойні ліси, в яких росте гігрофор жовтувато–білий, вкривають дещо більше 13% території Хмельницької області. Основна частина лісових масивів зосереджена у нашому Поліссі, вони займають близько 40% лісовкритої площі, у північному Поділлі — 12%, у Подільському Побужжі — 15%, а в Придністров'ї — 17%. Цього гриба можна збирати в соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, грабово–дубових лісах, або грудях, грабово–дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах і навіть чорновільхових лісах. Чорновільхові ліси зазвичай займають притерасні частини річкових заплав. Багато їх по вододільних зниженнях у межах Шепетівського Полісся. Чорновільшняки розрізняють за складом деревостану чисті, як правило у складі яких домішка інших порід і чагарників незначна та складні, зі значною домішкою інших деревних порід і досить добре розвиненим підліском. Високу щільність гігрофор жовто–білий має на ґрунтах дерново–підзолистих супіщаних, ясно–сірих та сірих опідзолених, темно–сірих опідзолених, чорноземних опідзолених і глибоких. У наших грабово–дубових лісах цей гриб з оточуючого середовища виділяється жовтуватою шапкою, діаметром до 8 см, вона здається досить тонкою, але м'яккою. За формою шапка випукло розпростерта, з ніби опущеними краями, здається гладенькою і до того вкрита тонким шаром слизу. Під шапкою пластинки аж опускаються до ніж-

ки, вони широкі, товстенькі та не густі. Зафарбовані в кремовий колір. Якщо тримаєш у руках зрілого гриба, то з–під шапки висипається білий споровий порошок, недосвідчена людина його і не помітить. Ніжка у гігрофора жовто–білого завдовжки до 10 см, завширшки — до 1,5 см, білого кольору, вкрита слизом, є лусочки, досить міцна, але в середині порожниста. Зламавши ніжку можна побачити білу м'якоть, від неї розповсюджується грибний запах. Цікаво, що молоді плодові тіла мають шапку в діаметрі 4–5 см, випуклу, вона біла. Ніжка циліндрична, центральна, завдовжки до 5–6 см.

У наших лісах гігрофор жовто–білий починає утворювати плодові тіла на початку вересня, правда, їх у цей час небагато. Сезон продовжується аж до жовтня, до перших приморозків.

Хоча цей гриб їстівний, досвідчені грибники знають, що він невисокої якості, належить до четвертої категорії. Проте гігрофор жовто–білий є своєрідною коморою корисних речовин. Кількість білків у свіжих грибах досягає 5%, а у висушених — 22%. По складу амінокислот гриби все–таки ближче до цінних овочів, ніж до м'яса. Ці гриби вживають свіжими, або знані господині їх маринують.

Коли збираєте гігрофор жовто–білий, звертайте увагу на те середовище, де ростуть ці гриби, щоб не було поруч сміття — металевих, іржавих банок, пляшок, поліетиленових пакетів. Такі місцини краще обходити. На краю лісу, біля поля або міста також не бажано збирати плодові тіла гігрофора жовто–білого.

ГІГРОФОР ПІЗНІЙ

Гигрофор поздний
Hygrophorus hypothejus

Гігрофор пізній росте великими групами. Він виділяється своєю оливковою або оливково-коричневою шапкою, яка в центрі здається більш темною і до того ніби вкрита слизом. Діаметр шапки у дорослого гриба досягає 6 см, форма досить мінлива, у молодих плодівих тіл широко конічна, а в зрілих — плоска, з виразним загорнутим краєм. Ніжка у гігрофора пізнього завдовжки до 8 см, завширшки — до 1 см, центральна, бо розташована по центру шапки.

Істівні гриби

На Хмельниччині росте цей шапковий гриб переважно у соснових молодняках на ґрунті, підстилці, як правило великими групами, але й трапляється частіше поодиноці у листяних лісах — дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудях і дубових лісах з дуба скельного. На Шепетівщині соснові молодняки можна бачити у лісонасадженнях Шепетівського держлісгоспу у кварталах — 40, 41, поблизу с. Кам'янка Славутського адміністративного району, а також біля с. Варварівка у кварталах — 64, 78, 79, 80, 88 і 89. Є ще соснові молодняки поблизу смт. Понінка Полонського району у кварталах — 11, 12, 13, 14 і 23. Дуже маленькі за площею насадження молоді сосни можна спостерігати на лісових кварталах — 35, 52, 57. У цих молодесеньких лісах, які створюються руками людини, немає ярусності, хоча крім сосни звичайної, тут виділяється килим з костриці поліської, біловуса стиснутого, келерії сизої, булавоносця сіруватого, котячих лапок дводомних, костриці овечої, пірію повзучого, мітлиці тонкої, куничника наземного та нечуйвітра волохатенького.

У таких лісах росте великими групами гігрофор пізній, він виділяється своєю оливковою або оливково-коричневою шапкою, яка в центрі здається більш темною і до того ніби вкрита слизом. Діаметр шапки у дорослого гриба досягає 6 см, форма досить мінлива у молодих плодівих тіл широко конічна, а в зрілих — плоска, з виразним загорнутим краєм. Перевернувши шапку гігрофора пізнього низом до верху, можна побачити прирослі пластинки, які ледь опускаються до ніжки, вони досить грубі, рідкі, наче видаються вузькими. В одних плодівих тіл пластинки жовтуваті, а в інших оранжево-жовтуваті.

Збираючи зрілі плодіві тіла, у суху погоду часто висипається білий споровий порошок, який грибник навіть не помічає. Спори — мікроскопічні зачатки

шапкових грибів, які служать для розмноження, їх поширення, а також збереження виду в несприятливих умовах. Спори здебільшого округлої або овальної форми. Ніжка у гігрофора пізнього завдовжки до 8 см, завширшки — до 1 см, центральна, бо розташована по центру шапки. Якщо уважно придивитись до ніжки, то можна пересвідчитись, що у деяких грибочків, вона наче звужена біля основи. Ніжка міцна, гладенька, вкрита слизом, має ледь помітний кільцевий решток. Зверху ніжка все-таки жовтувата, а до низу, біля основи злегка бура. Розрізавши ніжку ножом, можна побачити білу м'якоть, яка під шкірочкою здається жовтуватою, щільна, прийнявши до неї, вдається відчутти слабкий ніби фруктовий запах. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть до того має ще й приємний солодкуватий смак.

Росте гігрофор пізній і у середньовікових, і пристигаючих соснових лісах, які приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів Шепетівського Полісся. Деревостани тут складає сосна звичайна. Разом з нею ростуть береза бородавчаста, дуб звичайний, ялина європейська. Береза разом із сосною зазвичай росте у вологих типах лісу. Дуб звичайний у складі соснових борів частіше всього поширений там, де бори вкраплені або чергуються з сосново-дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. Підлісок у таких лісах практично відсутній, хоча чагарниково-трав'яний ярус розвинений досить добре. Наземний покрив представлений не завжди рівномірно лишайниками та мохами.

У Шепетівському держлісгоспі можна збирати по одинці і групами шапкового гриба гігрофора пізнього з вересня до кінця листопада на території Романівського лісництва, яке займає площу — 5404 га, Кам'янського — 6463 га, Клементовицького — 6831 га, Мальованського — 6179 га, Полонського — 6388 га, Понінківського — 1987 га та Хмільвського — 2664 га.

ГЛИВА

Вешенка обыкновенная
Pleurotus ostreatus

У цього гриба досить мінлива за забарвленням шапка, коли плодове тіло маленьке — темно-бура, згодом — сіра, через деякий час — зелено-фіолетова. Шапка в діаметрі зазвичай досягає від 4 см до 14 см, в окремих випадках 20 см. Вона лійкоподібна або випукла, частенько ексцентрична, не слизиста проте ніби волога. Ніжка у гливи завдовжки до 4 см, завширшки 2,5 см, частіше всього ексцентрична гладенька, але біля основи ніби волосиста.

Цей гриб рідко зустрічається в хвойних лісах на півночі Хмельницької області, а ось у центральній і південній частинах — у букових і дубових лісах глива росте на пеньках і стовбурах бука, осики, тополі та навіть верби. Трапляється в садах на зовнішньо здорових деревах грецького горіха. Спостерігається така закономірність, що гриб в основному вражає ослаблені осики, ушкоджені блискавкою або пожежою тополі, дуплисті верби.

Досить висока щільність плодових тіл гливи у бучинах на території Сатанівської дачі Ярмолинського лісгоспзагу в Городоцькому районі, де вік основної частини букових деревостанів 120 років. У тутешніх букових лісах звичайно домінує бук лісовий, але до нього поодинокі домішується дуб звичайний, явір, ясен звичайний, клен гостролистий. Дещо нижче ростуть граб, клен польовий, берест, липа серцелиста. У підліску виділяється калина, ліщина, гордовина, бруслина бородавчата та плющ.

Негустий у цьому буковому лісі трав'яний покрив, де росте печіночниця звичайна, зеленчук жовтий, конвалія лісова, проліска багаторічна і маренка запашна. Саме в такому лісі на стовбурах дерев з травня і майже до кінця листопада вдається бачити плодове тіла гливи.

У цього гриба досить мінлива за забарвленням шапка, коли плодове тіло маленьке — темно-бура, згодом — сіра, через деякий час — зелено-фіолетова. Шапка в діаметрі зазвичай досягає від 4 см до 14 см, в окремих випадках — 20 см. Вона лійкоподібна або випукла, частенько ексцентрична, не слизиста проте ніби волога. Під шапкою можна побачити пластинки, які наче опускаються на ніжку, мають біло-жовтий відтінок, внизу частенько з анастомозами — поперечними перетинками. Ніжка

у гливи завдовжки до 4 см, завширшки — 2,5 см, частіше всього ексцентрична, гладенька, але біля основи ніби волосиста.

У молодого гриба ніжка білувата, у зрілого — коричнева. Цікаво, що в деяких плодових тіл ніжка взагалі може бути відсутня. Якщо розрізати гриб навпіл, то м'якоть здається добре розвиненою, складається вона з гіф, біла, соковита. Має досить приємний запах і не поганий смак. Часто тримаючи зрілий гриб у руках, вдається побачити, як з-під шапки висипаються білі спори.

Гливу краще всього збирати вранці, тому що більша ймовірність того, що грибник не буде йти по слідах інших любителів тихого полювання. Якщо це влітку, то сонце не встигне нагріти плодове тіла, а це означає, що вони будуть довше зберігатися, не псуватися.

Для збирання цих грибів потрібно обирати такий маршрут, щоб сонце не світило в обличчя, а з боку або позаду. Тоді грибник менше стомлюється, краще орієнтується, ліпше помічає гливу на стовбурах дерев. Треба пам'ятати, що за цими грибами потрібно йти до хвойного — соснового лісу чорницевого, соснового лісу вересового, соснового лісу лишайникового, або до листяного лісу — букового, дубового, грабово-дубового та навіть чорновільхового лісу. Бо саме в жовтні-листопаді вдається зібрати найбільше цих грибів, вони зустрічаються навіть з настанням приморозків, коли рідко який грибник уже заглядає до лісу.

Глива належить до їстівних грибів четвертої категорії, його тушкують, смажать, маринують, сушать і навіть заморожують. Використовується у свіжому вигляді тільки з іншими їстівними грибами.

ГНОЙОВИК ЧУБАТИЙ

Навозник белый
Coprinus comatus

Шапка біла, але з віком по краю дещо ніби рожевіє, у старих грибів — чорніє. У діаметрі шапка до 6 см, але заввишки вона до 12 см. Форма її у молодих плодових тіл вузько яйцеподібна, у деяких грибів навіть циліндрична, у зрілих — дзвоникоподібна. Ніжка у гнойовика чубатого завдовжки до 20–25 см, завширшки до 3 см, біла, циліндрична, у деяких плодових тіл біля основи ніби розширюється. Ніжка має рухливе швидко зникаюче кільце.

Їстівні гриби

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається вздовж доріг, у лісопосадках, у садах, у парках, на галявинах у листяних — грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного. Трапляється гнойовик чубатий у грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи сірої, а також у чорновільхових лісах з вільхи чорної. Шапковий гриб гнойовик чубатий у серпні–листопаді, зазвичай невеличкими групами, утворює плодові тіла на території Пархомовецького лісництва Хмельницького держлісгоспу, яке займає площу — 3429 га. У цьому лісництві розкинулось п'ять лісових урочищ: «Волосовецька дача» площею — 1147 га, 1–21 квартал, довкола с. Волосівці, Гнатівці, «Пилявецько-Дудниково» — 342 га, 22–27 квартал, «Шкуропатове» — 192 га, 28–31 квартал, «Комашня» — 427 га, 32–37 квартал, «Переймська дача» — 783 га, 38–57 квартал, недалечко с. Терешківці, Пархомівці, Ярославка, Требухівці, смт. Меджибіж.

У Пархомовецькому лісництві, де досить високу щільність плодових тіл має гнойовик чубатий, домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які представлені різними віковими групами — молодяки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього тут ростуть грабові ліси з граба звичайного та ільмових, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена, соснові ліси з сосни звичайної і модрини, березові ліси з берези бородавчастої, осикові ліси з осики і вільхи сірої, а також є насадження — тополі, верби, липи, горіха та плодових. Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризують-

ся тим, що деревостани їх двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, дуб високостовбурний, зрідка — дуб звичайний. Їх супроводжують — береза бородавчаста, ясен звичайний та явір. У другому зазвичай досить розрідженому ярусі ростуть — липа серцелиста, граб звичайний, клен гостролистий, черешня, берест, осика, в'яз гладенький.

У такому середовищі шапковий гриб гнойовик чубатий видає себе білою шапкою, яка з віком по краю дещо ніби рожевіє, у старих грибів — чорніє. Діаметр шапки у гнойовика чубатого досягає — до 6 см, але заввишки вона — до 12 см, форма — у молодих плодових тіл вузько яйцеподібна, у деяких грибочків навіть — циліндрична, у зрілих — дзвоникоподібна. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то вдається пересвідчитись, що вона густо вкрита відстаючими лусками. Перевернувши у руках шапку низом до верху, одразу видно досить густі, широкі, вільні пластинки. У молодих грибочків пластинки по краю дещо слабко рожеві, у зрілих — бурі, згодом чорніють і, наче розпиляються.

Споровий порошок у цих грибів чорний. Ніжка у гнойовика чубатого завдовжки — до 20–25 см, завширшки — до 3 см, біла, циліндрична, у деяких плодових тіл біля основи ніби розширюється. Ніжка має рухливе, до того швидко зникаюче кільце. Розрізавши ножом уздовж зріле плодове тіло гнойовика чубатого, можна пересвідчитись, що ніжка порожниста, поздовжньо-волокниста. У молодих грибочків м'якоть витончена, біла, у дорослих — дещо чорніє. Принохавшись до м'якоті, відчувається приємний запах і така вона на смак.

Гнойовик чубатий — маловідомий їстівний гриб четвертої категорії. Споживається у молодому віці. Після дбайливого відварювання його маринують і солять. За кордоном вирощується у промислових масштабах.

ГНОЙОВИК ЧОРНИЛЬНИЙ

Навозник чернильний
Coprinus atramentarius

Шапка сірувата, в центрі має коричневі або охристо-коричневі луски. У діаметрі до 11 см, заввишки до 10 см. Форма шапки у молодих плодових тіл овальна, у зрілих — дзвоникоподібна, у старих — конусоподібно-розпростерта, її край зморшкувато-рубчастий. Знизу шапки є широкі, вільні пластинки, які у молодих плодових тіл білувато-сірі, у дорослих — темно-бурі, у старих — чорніють, виділяють краплі речовини, яка немовби загусає, а в старих грибів оригінально розпилюється.

Гриб, який росте на Хмельниччині у зволжених місцях, зазвичай невеликими групами на ґрунті, на городах, на полях, у садах, у парках, на луках, у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудах, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба звичайного. Трапляється гнойовик чорнильний у грабово-дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної. Гнойовик чорнильний у травні-листопаді утворює плодові тіла на території Хутірського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає загальну площу — 4225 га. У цьому лісництві розкинулось лісове урочище «Хутірська дача», яке представлено єдиним масивом, що поділений на 43 квартали, довкола нього знаходяться с. Хутір, Пашуки, Миньківці, Романіни, Шевченко.

У Хутірському лісництві, де у сезон досить високу щільність плодових тіл має шапковий гриб гнойовик чорнильний, ростуть дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 33% площі, які належать до різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього типу лісу, тут розкинулись: соснові ліси з сосни звичайної і модрини — 27% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 25% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 8% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 5% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 2% площі.

У такому середовищі шапковий гриб гнойовик чорнильний видає себе сіруватою шапкою, яка у центрі має коричневі або охристо-коричневі луски. Діаметр шапки досягає — до 11 см, заввишки — до 10 см,

форма шапки у молодих плодових тіл овальна, у зрілих — дзвоникоподібна, у старих — конусоподібно-розпростерта, її край зморшкувато-рубчастий.

Перевернувши у руках шапку низом до верху, одразу помітно широкі, вільні пластинки, які у молодих плодових тіл білувато-сірі, у дорослих — темно-бурі, у старих — чорніють, виділяють краплі речовини, яка немов би загусає, а в старих грибів оригінально розпилюється. У цих грибів з-під шапки висипається чорний споровий порошок. У гнойовика чорнильного ніжка завдовжки — до 15 см, завширшки — до 1,5 см, вона циліндрична, у нижній частині дещо бурувата, є оригінальне вузьке, до того швидко зникаюче кільце, від якого, якщо уважно придивитись, все-таки залишається ледь помітний валик, який від кільця ніби звужується.

Розрізавши гострим ножем зріле плодове тіло на впіл, видно білувату м'якоть, яка одразу після визрівання гнойовика чорнильного темніє. Принохавшись до м'якоті, у молодих грибочків відчувається досить приємний грибний запах. У Хутірському лісництві найсприятливіші умови для шапкового гриба гнойовика чорнильного у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, які розкинулись у кварталах — 1–21, 24, 26–30, 34–37, менш сприятливі умови у березових лісах з берези бородавчастої — 12–14, 17–40, 42 і 43 квартал.

Гнойовик чорнильний — на Хмельниччині все-таки маловідомий їстівний шапковий гриб, який належить до грибів четвертої категорії. Грибники-гурмани знають, що вживання цього гриба можливе виключно у молодому віці, до того тільки у свіжому вигляді. З'ясовано грибниками, що вживання навіть молодих плодових тіл гнойовика чорнильного з алкоголем обов'язково приводить до отруєння.

ГОЛОВАЧ ДОВГАСТИЙ

Головач продолговатий
Calvatia excipuliformis

Гриб має довгасте біле плодове тіло, яке з часом стає ніби ясно-коричневим. Форма його обернено грушоподібна або булавоподібна. Заввишки до 17 см, у діаметрі до 11 см у верхній споривій частині.

Якщо уважно придивитись до плодкових тіл, то у верхній частині під час визрівання можна помітити в одних грибів бородавчасті утворення, в інших — ніби голчасті, а ще в інших — лускаті або зернисті. Трапляється, що головач довгастий росте на пустищних суходільних луках.

ІСТІВНІ ГРИБИ

Гриб цей на Хмельниччині зустрічається на ґрунті у степових ділянках, на луках, на осушених землях, у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, у грабових лісах з граба звичайного та ільмових. Головач довгастий частенько трапляється на суходільних луках, які займають у Хмельницькій області різні ґрунти, а тому відзначаються певною строкатістю асоціацій і видового складу. Можна бачити у нас справжні, пустищні та заболочені луки.

Зустрічається головач довгастий на багатих чорноземних і близьких до них ґрунтах, на них поширені справжні луки з різноманітним травостоем, у якому переважають злаки та бобові. Домінуючими видами у цих луках виступають — буркун лікарський, горошок вузьколистий, люцерна серповидна, лядвинець рогатий, чина лучна, конюшина повзуча, пахуча трава звичайна, костриця червона, мітлиця тонка, костриця лучна.

Головач довгастий утворює плодове тіла у травні-жовтні на території Новоушицького декоративного розсадника Новоушицького держлісгоспу, який займає площу — 478 га. У межах розсадника розкинулось два лісових урочища: «Трихів ліс» площею — 433 га, 1, 2 квартал, довкола с. Миньківці, Івашківці, Куча, м. Нова Ушиця, «Довжок» — 45 га, 3, 4 квартал, недалеко с. Каскада, Струга. У першому кварталі Новоушицького державного розсадника, де трапляється головач довгастий, росте — молодий дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 50% площі, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — до 10% площі, грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — до 12% площі, сосновий ліс з сосни звичайної і

модрини — до 4% площі, є насадження осики, вільхи сірої, тополі, берези бородавчастої — до 24% площі. У другому і третьому кварталах переважають молодняки дубового лісу з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 90% площі, сосновий ліс з сосни звичайної і модрини — до 7% площі, решта — молодняк ялинового лісу з ялини європейської та ялиці, грабового лісу з граба звичайного та ільмових. У четвертому кварталі ростуть насадження акації білої і гледичії — до 70% площі, сосни звичайної — до 20% площі, ялини європейської — до 10% площі.

Видає себе головач довгастий білим плодковим тілом, яке з часом стає ніби ясно-коричневим. Форма у плодкових тіл обернено грушоподібна або булавоподібна, грибочки заввишки — до 17 см, у діаметрі — до 11 см у верхній споривій частині. Якщо уважно придивитись до плодкових тіл, то у верхній частині під час визрівання можна помітити в одних грибочків бородавчасті утворення, у других — ніби голчасті, а в третіх — лускаті або зернисті. Має цей гриб оманливу ніжку. У головача довгастого глеба знаходиться на досить добре розвиненій стерильній тканині. Незріла глеба біла, при визріванні сіро-зеленувато-жовта, у старих грибів наче охряно-коричнева, досить чітко відмежована від стерильної псевдоніжки.

Трапляється, що головач довгастий росте на пустищних суходільних луках, які на Хмельниччині зазвичай приурочені до найбільших у області дернових, дерново-підзолистих і ясно-сірих опідзолених ґрунтів. Переважає на таких луках асоціація біловуса стиснутого, шучника дернистого, трясучки середньої, нечуйвітра волохатенького, ожини волосистої, деревію звичайного, жовтцю їдкою, гребінника звичайного та медової трави шерстистої.

Головач довгастий — гриб який досвідчені грибники-гурмани вживають тільки у молодому віці, зрілі та старі плодове тіла небезпечні для життя.

ГОЛОВАЧ МІШКОВИДНИЙ

Головач мешковидний
Calvatia utriformis

Головач мішковидний має слабо виражену ніжку, а його плодове тіло ніби мішкоподібне, біля основи звужене, в цілому нагадує грушоподібну форму, але розширенням до верху. Плодове тіло у цього гриба діаметром до 15 см, окремі особини досягають і 20 см. Коли плодове тіло головача мішковидного визріває, то на верхівці розривається, та утворює широкий отвір, краї якого видаються відігнутими і розірваними.

У Хмельницькій області плодове тіла цього гриба зустрічаються по всій території, вони ростуть у лісах на галявинах, на полях, на луках, у садках, їх можна бачити на відкритих місцевостях серед невисокої трави, як правило, грибочки трапляються по одинці або невеличкими групами. Мандруючи Старосинявщиною, яка розташована у двох геоботанічних районах — Старокостинівському або Уланівському на 95%, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, які повністю тепер перетворені на родючі орні землі з глибокими чорноземами, а решта території знаходиться у межах Летичівського або Літинського геоботанічного району, де поширені дубово-грабові, дубові та дубово-соснові ліси, трав'яні болота і болотисті луки. Тепер такі ліси вдається бачити поблизу с. Щербани, Чехи, Ілятка, Лисанівці, Карпівці, Миколаївка, Йосипівка, Мисюрівка та Бабино. Біля с. Йосипівка розкинувся дубово-грабовий ліс, дерева у цьому лісі досягають заввишки — 25 м, завширшки — 36 см, відстань між деревами — 3 м. Ліс протягнувся з північного заходу на південний схід на 6 км, а з півночі на південь на 3,5 км.

Перший ярус у лісі складає дуб звичайний, явір, ясен звичайний, клен гостролистий, другий — граб звичайний, берест, осика, клен польовий, черешня, на узліссях трапляється груша звичайна та яблуня лісова. У підліску можна бачити — свидину, ліщину, бруслину бородавчасту, клокичку перисту, дерен, глід одноматочковий, клен татарський, жимолость пухнасту, вовчі ягоди звичайні, жостер, бузину чорну і шипшину собачу щитконосну. Тутешній трав'яний килим досить густий, у ньому красується — підлісок європейський, зеленчук жовтий, зірочник лісовий, грястиця збірна, маренка запашна, копитняк європейський, перлівка поникла, безщитник жіночий та яглиця звичайна. Ростуть тут лишайники, мохи і гриби. На галявинах у лісі трапляється головач мішковидний з травня аж до початку жовтня, але він зустрічається переважно поодиночі. На луках, які займають різні ґрунти на Старосинявщині, а тому відзначаються

строкатістю асоціацій і видового складу. Можна побачити справжні, заболочені та пустищні луки. Саме на них частенько грибниця головача мішковидного утворює багато плодівих тіл серед не дуже високих трав. Головач мішковидний має слабо виражену ніжку, а його плодове тіло ніби мішкоподібне, біля основи звужене, в цілому нагадує грушоподібну форму, але розширенням до верху. Плодове тіло у цього гриба діаметром до 15 см, окремі особини досягають і 20 см. Молоді грибочки білі, а з віком змінюють свій колір на сірувато-бурий. Якщо уважно придивитись до їх поверхні, то можна побачити оригінальні, ніби зернисті, луски та нерівномірні горбики. Коли плодове тіло головача мішковидного визріває, то на верхівці розривається та утворює широкий отвір, краї якого видаються відігнутими і розірваними.

Якщо розрізати молоде плодове тіло цього гриба, то видно, що м'якоть біла і м'яка, до того має досить приємний запах і смак. У не дуже зрілих грибів м'якоть стає оливково-бурою, а в зрілих — темно-бура, складається таке враження, що вона подібна до пороху, випадає з плодового тіла. Від плодового тіла залишається пуста, стерильна чаша, яка у великих плодівих тіл схожа на кубок. Плодове тіло головача мішковидного, коли воно визріло, розсипає бурий споровий порошок.

Головач мішковидний — маловідомий їстівний гриб для більшості грибників, його в основному споживають досвідчені грибники-гурмани, який вживають тільки у молодому віці, коли у середині цього грибочка ще біла м'якоть. Потрібно зазначити, що цей гриб з отруйними грибами схожості немає. Пам'ятайте! Що всі шапкові гриби поділяють на п'ять умовних груп: їстівні, умовно їстівні, неїстівні, отруйні та гриби, що не мають їстівного значення.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Лікувальні властивості дощовиків фармакологи використовують при хворобах нирок і для зупинки крові. До цієї родини Дощовикові, рід Кальвація належить і наш вид Головач мішковидний.

ГРИБ–ПАРАСОЛЬКА СТРОКАТА

Гриб–зонтик пестрый
Macrolepiota procera

Гриб має досить мінливу за кольором шапку, яка може бути білою, сірою, сіро-коричневою, але у всіх грибочків шапка в центрі здається темною. У діаметрі шапка досягає 28 см, у молодих плодових тіл форма конусоподібна, в зрілих — ніби плоско розпростерта, але на її верхівці є горбик, до того вона суха, вкрита оригінальними лусочками, які наче відстають від неї. Ніжка у гриба–парасольки строкатої завдовжки до 25 см, окремі екземпляри трапляються і вищими, завширшки — до 4 см.

ІСТІВНІ ГРИБИ

На Хмельниччині цей гриб надає перевагу дещо розрідженим і добре освітленим ділянкам лісів, він росте на ґрунті поодиночі або групами. Трапляється, що утворює так звані «відьмині кільця». Гриб–парасольку строкату можна бачити в листяних — грабово–дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба скельного, а також у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і соснових лісах лишайникових. Зустрічається іноді гриб–парасолька строката і в наших парках, садах на луках, пасовищах. Мандруючи Хмельницьким адміністративним районом, який розташований у межах Старокостянтинівського або Уланівського та Волочисько–Антонінського геоботанічного району, де в останньому колись у доагрикультурні часи росли лучні степи, остепнені луки, були великі болота по долинах річок, тепер тут переважають орні землі — поля. Невеличкі ліси на цій місцевості залишилися поблизу с. Черепівка, Рідкодуби, Грузевиця, Мартинівка та Водички.

У Хмельницькому адміністративному районі значні площі займають невеликі чорновільхові ліси, які розкинулись по заплавах річок Південного Бугу, Бужка та Вовка. Тутешні чорновільхові ліси за складом деревостану бувають чистими чорновільшняками, у складі яких можна бачити, що домішка інших порід і чагарників все–таки незначна. Але трапляються чорновільхові ліси зі значною домішкою інших деревних порід і добре розвиненим підліском. Частіше всього на цій території — у межах Хмельницького району — ростуть грабово–дубові ліси, в яких у першому ярусі виділяються — граб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, явір і дуб звичайний. У другому ярусі красуються берест, липа серцелиста, клен польовий, черешня, груша звичайна та яблуня лісова. У підліску росте — ліщина, свидина, бруслина європейська, клокичка периста, бруслина бородавчаста, глід одно-

маточковий, вовчі ягоди звичайні та шипшина собача. У трав'яному килимі виділяються — безщитник жіночий, зірочник лісовий, яглиця звичайна, перлівка поникла, копитняк європейський, зеленчук жовтий, підлісник європейський і маренка запашна.

Серед ось такого розмаїття рослин, грибів і лишайників вдається бачити плодові тіла шапкового гриба — гриба–парасольки строкатої. Гриб має досить мінливу за кольором шапку, яка може бути в одних плодових тіл білою, в других — сірою, в інших — сіро-коричневою, але у всіх грибочків шапка в центрі здається темною. У діаметрі шапка досягає 28 см, у молодих плодових тіл форма конусоподібна, в зрілих — ніби плоско розпростерта, але на її верхівці є горбик, до того вона суха, вкрита оригінальними лусочками, які наче відстають від неї. Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити густі, дуже широкі, білі вільні пластинки, які ніби відділені від ніжки. Під час збору цих грибів, на долоні рук із зрілих плодових тіл гриба–зонтика строкатого частенько висипається білий споровий порошок, який більшість грибників навіть не помічають.

Ніжка у гриба–парасольки строкатої завдовжки до 25 см, окремі екземпляри трапляються і вищими, завширшки — до 4 см. Вона має ясно–бурий колір, булавоподібна, вкрита оригінальними бурими лусками. У дорослих плодових тіл ніжка з широким рухливим подвійним кільцем, зверху воно біле, а з низу — буре. Якщо розрізати ніжку спочатку поперек біля верхівки і поблизу основи, то можна пересвідчитись, що вона циліндрична, м'якоть нагадує вату, білого кольору, а ось розрізавши вздовж — вдається побачити, що у центральній частині ніжка порожниста. М'якоть у гриба–зонтика строкатого без особливого запаху, з приємним смаком. Гриб вживають свіжим або сушать.

На Хмельниччині гриб–парасолька строката утворює плодові тіла з початку серпня, сезон збору цих грибів продовжується аж до кінця жовтня.

ГРУЗЛИК

Говорушка ворончатая
Clitocybe gibba

У грузлика їстівного діаметр шапки досягає 7 см, за формою у молодих плодових тіл шапка горбоподібно-випукла, у дорослих — глибоко лійкоподібна, зі звивистим, ніби загнутим досить тонким краєм, вона гола з дрібними лусочками. З нижньої сторони шапки є пластинки, які наче опускаються на верхівку ніжки. Пластинки вузькі, часті, мають білуватий колір. Ніжка завдовжки до 8 см, завтовшки — до 1 см, вона розташовується по центру шапки, одного кольору з нею, дещо злегка звивиста.

Хоч у малій кількості зустрічається цей гриб, але по всій території Хмельницької області, його можна бачити як у хвойних, так і в листяних лісах, зазвичай росте поодинокі та дуже рідко групами. Частенько в листяних лісах облюбовує грабово-дубові ліси, або груди, букові ліси, грабово-дубові ліси з дуба скельного, дубові ліси з дуба звичайного, дубові ліси з дуба скельного, а в хвойних лісах — сосновий ліс лишайниковий, сосновий ліс вересовий і сосновий ліс чорницевий. На Полонщині можна побачити не тільки сосновий ліс чорницевий, збереглися тут невеликі масиви дубово-соснових лісів з вільхою клейкою, осикою, іншими вологолюбивими чагарниками і кущами. У рельєфі спостерігаються часті пониження, зайняті болотистими луками і торфовищами, а також пониження з лучно-чорноземними ґрунтами. Ростуть тут ліси і на значних масивах дерново-підзолистих ґрунтів, часто оглеєних і глеуватих.

У Полонському районі у багатьох місцевостях поширені кристалічні породи, які зверху вкриті лише пісками і суглинками. Саме на такому ґрунті ростуть тут дубово-соснові ліси, корінні деревостани цих лісів двох'ярусні. У першому ярусі красується — сосна звичайна, береза бородавчаста, а в другому — дуб звичайний. У тутешньому підліску виділяються — бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, ліщина, бруслина європейська, зіновать руська та дрік красильний. Килим трав'яно-чагарникового ярусу утворюють чорниця, веснівка дволиста, орляк звичайний, брусниця, суниця лісові. А моховий покрив досить розріджений і складається із звичайних листяних мохів і грибів, серед яких іноді красується грузлик. У грузлика шапка має різне забарвлення,

вона може бути жовтувато-бурою, жовтуватою і навіть білуватою.

У грузлика їстівного у дорослого плодового тіла діаметр шапки досягає 7 см, за формою у молодих плодових тіл шапка горбоподібно-випукла, у дорослих — глибоко лійкоподібна, зі звивистим, ніби загнутим досить тонким краєм, вона гола з дрібними лусочками. З нижньої сторони шапки є пластинки, які наче опускаються на верхівку ніжки. Пластинки вузькі, часті, мають білуватий колір. Якщо струсити шапку зрілого плодового тіла грузлика на долоню, то можна побачити білий споровий порошок. Ніжка у грузлика завдовжки до 8 см, завтовшки — до 1 см, вона розташовується по центру шапки, одного кольору з нею, дещо злегка звивиста. Розрізавши грузлика навіл ножом, можна побачити білу, тонку, трошки твердувату, але разом з тим і водянисту м'якоть, яка має м'який смак і ніби пряний запах.

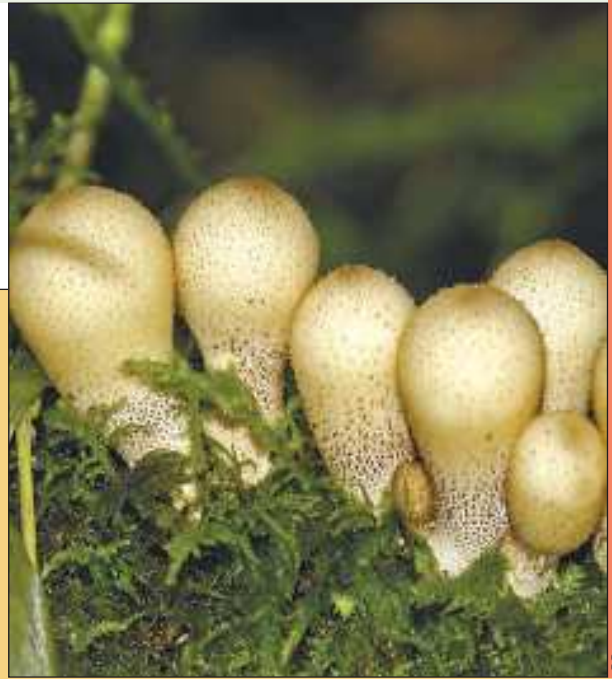
На Хмельниччині плодове тіла грузлика починають утворюватись на грибницях у хвойних і листяних лісах у липні. Плодове тіла утворені тісно переплетеними нитками грибниці, які знаходяться над поверхнею ґрунту, але вони не довговічні. Завершується сезон тихого полювання на грузлика в серпні. Бувають окремі сприятливі роки, коли цього гриба вдається збирати навіть у червні та вересні аж до перших морозів.

Грузлик — хоча це маловідомий гриб, вживається як свіжим, так і маринованим, а також досвідчені грибники його ще й сушать, згодом використовуючи в різних блюдах. Гриб багатий на поживні речовини, проте його харчова цінність порівняно невелика. Це пояснюється тим, що хітинова стінка клітин перешкоджає перетравленню цих грибів у кишечнику.

ДОЩОВИК ГРУШОПОДІБНИЙ

Дождевик грушевидний
Lycoperdon pyriforme

Гриб дощовик грушоподібний має зворотно грушоподібне плодове тіло, хоча окремі грибочки можуть мати форму — кулькоподібну. Заввишки він досягає — 7 см, завширшки — до 2 см, біля основи тіло ніби витягнуте, з гілчастим білим міцелієм, що нагадує оригінальні тяжі. Молодесенькі плодові тіла мають білий колір, згодом вони стають охряними, зрілі — коричневими, до того ж грибочки наче вкриті борошнистим нальотом. У зрілих грибів висипається коричневий споровий порошок.

Їстівні гриби

На Хмельниччині зустрічається спорадично у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного, чорновільхових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, а також у хвойних — соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових і соснових лісах чорницеви́х. Плодові тіла дощовика грушоподібного переважно ростуть на трухлявих пеньках, іноді на ґрунті серед мохів і досить великими групами. У Лети́чівському держлісгоспі загальна площа якого становить — 15106 га, знаходиться чотири лісництва — Голловчинецьке площею — 5131 га, Козачківське — 3027 га, Вовковинецьке — 3036 га та Бохнянське — 3912 га. У Бохнянському лісництві гриба дощовика грушоподібного вдається бачити у шістдесяти кварталах, де розкинулись соснові ліси з сосни звичайної і модрина, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурового, грабовий ліс з граба звичайного, ялиновий ліс з ялини та ялиці, березняки з берези бородавчатої, чорновільшняки з вільхи чорної. Крім цього у лісництві у кварталах є ділянки, де росте осика, вільха сіра, ясен, клен і навіть липа, горіх і плодові. У Бохнянському лісництві все-таки переважають дубові ліси з дуба червоного та дуба високостовбурового, вони знаходяться у кварталах — 1–53, 55–60.

У цих лісах можна спостерігати такі вікові групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Тутешні дубові ліси з дуба червоного мають двошарові деревостани. У першому ярусі переважає дуб червоний, його зазвичай супроводжують — береза бородавчата, ясен звичайний, явір, у другому — клен польовий, граб звичайний, липа серцелиста, рідше — черешня, осика, в'яз гладенький, берест. Дуже добре розвинений підлісок, який утворюють — бруслина європейська, ліщина, клен

татарський, жостер, терен, глід кривочашечковий, бузина чорна, гордовина, дерен справжній, свидина кров'яна, скупія та клокичка периста. У трав'яному покриві красуються — безщитник жіночий, осока волосиста, зірочник лісовий, яглиця звичайна, фіалка запашна, перлівка ряба, ожина сиза, конвалія звичайна, медунка маленька, копитняк європейський і купина багатоквіткова. Саме серед такого розмаїття рослин — дерев, кущів, трав, а також лишайників, мохів, грибів з липня і майже до кінця жовтня можна бачити плодові тіла дощовика грушоподібного. Видає себе у лісі гриб дощовик грушоподібний — зворотно грушоподібним плодовим тілом, хоча окремі грибочки можуть мати форму — кулькоподібну. Заввишки у наших лісах дощовик грушоподібний досягає — 7 см, завширшки — до 2 см, біля основи тіло ніби витягнуте, з гілчастим білим міцелієм, що нагадує оригінальні тяжі. Молодесенькі плодові тіла мають білий колір, згодом вони стають охряними, зрілі — коричневі, до того ж грибочки наче вкриті борошнистим нальотом. У зрілих грибів висипається коричневий споровий порошок. Якщо обережно розрізати ножем плодове тіло дощовика грушоподібного, то у молодих грибочків можна побачити білу м'якоть, у зрілих — вона оливково-коричнева, у старих — порохниста. У Бохнянському лісництві досвідчені грибники збирають дощовика грушоподібного у соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Ці ліси розкинулись у кварталах — 2–5, 7, 8, 13–23, 26, 29, 31–34, 36, 41–43.

Дощовик грушоподібний — маловідомий їстівний гриб четвертої категорії, який досвідчені грибники вживають тільки у молодому віці, коли м'якоть у плодовому тілі біла, як правило саме у день збору цих грибів смажать. Зрілі та старі гриби не потрібно збирати, бо вони як харчовий продукт небезпечні для життя людини.

ДОЩОВИК ЇСТІВНИЙ

Дождевик съедобный
Lycoperdon perlatum

Шапка у дощовика їстівного плавно переходить у ніжку. Хоча, якщо уважно придивитися, то плодове тіло ніби зворотно грушоподібної форми. Грибочки заввишки досягають 8 см, завширшки до 5 см, у нижній частині до 1–2 см. Плодове тіло у молодих грибочків біле, у дорослих — дещо ніби буре, зазвичай вкрите ніжними оригінальними бородавочками або шипиками, які легко ламаються від дотику. Старі, зрілі плодові тіла гриба дощовика їстівного мають м'якоть оливково-коричневу.

Гриб зустрічається по всій території Хмельницької області, росте в наших листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, а також у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і соснових лісах лишайникових. Дощовика їстівного можна бачити на луках, уздовж доріг, на пасовищах. Зазвичай плодові тіла трапляються групами, але бувають і поодиночі. Мандруючи Старокостянтинівщиною, яка розташована у межах двох геоботанічних районів — Старокостянтинівському або Уланівському, на який припадає 93% території, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи, тепер повністю перетворені на родючі орні землі — поля з глибокими чорноземами. Решта території знаходиться у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи теж росли лучні степи, остепнені луки і були болота по долинах річок.

Тепер ліси на Старокостянтинівщині можна бачити поблизу с. Андронівка, Пеньки, Губча, Вербіво́чка, Попівці, Прохорівка, Раштівка, Решнівка, Калинівка, Лади́ги, Берегелі, Самчинці, Морозівка, Скородки, Семиренки та Круглики. Біля с. Вербіво́чка розкинувся ялиново-дубовий ліс, він протягнувся з північного сходу на південний захід на 4,5 км, а з північного заходу на південний схід — на 2,3 км. Дерева заввишки досягають 30 м, завширшки — 45 см, відстань між деревами — 5 м. Поблизу с. Андронівка знаходиться дубовий ліс з дуба звичайного, який протягнувся з півночі на південь на 3,6 км, а з заходу на схід — на 8 км. У лісі дерева заввишки 35 м, завширшки — до 50 см, відстань між деревами 3–4 м. У першому ярусі переважає дуб звичайний, його супроводжують — береза бородавчата, ясен звичайний,

явір. У другому — клен гостролистий, липа серцелиста, граб, черешня, берест, осика та в'яз шорсткий. У підліску красуються — бруслина бородавчата, жостер, клен татарський, терен, бузина чорна, черемха, ліщина, гордовина і клокичка периста. У трав'яному килимі виділяються — медунка маленька, копитняк європейський, купина широколиста, ожина сиза, конвалія звичайна, фіалка запашна, перлівка ряба, безщитник жіночий, гравілат річковий, медунка темна та осока волосиста. Серед розмаїття мохів, лишайників і грибів з червня і до кінця жовтня вдається бачити дощовика їстівного. Плодове тіло у молодих грибочків біле, у дорослих — дещо ніби буре, зазвичай вкрите ніжними оригінальними бородавочками або шипиками, які легко ламаються від дотику. Шапка у дощовика їстівного плавно переходить у ніжку. Хоча, якщо уважно придивитися, плодове тіло ніби зворотно грушоподібної форми. Грибочки заввишки досягають 8 см, завширшки — до 5 см, у нижній частині до 1–2 см. Під час збору зрілих плодових тіл, можна побачити коричневий споровий порошок на руках. Зібравши його, помістивши на предметне скло під мікроскоп, можна пересвідчитись, що спори все-таки ясно-оливково-бурого кольору. Розрізавши плодове тіло молодого дощовика їстівного вдається побачити білу м'якоть, вона ніжна, м'яка. Досвідчені гурмані-грибники знають, що м'якоть з приємним смаком і досить слабким запахом. Старі, зрілі плодові тіла гриба дощовика їстівного мають м'якоть оливково-коричневу.

Дощовик їстівний — їстівний гриб, лише у молодому віці, належить до їстівних грибів четвертої категорії, його вживають вареним, смаженим тільки в день збору, але деякі грибники-гурмани його навіть і сушать.

ЗАЯЧИЙ ГРИБ

Заячий гриб, гриб каштановый
Giroporus castaneus

У гриба червоно-бура шапка, деякі плодові тіла навіть мають бурувато-коричневу. У діаметрі шапка у заячого гриба досягає — 12 см, вона у молодих плодових тіл випукла, а в зрілих — плоска, край її ніби загнутий до верху. У заячого гриба ніжка завдовжки до 7 см, завширшки — 3 см, вона циліндрична, дещо розширюється до основи, одного кольору з шапкою, хоча частіше всього буває червоно-бурого кольору і гладенька.

Їстівні гриби

На теренах Хмельницької області цей шапковий гриб зустрічається зрідка у листяних — дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудях, чорновільхових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, а також у мішаних лісах Шепетівського Полісся переважно на дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтах. Деревостани цих лісів складає сосна звичайна, разом з нею ростуть — береза бородавчаста, ялина європейська та дуб звичайний. Береза бородавчаста разом із сосною звичайною тут росте у сирих типах лісу. Дуб звичайний у складі цих борів поширений все-таки там, де бори ніби вкраплені, трапляється, що чергуються з сосново-дубовими або тільки дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами.

У Летичівському держлісгоспі який має загальну площу — 15106 га, розкинулось чотири лісництва: Головчинецьке, Козачківське, Вовковинецьке і Бохнянське. У Головчинецькому лісництві яке займає площу — 5131 га, на території 87 кварталів дуже рідко, але зустрічається заячий гриб.

У лісництві найбільше кварталів дубових лісів з дуба червоного — 1–39, 41, 43–59, 61–72, 75–80, 83–87. У кварталах можна бачити дубовий ліс різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього на території лісництва росте ялиновий ліс з ялини європейської і модрини на ділянках у кварталах — 6, 13, 16, 20, 29, 35, 37, 61, 69, а сосновий ліс з сосни звичайної розкинувся в — 40, 42, 46, 48, 68, 69 і 80 кварталах. Деревний ярус у такому сосновому лісі утворює сосна з поодинокими деревами берези бородавчастої та дуба звичайного. У чагарниково-трав'яному покриві зазвичай переважає верес звичайний, чорниця, орляк звичайний,

брусниця, ожина волосиста, котячі лапки дводомні, веснівка дволиста, чебрець звичайний, біловус стиснутий, куничник наземний, нечуйвітер волохатенький і золотушник звичайний. Трапляється заячий гриб у цьому лісництві — у грабових лісах з граба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої і навіть у кварталах, де росте осика та вільха сіра.

Досвідчені грибники знають, що заячий гриб у наших лісах утворює свої плодові тіла з липня і до кінця жовтня. Видає гриб себе в оточуючому середовищі червоно-бурою шапкою, деякі плодові тіла навіть мають — бурувато-коричневу. У діаметрі шапка у заячого гриба досягає — 12 см, вона у молодих плодових тіл випукла, а в зрілих — плоска, край її ніби загнутий до верху. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки у молодих плодових тіл, то вдається пересвідчитись, що вона бархатиста, а в зрілих — гладенька. Перевернувши шапку низом до верху зрілого гриба, видно трубчастий шар, він кремового або жовтуватого кольору, в молодих грибочків — білого, шпарини круглі та дрібні. У зрілих грибів висипається жовтуватий споровий порошок. У заячого гриба ніжка завдовжки до 7 см, завширшки — 3 см, вона циліндрична, дещо розширюється до основи, одного кольору з шапкою, хоча частіше всього буває червоно-бурого кольору і гладенька. Якщо розрізати вздовж плодове тіло цього гриба, то всередині ніжка порожниста, ніби губчаста, м'якоть біла, здається крихкою, кольору не змінює. Принюхавшись до м'якоті можна відчути досить приємний запах, грибники знають, що вона така ж на смак.

Заячий гриб — маловідомий їстівний гриб другої категорії, який вживають у свіжому вигляді, його маринують, сушать, він має гарні смакові якості, особливо гриб любляють грибники-гурмани.

ЗЕЛЕНУШКА, РЯДОВКА ЗЕЛЕНА

Зеленушка, рядовка зелена
Tricholoma flavovirens

Зеленушка, або рядовка зелена має оливково-зелений, рідше жовто-зелений колір шапки, іноді у зрілих грибів шкірка на поверхні шапки в центрі злегка бура. Шапка у діаметрі досягає 15 см, у молодих плодових тіл вона випукла, у дорослих — плоска, край дещо піднятий, хвилястий. Якщо придивитись до поверхні шапки, то можна пересвідчитися, що вона дрібно луската, хоча здається голою, до того ніби клейка, бо на поверхні шапки можна побачити прилиплий до неї пісок.

Розповсюджений цей гриб по території Хмельницької області спорадично, росте у хвойних лісах — соснових лісах лишайникових, де щільність плодових тіл найвища і вони крупні, зрідка трапляється в соснових лісах вересових, соснових лісах чорницеви, сосново-березових лісах, соснових молодняках на піщаних і супіщаних ґрунтах. Перебуваючи південно-західніше міста Славути, поблизу лісових озер Теребежи та Святе, можна бачити класичні сосново-дубові ліси, а також ділянки соснових лісів лишайникових. Тутешня місцевість відзначається рівнинністю, на окремих ділянках є болота, абсолютні висоти становлять від 238,9 м до 243,3 м. Сосново-дубові ліси тут мають деревостани дво-ярусні, у першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Підлісок складає горобина звичайна, ліщина, барбарис звичайний, зіновать руська, бруслина європейська, дрік красильний, бузина чорна та крушина ламка.

У трав'яно-чагарниковому ярусі виділяються орляк звичайний, чорниця, суниця лісові, бруслиця, веснівка дволиста. Цікаво, що у цьому лісі моховий покрив розріджений, складається із звичайних і листяних мохів. Тутешні ділянки соснових лісів лишайникових характеризуються тим, що у них в деревостані тільки сосна звичайна. Взагалі підлісок не розвинений. Трав'яно-чагарниковий покрив розріджений, де росте золотушник звичайний, костриця овеча, чебрець звичайний, нечуйвітер волохатенький, мучниця звичайна, булавоносець сіруватий і келерія сиза.

З вересня до кінця листопада у цих лісах з'являються плодові тіла зеленушки, або рядовки зеленої. Цікаво, що зеленушка, або рядовка зелена, має оливково-зелений, рідше жовто-зелений колір шапки, іноді у зрілих грибів шкірка на поверхні шапки в центрі злегка бура. Шапка у діаметрі досягає 15 см, у молодих плодових тіл вона випукла, у дорослих — плоска, край дещо піднятий, хвилястий. Якщо уважно придивитись

до поверхні шапки, то можна пересвідчитися, що вона дрібно-дрібно луската, хоча все-таки здається голою, до того ніби клейка, бо на поверхні шапки, під час тихого полювання, можна бачити прилиплий до неї пісок. Одною з ознак належності зеленушки, або рядовки зеленої до їстівних грибів є те, що у неї легко знімається шкірка. Якщо перевернути шапку низом до верху, то вдається побачити густі, досить широкі, наче виімчасті пластинки, вони у одних плодових тіл сіро-зелені, а в інших — лимонно-жовті.

Під час збору зрілих грибів частенько висипається на руки грибника білий споровий порошок, який майже не помітний, але за допомогою якого гриби розмножуються. Ніжка у зеленушки, або рядовки зеленої без кільця, вона завтовшки до 7 см, завширшки — до 3 см та досить міцна, циліндрична, волокниста, дрібно луската, такого ж кольору як і шапка, хоча у переважній більшості плодових тіл ніби ясніша. Уважно придивившись до ніжки, можна помітити, що діаметр її збільшується біля основи. Якщо розрізати гриб вздовж і шапку, і ніжку, то в середині вдається побачити білу м'якоть, яка з часом стає жовтуватою. Принюхавшись до неї, можна відчути оригінальний борошністий запах, досвідчені грибники стверджують, що м'якоть має приємний смак.

Зеленушка, або рядовка зелена — це їстівний гриб третьої категорії, проте він дуже смачний, його грибники-гурмани вживають соленим, свіжим, сушать і маринують. Грибники знають, що для успішного приготування цього гриба треба відчистити його від піску, іноді навіть для очистки вирізають пластинки. Порізані гриби старанно промивають у воді.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! *Що зеленушка, або рядовка зелена дуже подібна до блідої поганки, у останньої пластинки під шапкою білі, ніжка заввишки до 10 см, а завширшки — до 2 см з кільцем, споровий порошок білий, шапка в діаметрі до 15 см, м'якоть біла. У зрілих грибів блідої поганки вона має неприємний запах.*

ЗИМОВИЙ ГРИБ

Опенок зимний
Flammulina velutipes

Шапка жовтувато-коричнева або буро-жовта. У деяких плодових тіл шапки навіть оранжево-коричневі. Зазвичай така шапка має тоненький більш світлий край. Діаметр шапки досягає у зрілого плодового тіла 9 см. У молодих грибів форма шапки випукла, а в дорослих — плоска. Якщо уважно придивитися до її поверхні, то можна пересвідчитись, що вона гладенька, вкрита слизом, під час підсихання, ніби блищить.

Їстівні гриби

Їстівний гриб, який поширений спорадично по всій території Хмельницької області, росте на стовбурах, пеньках, у дуплах дерев іноді великими досить щільними групами у листяних — грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба скельного та чорновільхових лісах. У Новоушицькому держлісгоспі, який займає площу — 11718 га, знаходиться п'ять лісництв — Браїлівське загальною площею — 2167 га, Новоушицьке — 2686 га, Новоушицьке ДКР — 478 га, Струзьке — 3892 та Зеленокуриловецьке — 2495 га. У Струзькому лісництві розкинулось 45 кварталів, у більшості з них трапляється зимовий гриб. Частіше всього цього шапкового гриба можна бачити у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурового, які ростуть у кварталах — 1–10, 14–20, 23–29, 33–35 і 36–38.

Дубові ліси з дуба червоного мають двох'ярусні доростани. У першому ярусі росте дуб червоний, дуб скельний, ясен звичайний, липа серцелиста. У другому — явір, черешня, береза бородавчата, клен польовий, граб звичайний і берека. У цьому лісі добре розвинений підлісок, у якому красується бруслина європейська, терен, ліщина, клен татарський, глід кривочашечковий, вишня степова, клокичка периста, калина цілолиста, свидина кров'яна, гордовина та дерен справжній.

Крім цього у лісництві ростуть соснові ліси з сосни звичайної і модрина у кварталах — 11, 12, 13, 16, 17, 20, 23–25, 31, 32, 37, 38, 42–45, ялинові ліси з ялини звичайної та ялиці — 3, 5, 14, 17 і 26, грабові ліси з граба звичайного — 6, 7, 10, 14–16, 21–24, 28–30, 33, 35–41. У Струзькому лісництві є ділянки у кварталах, де росте — ясен і клен, акація біла і гледичія, осика і вільха сіра, тополя і верба, береза бородавчата, вільха чорна і навіть липа серцелиста, горіх і плодове. Ось у цьому розмаїтті дерев, кущів, трав, лишайників, мохів, грибів з початку вересня і майже до кінця січня, а досвідчені

грибники стверджують, що у м'які зими навіть до кінця лютого, можна успішно збирати плодове тіла шапкового гриба — зимового гриба.

У дубовому лісі з дуба червоного зимовий гриб видає себе частіше всього жовтувато-коричневою або буро-жовтою шапкою, деякі плодове тіла навіть здається, що мають оранжево-коричневу. Зазвичай така шапка має тоненький більш світлий край. У зимового гриба діаметр шапки досягає у зрілого плодового тіла — 9 см. У молодих грибочків форма шапки випукла, а в дорослих — плоска, якщо уважно придивитися до її поверхні, то можна пересвідчитись, що вона гладенька, вкрита слизом, під час підсихання, ніби блищить. Якщо перевернути шапку низом до верху, то можна побачити слабо пророслі пластинки, вони не густі, тонкі, у зрілих плодових тіл навіть видаються вільними. У молодих плодових тіл пластинки кремові, в зрілих — жовтуваті, під час підсихання здаються — рожево-жовтуватими.

Якщо розглянути споровий порошок під мікроскопом на мікропрепараті, то він загалом має кремово-білий колір, але спори — безколірні. У зимового гриба ніжка завдовжки — до 10 см, завширшки — до 1 см, вона центральна, циліндрична, у середині порожниста, здається міцною, а з часом у зрілих грибів з'являється ніби рихла тканина. Уважно придивившись зовні до ніжки, можна помітити, що зверху вона жовтувата, до середини — коричнева, біля основи — темно-бура. Однією з особливостей є те, що ніжка у зимового гриба бархатисто-опушена. Якщо розрізати зріле плодове тіло ножом, то можна побачити у середині жовтувату, досить м'яку м'якоть. Принохавшись до неї, вдається відчутти слабкий грибний запах, досвідчені грибники знають, що вона приємна на смак.

Зимовий гриб — маловідомий їстівний гриб з гарними смаковими якостями, вживається свіжим, маринуваним, соленим і сушеним, його навіть у Західній Європі вирощують як сільськогосподарську культуру.

ЇЖОВИК ЖОВТИЙ

Ежовик выемчатый
Hudnum repandum

Діаметр шапки до 12 см, форма — випукло-розпростерта, злегка увігнута, до того ніби якось неправильно вигнута. У більшості плодових тіл шапка гладенька, але трапляються грибочки з опушеною шапкою. Перевернувши шапку їжовика жовтого низом до верху, видно на нижній поверхні, наче сидячі, густо розташовані, буруваті конічної форми шипики у молодих плодових тіл, у дорослих іржаво-бурого кольору, які дещо опускаються аж до ніжки.

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Трапляється їжовик жовтий у мішаних — соснових лісах звичайнодубових, або сосново-дубових лісах, а також у листяних — дубових лісах з дуба звичайного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово-дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчатої, дубових лісах з дуба звичайного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба низькостовбурного. У травні-вересні утворює плодові тіла їжовик жовтий на території Лютарського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке займає площу — 5939 га.

У лісництві єдиним великим масивом розкинулось лісове урочище «Комини», в якому виділено — 56 кварталів. Довкола Лютарського лісництва розташувалися с. Білотин, Борисів, Мокрець, Лютарка, м. Ізяслав. У цьому лісництві, де частенько трапляється шапковий гриб їжовик жовтий, переважають соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 60% площі, значні території займають березові ліси з берези бородавчатої — 20% площі, ростуть тут: чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 7% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 8,5% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 10% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 2% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 1,5% площі, є насадження липи, горіха, плодових — до 1% площі.

Тутешні соснові ліси, де росте шапковий гриб їжовик жовтий, представлені трьома найбільш поширеними асоціаціями — соснових лісів лишайникових, соснових лісів вересових, соснових лісів чорницевих. Соснові ліси

лишайникові характеризуються тим, що у їх деревостані переважає сосна звичайна, підлісок не розвинений.

Видає себе, у сезон тихого полювання на цих грибів, шапковий гриб — їжовик жовтий досить мінливою шапкою, яка може мати забарвлення — від кремового до охряно-жовтого. Діаметр шапки у цього гриба досягає — до 12 см, форма — випукло-розпростерта, у деяких плодових тіл дещо злегка увігнута, до того ніби якось неправильно вигнута, у більшості плодових тіл шапка гладенька, але трапляються грибочки з опушеною шапкою. Перевернувши у руках шапку їжовика жовтого низом до верху, видно на нижній поверхні шапки, наче сидячі, густо розташовані, буруваті конічної форми шипики у молодих плодових тіл, у дорослих — ржаво-бурого кольору, які дещо опускаються аж до ніжки. Споривий порошок з-під шапки у зрілого гриба висипається жовтувато-бурого кольору. Якщо розглянути спори під мікроскопом, то завдовжки вони досягають — до 9 мкм, завширшки — до 8 мкм, одні у вигляді майже правильної кулі, а інші — широкоовальні або еліпсоїдальні. Чітко видно, що всі спори мають жовтувато-бурий колір, звідси, ймовірно, колір спорового порошку.

Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 3 см, до основи дещо розширюється. У переважній більшості плодових тіл здається зігнутою. Ніжка у молодих грибочків має ясно-бурий колір, а в зрілих — ржаво-бура. Розрізавши зріле плодове тіло їжовика жовтого, вдається у середині побачити з двох шарів м'якоть, яка зовні м'яка та рихла, у середині — злегка дерев'яниста, коркова. Чітко тут помітні концентричні фіолетово-сірі смуги, які чергуються з буруватими. Принюхавшись до м'якоті, відчувається пряний запах, досвідчені грибники-гурмани стверджують, що вона без особливого смаку. Їжовик жовтий — їстівний гриб четвертої категорії, у молодому віці його збирають, відварюють, вживають, а старі гриби дуже тверді та неїстівні.

КЛІТОЦИБЕ СІРИЙ

Говорушка серая
Clitocybe nebularis

Діаметр шапки у цього гриба досягає 10 см, вона випукла, у центрі з тупим горбиком, її край у молодих грибочків наче до низу красиво загорнутий, а в дорослих тріснутий. У клітоцибе сірого ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 4 см, білого кольору, дещо вигнута, до основи наче розширена. Розрізавши ножом її, у молодих плодкових тіл ніжка заповнена щільною білою м'якоттю, а в дорослих порожниста. Сезон тихого полювання триває аж до початку листопада.

На теренах Хмельниччини плодові тіла цього гриба зустрічаються спорадично, переважно у тих районах, де розкинулись хвойні та листяні ліси. Іноді трапляється клітоцибе сірий в садах на підстилці, у лісах частенько утворює «відьмині кола». Мандруючи Летичівщиною, північний захід якої розташований у Староколянтинівському, або Уланівському геоботанічному районі, в якому колись переважали остепнені луки та лучні степи. Тепер повністю перетворені на родючі орні землі — поля. Центральна, східна та південно-східна частина Летичівського адміністративного району лежить у межах Літинського, або Летичівського геоботанічного району, де поширені дубові, дубово-грабові і дубово-соснові ліси, а також трав'яні болота і болотисті луки. Тутешні дубово-грабові ліси мають двох'ярусні деревостани. У першому ярусі ростуть дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, явір. У другому — граб звичайний, яблуня лісова, груша звичайна, черешня, осика, берест, клен польовий, липа звичайна. Трапляються тут вторинні деревостани цієї формації, вони одноярусні, з неподільним пануванням у них граба звичайного — грабові ліси. У дубово-грабових лісах у підліску красується — свидина, бруслина бородавчаста, ліщина, клокичка периста, дерен, глід одноматочковий, клен татарський, жимолость пахуча, шипшина собача, вовчі ягоди звичайні, жостер, черемха звичайна, свидина кров'яна та бузина чорна. Трав'яний покрив досить густий, його основу складають — копитняк європейський, зірочник лісовий, перлівка поникла, безщитник жіночий, осока волосиста, яглиця звичайна, маренка запашна, зеленчук жовтий, підлісок європейський і грестиця збірна.

Є в Летичівському геоботанічному районі невеликі хвойні ліси, деревостани їх складає сосна звичайна, береза бородавчаста, дуб звичайний, ялина європейська. Береза зазвичай росте разом із сосною у свіжих, вологих типах лісу.

У наземному покриві виділяються лишайники, мохи та гриби. Уважно придивившись до грибів, іноді вдається побачити клітоцибе сірий. У молодих плодкових тіл шапка сіренька, ніби лілова, а в дорослих — коричнево-сіра або сіра, деякі плодові тіла трапляються навіть кремово-білого кольору. Діаметр шапки у цього гриба досягає 10 см, вона випукла, у центрі з тупим горбиком, її край — у молодих грибочків наче до низу красиво загорнутий, а в дорослих — тріснутий. Тримаючи зріле плодове тіло клітоцибе сірого можна пересвідчитись, що шапка у нього гола, здається вологою, товста і м'ясиста. З нижньої сторони є дуже густі пластинки, у молодих грибочків вони білі, а в зрілих — жовтуваті. Пластинки опускаються у цих грибів аж на ніжку. У клітоцибе сірого ніжка завдовжки до 12 см, завширшки — до 4 см, білого кольору, дещо вигнута, до основи наче розширена. Розрізавши її ножом видно, що у молодих плодкових тіл ніжка заповнена щільною білою м'якоттю, а в дорослих — порожниста. Якщо принохатись до неї, то можна відчути запах ніби борошна.

На Хмельниччині плодові тіла клітоцибе сірого з'являються в липні, сезон тихого полювання продовжується аж до початку листопада. Грибники, як правило, найбільше цих грибів збирають у серпні-вересні, коли йдуть рясні і теплі дощі. Клітоцибе сірий — їстівний гриб, який належить до четвертої категорії, вживають його свіжим, соленим і маринуваним.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Досвідчені грибники знають, що шапковий гриб клітоцибе сірий дуже зовні подібний до отруйного гриба — клітоцибе білуватий. Росте цей смертельно отруйний гриб в лісах серед опалого листя та хвої, плодові тіла утворює з серпня і до кінця листопада. Шапка в діаметрі досягає — 5 см, вона біла, у молодих плодкових тіл форма — випукла, а в дорослих — злегка увігнуто-розпростерта. Ніжка завдовжки до 5 см, завширшки — до 0,8 см. М'якоть у цього гриба біла, без особливого запаху.

КЛІТОПІЛ СЛИВОВИЙ

Повишень

Clitopilus prunulus

Він має білу або ясно-жовтувату шапку, іноді з бурими розпливчатими плямами. Діаметр шапки у дорослих плодових тіл досягає 12 см, хоча молоді грибочки бувають цілком сформовані з шапкою від 3 см. За формою шапка у клітопіла сливового лійкоподібна, неправильна, з хвилястим, ніби підігнутих лопатевим краєм. Здається голою, деякі особини наче тонко пухнасті. Ніжка у підсливка до низу чітко звужується у дорослих грибів, завдовжки до 6 см, а завширшки до 2 см.

Досить поширений шапковий гриб у Хмельницькій області, який росте у наших листяних — букових лісах, дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах, а також значно рідше у хвойних — соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих та соснових лісах лишайникових. Трапляється клітопіл сливовий на городах, на луках, у садках невеликими групами, зазвичай під кісточковими — сливка, вишня, персик та абрикос. Мандруючи Кам'янець-Подільським районом, можна бачити лісові масиви поблизу с. Оринин, Кадіївці, Суржа, Княгинин, Мавівці, Голосків, Вербка, Гуменці, Княжпіль, Крушанівка та Чабанівка.

Біля с. Панівці розкинувся грабовий ліс на правому березі річки Смотрич з півночі на південь протягнувся майже на 6 км, а з заходу на схід — на 3,5 км. У цьому лісі знаходиться урочище Панівецька Дача, дерева досягають заввишки 24 м, завширшки — 27 см. Деревостани у цьому лісі двох'ярусні, перший ярус складає граб звичайний, дещо рідше — дуб скельний, ясен звичайний. Основу другого ярусу становить клен польовий, липа звичайна, черешня, яблуня лісова та груша звичайна. У лісі добре розвинений підлісок з ліщини, клена татарського, берези, бирючини звичайної, дерена справжнього, глоду п'ятитичинкового, клокички перистої та гордовини.

Переважно серед мохів на ґрунті у більш освітлених місцях вдається бачити шапковий гриб клітопіл сливовий. Він має білу або ясно-жовтувату шапку, іноді з бурими розпливчатими плямами. Діаметр шапки у дорослих плодових тіл досягає 12 см, хоча молоді грибочки бувають цілком сформовані з шапкою від 3 см. За формою шапка у клітопіла сливового лійкоподібна, неправильна, з хвилястим, ніби підігнутих лопатевим краєм. Здається голою, деякі особини наче тонко пухнасті. Якщо збирати клітопіл сливовий у суху погоду, то і шапка здається сухою, а в дощову — ніби слизиста, товста м'ясиста. Коли перевернути

шапку низом доверху, то видно, що у молодих грибочків пластинки білі, а в зрілих плодових тіл — жовтувато-рожеві, вузькі, в цілому досить густі та красиво низько опускаються на гарну, але трошки викривлену ніжку. Часто під час обертання шапки, з неї висипається рожевий споровий порошок, який залишається на руках, але він ледь помітний неозброєним оком.

Ніжка у клітопіла сливового до низу чітко звужується у дорослих грибів, завдовжки до 6 см, а завширшки до — 2 см. Уважно розглядаючи ніжку зовні, помітно, що вона суцільна, щільна, у цього гриба все-таки ексцентрична, ніби волокнисто-штрихована, хоча у молодих плодових тіл — центральна, біля основи біла. Розрізавши ніжку клітопіла сливового поперек ножом, можна побачити всередині білу м'якоть, вона м'яка-м'яка, від неї доноситься оригінальний борошнистий запах.

На Хмельниччині перші плодові тіла клітопіла сливового з'являються в липні, сезон продовжується аж до кінця листопада, але все-таки найбільше грибочків вдається зібрати у серпні-вересні, коли дуже сприятливі умови для росту і розвитку плодових тіл.

Клітопіл сливовий — у нас в області маловідомий цінний їстівний шапковий гриб, який має хороші смакові якості. Проте збирати його варто лише дуже досвідченим грибникам, оскільки цей гриб надто подібний до отруйного гриба клітоцибе білуватого.

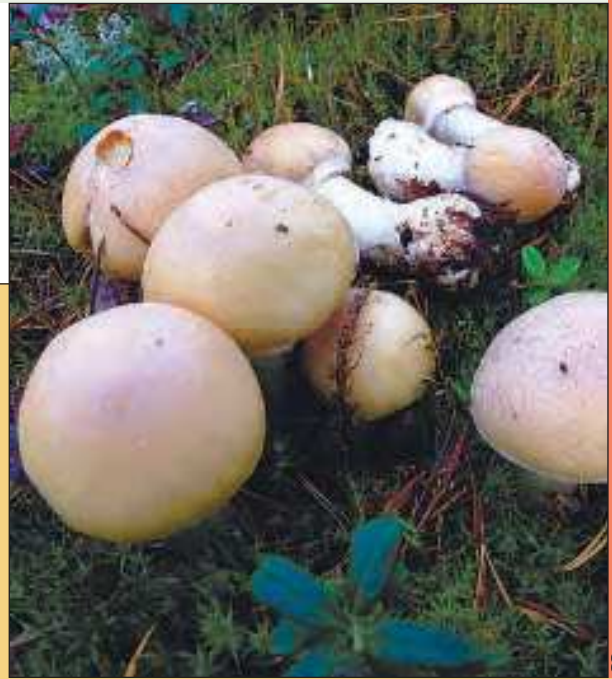
ПАМ'ЯТАЙТЕ! Якщо ви зібрали гриби й принесли їх додому, ретельно перевірте кожен гриб перед тим, як почати готувати страву або робити заготовку. Гриб повинен мати цілісну форму, не бути рихлим. Перед приготуванням гриби необхідно ретельно промити, а перед сушінням — обтерти вологою тканиною. Не вживайте сирих грибів! Перед приготуванням будь-якої страви гриби відваріть декілька разів у підсоленій воді протягом 10 хв. Бажано відварювати не менше трьох разів. Не давайте грибів дітям!

КОВПАК ТЪМЯНИЙ

Колпак кольчатый
Rozites caperata

Має мінливу шапку: оранжево-жовту, глинисто-жовту і навіть абрикосово-жовту, але спільним для всіх є те, що у центрі шапка дещо білувата. У діаметрі шапка досягає 12 см, у молодих грибочків вона наполовину кулькоподібна, у деяких конусоподібно випукла, у зрілих плоско випукла. Ніжка у ковпака тъмяного завдовжки досягає 12 см, завширшки до 2 см. Вона циліндрична центральна, до основи дещо розширюється. Ніжка має ясно-жовтувато-бурий колір, є подвійне, міцне жовтувате кільце.

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на ґрунті у лісах різного складу, зазвичай групами у хвойних — соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах звичайнодубових, дещо рідше ковпак тъмянний трапляється у листяних — грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах, дубових лісах з дуба скельного та чорновільхових лісах. Частенько зустрічається ковпак тъмянний у державному лісогосподарському об'єднанні «Хмельницькліс», яке займає площу — 12990 га, у ньому розкинулось чотири лісництва — Михайлівське площею — 4222 га, Пархомовецьке — 3429 га, Хмельницьке — 2491 га і Червонозірське — 2918 га. Михайлівське лісництво розташоване на південному сході ДЛГО «Хмельницькліс», у ньому виділено 72 квартали.

Соснові ліси з сосни звичайної і модрина різної вікової групи — молодняки, середньовікові розкинулись — у 3, 19, 20, 22, 70 кварталах, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — у 4, 6, 9, 12, 15, 17, 18, 25, 26, 29, 30, 32, 36, 42, 47, 50–52, 55, 56, 58, 69–72 кварталах, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — у 1–27, 29–72 кварталах, грабовий ліс з граба звичайного — у 13, 15, 23, 36, 39, 40, 42, 48, 49, 54, 66 кварталах, березовий ліс з берези бородавчатої — у 3, 10, 18, 20, 28, 29, 33, 35, 43, 44, 50, 51, 69, 71 кварталах. Можна бачити у кварталах Михайлівського лісництва ділянки — ясенювого лісу з ясеня звичайного і клена, чорновільхового лісу з вільхи чорної, є насадження з акації білої та гледичії, тополі та верби, липи серцелистої, горіха і навіть плодкових. У тутешніх грабових лісах з граба звичайного частенько трапляються плодове тіла шапкового гриба ковпака тъмяного. Цей ліс має деревостани двох'ярусні.

Перший ярус утворює граб звичайний за участю дуба звичайного, клена гостролистого, ясеня звичай-

ного та явора. Другий ярус представлений — липою серцелистою, берестом, кленом польовим, черешнею, осикою, яблунею лісовою і грушею звичайною.

Плодове тіла у цих лісах шапковий гриб ковпак тъмянний утворює з початку липня, сезон збору продовжується аж до кінця жовтня. Видає себе гриб досить мінливою шапкою — оранжево-жовтою — у одних плодкових тіл, глинисто-жовтою — в других, і навіть абрикосово-жовтою, але спільним для всіх є те, що у центрі шапка дещо білувата, ближче до центру проглядається пухнастий блідо-бузковий наліт. У діаметрі шапка досягає — 12 см, у молодих грибочків вона наполовину кулькоподібна, у деяких конусоподібно випукла, у зрілих — плоско випукла. У більшості плодкових тіл у центрі шапки є горбик, вона гола, щільна, м'ясиста, край має оригінальні тріщини. Якщо перевернути шапку, то одразу стає видно прирослі пластинки. Здаються вони тонкими, але досить густі, уважно придивившись до них, помітно, що пластинки все-таки широченькі.

У молодих плодкових тіл пластинки мають брудно-жовтий колір, у зрілих — блідо-охряний, а в перезрілих — охряно-коричневий. Із них висипається ржаво-охристий споровий порошок. Ніжка у ковпака тъмяного завдовжки досягає — 12 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, центральна, до основи дещо розширюється. Ніжка має ясно-жовтувато-бурий колір, є подвійне, міцне жовтувате кільце. Якщо розрізати ножом вздовж плодове тіло ковпака тъмяного, то в середині видно у молодих грибочків — білу, щільну м'якоть, у зрілих — жовтувату. Принохавшись до неї, відчувається приємний запах. Досвідчені грибики знають, що вона така ж на смак.

Ковпак тъмянний — маловідомий шапковий гриб, який належить до їстівних грибів третьої категорії. Його вживають у свіжому вигляді, варять, тушкують, маринують і солять.

КОЗЛЯК

Козляк, решетник
Suillus bovinus

Шапка у козляка за кольором досить мінлива, вона може бути рудо-бурою, злегка червоно-коричневою, жовтувато-коричневою або темно-рожево-коричневою. Спостерігається така закономірність, що до краю колір шапки стає більш ясніший. Діаметр шапки досягає 11 см, у молодих плодкових тіл вона випукла, а в зрілих плосковипукла і навіть плоска. Ніжка у козляка завдовжки до 10 см, завширшки до 2 см, хоча вона циліндрична, проте до основи дещо звужується.

Козляк на Хмельниччині росте поодинокі або групами на дерново-підзолистих супіщаних ґрунтах у соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, сосново-дубових орлякових лісах і соснових лісах вересових. Велику щільність плодкових тіл козляка має у Славутському держлісгоспі, до якого входять лісництва — Кривинське площею — 5383 га, Голицьке — 6239 га, Славутське — 5130 га, Хутірське — 4225 га, Жуківське — 2073 га. Загальна площа Славутського держлісгоспу — 23050 га. У Кривинському лісництві переважає сосновий ліс чорницевий, деревний ярус утворює тут сосна звичайна, поодинокі — береза бородавчаста, рідше — дуб звичайний.

Підлісок у лісі не розвинений. У чагарниково-трав'яному покриві ростуть — чорниця, орляк звичайний, шучник дернистий, брусниця, дзвоники персиколісті, верес звичайний, лохина, багно звичайне, веснівка дволиста, ожина волосиста, перлівка поникла та молінія голуба. У цьому лісі гарно розвинені мохи — гілокомій блискучий, плевроцій Шребера, подекуди сфагнум. Найбільш грибними на козляка є лісові квартали — 1–10, 27–29, 51–54, 61–64, хоча потрібно зазначити, що це лісництво розташоване найближче до м. Нетішина Хмельницької АЕС, тому тут гриби збирати не бажано. У Голицькому лісництві крім соснових лісів чорницевих, значні площі займають сосново-дубові орлякові ліси, корінні деревостани цих лісів двох'ярусні.

Перший ярус представлений сосною звичайною, рідко березою бородавчастою, у другому росте дуб звичайний. Зазвичай підлісок складають — ліщина, зіновать руська, бруслина європейська, дрід красильний, барбарис звичайний, крушина ламка, бузина чорна і горобина звичайна. У чагарниково-трав'яному ярусі вдається бачити орляк звичайний, чорницю, веснівку дволисту, суницю лісову та брусницю. У такому лісі козляка можна збирати поодинокі у лісових кварта-

лах — 7, 8, 13, 14, 19–22, 35, 36, 42–49, 51–56, 59–62.

Подібні ліси розкинулись і в Хутірському лісництві, де сосново-дубові ліси орлякові займають на 60% всієї площі. У Славутському лісництві західну і центральну частини займають соснові ліси, а на сході та південному сході ростуть переважно березняки, особливо у кварталах — 13, 14, 22–24, 34–37, 39–42, та 43.

Шапка у козляка за кольором досить мінлива, вона може бути рудо-бурою, злегка червоно-коричневою, жовтувато-коричневою або темно-рожево-коричневою. Спостерігається така закономірність, що до краю колір шапки стає більш ясніший. Діаметр шапки досягає 11 см, у молодих плодкових тіл вона випукла, а в зрілих — плосковипукла і навіть плоска. Уважно придивившись до поверхні шапки, вдається пересвідчитись, що вона гладенька, ніби слизиста, коли висохне, блищить. Однією з ознак є те, що на шапці шкірочка знімається.

Перевернувши шапку, можна побачити, що трубчастий шар шапки у молодих плодкових тіл жовтуватий, а в дорослих — ясно-коричневий. Шпарини досить крупні, неправильної форми, кутові, ніби з надірваними краями. Споривий порошок охристий. Ніжка у козляка завдовжки до 10 см, завширшки — до 2 см, хоча вона циліндрична, проте до основи дещо звужується. У переважної більшості цих грибів шапка зігнута, здається міцною, волокнистою, колір ніжки зазвичай такий, як і шапки, але до низу червонястий.

Розрізавши плодове тіло козляка, вдається побачити щільну в молодих грибочків блідо-жовту, а в дорослих — злегка буру м'якоть. Якщо надламати ніжку, то м'якоть на зломі червоніє. Принохавшись до м'якоті, можна відчутти дуже слабкий грибний запах, хоча іноді його взагалі не чути, але приємна на смак.

Козляк — їстівний гриб, вживається свіжим, соляним, маринуваним, сушеним, на Хмельниччині утворює плодове тіла з серпня аж до кінця жовтня.

КОЛІБІЯ ВЕРЕТЕНОНОГА

Коллибия веретеноногая
Collybia fusipes

Гриб має червонувато-коричневу шапку, деякі плодові тіла мають рудо-коричневу. Шапка у центрі темніша, ніби плямиста. У діаметрі шапка досягає 10 см, форма випукло-розпростерта, на поверхні у центрі виділяється оригінальний горбик. У колібії веретенонової ніжка заввишки до 12 см, завширшки до 2 см, червоно-коричневого або буро-коричневого кольору, до низу дещо темніша. Вона ніби вкрита зморшками, внизу нагадує чимось видовжений «корінь».

Цей шапковий гриб зустрічається на території Хмельницької області спорадично. Він росте щільними групами біля основи стовбурів, а також пеньків, коренів у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного та грабово-дубових лісах з дуба скельного. У Головному підприємстві зустрічається колібія веретенонога Державного лісгосподарського об'єднання «Хмельницькліс», яке має загальну площу — 12990 га, розташовані у ньому чотири лісництва — Пархомовецьке площею — 3429 га, Червонозірське — 2918 га, Хмельницьке — 2421 га та Михайлівське — 4222 га. У Пархомовецькому лісництві колібія веретенонога росте у дубових лісах з дуба червоного, деревостани у цьому лісі двох'ярусні.

У першому ярусі переважає дуб червоний, трапляється береза бородавчата, ясен звичайний і навіть явір. У другому — липа серцелиста, клен польовий, граб звичайний, черешня, в'яз шорсткий, осика, берест, клен гостролистий. У такому лісі досить гарно розвинений підлісок. Зазвичай у підліску красуються — клен татарський, терен, бруслина бородавчата, жостер, глід кривочашечковий, бузина чорна, черемха, ліщина, гордовина, дерен справжній, скумпія, свидина кров'яна та клокичка периста.

У Пархомовецькому лісництві можна бачити різні вікові групи від молодняків, середньовікових, пристигаючих, до стиглих і перестиглих у кварталі — 1–6, 9–11, 13–23, 25–56. Крім цього типу лісу, де росте колібія веретенонога, у Пархомовецькому лісництві трапляються ділянки сосни звичайної і модрина у кварталі — 24, 25, 42 і 46, ялини та ялиці — 1, 2, 4, 6, 9, 10, 15, 19, 22, 23, 25, 28–31, 35, 36,

42–44, 48 і 50 квартал, правда представлені вони невеликими ділянками. У цьому лісництві розкинулись у кварталі ділянки граба звичайного, клена, ясена, акації, гледичії, берези, тополі, верби, вільхи чорної, липи та горіха. Липа і горіх росте у кварталі — 2, 10, 12 і 14. Колібія веретенонога у наших листяних лісах утворює плодові тіла у липні, сезон збору цих грибів продовжується на Хмельниччині аж до кінця жовтня.

У лісі частіше всього колібія веретенонога видає себе червонувато-коричневою шапкою, деякі плодові тіла мають — рудо-коричневу. Шапка зазвичай у центрі більш темна, ніби плямиста. У діаметрі шапка досягає 10 см, форма — випукло-розпростерта, на поверхні у центрі виділяється оригінальний горбик. Якщо обережно перевернути шапку низом до верху, то можна пересвідчитись, що пластинки досить рідкі, у молодих плодових тіл вони ніби приросли, у зрілих — все-таки вільні.

Пластинки здаються плямистими, згодом у них з'являється білий споровий наліт. У колібії веретенонової ніжка заввишки — до 12 см, завширшки — до 2 см, червоно-коричневого або буро-коричневого кольору, до низу дещо темніша, ніж зверху. Вона ніби вкрита зморшками, внизу нагадує чимось видовжений «корінь». Якщо колібію веретеноногу розрізати вздовж і шапку, і ніжку, то вдається в середині побачити білувату оригінально витончену м'якоть. Принюхавшись до неї, запах абсолютно не відчувається.

Колібія веретенонога — їстівний шапковий гриб, плодові тіла якого грибники вживають свіжими, частіше всього маринують, але все-таки надають перевагу шапочкам цих грибів.

КОЛІБІЯ ЛІСОЛЮБНА

Колибия лесолюбивая
Collybia dryophila

Колір шапки досить мінливий: жовто-бурий, коричнево-червоний, навіть рудий, блідо-охряний, коли висихає, то стає біла. У молодих грибів шапка дещо темніша, гладенька. Зрілі гриби мають шапку діаметром до 6 см, вона розпростерта, здається плоскою, зверху ніби трошки вдавнена, а в молодих випукла, нагадує півкулю. Шапка знизу має густі пластинки білого, жовтого, лимонно-жовтого кольорів. Ніжка у цього гриба заввишки до 7 см, а завширшки до 0,7 см.

На теренах Хмельниччини зустрічається цей гриб у хвойних і листяних лісах. Колібія лісолюбна має високу щільність плодових тіл у соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, дещо рідше, але трапляється вона у букових лісах, дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного та навіть у чорновільхових лісах. Мандруючи Ізяславщиною, яка розташована у трьох геоботанічних районах — південний схід цієї території знаходиться у Волочисько-Антонінському, де в доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок; північний захід — у Білогірському або Вишневецькому, де росли грабово-дубові та дубові ліси, що тепер замінені на значних площах орними землями — полями; крайня північ — розкинулась у Славутському, або Шепетівсько-Баранівському геоботанічному районі, де поширені дубово-соснові орлякові, сосново-чорницеві зеленомохові ліси, заплавні луки і болота.

Тепер великі лісові масиви можна бачити поблизу с. Михля, Радосівка, Лютарка, Мокрець, Борисів, Плужне, Хотень Перший, Хотень Другий, Михайлівка, Білотин, Кодини, Сторонице, Півнева Гора, Дертка, Закриничне, Велика Радогощ і малі ліски трапляються поблизу с. Нове Село, Підлісці, Чижівка, Михнів, Покощівка, Поліське, Сошне, Мякоти та міста Ізяслава. Лісові масиви на півночі Ізяславщини немовби стіною протягнулись із заходу на схід на 40 км, а з півночі на південь на 9 км. У дубово-соснових лісах дерева заввишки — 25–30 м, завширшки — 36 см, відстань між деревами — 4 м. У лісах трапляються болота, які простягаються до 1–2 км.

Під лісами сформувалися темно-сірі опідзолені, ясно-сірі та сірі опідзолені, дерново-підзолисті супіщані ґрунти, чорноземи опідзолені, а під деякими лісками півдня Ізяславського району і навіть чорно-

земи глибокі. Тутешні сосново-дубові ліси мають двох'ярусні деревостани.

Ось серед цього різноманіття видів рослин, лишайників, грибів з травня до листопада вдається у лісі бачити шапковий гриб — колібію лісолюбну. У неї шапка за кольором досить мінлива — жовто-бура, коричнево-червона, навіть руда, блідо-охряна, коли висихає, то стає біла.

У молодих плодових тіл шапка дещо темніша, гладенька, ніж у дорослих грибів. Зрілі гриби мають шапку діаметром до 6 см, вона розпростерта, здається плоскою, зверху ніби трошки вдавнена, а в молодих — випукла, нагадує півкулю. Якщо перевернути шапку низом до верху, то добре помітно густі пластинки, які мають білий колір. Деякі плодові тіла трапляються з жовтими, лимонно-жовтими пластинками. Цікаво, що у молодих грибочків пластинки прирослі, а в дорослих — вільні.

Якщо збираєш зрілі плодові тіла колібії лісолюбної, то на руки частенько висипається білий споровий порошок. Ніжка у цього гриба заввишки до 7 см, а завширшки — до 0,7 см. Уважно придивившись, можна помітити, що вона центральна, циліндрична, переважно пряма, до низу ніжка у діаметрі розширюється, вона еластична, гладенька, за кольором коричнева, у деяких особин червоно-коричнева.

Якщо розрізати ніжку уздовж, то можна пересвідчитись, що вона порожниста, м'якоть біла, водяниста, тонка з досить неприємним кислуватим запахом. Більшість досвідчених грибників стверджують, що вона приємна на смак. Потрібно зазначити, що колібія лісолюбна дуже зовнішньо схожа на опенька лугового, проте має значно густіші пластинки, зазвичай за межами лісу не зустрічається і подібності з отруйними грибами не має.

Колібія лісолюбна — їстівний шапковий гриб, який вживають в основному у свіжому вигляді.

КОЛІБІЯ РУДУВАТО–СІРА

Коллибия рыжевато–серая
Collybia butyracea

У колібії рудувато–сірої досить мінлива шапка. В одних плодових тіл вона сірувато–бура, у других рудо–сіра і навіть червонувато–коричнева. У зрілого гриба шапка в діаметрі до 9 см, у молодих форма випукло розпростерта, у дорослих плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 9 см, завширшки до 2 см, центральна циліндрична гладенька, має колір шапки, у деяких плодових тіл навіть світліша, здається борошнистою, волокниста, форма булавоподібна.

На території Хмельницької області цей шапковий гриб росте на ґрунті у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, мішаних — соснових лісах звичайнодубових, а також зрідка колібію рудувато–сіру вдається бачити у листяних — дубових лісах з дуба скельного, грабово–дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах з дуба скельного та букових лісах. Колібію рудувато–сіру можна знайти у Новоушицькому держлісгоспі який займає площу — 11718 га, у ньому розташовано п'ять лісництв — Браїлівське площею — 2167 га, Зеленокуриловецьке — 2495 га, Струзьке — 3892 га, Новоушицьке ДКР — 478 га і Новоушицьке — 2686 га. Струзьке лісництво знаходиться на південному сході Новоушицького держлісгоспу, в ньому розкинулось 45 кварталів.

Тут можна побачити насадження різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Соснові ліси з сосни звичайної та модрини зустрічаються у кварталах — 7, 9, 11, 12, 20, 23–25, 28, 30–32, 34–38, 42–45, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 3, 5, 7, 15–17, 20, 25, 26, 37 кварталів, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 1–11, 14–20, 23–27, 29–30, 33–38 квартал. У Струзькому лісництві є квартали, де росте — дубовий ліс з дуба низькостовбурного, грабовий ліс з граба звичайного, ясеневий ліс з ясеня звичайного і клена, березовий ліс з берези бородавчастої, чорновільхові ліси з вільхи чорної, трапляються ділянки — акації білої та гледичії, тополі та верби, липи серцелистої, горіха та плодових. Тутешні ліси з сосни звичайної та модрини характеризуються тим, що деревний ярус переважно складає сосна звичайна з поодинокими деревами берези бородавчастої та дуба звичайного.

З початку липня і до кінця жовтня продовжується сезон плодоношення у такому лісі шапкового гриба — колібії рудувато–сірої. Уважно придивляючись до довкілля, досвідчений грибник помічає плодове тіла цього гриба. Видає себе колібія рудувато–сіра досить мінливою шапкою — в одних плодових тіл вона сірувато–бура, у других — рудо–сіра і навіть червонувато–коричнева. У зрілого гриба шапка в діаметрі досягає — 9 см, у молодих грибочків форма — випукло розпростерта, у дорослих — плоско розпростерта. Придивившись до шапки, можна побачити в центрі ніби тупенький горбик, поверхня її гола, по краю здається більш ясною, сам край злегка рублений.

Перевернувши шапку, одразу видно у молоденьких плодових тіл — білі пластинки, у зрілих — білуваті, вони слабко прирослі, тонкі та досить густі. Якщо у зрілого гриба з–під шапки взяти спори на предметне скло, а потім капнути краплю води піпеткою, накрити їх покривним скельцем, мікропрепарат поставити на предметний столик, закріпивши його затискачами. Спрямувавши світло у тубус за допомогою дзеркальця мікроскопа, налаштувавши макрогвинтом і мікрогвинтом оптимальну фокусну відстань, тоді видно під мікроскопом, що у колібії рудувато–сірої спори білі.

Ніжка у цього гриба завдовжки — до 9 см, завширшки — до 2 см, центральна, циліндрична, гладенька, має колір шапки, у деяких плодових тіл навіть більш ясніша, здається борошнистою, волокниста, форма — булавоподібна. Якщо розрізати вздовж ножом плодове тіло колібії рудувато–сірої, то у середині видно у молодих плодових тіл — білу м'якоть, у зрілих — дещо бурувату, вона водяниста, а в старих — спостерігається порожнина. Принюхавшись до м'якоті, відчувається від неї приємний грибний запах і такий ж смак. Колібія рудувато–сіра — їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим або його шапки зазвичай маринують.

ЛАКОВИЦЯ ЛІЛОВА

Лаковиця сиренева
Laccaria amethystina

У цього гриба шапка діаметром 5 см. У молодих плодівих тіл форма випукло розпростерта, а в зрілих — плоско розпростерта. Край шапки вигнутий, хвилястий, поверхня суха, має зморшки і луски. Перевернувши шапку, видно прирослі пластинки, які ніби опускаються до ніжки. Вони досить товсті, видаються рідкими, у молодих грибів фіолетові, а в дорослих — синювато-лілові. Споривий порошок з них висипається білий, спори безколірні.

Росте цей шапковий гриб на Хмельниччині на ґрунті спорадично, частенько невеликими групами у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, а також у хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і навіть у мішаних соснових лісах звичайнодубових. Лаковиця лілова у соснових лісах звичайнодубових має зазвичай досить високу щільність плодівих тіл. Цей тип лісу характеризується тим, що корінні деревостани двох'ярусні.

У першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Підлісок утворюють крушина ламка, бузина чорна, горобина звичайна, ліщина, зіновать руська, барбарис звичайний, бруслина бородавчаста та дрік красильний. У чагарниково-трав'яному покриві красуються — орляк звичайний, веснівка дволиста, суниця лісові і чорниця. Досить розріджений у цьому типі лісу моховий покрив, який утворений із звичайних листяних мохів.

У Летичівському держлісгоспі, який займає площу — 15106 га, знаходиться чотири лісництва — Головчинецьке загальною площею — 5131 га, Козачківське — 3027 га, Вовковинецьке — 3036 га та Бохнянське — 3912 га. Головчинецьке лісництво розташоване на північному заході Летичівського держлісгоспу, у ньому розкинулось 87 кварталів. У лісництві переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які представлені різними віковими групами — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі, що ростуть у кварталах — 1–39, 41–46, 48–71, 75–81, 83–87. Крім цього у Головчинецькому лісництві, де трапляється шапковий гриб — лаковиця лілова, ростуть невеликими ділянками соснові ліси з сосни звичайної та модрини у кварталах — 40–43, 46, 48, 68, 69 і 80, ялинові ліси з ялини європейської та

ялиці — 6, 13, 16, 20, 29, 35, 37 і 69 квартал, грабові ліси з граба звичайного — 3–5, 23, 24, 26, 27, 37, 38, 41, 42, 43, 47, 55, 66, 76, 81–83 та 87 квартал, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена, березові ліси з берези бородавчастої, чорновільхові ліси з вільхи чорної, а також є лісові ділянки — осики і вільхи сірої, липи серцелистої, горіха і навіть плодівих.

Лаковиця лілова досить гарно утворює плодіві тіла з початку липня аж до кінця жовтня у тутешніх дубових лісах з дуба червоного. Ці ліси характеризуються тим, що мають двох'ярусні деревостани. У підліску можна побачити черемху, ліщину, бузину чорну, бруслину європейську, жостер, глід кривочашечковий, терен, клен татарський, свидину кров'яну, скумпію, гордовину, клокичку перисту і дерен справжній.

У такому розмаїтті дерев, кущів, трав зазвичай видає себе лаковиця лілова фіолетовою шапкою, яка у плодівих тіл ніби злегка вицвітає. У цього гриба шапка у діаметрі досягає — 5 см, у молодих плодівих тіл форма випукло розпростерта, а в зрілих — плоско розпростерта. Край шапки вигнутий, хвилястий, поверхня — суха, має зморшки і луски. Перевернувши шапку низом до верху, видно прирослі пластинки, які ніби опускаються до ніжки. Вони досить товсті, видаються рідкими, у молодих грибочків — фіолетові, а в дорослих — синювато-лілові. Споривий порошок з них висипається білий, спори безколірні.

У лаковиці лілової ніжка завдовжки — до 7 см, завширшки — до 0,6 см, вона циліндрична, у молодих плодівих тіл — фіолетова, у зрілих — лілового кольору. Ніжка частенько злегка вигнута, щільна, волокниста, у середині м'якоть лілова, витончена. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається особливого запаху, але має м'який смак. Лаковиця лілова — шапковий їстівний гриб, який споживають грибники-гурмани у свіжому вигляді, а для приготування страв беруть лише шапки.

ЛАКОВИЦЯ РОЖЕВА

Лаковиця розова
Laccaria laccata

Шапка цегляно-коричнева, іноді буро-червона. У зрілих і старих грибів у суху погоду шапка ніби вицвітає. У діаметрі шапка до 11 см. У молодих плодових тіл випукла, у зрілих — плоска, а в перезрілих увігнуто-плоско розпростерта. Якщо уважно придивитись до шапки, то впадає у вічі те, що її край часто нерівно зігнутий, наче лопатями посічений. У молодих грибів поверхня шапки гладенька, у дорослих вона вкрита оригінальними лусками, здалека нагадує пух.

Їстівні гриби

На території Хмельницької області шапковий гриб лаковиця рожева зустрічається у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах звичайнодубових, а також у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах, частіше всього цей гриб росте на галявинах, поблизу доріг і на згаріщах. У Державному лісогосподарському об'єднанні «Хмельницькліс», яке має загальну площу — 12990 га, розташовано чотири лісництва — Пархомовецьке площею — 3429 га, Червонозірське — 2819 га, Хмельницьке — 2421 га і Михайлівське — 4222 га. У Хмельницькому лісництві розкинулось 37 кварталів, у яких ростуть переважно дубові ліси з дуба червоного, дуба високостовбурного, що належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. У такому лісі можна бачити лаковицю рожеву у кварталах — 1–34 та 37.

Деревостани у дубовому лісі з дуба червоного двох'ярусні. Перший ярус утворює — дуб червоний, ясен звичайний, явір, клен гостролистий, другий — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, черешня, осика, яблуня лісова та груша звичайна. У підліску красуються — черемха звичайна, свидина кров'яна, бузина чорна, жостер, шипшина собача щитконосна, вовчі ягоди звичайні, жимолость пухната, клен татарський, бруслина бородавчаста, ліщина, глід одноматочковий, клокичка периста і дерен.

У Хмельницькому лісництві крім цього типу лісу ростуть ще у кварталах: сосновий ліс з сосни звичайної і модрина — 2, 13, 20, 21, 24, 28–31, 35, 36, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 1–3, 6, 8, 9, 14, 16–19, 20, 23, 37 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 4, 5, 10, 15, 21, 28, 31, 33, 34, 35–37 квартал, березовий ліс з берези бородавчастої — 1, 3, 4, 5, 6,

7, 10, 12, 15, 16, 18, 19 і 21–23 квартал. Саме у таких типах лісу з липня і майже до кінця жовтня утворює плодове тіла шапковий гриб — лаковиця рожева.

Зазвичай під час тихого полювання на лаковицю рожеву, видає вона себе в оточуючому середовищі цегляно-коричневою шапкою, деякі плодові тіла здається навіть мають — буро-червону. У зрілих і старих грибів у суху погоду шапка ніби вицвітає. У лаковиці рожевої у діаметрі шапочка досягає — 11 см, у молодих плодових тіл вона випукла, у зрілих — плоска, а в перезрілих — увігнуто-плоско розпростерта. Якщо уважно придивитись до шапки, то впадає у вічі те, що її край частенько нерівно зігнутий, наче лопатями посічений. У молодих грибочків поверхня шапки гладенька, у дорослих — вкрита оригінальними лусками, здалека нагадує пух. Перевернувши шапку низом доверху, помітно, що пластинки у лаковиці рожевої прирослі, вони злегка ніби опускаються на ніжку. Пластинки товсті, досить рідкі, у молодих грибочків червонясті, у зрілих — брудно-рожеві, у старих грибів — ніби забарвлюються спорами у білий колір.

У лаковиці рожевої ніжка частенько викривлена, завдовжки — до 12 см, завширшки — до 1 см, має цегляно-коричневий або буро-червоний колір, біля основи білувата. Якщо розрізати ножем вздовж плодове тіло цього гриба, то вдається у середині у молодих грибочків побачити волокнисту, щільну цегляно-коричневу або буро-червону м'якоть, а в зрілих — вона більш бліда, наче водяниста, до того ніжка дійсно ще й порожниста. Принюхавшись до м'якоті, можна відчутти, що ніякого запаху не відчувається. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть і не має виразного смаку.

Лаковицю рожеву переважна більшість досвідчених грибників все-таки вважає, що це їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим. Для приготування страви використовують лише шапку, тому що ніжка занадто жорстка.

ЛИСИЧКА СІРА, КРАТЕРЕЛ РОГОПОДІБНИЙ

Лисичка серая

Cantharellus cinereus

Шапка діаметром до 8 см, форма лійкоподібна, із заглибиною, яка ніби переходить до ніжки. Край шапки в лисички сірої хвилястий, дещо відігнутий назовні, здається тонко-лусковим. Ніжка заввишки до 12 см, якщо її розрізати поперек, то вона циліндрична. Помітно, що ніжка дещо плавно звужена біля основи, має колір шапки, але в деяких плодівих тіл буває темнішою. Молоді плодові тіла заввишки до 5 см, з діаметром шапки до 3 см дуже схожі на дорослі гриби.

Надзвичайно рідкісний гриб на Хмельниччині, який зустрічається зрідка досить великими групами в наших листяних, а подекуди і хвойних лісах. Мандруючи Новоушицьким районом, доводилось бачити листяні — грабово-дубові ліси з дуба скельного, дубові ліси з дуба звичайного, дубові ліси з дуба скельного. Район у цілому не погано заліснений, тут розкинулись великі і малі лісові масиви поблизу с. Заборознівці, Новий Глібів, Струги, Ставчани, Вільховець, Іванківці та районного центру — Нової Ушиці. У грабово-дубовому лісі поруч з с. Нова Гута, через який протікає річка Матірка, де глибина ярів вражає, одні обриви тільки досягають 8 метрів, ростуть дерева заввишки до 25 м, завширшки — до 40 см, відстань між ними 4–5 м.

Перший ярус складає дуб скельний, граб звичайний, другий — клен польовий, клен татарський, липа звичайна, черешня. У підліску росте ліщина, берека, бирючина звичайна, дерен справжній, клокичка периста, гордовина та глід п'ятитичинковий. Серед такої рослинності вдається бачити лисичку сіру.

У цього гриба шапка сіро-коричнева, але деякі плодові тіла можуть бути темно-димчастими. Якщо уважно придивитися до шапки, то її діаметр становить до 8 см, форма — лійкоподібна, з заглибиною, яка ніби переходить до ніжки. Край шапки в лисички сірої хвилястий, дещо відігнутий назовні, здається тонко-лусковим. Перевернувши шапку лисички сірої низом доверху, досить добре видно зморшкуваті пластинки, які мають синьо-сірий колір. Ці пластинки утворюють споровий порошок.

Ніжка у лисички сірої заввишки до 12 см, якщо її розрізати поперек, то вона циліндрична. Зовні помітно, що ніжка дещо плавно звужена біля основи, має, зазвичай колір шапки, але в деяких плодівих тіл буває ще темнішою. На розрізаній ніжці цього шапкового гриба видно, що м'якоть у нього бура, легко ламається, ніби витончена, з досить неприємним запахом. Мо-

лоді плодові тіла заввишки до 5 см, з діаметром шапки до 3 см дуже схожі на дорослі гриби. Цікаво, що плодове тіло лисички сірої не вражається личинками комах і черв'яками. Трапляється цей шапковий гриб і на півночі Хмельницької області в соснових лісах Шепетівського Полісся, яке приурочене до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів.

Тут деревостани утворює сосна звичайна, береза бородавчаста, дуб звичайний, ялина європейська. Як правило береза бородавчаста разом із сосною звичайною росте у вологих і сирих типах лісу. Помічено, що дуб звичайний у складі соснових борів все-таки поширений там, де бори ніби вкраплені, часто чергуються з сосново-дубовими або дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. Мандруючи таким лісом, помічаєш, що підлісок у ньому практично відсутній, тоді коли трав'яно-чагарниковий ярус розвинений непогано, а наземний покрив представлений мохами, лишайниками та грибами. У тому числі з червня до кінця вересня місяцями можна бачити лисичку сіру. Соснові ліси знаходяться північніше м. Шепетівка, с. Климентовичі, Купино. Трапляються тут чорновільхові ліси, займають вони притерасні частини тутешніх річкових заплавл. Досить багато їх по вододільних зниженнях у межах Шепетівського Полісся.

Лисичка сіра — їстівний шапковий гриб третьої категорії, до якої належать опеньок справжній, зморшок їстівний, валуй і моховик зелений. На Хмельниччині цього гриба досвідчені грибники вживають свіжим або сушеним. Якщо зварити його, то він стає чорним. Звідси ймовірно у різних народів цікаві назви лисички сірої: у англійців — Ріг надлишку, а в німців — Труба смерті.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Безпечніше купувати гриби на стаціонарних ринках, де вони проходять відповідний контроль.

ЛИСИЧКА СПРАВЖНЯ

Лисичка настоящая
Cantharellus cinareus

Серед шапкових грибів виділяється їстівний гриб — лисичка справжня, у неї шапка в діаметрі сягає від 2 до 8 см, деякі екземпляри мають шапку і до 10 см. Завдовжки ніжка ледь сягає 5 см, завширшки до 1,5 см, вона гладенька жовта гола, дещо розширена до верху біля шапки. Цікаво, що у лисички справжньої у межах Хмельницької області спостерігається певна кольорова мінливість від темно-жовтої до світло-жовтої.

Їстівні гриби

На Хмельниччині шапковий гриб лисичка справжня зустрічається у мішаних — соснових лісах звичайнодубових і листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба червоного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабових лісах з граба звичайного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, які розкидані по території області спорадично. Найбільше таких лісів у Славутському, Шепетівському, Ізяславському, Летичівському, Вінковоцькому, Дунаєвському, Городоцькому та Чеме-ровецькому районах.

У мішаних лісах північної частини Хмельниччини переважають дерново-підзолисті супіщані і піщані ґрунти, на яких сформувалися деревостани з сосни звичайної, берези бородавчастої, дуба звичайного і навіть ялини європейської. На певних масивах центральної і південної частини області у цих лісах вдається бачити, що береза із сосною частіше всього росте у вологих і сирих місцинах. Дуб у складі мішаних лісів поширений там, де невеличкі масиви, ніби вкраплені і частенько вони чергуються з сосновими, сосново-дубовими насадженнями з більш родючими ґрунтами. Добре помітно, що в типових мішаних лісах підлісок майже відсутній, але досить гарно розвинений трав'яно-чагарниковий ярус. Наземний покрив представлений мохами, лишайниками і грибами.

Серед шапкових грибів виділяється їстівний гриб — лисичка справжня, у неї шапка в діаметрі сягає від 2 до 8 см, деякі екземпляри мають шапку і до 10 см. Якщо уважно придивитися до неї, то вона здається лійкоподібною, товстостінною, ніби випуклою із загорнутими краями, які до того видаються хвилястими.

Цікаво, що у лисички справжньої у межах Хмельницької області спостерігається певна кольорова

мінливість від темно-жовтої до світло-жовтої. Завдовжки ніжка ледь сягає 5 см, завширшки — до 1,5 см, вона гладенька, жовта, гола, дещо розширена до верху біля шапки. Лисичка справжня належить до пластинчастих грибів, бо гіменофор у неї пластинчастий, він складається із пластинок у вигляді більш-менш глибоких складок, які радіально опускаються на ніжку.

Пластинки вузькі з великою кількістю жовтих анастомоз. Після дозрівання блідо-жовті спори висипаються у просвіти між пластинками гіменофору. Потім вони підхоплюються повітряними течіями і переносяться на певну відстань. Якщо надламати ніжку або шапку в лисички справжньої, то добре видно що м'якоть у неї біла, щільна, пружна, ніби гумова.

Гриб має досить приємний, своєрідний ароматний запах, але все-таки віддає виразним перцевим смаком. Певною ознакою лисички справжньої є те, що плодове тіло гриба виразно жовтіє, якщо його зламати.

Досвідченими грибниками підмічено, що цей вид гриба не буває червивим навіть у перезрілому стані. Лисички справжні досить швидко ростуть у вологу погоду, в них формується багато плодових тіл, а в суху — процес призупиняється.

Грибниця їх дуже гарно розвивається під деревами у лісі, майже не має цих грибів на галявинах і особливо у тих місцях, де слабо сформований трав'яний покрив.

На Хмельниччині тихе полювання на лисичку справжню розпочинається грибниками у червні і закінчується — в жовтні. Вважається, що це гриби смачні, але все-таки вони належать до другої категорії. Ці дари природи подоляни завжди використовували у свіжому або в консервованому вигляді.

**Занесений
до Червоної книги
України**

ЛИСТОЧНЯ КУЧЕРЯВА

Грибная капуста
Sparassis crispa

Діаметр плодового тіла у листочні кучерявої в основному досягає 20 см, за свідченнями грибників-гурманів у окремих особин — до 40 см, заввишки — до 20 см. Плодове тіло нагадує головку кольорової капусти, воно складається з великої кількості плоских, ніби кучерявих гілочок, які в окремих місцях наче зростаються, жовтувато-червоного кольору, з чітким зубчастим краєм. У листочні кучерявої ніжка малопомітна коротка товста бульбовидна, ніби врослає в субстрат.

Дуже рідкісний гриб на Хмельниччині, який занесено до Червоної книги України, зустрічається поодинокі, плодове тіла зазвичай утворює на відмерлих коренях, пеньках, а також біля основи стовбура сухостійних дерев хвойних порід. Тому листочню кучеряву зрідка можна побачити у наших соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових. У всіх цих лісах в основному листочня кучерява зустрічається на стиглих і перестиглих ділянках хвойного лісу.

У соснових лісах чорницевих деревний ярус утворює сосна звичайна, поодинокі у цих лісах росте береза бородавчата, рідше — дуб звичайний. Підлісок як правило не розвинений.

Трав'яно-чагарниковий покрив складає чорниця, перстач гайовий, молінія голуба, перлівка поникла, вербозілля звичайне, брусниця, дзвоники персиколісті, орляк звичайний, шучник дернистий, верес звичайний, лохина, багно звичайне, веснівка дволиста та ожина волосиста. У добре розвиненому моховому покриві росте — рунянка звичайна, гілокомій блискучий, сфагнум дібровний і плевроцій Шребера. З серпня до кінця жовтня у такому лісі на відмерлих коренях, пеньках, часто біля основи сухостійного дерева сосни зрідка зустрічається листочня кучерява. Діаметр плодового тіла у листочні кучерявої в основному досягає 20 см, за свідченнями грибників-гурманів у окремих особин — до 40 см, заввишки — до 20 см. Плодове тіло нагадує головку кольорової капусти, воно складається з великої кількості плоских, ніби кучерявих гілочок, які в окремих місцях наче зростаються, жовтувато-червоного кольору, з чітким зубчастим краєм.

Трапляються іноді в лісі плодове тіла листочні кучерявої, які мають куцоподібне тіло, яке здається

ясно-жовтим, але з віком стає злегка коричневим. Якщо доторкнутися до зрілого плодового тіла листочні кучерявої у суху погоду, то досвідчений грибник помітить на руках жовтий споровий порошок. Його форму і розміри можна розглянути під мікроскопом, якщо порошок помістити на предметне скло, капнути на нього краплину води, накрити покривним скельцем і поставити мікропрепарат на предметний столик під об'єктив. У листочні кучерявої ніжка малопомітна, коротка, товста, бульбовидна, ніби врослає в субстрат. Якщо ножем обережно розрізати плодове тіло, то можна побачити білу м'якоть, вона не змінює свій колір. Принюхавшись до неї, вдається відчутися досить приємний запах. Більшість грибників стверджують, що м'якоть приємна і на смак. Листочня кучерява досить шкідливий гриб для лісового господарства, тому що він утворює так звану червону гниль і вражає все нові і нові дерева у лісництвах.

Листочня кучерява — їстівний, але дуже рідкісний гриб, який підлягає охороні, а його збирання заборонене законодавством України.

УВАГА! ПАМ'ЯТАЙТЕ!

Для охорони червонокнижних видів грибів, не достатньо лише занести їх до Червоної книги України. Потрібно поширювати знання про такі гриби серед населення, пояснювати їх значення для лісових екосистем, їх морфологію, умови росту, розвитку і розповсюдження. Потрібно охороняти місця, де ростуть червонокнижні види, берегти таку місцевість від забруднення, випасання худоби та проведення меліоративних робіт.

ЛІМАЦЕЛА КРАПЧАСТА

Лимацелла крапчатая
Limacell guttata

Шапка мінлива за кольором, вона може бути жовто-бурою, ясно-охряною, жовтою зі слабким червоним відтінком діаметром 12 см. У молодих грибів шапка нагадує дзвіночок, у дорослих вона плоско випукла, має досить випуклий у центрі горбик. Ніжка у лімацели крапчастої циліндрична, заввишки до 15 см, завширшки до 2 см, у молодих плодових тіл біла, у дорослих злегка білувата. Ніжка біля основи розширюється, досить міцна, волокниста, у верхній частині має широке кільце.

Їстівні гриби

Шапковий гриб який зустрічається у Хмельницькій області переважно у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах звичайнодубових на ґрунті, а також спорадично у вологих листяних лісах. У Славутському держлісгоспі, в якому ліси займають площу — 23050 га, на Кривинське лісництво припадає — 5383 га, на Голицьке — 6239 га, на Славутське — 5130 га, на Хутірське — 4225 га і на Жуківське — 2073 га. У Кривинському лісництві переважають квартали соснових лісів лишайникових, у цих лісах у деревостані виділяється сосна звичайна. Підлісок зазвичай не розвинений.

У лісництві є ділянки сосни і модрина, які належать до молодняків, середньовікових, пристигаючих і стиглих та перестиглих лісів. Соснові ліси знаходяться у кварталах — 1–10, 13, 14, 20–38, 41–44, 49–54, 58–64. У межах Кривинського лісництва у кварталах — 15, 26, 35–37, 39–43, 45–51 і 53 розташований дубовий ліс з дуба червоного. Деревостани його двох'ярусні, у першому ярусі переважає дуб червоний, зрідка трапляється ясен звичайний, береза бородавчаста, явір. У другому досить розрідженому ярусі росте липа серцелиста, граб, клен гостролистий, берест, осика та в'яз гладенький.

У Кривинському лісництві можна бачити у кварталах ділянки молодняків, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі з дуба червоного, дуба високостовбурного. Є тут у кварталах — 3, 7, 8, 11–14, 22, 23, 32, 40, 41, 46, 47, 56, 57, 59–65 чорновільхові ліси. За складом деревостану вдається бачити тут чисті чорновільшняки, у складі яких домішка з інших порід і чагарників незначна, та складні, зі значною домішкою різних деревних порід і досить добре розвиненим підліском. Ось у таких лісах з липня до кінця жовтня росте групами шапковий гриб лімацела крапчаста.

Шапка у нього досить мінлива за кольором, вона може бути жовто-бурою, ясно-охряною, жовтою з слабким червоним відтінком, у діаметрі вона досягає 12 см. У молодих плодових тіл за формою шапка нагадує дзвіночок, у дорослих — плоско випукла, має досить випуклий у центрі горбик. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то можна пересвідчитись, що вона гладенька, ніби гола, на дотик — клейка, край нерівний, зубчастий і здається, що він більш ясніший. Якщо грибок переверне шапку низом до верху, то побачить вільні пластинки, досить часті, тонкі, широкі.

У молодих плодових тіл лімацели крапчастої пластинки видаються білими, у зрілих — кремові. Під час збору цих грибів, частенько висипається білий споровий порошок, який можна розглянути лише під мікроскопом. Спори круглі, безколірні, здаються гладенькими, в діаметрі досягають — 6 мкм. Ніжка у лімацели крапчастої циліндрична, заввишки до 15 см, завширшки — до 2 см, вона у молодих плодових тіл біла, а в дорослих — злегка білувата. Ніжка біля основи розширюється, досить міцна, волокниста, у верхній частині має широке кільце. Якщо розрізати плодове тіло гриба вздовж, то можна побачити білу м'якоть, біля основи ніжки м'якоть все-таки злегка червона. Принохавшись до неї, відчувається досить приємний, наче борошнистий запах. Досвідчені грибники стверджують, що у неї такий же смак.

Лімацела крапчаста — досить маловідомий їстівний шапковий гриб, який вживають у свіжому вигляді.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Шапкові гриби багаті амілазою, уреазою, ліпазою, та іншими ферментами, які сприяють розщепленню в організмі глікогену, жирів і клітковини. Гриби мають до 90% води, до 50% сухої речовини. До складу білків грибів входять майже всі найважливіші амінокислоти.

ЛІОФІЛ БРУДНИЙ

Лиофиллум грязный
Lyophyllum immundum

Діаметр шапки до 10 см, у молодих грибочків випукло розпростерта, а в зрілих плоско розпростерта, її край рублений. Шапка ліофіла брудного низу має прирослі пластинки, які злегка ніби опускаються до ніжки. У молодих грибочків пластинки білі, а в дорослих сіро-коричневі. У ліофіла брудного ніжка заввишки до 10 см, завширшки до 1 см, вона волокниста циліндрична, біля основи злегка потовщена, ясно-сіро-коричневого кольору.

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається у хвойних і мішаних лісах, зазвичай плодові тіла ліофіла брудного трапляються невеликими, ніби зрощеними групами. Хоча ліси в області вкривають понад 13% території, основна частина придатних для росту і розвитку ліофіла брудного лісових масивів зосереджена у поліській частині області, де хвойні ліси займають близько 40% лісовкритої площі. Серед хвойних лісів пануючими тут є — соснові ліси вересові, соснові ліси чорницеві, соснові ліси лишайникові, а серед мішаних — соснові ліси звичайнодубові. Корінні деревостани у соснових лісах звичайнодубових двох'ярусні.

Перебуваючи в такому лісі, впадає у вічі те, що у першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому дуб звичайний. У підліску виділяється бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, ліщина, барбарис звичайний, зіновать руська, дрік красильний і бруслина європейська. У чагарниково-трав'яному килимі красуються брусниця, суниця лісові, веснівка дволиста, орляк звичайний, чорниця, хоча моховий покрив досить розріджений, та у ньому багато листяних мохів.

Такий тип лісу можна бачити у Шепетівському держлісгоспі, загальна площа якого досягає — 35916 га, а саме на території Клементовецького та Полонського лісництв. У Клементовецькому лісництві площа якого становить 6831 га, соснові ліси звичайнодубові вдається бачити у кварталах — 4, 14–16, 21, 22, 40, 58–60, 62, 63, 70, 71, 84, 85, 89, 90, 107. Тут можна бачити квартали типових соснових лісів з сосни звичайної і модрини, при чому є ділянки з молодняком, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

У південних кварталах Клементовецького лісництва — 57, 59–63, 70–72, 76, 80–83, 90–94, 101–103 ростуть хвойні ліси з ялини і ялиці, вдається бачити ділянки з віковими групами — молодняки, середньовікові, пристигаючі та стиглі. Є тут квартали дубових

лісів з дуба червоного, але площі ділянок невеликі, у порівнянні, наприклад, з Романівським лісництвом, де ці ліси взагалі є пануючими. У Клементовецькому лісництві значні площі займають ліси з берези бородавчатої, вони також представлені невеликими ділянками у кварталах — 1, 3, 5, 6, 9–17, 23–25, 27–31, 34–38, 40–53, 56–61, 68, 69, 72–77, 81, 83, 84, 87, 92–98, 100–107. Соснові ліси чорницеві у Полонському лісництві знаходяться у кварталах — 7–15, 17–24, 26–28, 29, 30, 32–46, 48–53, 55, 56, 58, 63–67, 70–73, 74–75, 81–86, 89–94, 97, 99, 100–107, 110–113. У їх деревостані переважає сосна звичайна, поодинокі береза бородавчаста, рідше — дуб звичайний. Підлісок не розвинений.

З серпня до кінця жовтня у такому лісі з'являються плодові тіла шапкового гриба ліофіла брудного, шапка у нього брудно-сіра, тому дуже непомітна на тлі середовища. Але в суху погоду, коли вона ніби підсихає, стає ясно-коричневою, деякі плодові тіла навіть здається, що мають шапку — сіро-коричневу. Діаметр шапки досягає 10 см, у молодих грибочків вона випукло розпростерта, а в зрілих — плоско розпростерта, її край в основному рублений. Якщо перевернути шапку ліофіла брудного низом до верху, то вдається розглянути прирослі пластинки, які злегка ніби опускаються до ніжки. У молодих грибочків пластинки білі, а в дорослих — сіро-коричневі. Якщо натиснути на них пальцем, то вони темніють.

У ліофіла брудного ніжка заввишки — до 10 см, завширшки — до 1 см, вона волокниста, циліндрична, біля основи злегка потовщена, ясно-сіро-коричневого кольору. Якщо розрізати плодове тіло цього гриба, то можна побачити м'якоть, вона темніє, має виразний, ніби борошністий запах.

Ліофіл брудний — їстівний гриб, з гарними смаковими якостями, який грибники-гурмани вживають свіжим, соленим і маринованим.

ЛІОФІЛ КОРИЧНЕВО–СІРИЙ

Лиофиллум коричневато–серый
Lyophyllum fumatofaetens

Шапка цього гриба коричнево–сіра, а в деяких плодкових тіл навіть охряно–сіра. У діаметрі вона досягає 9 см, у молодих грибочків шапка випукла, у зрілих плоско розпростерта. У ліофіла коричнево–сірого ніжка заввишки до 7 см, завширшки до 1,5 см, розглядаючи її, можна впевнитись, що вона біля основи потовщена, має коричнево–сірий колір, а в деяких навіть охряно–сірий. Під шапкою видно жовтувато–сірі, досить широкі густі пластинки, які легко відділяються від м'якоті гриба.

Істівні гриби

У Хмельницькій області гриб зустрічається у листяних — дубових лісах з дуба скельного, грабово–дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах, грабово–дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах, а також у хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах звичайнодубових особливо у вологих місцинах. У Новоушицькому держлісгоспі, який займає 11718 га, розташовано п'ять лісництв — Браїлівське загальною площею — 2167 га, Новоушицьке — 2686 га, Новоушицьке ДКР — 478 га, Зеленокуриловецьке — 2495 га та Струзьке — 3892 га. У всіх цих лісництвах трапляється у вологих місцинах шапковий гриб ліофіл коричнево–сірий.

У Зеленокуриловецькому лісництві у сорока трьох кварталах цього гриба вдається досвідченим грибникам збирати там, де ростуть соснові ліси з сосни звичайної та модрини, цей тип лісу можна бачити у кварталах — 1–5, 7–9, 13, 20–26, 28, 29, 33, 36, 38, 40–43. Крім цього ліофіл коричнево–сірий трапляється у дубово–грабових лісах з дуба скельного. Деревостани таких лісів двох'ярусні, основу їх складає дуб скельний і граб.

Зазвичай у такому лісі підлісок добре розвинений, у ньому ростуть — бруслина карликова, калина цілолиста, дерен справжній, гордовина, свидина кров'яна, вишня степова, клокичка периста, клен татарський, глід кривочашечковий, ліщина і бруслина європейська.

У Зеленокуриловецькому лісництві ростуть ялинові ліси з ялини звичайної та ялиці невеликими ділянками у кварталах — 23, 28, 29 та 30, а також дубові ліси з дуба червоного, дуба високостовбурного, дуба низькостовбурного. У лісництві можна бачити грабові ліси з граба звичайного, ясеневі ліси з ясена звичайного та клена, березові ліси з берези бородавчастої, чорновільхові ліси з вільхи чорної, є ліски з акації білої та

гледичії, тополі та верби, липи серцелистої і горіха та навіть плодові насадження трапляються у лісах.

У цьому розмаїтті лісів із середини весни і майже до пізньої осені грибникам частенько зустрічається ліофіл коричнево–сірий. Як правило, видає себе цей гриб в оточуючому середовищі коричнево–сірою, а в деяких плодкових тіл навіть охряно–сірою шапкою. У діаметрі вона досягає — 9 см, у молодих грибочків шапка випукла, у зрілих — плоско розпростерта. Якщо уважно придивитись до неї, то в першу чергу досить помітний у центрі шапки горбик, її поверхня гола, гладенька, здається наче волокниста. У тому разі, якщо на тіло шапки натиснути двома пальцями, то воно спочатку синіє, а потім на цьому місці — чорніє. Перевернувши шапку ліофіла коричнево–сірого, вдається побачити жовтувато–сірі, досить широкі, разом з тим здається, що густі пластинки, які легко відділяються від м'якоті гриба.

Досвідчені грибники знають, якщо на ці пластинки теж натиснути пальцем, то і вони спочатку синіють, а потім — чорніють. У ліофіла коричнево–сірого ніжка заввишки — до 7 см, завширшки — до 1,5 см, розглядаючи її, можна впевнитись, що вона біля основи потовщена, має коричнево–сірий колір, а в деяких плодкових тіл навіть охряно–сірий. Якщо розрізати ножем вздовж цей шапковий гриб, то у середині вдається побачити білувату, щільну м'якоть. Принюхавшись до неї, можна відчутти досить приємний запах. Натиснувши цю м'якоть пальцем, вона синіє, згодом — чорніє, що в принципі є характерною ознакою цього гриба.

Ліофіл коричнево–сірий маловідомий на Хмельниччині їстівний шапковий гриб, який досвідчені грибники–гурмани вживають свіжим або маринують. Цікаво, в Ізяславському держлісгоспі у 1991 році у Кунівському лісництві опеньки збирали на площі 670,5 га, середній урожай цих грибів становив 100 кг/га, маслюків збирали з площі 223,5 га, середня врожайність — до 50 кг/га.

ЛУСКАТКА БОРОВА

Чешуйчатка боровая
Pholiota spumosa

Шапка гриба охряно-коричнева. Хоча буває і червонувато-руда. На краю зеленувато-ясно-жовта або зеленувато-руда. Діаметр шапки до 8 см. У молодих плодових тіл шапка не завершено кулькоподібна, згодом стає дзвоникоподібною, а у зрілих — ніби випукло-розпростерта. Ніжка заввишки до 8 см, завширшки до 1 см, як правило, зігнута, циліндрична волокниста луската, якщо розрізати її вздовж, то можна пересвідчитись, що вона порожниста.

На Хмельниччині гриб зустрічається у дещо розріджених соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, як правило лускатку борову можна збирати на пеньках, на корінні, на відмерлих гілках і навіть на торішній підстилці. У Ізяславському держлісгоспі який займає площу 25667 га, знаходяться лісництва — Кунівське — 4140 га, Плужнянське — 6862 га, Лютарське — 5939 га, Михлянське — 5296 га та Білогірське — 3430 га. На території Кунівського лісництва розкинулись соснові розріджені ліси на ділянках у кварталах — 2, 3, 5–9, 11, 13–16, 17, 18, 25–30, 32, 33, 38, 45–49, 50–52, 57, 58–60. Деревний ярус цих лісів складає сосна звичайна з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного.

У Плужнянському лісництві соснові розріджені ліси ростуть на ділянках у кварталах — 4, 8–10, 16–18, 26, 29–32, 34, 38–48, 52, 53, 57, 58, 60–66, 68–75, 77–87, 90–93, 96–98, 106, 109, 111 і 115–118. Деревний ярус цих лісів утворює сосна звичайна, модрина, поодинокі — береза бородавчата та дуб звичайний. Підлісок не розвинений. Чагарниково-трав'яний килим утворює чорниця, веснівка дволиста, молінія голуба, верес звичайний, лохина, багно звичайне, шучник дернистий, дзвоники персиколісті, орляк звичайний, брусниця, ожина волосиста, перстач гайовий, перлівка поникла та вербозілля звичайне. Крім цього у лісництві у певних кварталах є ділянки — граба звичайного, дуба червоного і високоствовбурного, берези, вільхи чорної, ялини та ялиці.

Саме у соснових лісах розріджених з серпня до кінця жовтня трапляються плодові тіла лускатки борової, які видають себе охряно-коричневими шапками. Хоча бувають грибочки, які мають червонувато-руду шапку, на краю вона зеленувато-ясно-жовта або зеленувато-руда. Діаметр шапки у лускатки борової досягає — 8 см, форма її у молодих плодових тіл не завершено кулькоподібна, згодом стає дзвоникоподібною, а в зрілих — ніби випукло-розпростерта. Уважно придивившись до шапки, можна все-таки пересвідчитись, що вона гола, дуже клейка, є оригінальні залишки покривальця. Перевернувши шапку лускатки борової низом до верху, видно, що пластинки досить густі, злегка опускаються до ніжки. У молодих плодових тіл пластинки жовті або зеленувато-жовті, у зрілих — наче оливково-рудо-коричневі.

У лускатки борової ніжка заввишки до 8 см, завширшки — до 1 см, як правило зігнута, циліндрична, волокниста, луската, якщо розрізати її вздовж ножом, то вдається пересвідчитись, що вона порожниста. М'якоть здається темно-коричневою, у шапці — сірчано-жовта. Ніжка за кольором уверху зеленувато-жовта, а внизу — темно-руда, навіть можна сказати, коричнева.

Лускатка борова — маловідомий їстівний шапковий гриб на Хмельниччині, який досвідчені грибники вживають свіжим і маринуваним.

ЛУСКАТКА ЗОЛОТИСТА

Чешуйчатка золотистая
Pholiota aurivella

Цей гриб має брудно-золотисту або навіть ржаво-жовті шапки з розкиданими по всій поверхні червонуватими, досить великими лусками. Діаметр шапки до 18 см. У молодих грибочків форма у вигляді широкого дзвоника або напівсферична, у зрілих грибів вона випукло-розпростерта з оригінально підігнутим краєм. Поверхня шапки здається клейкою, її край із залишками покривала. Перевернувши шапку, видно широкі пластинки, які ніби приросли до ніжки зубцем.

На Хмельниччині цей гриб росте багаточисленними групами плодових тіл на стовбурах листяних дерев, особливо верби та тополі, частенько навіть довкола них. Трапляється лускатка золотиста у грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчатої, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука і явора та чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Плодові тіла лускатки золотистої можна збирати у другій половині літа і восени на території Кадіївецького лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке охоплює площу — 2993 га. У межах цього лісництва розкинулось п'ять лісових урочищ: «Жабинецька дача» — 1–8 квартал, поблизу с. Жабинці, Гуків, Летава, Зарічанка, «Приворотська дача» — 9–18 квартал, поруч с. Привороття, «Оринінська дача» — 19–24 квартал, недалеко с. Жердя, «Кадіївецька дача» — 25–47 квартал, довкола с. Кадіївці, Залісся, Лесківці, Рихтецька Слобідка, «Голосково» — 69–72 квартал, поруч с. Голосків і Пудлівці. У лісовому урочищі «Кадіївецька дача» переважають майже у всіх кварталах дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які належать до груп різного віку — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

У першому ярусі переважає дуб червоний, його супроводжують — дуб звичайний, береза бородавчата, явір, ясен звичайний. У другому — липа серцелиста, граб звичайний, клен польовий, черешня, берест, осика та в'яз шорсткий. Підлісок представлений — черемхою, ліщиною, бузиною чорною, тереном, кленом татарським, жостером, глодом кривочашечковим, свидиною кров'яною, клокичкою перистою, скуппією, гордовиною і дереном справжнім. У трав'яному килимі виділяються — безщитник жіночий, яглиця звичай-

на, фіалка запашна, перлівка ряба, зірочник лісовий, конвалія звичайна, медунка темна, копитняк європейський, ожина сиза і купина багатоквіткова. Крім цього типу лісу у лісовому урочищі ростуть: грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 25–27, 29, 31–33, 35, 40, 42, 43, 45–47 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 25, 27, 30, 31, 35–38, 40, 42, 46, 47 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної та модрини — 27, 28, 29, 34, 37, 44 квартал, а також є насадження тополі та верби — 25, 26, 30, 31, 37, 41, 44 і 45 квартал.

Саме у таких типах лісу можна збирати лускатку золотисту. Видає себе цей гриб брудно-золотистою, у деяких плодових тіл навіть ржаво-жовтою шапкою, яка має розкидані по всій поверхні червонуваті, досить великі луски. Діаметр шапки досягає — 18 см, у молодих грибочків форма у вигляді широкого дзвоника або напівсферична, у зрілих грибів — випукло-розпростерта з оригінально підігнутим краєм. Поверхня шапки здається клейкою, її край із залишками покривала. Перевернувши у руках шапку, видно широкі пластинки, які ніби приросли до ніжки зубцем.

Цікаво, що пластинки у лускатки золотистої за кольором досить мінливі, вони можуть бути — сіро-жовтими, жовтими, жовтувато-коричневими і навіть ржаво-коричневими. У лускатки золотистої ніжка завдовжки досягає — 12 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, до основи дещо потовщена, здається щільною. Уважно придивившись до ніжки, помітно, що її покрив має жовтувато-бурий колір з коричнево-ржавими лусками та волокнистим кільцем, яке все-таки зникає у дорослих грибів. Розрізавши зріле плодове тіло, видно жовтувату м'якоть, яка біля основи здається коричневою.

Лускатка золотиста — маловідомий їстівний шапковий гриб, який вживають у їжу у свіжому вигляді, надають перевагу цьому грибу грибники-гурмани. Ознак подібних із отруйними грибами лускатка золотиста немає.

МАСЛЮК ЗВИЧАЙНИЙ

Масленок обыкновенный
Suillus luteus

У нього шапка жовтувато-коричнева, діаметром до 12 см, у молодих плодових тіл форма ніби напівкругла, у дорослих плоско розпростерта. Якщо уважно придивитися до шапки, то вона здається голою, вкрита клейкою речовиною, з неї навіть можна обережно знімати шкірочку. З нижньої сторони шапки трубчастий шар у молодих плодових тіл білуватий, а в зрілих жовтуватий або темно-жовтий, коли торкатися його, то він не змінює колір.

Цей гриб зустрічається на півночі Хмельницької області, у соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових. Його можна бачити і в складних сосняках — соснових лісах звичайнодубових, вони трапляються спорадично у центральній частині Хмельниччини, як правило це вторинні ліси, які висадила людина. Корінні деревостани соснових лісів звичайнодубових дво'ярусні, у першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, дуб звичайний. У підліску пишаються — ліщина, горобина звичайна, бруслина бородавчаста, барбарис звичайний, крушина ламка та зіновать руська. У трав'яно-чагарниковому ярусі виділяються — брусниця, орляк звичайний, чорниця, веснівка дволиста та суниця лісові.

Саме в таких лісах по краях галявин, на галявинах, біля лісових доріг досвідчені грибники збирають маслюка звичайного. У нього шапка жовтувато-коричнева, діаметром до 12 см, у молодих плодових тіл форма ніби напівкругла, у дорослих — плоско розпростерта. Якщо уважно придивитися до шапки, то вона здається голою, вкрита клейкою речовиною, з неї навіть можна обережно знімати шкірочку.

З нижньої сторони шапки трубчастий шар у молодих плодових тіл білуватий, а в зрілих — жовтуватий або темно-жовтий, коли торкатися його, то він не змінює свій колір. Цікаво, що шапка у дощову, вологу погоду вкрита слизом, а в суху — шовковиста аж блищить. Край шапки з'єднаний з ніжкою міцною білою плівкою, яка з віком розривається та утворює довкола ніжки оригінальне кільце, яке з часом стає коричнюватим, а потім зникає у старих плодових тіл.

Ніжка у маслюка звичайного завдовжки до 11 см, завтовшки до 2,5 см, центральна, циліндрична, гладенька, щільна, білувата або жовтувато-коричнева, а над кільцем борошністо-зерниста, під ним волокнис-

та. Якщо зламати ніжку чи шапку, то м'якоть здається якоюсь водянистою, біла, але з віком жовтіє, під шкіркою ще більш темна. Коли різати м'якоть ножом, вона не змінює свій колір, це добре видно під час збирання грибів.

На Хмельниччині перші плодові тіла маслюка звичайного починають утворюватись у травні, сезон продовжується аж до листопада. Досвідчені грибники знають, що найбільше цих грибів у наших соснових лісах буває в серпні та вересні. Старих плодових тіл не варто збирати, бо вони мають високий відсоток червивості. Брати червиві гриби не слід, бо шкідники зруйнують здорові плодові тіла, зібрані вами. Під час тихого полювання бажано шапку червивого гриба наколотити на гілку спорами вниз. При цьому шапка все-таки не гние, а сохне, спори дозрівають, вітер їх переносить на певну відстань, тому значно збільшується вірогідність появи нових грибниць і плодових тіл. Крім цього, коли гриб висохне, він стане взимку своєрідним подарунком для наших лісових тварин.

Маслюк звичайний добре росте з іншими видами грибів — лисичками, сиріжками, білими грибами, червоними мухоморами. Парнокопитні тварини майже не їдять маслюків звичайних, але їх полюбують сороки, сойки, дрозди. Правда птахи харчуються виключно червивими грибами.

Весною і влітку червивих маслюків зустрічається значно більше, ніж восени. Це вірогідно пов'язано з розповсюдженням комах, які є ворогами цих грибів. Ліси Хмельницької області належить до другої групи по урожайності маслюка звичайного, навіть і в неврожайні роки ресурси знаходяться на рівні 500 т, а в урожайні до 1,3 тис. т.

Маслюк звичайний досить смачний гриб другої категорії, вживається свіжим, його смажать, варять, маринують, сушать, смачний він і соленим.

МАСЛЮК ЗЕРНИСТИЙ

Масленок зернистий, летний
Suillus granulatus

Цей гриб має досить мінливу шапку: вона у нього може бути жовтувато-коричневою, каштановою, рудо-коричневою, буро-жовтою, буро-охряною. Шапка товста, у діаметрі до 12 см. У молодих грибів напівсферична, здається випуклою, у зрілих більш плоска. Шапка гладенька, слизиста, коли висихає — блищить, легко знімається шкірочка. Якщо перевернути шапку низом до верху, то одразу видно трубчастий шар, з коротких трубочок — він ніби пророслий.

Їстівні гриби

Гриб зустрічається на Хмельниччині невеликими групами переважно у хвойних — соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах лишайникових на дерново-підзолистих піщаних і супіщаних ґрунтах. Материнські породи цих ґрунтів — піски, супіски та суглинки, перевідкладені водами, різні за механічним складом і потужністю. Соснові ліси на Хмельниччині вкривають близько 30% площі лісових угідь, вони скупчені, насамперед, у поліській частині області. У Славутському держлісгоспі, який має загальну площу 23050 га, розташоване Голицьке лісництво площею 6239 га. У цьому лісництві у кварталах ростуть соснові ліси лишайникові, соснові ліси вересові, соснові ліси звичайнодубові, соснові ліси чорницеві.

У чагарниково-трав'яному ярусі росте чорниця, брусниця, лохина, шучник дернистий, дзвоники персиколісті, орляк звичайний, молінія голуба, веснівка дволиста, багно звичайне та ожина волосиста. Виділяється у лісі добре розвинений моховий покрив, який представлений — гілокомієм блискучим, рунянкою звичайною, сфагнумом дібровним і плевроцієм Шребера. Соснові ліси переважають з 1 по 68 квартал, у яких можна бачити молодняки, середньовікові дерева, пристигаючі, стиглі та перестиглі породи. Є на території Голицького лісництва квартали з дуба червоного високостовбурного — 7–9, 13–15, 19–22, 35–40, 42–45, 47–56, 59–62, де ростуть молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі дерева. Березові ліси різного віку тут можна бачити на ділянках — 1–3, 9, 10, 16, 35, 36, 40, 44, 47, 53, 54, 56, 57, 59, 62, 64 квартал. Ялинові ліси розкинулись невеликими ділянками у кварталах — 43, 45, 48, 51, 54 та 58.

Саме у хвойних лісах Голицького лісництва вдається збирати шапкового гриба маслюка зернистого. Цей гриб у лісі видає себе досить мінливою шапкою, вона у нього може бути жовтувато-коричневою, каштановою, рудо-

коричневою, а в деяких плодівих тіл навіть — буро-жовтою, буро-охряною. Шапка товста, у діаметрі досягає 12 см, у молодих плодівих тіл — напівсферична, здається випуклою, у зрілих — більш плоска. Якщо уважно придивитись до неї, то вдається пересвідчитись, що шапка гладенька, слизиста, коли висихає — блищить, легко знімається шкірочка. Якщо перевернути шапку низом до верху, то одразу видно трубчастий шар, з коротких трубочок, він ніби пророслий. У зрілих плодівих тіл злегка опускається на ніжку, шпарини округло-кутові, дрібні, у молодих грибочків жовтуваті, а в зрілих — буро-жовті.

Помічено грибниками, що у вологу погоду зі шпарин виділяються краплі речовини, в суху — у зрілих грибів висипається оливково-охристій споровий порошок. Ніжка у маслюка зернистого без кільця, заввишки до 8 см, завширшки — до 2 см, розташовується по центру шапки, міцна, циліндрична, як правило одного кольору із шапкою, іноді навіть дещо ясніша.

У молодих плодівих тіл ніжка ніби борошністо-зерниста, у зрілих — темно пунктирна. Якщо розрізати гриб ножом вздовж, то вдається побачити жовто-білу м'якоть, вона щільна, при розрізанні колір не змінює. Принюхавшись до м'якоті, можна відчутти досить приємний запах. Грибники гурмани стверджують, що м'якоть має і приємний смак.

На Хмельниччині плодіві тіла маслюка зернистого з'являються у травні, сезон збору цих грибів продовжується аж мало не до кінця листопада. Оптимальна середньодобова температура для росту маслюка зернистого — 17 градусів. Перше утворення плодів у наших лісах спостерігається 15 травня, останнє — 20 листопада. Після промерзання верхнього шару ґрунту до 4 см, утворення плодівих тіл уже не відновлюється.

Маслюк зернистий — їстівний гриб другої категорії, з досить високими смаковими якостями, його смажать, маринують, солять, варять у супах і навіть сушать.

МЕЛАНОЛИВКА КОРОТКОНОГА

Меланолевка коротконогая
Melanoleuca melaleuca

У діаметрі шапка гриба досягає 8 см, форма її розпростерта. Якщо уважно придивитися до шапки, то вона здається голою, сухою, проте хоча тонка, але м'ясиста. Ніжка заввишки до 5 см, завширшки до 2 см. У переважній більшості грибів вона здається циліндричною, але в певній частині плодових тіл наче до основи дещо злегка розширена. Ніжка зовні у грибів волокниста, трошки бурувата, у зрілих бура.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного та дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, а також у садах і навіть у парках. Грицівське лісництво Старокостянтинівського держлісгоспу, яке має загальну площу — 4061 га, розкинулось у басейні річки Хомора. У межах лісництва виділяють лісові урочища — «Вербівці», «Гостра брама», «Тростянець», «Шкарівка», «Лабунь». У всіх цих урочищах у кварталах листяних лісів шапковий гриб меланолівка коротконога зрідка утворює плодові тіла на початку квітня, сезон тихого полювання продовжується аж до кінця липня. Лісове урочище «Вербівці» розташоване на заході лісництва між селами — Чіпці, Ліщани, Вербівці, Чотирбоки. В урочищі розкинулось 39 кварталів, його площа становить — 1088 га.

В лісовому урочищі «Вербівці» майже у всіх кварталах переважає дуб червоний і дуб високостовбурний, який належить до різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Але крім цього типу лісу тут можна бачити — сосновий ліс з сосни звичайної та модрина у кварталах — 5, 14, 18, 28, 30, 37–39, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 1–4, 6, 7, 9–11, 13, 14, 17, 18, 21–23, 24, 26, 27, 33, 35, 37–39 квартал, дубовий ліс з дуба низькостовбурного — 5, 17, 23 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 5, 7, 11, 12, 14–16, 19, 20, 26, 31, 32, 36 квартал.

Меланолівку коротконогу зрідка вдається бачити у лісовому урочищі «Лабунь», яке розташоване на сході Грицівського лісництва, довкола нього розкинулись села — Новолабунь, Троєщина, Микулин, Сасанівка, Крачанівка, Кустівці та Онацьківці. Лісове урочище «Лабунь» охоплює площу — 1174 га, у ньому розкинулись квартали — 55, 56, 65–85, пануючим типом лісу є — ду-

бовий ліс з дуба червоного та дуба високостовбурного різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Третю частину урочища займають соснові ліси з сосни звичайної та модрина, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці можна бачити у кварталах — 55, 56, 65–74, 76–79, 81–84, є тут грабовий ліс з граба звичайного, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена, березовий ліс з берези бородавчастої, чорновільховий ліс з вільхи чорної.

У листяному лісі видає себе шапковий гриб меланолівка коротконога бурувато-коричневою шапкою, зазвичай у центрі вона більш темна, а з часом ніби вицвітає. У діаметрі шапка досягає — 8 см, форма — розпростерта, якщо уважно придивитися до шапки, то здається голою, сухою, проте хоча тонка, але м'ясиста. Перевернувши у руках низом до верху шапку меланолівки коротконогої, вдається побачити густі пластинки, які мають білий колір, у них визрівають спори.

Ніжка у цього гриба заввишки — до 5 см, завширшки — до 2 см, вона здається у переважній більшості плодових тіл циліндричною, але в певній частині грибочків наче до основи дещо злегка розширена. Ніжка зовні у молодих плодових тіл — волокниста, трошки бурувата, у зрілих — бура. Якщо розрізати ножом вздовж молодий грибочок, то у середині вдається побачити білувату м'якоть, розрізавши дорослий — бурувато-коричневу. Принохавшись до м'якоті, не відчувається особливого запаху. Досвідчені грибники стверджують, що вона не має чітко визначеного смаку.

Меланолівка коротконога — маловідомий їстівний гриб, який збирають і вживають досвідчені грибники, проте цей гриб подібностей з отруйними грибами немає.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Отруйними грибами є — печериця рудюча, строчок звичайний, корбан тонкий, рядовка біла, опеньок сірчано-жовтий несправжній, опеньок цегляно-оранжевий несправжній, мухомор пантерний і мухомор порфіровий.

МОКРУХА КЛЕЙКА

Мокруха клейкая
Gomphidius glutinosus

Колір шапки від сіро-коричневої до шоколадно-коричневої, часто з оригінальним фіолетовим відтінком. Шапка діаметром до 10 см. У молодих плодівих тіл — випукла, у дорослих — розпростерта, ніби злегка вдавнена у центрі. Вона гладенька, слизиста, край із залишками слизистого покривала. Шкірочка досить легко знімається. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 2 см, білувата. У нижній частині здається лимонно-жовтою у молодих грибів, у зрілих — сіра, у старих — коричнева.

Шапковий гриб який росте на ґрунті, зазвичай серед моху, невеликими групами утворює плодові тіла у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. У липні-вересні мокруха клейка утворює плодові тіла на території Кунівського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке займає площу — 4140 га. У лісництві розкинулось чотири лісових урочища: «Сівер» площею — 741 га, 1–9 квартал, довкола с. Антонівка, Дертка, Сивер, Каменка, «Кунів» — 11–49 квартал, поруч с. Кунів, Долоччя, Загребля, Гурщина, Закриничне, М. Радогощ, В. Радогощ, «Гуцанська дача» — 723 га, 50–64 квартал, недалечко с. Карпилівка, М. Боровиця, Йосипівці, «Чорний ліс» — 248 га, 65–72 квартал.

У Кунівському лісництві, де досить високу щільність мають плодові тіла мокрухи клейкої, ростуть: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 70% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 10% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високоствурного — до 10% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 5% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 2% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — до 1% площі.

Серед тутешніх соснових лісів можна побачити типові соснові ліси чорницеві, соснові ліси вересові, соснові ліси лишайникові. Соснові ліси вересові, де гарно себе почуває у сезон мокруха клейка, характеризуються тим, що їх деревний ярус утворює сосна звичайна, з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного або дуба червоного.

У розрідженому мохово-лишайниковому покриві можна бачити — кладонію оленячу, гілокомію блискучий, дикран зморшкуватий. У такому середовищі шапковий гриб мокруха клейка видає себе досить

мінливою шапкою — від сіро-коричневої до шоколадно-коричневої, частенько з оригінальним фіолетовим відтінком. У мокрухи клейкої шапка у діаметрі досягає — до 10 см, у молодих плодівих тіл — випукла, у дорослих — розпростерта, ніби злегка вдавнена у центрі. Уважно придивившись до шапки, видно, що вона гладенька, слизиста, край із залишками слизистого покривала, при цьому досить легко знімається шкірочка. Перевернувши у руках шапку низом до верху, одразу можна побачити досить рідкі, товсті, дугоподібні, низхідні пластинки.

У молодих плодівих тіл мокрухи клейкої пластинки білуваті, у зрілих — сіро-коричневі, у старих — пурпурно-коричневі. У дорослих грибів з-під шапки висипається темно-коричневий споровий порошок. Якщо розглянути спори під мікроскопом, то можна все-таки пересвідчитись, що завдовжки вони досягають — до 23 мкм, завширшки — до 6 мкм, форма у них — веретеноподібна, поверхня здається гладенькою, до того мають темно-пурпурно-бурий колір. У мокрухи клейкої ніжка завдовжки досягає — до 10 см, завширшки — до 2 см, білувата, у нижній частині здається лимонно-жовтою у молоденьких грибочків, у зрілих — сіра, у старих — коричнева. Ніжка циліндрична, слизиста, з оригінальним слизистим, як правило, швидко зникаючим кільцем. Розрізавши ножем зріле плодове тіло мокрухи клейкої, у середині видно білу м'якоть, яка у дорослих грибів злегка рожева, біля основи ніжки здається жовтуватою. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається особливого запаху, досвідчені грибники-гурмани стверджують, що вона має не їдкий смак.

Мокруха клейка — маловідомий їстівний шапковий гриб, який подібних ознак з отруйними грибами немає. Молоді плодові тіла цього гриба придатні для всіх видів кулінарної обробки. Правда, перед вживанням необхідно зняти слизисту шкірочку.

МОКРУХА ПУРПУРОВА

Мокруха слизистая, пурпурная
Gomphidius rutilus

Колір шапки досить мінливий: вона може бути пурпурно-коричневою, лілово-пурпурною, каштаново-коричневою, червоно-коричневою, мідно-коричневою, але обов'язково з пурпурним відтінком. Діаметр шапки до 12 см, у молодих грибів ніби конічно-округла, у зрілих — слабо випукла з невеликим горбиком у центрі. Край шапки оригінально завернутий. Вона гладенька і злегка вкрита слизом, тому у вологу погоду — клейка.

У Хмельницькій області цей гриб зустрічається поодинокі або групами на ґрунті у хвойних — соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових і соснових лісах вересових. Шепетівський держлісгосп розташований у Славутському або Шепетівсько-Баранівському геоботанічному районі, де ростуть сосново-дубові орлякові та соснові чорнице-зеленомохові ліси. Найбільше таких лісів на території Кам'янського лісництва, площа якого становить — 6463 га, а також Мальованського — 6179 га. У Кам'янському лісництві молоді сосняки можна бачити у кварталах — 40, 41, 49, 52, 57, 64, 79, 80, 88, 89, 93 та 94, середньовікові — 42, 48, 51, 52, 74, 79, 83, 84, 90, 91 квартал, пристигаючі, стиглі та перестиглі — 30–39, 44, 45, 54–63, 48–51, 57, 58, 64, 65, 78–83, 88, 90 та 94 кварталах.

Сосново-дубові орлякові ліси цих кварталів відзначаються тим, що деревостани складає сосна звичайна, зрідка — береза бородавчаста, дуб звичайний і ялина європейська. Частенько береза бородавчаста разом із сосною звичайною росте у свіжих, вологих і сирих типах лісу. Впадає у вічі те, що дуб у складі соснових борів поширений там, де бори ніби вкраплені або чергуються з сосново-дубовими чи дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами.

У Мальованському лісництві однозначно переважають соснові ліси, де можна бачити квартали — молодняка, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Але є в лісництві квартали лісу з дуба червоного, дуба високостовбурового — 1–8, 13, 14, 15–19, 25, 27, 51, 52, 63, 68, 78–84, 93–97, 99–102, 105–110 і 118. Березові ліси розкинулись у кварталах — 2–11, 15, 20, 22, 26, 33–37, 40–43, 46, 48–50, 57–61, 64, 66–69, 76–78, 88–91 і 98. І навіть є тут чорновільшняки — 21–29, 36, 39, 42, 47, 52, 53, 69, 95, 99, 105, 106, 110, 111, 114–117 квартал.

Гриб мокруха пурпутова росте у цих лісництвах саме на ґрунті у соснових лісах, плодові тіла вдається

бачити з серпня і до кінця жовтня. Видає себе мокруха пурпутова кольором шапки, хоча її забарвлення досить мінливе, воно може бути пурпурно-коричневим, лілово-пурпурним, і навіть каштаново-коричневим, червоно-коричневим, мідно-коричневим, але обов'язково з пурпурним відтінком. У цих грибів у діаметрі шапка досягає — 12 см, у молодих плодових тіл вона ніби конічно-округла, у зрілих — слабо випукла, правда, в неї є у центрі невеликий горбик. Край шапки оригінально завернутий, якщо придивитись до її поверхні, то вона все-таки гладенька і вкрита злегка слизом, тому у вологу погоду — клейка. Перевернувши шапку низом до верху, можна пересвідчитись, що у мокрухи пурпутової пластинки дугоподібно опускаються до ніжки, вони досить рідкі, товсті.

У молодих грибочків пластинки ясно-бурі або охряно-рожеві, а в зрілих — пурпурово-білі чи пурпурово-коричневі. У мокрухи пурпутової, коли плодові тіла стають зрілими висипається з шапки темно-коричневий споровий порошок. Ніжка у мокрухи пурпутової завдовжки до 9 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, волокнисто-смуриста, до основи дещо звужується. Загалом спостерігається така закономірність, що у неї буро-оранжевий або ж такий колір як шапки, частенько, з оригінальним мідно-червоним відтінком. Якщо розрізати гриб ножом, то можна побачити у шапці плодових тіл жовтувату м'якоть або оранжево-жовтувату з червоним відтінком, біля основи ніжки вона оранжево-жовта. За словами досвідчених грибників, трапляються дорослі гриби, які мають оранжево-буривату м'якоть. Принюхавшись до м'якоті, не вдається відчутти ніякого запаху, за смаком — теж дуже важко визначитись.

Мокруха пурпутова — їстівний маловідомий шапковий гриб, хоча виглядає досить неапетитно, вкритий слизом, проте досвідчені грибники цінують його смакові якості та вживають свіжим або маринуваним.

МОКРУХА РОЖЕВА

Мокруха розова
Gomphidius roseus

Шапка у мокрухи рожевої яскраво-рожева. Діаметр її до 7 см. Форма: у молодих плодових тіл конічно-кругла, у зрілих — слабо випукла, у деяких грибів навіть ніби плоска. Шапка гладенька, клейка, край припіднятий, наче дещо хвилясто зігнутий. Ніжка у мокрухи рожевої зверху здається рожевою, а внизу — бурувата, клейка, циліндрична, завдовжки до 5 см, завширшки до 2 см. Зазвичай виглядають плодові тіла неапетитно, тому що вкриті слизистою шкірочкою.

Їстівні гриби

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте на ґрунті у хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Значно рідше мокруха рожева зустрічається в ялинових лісах: з ялини європейської та ялиці. У серпні-вересні мокруха рожева утворює плодові тіла на території Кривинського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 5383 га. У лісництві розкинулось два лісових урочища: мале — «Кривинська дача» — 1 — 10 квартал, довкола с. Кривин, Солов'є, Полянь, велике — «Комарівська дача» — 11–66 квартал, поруч с. Комарівка, Хоровиця, м. Нетішин. Досить високу щільність плодових тіл має мокруха рожева на території «Кривинської дачі», де ростуть соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 83% площі, а також чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 17% площі.

Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна, модрина, поодинокі — береза бородавчаста, ще рідше дуб звичайний або дуб червоний. У такому лісі підлісок не розвинений. Чагарниково-трав'яний покрив складає — брусниця, чорниця, орляк звичайний, перстач гайовий, молінія голуба, вербозілля звичайне, перлівка поникла, ожина волосиста, багно звичайне, веснівка дволиста, верес звичайний, шучник дернистий, лохина та дзвоники персиколісті. Моховий покрив представлений сфагнумом дібровним, рунянкою звичайною, плеврощем Шребера і гілокомієм блискучим.

Серед ось такого розмаїття дерев, чагарників, трав, мохів у сезон частенько вдається бачити шапкового гриба мокруху рожеву, яка зазвичай видає себе ясно-рожевою шапкою. Діаметр шапки у мокрухи рожевої досягає 7 см, форма у молодих плодових тіл конічно-кругла, у зрілих — слабо випукла, у деяких грибочків навіть ніби плоска. Уважно придивившись до шапки, можна пересвідчитись, що вона гладенька, клейка,

край припіднятий, наче дещо хвилясто зігнутий. Перевернувши у руках низом до верху шапку мокрухи рожевої, видно рідкі, проте досить товсті пластинки, які злегка опускаються до ніжки. У молодих плодових тіл пластинки мають сірувато-оливковий колір, у дорослих — майже чорні.

У дорослих грибів мокрухи рожевої з-під шапки висипається темно-коричневий споровий порошок. Якщо цей порошок розглянути під мікроскопом, то видно сірувато-оливкові спори, вони гладенькі, завдовжки — до 18 мкм, завширшки — до 5 мкм, їх форма — веретеноподібна. Ніжка у мокрухи рожевої зверху здається рожевою, а внизу — бурувата, клейка, циліндрична, завдовжки — до 5 см, завширшки — до 2 см. Розрізавши вздовж ножом зріле плодове тіло цього гриба, одразу помітно крихку білу м'якоть. При нюханні до м'якоті, не відчувається особливого запаху, досвідчені грибники-гурмани стверджують, що вона також і особливого смаку немає.

Мокруха рожева зустрічається і на території «Комарівської дачі», у межах якої розкинулись: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 70% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 11% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 10% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 4% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 3% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі. У лісовому урочищі «Комарівська дача» росте сосновий ліс лишайниковий, де у деревостані панує сосна звичайна.

Мокруха рожева — маловідомий, їстівний шапковий гриб.

Зазвичай виглядають плодові тіла цього гриба неапетитно, тому що гриби вкриті слизистою шкірочкою, яку перед вживанням у їжу знімають. Досвідчені грибники знають, що молоді грибочки придатні для всіх видів кулінарної обробки.

МОХОВИК ЖОВТО-БУРИЙ

Моховик желто-бурый
Suillus variegates

Шапка у молодих грибочків брудно-жовта, іноді сіро-жовта, у дорослих грибів здається ясно-оранжево-жовтою, а в зрілих і старих — оливково-жовта і навіть червоно-жовтою. У діаметрі шапка у моховика жовто-бурого до 12 см, форма у молодих плодових тіл від незавершеної кульки до подушкоподібної, у зрілих — ніби плоска. У моховика жовто-бурого ніжка завдовжки до 10 см, завширшки — до 4 см, вона циліндрична або біля основи рівномірно розширена.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб зустрічається у вологих соснових лісах — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових і навіть дуже рідко, але трапляється у соснових лісах звичайнодубових. У Шепетівському держлісгоспі, який займає площу — 35916 га, розташовано сім лісництв: Романівське, площею — 5404 га, Кам'янське — 6463 га, Клементовицьке — 6831 га, Мальованське — 6179 га, Полонське — 6388 га, Понінківське — 1987 га та Хмільвське — 2664 га. На території Кам'янського, Клементовицького, Мальованського лісництв у соснових лісах багато боліт і заплавних лук. У Кам'янському лісництві такий вологий тип соснового лісу, де росте моховик жовто-бурий, характеризується тим, що тут переважають дерново-підзолисті супіщані, а також ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти.

У цих соснових лісах деревний ярус утворює сосна звичайна, модрина, поодинокі — береза бородавчаста, ще рідше — дуб звичайний. Підлісок як правило не розвинений. Цей тип соснового вологого лісу в Кам'янському лісництві можна бачити на ділянках у кварталах — 4–6, 11–13, 19, 21, 25, 26, 30–39, 43–63, у Клементовецькому — 1–4, 11–13, 19–28, 34–48, 50–55, 61–65, 67–71, 75, 77–79, 84–88, 98, 100–109, у Мальованському — 12–14, 16–25, 29–51, 53–93, 95–97, 100–119.

У цих лісництвах, крім соснових лісів ростуть на ділянках або в цілих кварталах ялина та ялиця, дуб червоний, граб звичайний, береза бородавчаста, тополя та верба, а також вільха чорна. Шапковий гриб моховик жовто-бурий з липня і майже до кінця жовтня росте саме у вологих соснових лісах, плодові тіла частенько вдається бачити біля кущиків чорниці та мохів. Шапка має досить мінливе забарвлення: в молодих грибочків брудно-жовте, іноді — сіро-жовте, у дорослих грибів здається ясно-оранжево-жовтим, а в зрілих і старих — оливково-жовтим і навіть чер-

воно-жовтим. У діаметрі шапка у моховика жовто-бурого досягає — 12 см, форма у молодих плодових тіл від незавершеної кульки до подушкоподібної, у зрілих — ніби плоска. Уважно придивившись до шапки, можна пересвідчитись, що у дорослих грибів вона майже гола, на дотик — клейка, шкірочка все-таки не знімається.

Перевернувши шапку низом доверху вдається побачити прирослий гіменофор, шпарини у ньому округло-кутові, у молодих плодових тіл жовтуваті або оранжеві, у зрілих — дещо зелені чи з оливковим відтінком. Однією з ознак є те, що він синіє, якщо натиснути пальцем на гіменофор, а згодом наче стає коричневим. У моховика жовто-бурого ніжка завдовжки — до 10 см, завширшки — до 4 см, вона циліндрична або біля основи рівномірно розширена. Ніжка міцна, як правило, жовта, у деяких плодових тіл охряно-жовта, біля основи злегка коричнева, з оригінальним червонуватим відтінком. Якщо розрізати ножом плодове тіло моховика жовто-бурого, то в середині гриба м'якоть жовта, але згодом при контакт з повітрям стає блакитно-зеленою. Біля основи ніжки м'якоть дещо коричнева, проте трапляються плодові тіла, які мають у цьому місці і червоно-коричневу.

Моховик жовто-бурий — їстівний гриб третьої категорії, який вживають свіжим, солять, маринують і навіть сушать, якщо, звичайно, рік урожайний і цих грибів у наших лісах у достатній кількості. Урожайність моховика жовто-бурого зростає в насадженнях сосни звичайної у вологих місцях з віком від 5 до 20 років. Підмічено досвідченими грибниками, що лісові ділянки з сосни старшого віку, як правило, мають значно меншу щільність грибів. Цікаво, що у Хмельницькій області, у Шепетівському держлісгоспі, у Кам'янському лісництві в урожайні роки можна з 1 га зібрати від 25кг до 50кг шапкового гриба моховика жовто-бурого.

МОХОВИК ЗЕЛЕНИЙ

Моховик зелений
Xerocomus subtmentosus

Від інших грибів відрізняється перш за все шапкою: вона у нього може бути оливково-бура, сіро-бура, а деякі плодові тіла навіть мають оливково-жовто-коричневу шапку. Моховик зелений має ніжку заввишки до 13 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, біля основи здається все-таки вужчою. Діаметр шапки у дорослих плодових тіл до 12 см, форма шапочки у молодих грибочків напівсферична, у дорослих грибів подушкоподібна ніби випукла. У центрі має ледь помітну ямочку.

ЇСТІВНІ ГРИБИ

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на добре освітлених місцях у хвойних: соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах звичайнодубових, а також у листяних: грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного та чорновільхових лісах. Білогірщина розташована у двох геоботанічних районах: Білогірському або Вишневецькому, в якому колись панували грабово-дубові та дубові ліси, що тепер замінені на значних площах орними землями — полями та у Волочисько-Антонінському геоботанічному районі, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок. Тут сформувалися ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти, темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи глибокі.

Ліси на цій території можна бачити поблизу сіл Йосипівці, Дзвонки, Залужжя, Синютки, Гулевці, Жемелінці, Воробіївка, Лепесівка, Карасиха, Степанівка, Баймаки та Юрівка. Тутешні грабово-дубові ліси мають деревостани двох'ярусні: у першому ярусі ростуть дуб звичайний, клен гостролистий, явір, ясен звичайний, у другому — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, осика, берест, черешня, груша звичайна та яблуня лісова.

У підліску красуються — ліщина, свидина, бруслина європейська, глід одноматочковий, клен татарський, дерен, клокичка периста, вовчі ягоди звичайні, шипшина собача, бузина чорна, черемха звичайна і жостер. У такому розмаїтті рослин, мохів, лишайників, грибів трапляється з травня і по листопад шапковий гриб — моховик зелений. Від інших грибів моховик зелений відрізняється перш за все шапкою, вона у нього може бути оливково-бура, сіро-бура, а деякі плодові тіла навіть мають оливково-жовто-коричневу шапку. Діаметр шапки у дорослих плодових тіл досягає 12 см,

форма шапочки у молодих грибочків напівсферична, у дорослих грибів подушкоподібна ніби випукла. У центрі має ледь помітну ямочку. У молодих плодових тіл край шапки підігнутий, у дорослих — опущений. Поверхня шапки здається сухою, голою, бархатистою, у деяких особин уважно придивившись можна побачити оригінальні тріщини.

Досвідчені грибники знають, що у цього гриба шкірочка з шапки не знімається. Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити гіменофор, що наче проріс і опускається аж до ніжки. Якщо уважно придивитися, то видно шпарини. У молодих грибочків вони жовті, а в дорослих — зелено-коричневі. Гіменофор в суху погоду від доторку пальців кольору не змінює, а ось у вологу — дещо синіє.

Моховик зелений має ніжку заввишки до 13 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, біля основи здається все-таки вужчою. У переважної більшості плодових тіл моховика зеленого ніжка жовто-коричнева, але трапляються особини, які мають червоно-коричневий колір ніжки. У більшості представників цього виду ніжка зігнута, здається щільною, ніби волонкниста. Якщо розрізати моховика зеленого, то можна пересвідчитись, що м'якоть у нього біла, у деяких зрілих особин вона здається ніби трошки жовтуватою. Уважно придивившись, біля шкірки помітний дещо червонуватий колір м'якоті. Досвідчені грибники знають, що при розрізанні ніжки, м'якоть кольору не змінює, має приємний запах.

Моховик зелений — їстівний гриб третьої категорії, його вживають соленим, свіжим, маринуваним і сушеним.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Гриби не можна порівняти ні з одним продуктом харчування по кількості мікроелементів — заліза, натрію, магнію, калію, кальцію, хлору, цинку, міді та навіть сірки.

МОХОВИК ТРИЩИНУВАТИЙ

Моховик пестрый трещиноватый
Xerocomus chrysenteron

Моховик тріщинуватий має досить мінливу шапку: червонувато-коричневу, коричневу, охряно-сіру, оливково-коричневу. У діаметрі шапка до 8 см, у молодих напівсферична, у зрілих — подушко-випукла, а в старих — подушкоподібно-розпростерта. Поверхня шапки гола, суха, ніби матова чи бархатиста. Шапка розтріскується, тому встелена зрідка тріщинами, які мають рожевий відтінок, шкірочка у цих грибів не знімається.

У Хмельницькій області гриб зустрічається на ґрунті у хвойних — соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, а також значно рідше у листяних — дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного та грабово-дубових лісах з дуба скельного. У Шепетівському держлісгоспі знаходиться сім лісництв: Романівське, Кам'янське, Клементовицьке, Мальованське, Полонське, Понінківське та Хмільвське. У всіх цих лісництвах росте моховик тріщинуватий.

Романівське лісництво займає площу — 5404 га, тут розкинулись квартали з дубом червоним, дубом високостовбурним, сосни звичайної, модрини, берези бородавчастої, тополі, верби та вільхи чорної. Дуб червоний росте у кварталах різної вікової групи: молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Молодняки можна бачити у кварталі — 1, 2, 4–11, 14–16, 22, 32–33, 35–39, 45 і 49, середньовікові, пристигаючі, стиглі, перестиглі дубові ліси розкинулись — 12, 13, 18–30, 34, 43, 45, 46–49 і 50–53 кварталах. Ці ліси з дуба червоного мають деревостани двох'ярусні.

У першому ярусі переважає дуб червоний, ясен звичайний, явір, береза бородавчата, у другому — клен гостролистий, липа серцелиста, в'яз шорсткий, берест, граб, осика та черешня. Підлісок у лісі добре розвинений і представлений кленом татарським, тереном, жостером, глодом кривочашечковим, ліщиною, бузиною чорною, бруслиною бородавчастою, черемою, дуже рідко, — свидиною кров'яною, скумпією, клокичкою перистою і гордовиною.

У такому лісі з червня і майже до кінця листопада вдається бачити плодові тіла шапкового гриба моховика тріщинуватого. На початку сезону зазвичай грибочків не дуже багато, але у липні-серпні, якщо достатня кількість дощів, чисельність їх різко зростає. Під час мандрів по цьому лісу видає себе моховик тріщинува-

тий шапкою, вона у нього досить мінлива — червонувато-коричнева, коричнева, охряно-сіра і навіть оливково-коричнева. Зазвичай у діаметрі шапка досягає — 8 см, у молодих плодівих тіл її форма напівсферична, у зрілих — подушко-випукла, а в старих — подушкоподібно-розпростерта. Якщо уважно придивитись до поверхні шапки, то можна пересвідчитись, що вона гола, суха, ніби матова чи бархатиста. Шапка розтріскується, тому встелена зрідка тріщинами, які мають рожевий відтінок, шкірочка у цих грибів не знімається.

Досвідчені грибники знають, що влітку у переважній більшості плодівих тіл шапкового гриба моховика тріщинуватого шапка все-таки ясно-коричнева, а восени — темно-коричнева. Якщо перевернути шапку низом до верху, то помітно, що прирослий гіменофор, наче злегка опускається до ніжки. Він вкритий кутовими крупними порами, які у молодих плодівих тіл — жовтуваті, у зрілих — зелено-жовті, а в старих — жовтувато-оливкові. З них у зрілих грибів висипаються коричневі спори.

Грибники з досвідом знають, якщо натиснути пальцем на гіменофор зрілих грибів, то він стає зеленувато-синім. У моховика тріщинуватого ніжка завдовжки до 6 см, завширшки — 2 см, здається зігнутою, вона щільна, гладенька добре помітно, що у переважній більшості грибочків звужується біля основи. У молодих плодівих тіл ніжка з переважанням жовтуватого кольору, в зрілих — коричнювата, а в нижній частині, тобто біля основи місцями червона.

Якщо розрізати гриб вздовж ножом, то вдається пересвідчитись, що м'якоть у нього білувата або жовтувата, під шкірочкою та біля основи ніжки все-таки червона, а на порізі одразу синіє, через певний час ніби червоніє.

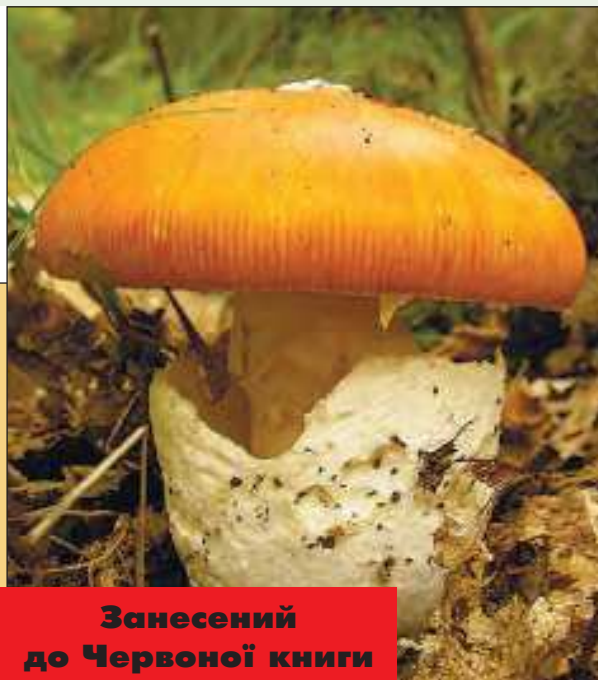
Моховик тріщинуватий — їстівний гриб третьої категорії, його вживають свіжим, смажать, маринують, а при великих урожаях навіть сушать.

МУХОМОР ЦЕЗАРІВ

Мухомор Цезаря, кесарев гриб
Amanita caesarea

Мухомор Цезаря має рожево-червону, ясно-червону шапку або вогняно-червону шапку. Діаметр шапки до 18 см. Вона товста, м'ясиста, наче гола, трапляється, що із залишками покривала. Шапка має оригінальний смугастий край. Ніжка заввишки до 15 см, завширшки до 2 см, ясно-рожево-жовта, циліндрична, у верхній частині з широким, ніби звисаючим, смугастим, ясно-жовто-рожевим кільцем. Над кільцем ніжка здається смугастою, а під кільцем — гладенька.

**Занесений
до Червоної книги
України**

Їстівні гриби

На Хмельниччині цей гриб зрідка зустрічається на ґрунті у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах із сосни звичайної і модрини, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. Він занесений до Червоної книги України.

Трапляється мухомор Цезаря у листяних — букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба низькостовбурного та грабово-дубових лісах з дуба скельного.

У цих лісах мухомор Цезаря починає утворювати перші плодові тіла у липні, а сезон тихого полювання триває аж до кінця вересня.

Частіше всього в умовах оточуючого середовища мухомор Цезаря видає себе рожево-червоною або ясно-червоною шапкою, хоча окремі плодові тіла іноді мають вогняно-червону шапку. Якщо уважно придивитися до цього гриба, то помітно, що діаметр шапки у нього досягає 18 см, вона товста, м'ясиста, наче гола, трапляється, що із залишками покривала. Шапка має оригінальний смугастий край. Якщо перевернути у руках шапку низом до верху, то можна побачити вільні пластинки, які досить густі і мають рожево-жовтий колір. У зрілих плодових тіл висипається з-під шапки білий споровий порошок. Якщо його розглянути під мікроскопом, то можна помітити, що спора завдовжки

до 12 мкм, завширшки — до 7 мкм. Форма у спор яйцеподібна, вони гладенькі та безколірні.

Зазвичай ніжка у мухомора Цезаря заввишки до 15 см, завширшки — до 2 см, ясно-рожево-жовта, циліндрична, у верхній частині з широким, ніби звисаючим, смугастим, ясно-жовто-рожевим кільцем. Цікаво, що над кільцем ніжка здається смугастою, а під кільцем — гладенька. Унизу біля основи є оригінальна бульба, яка наче оточена мішкоподібною вільною білою вульвою. Якщо обережно розрізати ніжку гострим ножом вздовж, то можна побачити всередині щільну м'якоть, вона біла, по краю ніби рожево-жовта. Принохавшись, від м'якоті відчувається досить приємний запах, до того ж вона вражає своїм неповторним смаком.

Цікаво, що молоді плодові тіла мухомора Цезаря на так званій нерозкритій стадії вкриті плівковим покривалом, яке з часом розривається на верхівці та з нього показується оригінальна червонувата шапка молодого гриба, який досягне згодом пристойних розмірів, які характерні для цього виду. Мухомор Цезаря був відомий як їстівний гриб ще за часів Римської імперії: римляни його високо цінували за смакові якості, вважали найсмачнішим серед грибів. Постачали його і царській родині Романових.

Мухомор Цезаря і тепер користується великою повагою у грибників-гурманів, вони його вважають також найкращим за смаковими якостями шапковим грибом, який тушкують, варять і навіть сушать на зиму для страв.

ОПЕНОК ЛІТНІЙ

Опенюк летній

Kuehneromyces mutabilis

У нього шапка має помаранчево-коричневий колір, коли висихає дещо жовтіє. Діаметр шапки до 7 см, у молодих плодових тіл вона конусоподібна, але з тупою верхівкою, у дорослих — плоско розпростерта з оригінальним горбиком на верхівці шапки, краї у неї опущені. Ніжка в опенька літнього завдовжки до 7 см, а завширшки до 1 см, має буре вузьке кільце, циліндрична, зверху над кільцем дещо білувата гола, під ним червоно-бура, з оригінальними лусками.

Поширений по всій території Хмельницької області, правда щільність виду в центральній і південній частинах значно вища, ніж у північній — на Поліссі. Опенька літнього можна збирати у великій кількості на пенях і деревині у дубовому лісі з дуба звичайного, буковому лісі, дубовому лісі з дуба скельного, грабово-дубовому лісі, або грудах, чорновільховому лісі, грабово-дубовому лісі з дуба скельного. На сьогодні, як ніколи, у Славутському Поліссі значно зросла чисельність плодових тіл опенька літнього, бо там великими ділянками вирубується ліс, склалися оптимальні умови для розвитку цього гриба на декілька років. І все ж таки цей вид надає перевагу грабово-дубовим лісам, де не порушені деревостани, як правило вони двох'ярусні. У такому лісі у першому ярусі росте дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний і явір. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, черешня, осика, яблуня лісова та груша звичайна. У підліску виділяється черемха звичайна, бузина чорна, шипшина собача, вовчі ягоди звичайні, клокичка периста.

Вражає своїм килимом трав'яний покрив, де росте маренка запашна, яглиця звичайна, перлівка поникла, зірочник лісовий і копитняк європейський. У цьому розмаїтті біля пенків вдається зустріти і опенька літнього. У нього шапка має помаранчево-коричневий колір, коли висихає, дещо жовтіє. Діаметр шапки до 7 см, у молодих плодових тіл вона конусоподібна, але з тупою верхівкою, у дорослих — плоско розпростерта з оригінальним горбиком на верхівці шапки і опущени-

ми краями. З нижньої сторони шапки пластинки прирослі, коричневі, тонкі та густі. Під час збирання зрілих плодових тіл висипається вишнево-бурий споровий порошок. Ніжка в опенька літнього завдовжки до 7 см, а завширшки — до 1 см, має буре вузьке кільце, циліндрична, зверху над кільцем дещо білувата, гола, під ним червоно-бура, з оригінальними лусками. Усередині ніжка спочатку заповнена м'якоттю, а потім стає порожньою. Якщо зламати її, то відчувається, що вона щільна, волокниста, м'якоть тонка, червоно-бура, водяниста. А в шапці м'якоть біла з приємним запахом ніби вологої деревини.

Цікаво, що найбільш стійкими щодо руйнування опеньком літнім є пеньки дуба, швидше всього руйнуються пеньки берези, грабу та осики. Коли перші руйнуються за 10 років, то другі — за 5.

На Хмельниччині перші плодові тіла опенька літнього утворюються у червні. Їх спочатку мало, але в серпні-вересні чисельність різко зростає. Сезон збору цих грибів триває аж до кінця жовтня. Гриб належить до третьої категорії. В інших країнах культивується в промислових масштабах. Опеньюк літній смачний гриб, його вживають у свіжому вигляді.

УВАГА! До опенька літнього зовні дуже подібний смертельно небезпечний отруйний вид - *Галеріна торчкувата* (*Галеріна отороченная, Galerina marginata*). Він містить токсин (*a- b-аманітини*), які також є у плодових тілах блідої поганки. Відрізнити його можна за відсутністю лусочок на ніжці нижче кільця.

ОПЕНЬОК ЛУГОВИЙ

Опенюк луговой
Marasmius oreades

У нього шапка жовтувато-бура або охряно-кремова, ніби радіально смугаста. Її діаметр до 6 см. У молодих плодових тіл у вигляді широкого дзвоника, у дорослих — плоска з досить широким горбиком у центрі. Під шапкою можна побачити вільні пластинки: вони широкі, товсті, здаються рідкими та білуватого кольору. В опенька лугового ніжка завдовжки до 7 см, а завширшки до 0,5 см. Вона білуватою, рідше кремового кольору. Якщо уважно придивитися, то внизу є оригінальне біле опушення.

Їстівні гриби

Цей гриб на Хмельниччині має високу щільність, він росте на луках, пасовищах, на трав'янистих галявинах у лісах, утворюючи великі кола, які досвідчені грибники жартома називають «відьмині кола». Лучні угруповання, де росте цей гриб, поширені невеликими масивами по всій території області, але найбільше їх у долинах Горині, Південного Бугу, Смотрича та Дністра. Площа лук на Хмельниччині становить 82,8 тис. га, тобто близько 6% земельних угідь. Луки заплавні виникли на місці колишніх вирубаних заплавноїх лісів і чагарників. Вторинними також є суходільні луки поширені на колишніх лісових землях.

На сьогодні площа суходільних лук, де трапляється опеньюк луговий, становить 54,5 тис. га, тобто вони більше поширені, ніж заплавні луки. Суходільні луки займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. Виділяють на Хмельниччині справжні, заболочені та пустищні луки. На чорноземних ґрунтах зазвичай поширені справжні луки з різноманітним травостоєм, у якому переважають буркун лікарський, люцерна серповидна, тонконіг лучний, пахуча трава звичайна, конюшина лучна, пирій повзучий, куничник наземний, мітлиця тонка та лядвенець рогатий. Часто у різних асоціаціях домішується різнотрав'я — волошка лучна, жовтець повзучий, шавлія лучна, деревій звичайний, гадючник шестипелюстковий.

У такому середовищі часто вдається побачити опеньюка лугового. У нього шапка жовтувато-бура або охряно-кремова, ніби радіально смугаста, у діаметрі до 6 см. У молодих плодових тіл вона у вигляді широкого дзвоника, у дорослих — плоска з досить широким горбиком у центрі. Під шапкою можна побачити вільні пластинки: вони широкі, товсті, здаються рідкими та білуватого кольору. В опеньюка лугового ніжка завдовжки до 7 см, а завширшки — до 0,5 см. Вона білуватою, рідше кремового кольору. Якщо уважно придивитися, то

внизу є оригінальне біле опушення. Поперечний розріз показує, що ніжка в цього гриба циліндрична, щільна, досить волокниста, має тонку м'якоть білувато-жовтого кольору, у ній дуже щільні гіфи.

Опеньюк луговий також зустрічається на пустищних суходільних луках, які приурочені до найбільших в області дернових, дерново-підзолистих та ясно-сірих опідзолених ґрунтів. Тут переважає асоціація біловуса стиснутого, в складі якої багато гребінника звичайного, шучника дернистого, трясучки середньої, медової трави шерстистої та ожини волосистої. Опеньюк луговий трапляється і на пустищах, які переважно поширені у польській частині області.

На Хмельниччині опеньюк луговий утворює свої перші плодові тіла на луках у травні, а сезон тихого полювання на цього гриба триває аж до листопада. Це досить смачний гриб, який належить до третьої категорії їстівних грибів. Він вживається у свіжому та маринованому вигляді. Досвідчені грибники знають, що в опеньюка лугового краще всього використовувати шапку, бо ніжка досить щільна і тверда, не всі її любляють їсти.

УВАГА! Під час збору опеньюка лугового потрібно бути дуже уважним, бо деякі недосвідчені грибники путають його з несправжнім сірчано-жовтим опеньюком або цегляно-оранжевим несправжнім опеньюком, які є дуже отруйними грибами. Опеньюк сірчано-жовтий несправжній утворює плодові тіла з квітня до листопада, росте на пеньках різних видів дерев, тісними групами. Шапка у нього жовтувато-бура, по периферії сірчано-жовта або зеленувата, до того по краю ніби з залишками покривала. Опеньюк цегляно-оранжевий несправжній має червоно-буру чи цегляно-червону або ясно-червоно-коричневу шапку, в центрі вона дещо темніша. Росте цей гриб теж великими групами на пеньках і навіть на коренях листяних порід.

ПЕЧЕРИЦЯ ДВОКІЛЬЦЕВА

Шампиньон съедобный
Agaricus bitorquis

Цей гриб має досить мінливу за кольором шапку — брудно-білу або білу, а в деяких грибів жовтувато-білу, матову і навіть біло-коричневу. Діаметр шапки у печериці двокільцевої сягає до 15 см, форма у молодих плодових тіл напівкулькоподібна, у дорослих — подушкоподібновипукла. Якщо уважно придивитись до її поверхні, то у центрі можна помітити малесенькі, ніби прижаті луски. До периферії поверхня здається волокнистою, з кірковою шкіркою.

На Хмельниччині цей гриб росте зазвичай невеличкими групами на дачах, городах, полях, на ділянках серед степової рослинності та навіть у садах. Степова рослинність ксеротичного типу, де зрідка трапляється печериця двокільцева, на території області збереглася на відслоненнях вапняків у долині Дністра, а також на схилах Медоборів. Все-таки справжня степова рослинність на крутосхилах Дністра представлена трав'яними угрупованнями і заростями чагарників. Серед цієї степової рослинності можна бачити класичні фрагменти степових формацій, де зазвичай едификаторами виступають ковила волосиста, оман мечолистий, осока низька, бородач звичайний і куцоніжка пірчаста.

Печерицю двокільцеву вдається бачити і серед лучної рослинності, її угруповання поширені невеличкими масивами по всій території Хмельницької області, але найбільше їх у долинах Горині, Південного Бугу, Смотрича та Дністра. У 2010 році площа лук становила більше 92,8 тис. га. Суходільні луки, на яких зрідка трапляється печериця двокільцева, займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкатістю видового складу та асоціацій. У межах області можна бачити справжні, пустищні і заболочені луки.

Трапляється печериця двокільцева на пустищних суходільних луках, які приурочені до найбільших у Хмельницькій області дерново-підзолистих, дернових і ясно-сірих опідзолених ґрунтів. У травостої переважає асоціація біловуса стиснутого, де росте — шучник дернистий, трясучка середня, гребінник звичайний, жовтець їдкий, медова трава шерстиста, деревій звичайний, нечуйвітер волохатенький і навіть ожина волосиста. Зустрічається печериця двокільцева на пустищах, які переважно поширені у поліській частині Хмельниччини. Трав'яні пустища представле-

ні угрупованнями — костриці поліської, калерії сизої, біловуса стиснутого, костриці овечої, булавоносця сіруватого, котячих лапок дводомних і нечуйвітра волохатенького.

Дуже часто саме серед такого різнотрав'я шапковий гриб печериця двокільцева у травні-жовтні утворює плодові тіла. Зазвичай видає себе цей гриб досить мінливою за кольором шапкою — брудно-білою або білою, а в деяких грибів — жовтувато-білою, матовою і навіть біло-коричневою. Діаметр шапки у печериці двокільцевої до 15 см, форма у молодих плодових тіл напівкулькоподібна, у дорослих — подушкоподібновипукла. Якщо уважно придивитись до її поверхні, то у центрі можна помітити малесенькі, ніби прижаті луски. До периферії поверхня здається волокнистою, з кірковою шкіркою. Перевернувши шапку печериці двокільцевої низом до верху, видно вільні пластинки, у деяких плодових тіл вони слабо прирослі. Пластинки вузькі, досить густі, у молодих грибів рожеві, у дорослих — темно-коричневі.

У зрілих грибів із пластинок висипається темно-коричневий споровий порошок. У печериці двокільцевої ніжка міцна, завдовжки до 10 см, завширшки до 5 см, має колір шапки, циліндрична, у деяких грибів до основи дещо звужується або розширюється. На ніжці є подвійне кільце — залишки загального і особистого покривала. Якщо розрізати зріле плодове тіло печериці двокільцевої, то усередині можна побачити білу м'якоть: вона щільна, після розрізу стає рожевою. Принюхавшись до м'якоті, відчувається досить приємний запах, такий самий і смак. Гриб уведений у промислову культуру.

Печериця двокільцева — їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим, соленим, тушкованим, маринованим.

ПЕЧЕРИЦЯ ДВОСПОРОВА

Шампиньон двуспоровый
Agaricus bisporus

Печериця двоспорова має сіро-коричневу шапку з різними відтінками. До краю вона дещо світлішає. У діаметрі шапка досягає 10 см, у молодих плодових тіл — напівкругла, а в дорослих — випукло-розпростерта. В центрі є оригінальні лусочки. Ніжка завдовжки до 6 см, а завширшки до 2 см. Вона рівна, здається гладенькою, волокниста, біло-коричневого кольору, біля шапки навіть з'являється дещо червонувате тло, є біле кільце, яке ніби відстає.

Їстівні гриби

У Хмельницькій області цього шапкового гриба вдається бачити по всій території, частіше всього він росте на полях, ґрунти яких багаті гумосом, на луках, на гнійних купах, у полезахисних лісосмугах, вигонах, у парках, садах і навіть на городах, по узбіччях доріг. Мандруючи Волочиським адміністративним районом у якому немає великих лісів, лісків, який розташований у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району Європейської широколистянолісової області, в доагрикультурні часи тут панували лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок.

У лучних степах були формації ковили волосистої, бородача звичайного, осоки низької, типчака борознистого, сеслерії Гейфлерової та костриці сизої. Сьогодні лучні степи перетворені в поля. Заплавні луки виникли на місці вирубаних заплавних лісів і чагарників або після осушування боліт. Вторинними є також суходільні луки, поширені на колишніх лісових землях. За флористичним складом лучні фітоценози найбідніші, що ймовірно пов'язано з їх молодим віком, сінокосом і випасанням худоби. Тепер суходільні луки у Волочиському районі займають різні ґрунти, а тому відзначаються строкастістю асоціацій і видового складу. Можна побачити тут справжні заболочені та пустищні луки.

На багатих чорноземних і близьких до них ґрунтах поширені справжні луки з різноманітним травостоєм — конюшина лучна, пирій повзучий, чина лучна, осока просяна, куничник наземний, тонконіг лучний, трясучка середня, пахуча трава звичайна, костриця червона, китник лучний, лядвенець рогатий, люцерна серповидна та буркун лікарський. В обіймах ось таких трав можна побачити

шапковий гриб печерицю двоспорову, яка має сіро-коричневу шапку з різними відтінками, до краю вона дещо світлішає. У діаметрі шапка досягає 10 см, у молодих плодових тіл напівкругла, а в дорослих — випукло-розпростерта. Придивившись до шапки, вдається помітити, що в центрі є оригінальні лусочки. Якщо торкнутись її пальцями, то у цьому місці вона зафарбовується в червоний колір. Перевернувши шапку низом до верху, видно густі, але вільні пластинки. У молодих грибочків вони рожево-сірі, а в дорослих грибів — темно-коричневі. Коли грибочки збирають зрілі плодові тіла, то з них висипається темно-коричневий споровий порошок. Роздивившись такий споровий порошок під мікроскопом, можна побачити на предметному склі широко округлі, ніби яйцеподібні, гладенькі ясно-коричневі спори, завдовжки до 7,5 мкм і завширшки — до 5,5 мкм.

У печериці двоспорової ніжка завдовжки до 6 см, а завширшки — до 2 см, вона рівна, здається гладенькою, волокниста, біло-коричневого кольору, біля шапки навіть з'являється дещо червонувате тло, є біле кільце, яке ніби відстає. Якщо розрізати ніжку поперек, то видно, що вона циліндрична. М'якоть у середині біла, на порізі ніби рожевіє, через певний час уже червоніє. Принохавшись до неї, відчувається кислуватий грибний запах.

На Хмельниччині плодові тіла печериці двоспорової з'являються з червня і сезон їх збору продовжується аж до початку жовтня, бувають роки, коли дуже теплий жовтень, то і в цей час грибочки також насолоджуються тихим полюванням. Печериця двоспорова — цінний їстівний гриб, який вживається свіжим, його консервують, смажать, маринують, сушать і солять.

ПЕЧЕРИЦЯ ДРІБНОЛУСКАТА

Шампиньон мелкочешуйчастый
Agaricus squamuliferus.

У молодих грибів шапка білувата, у зрілих — жовтувато-коричнева, товста, м'ясиста, поверхня дрібнолуската. Діаметр шапки до 13 см, у молодих грибів вона напівкругла, у дорослих — випукло-розпростерта, з досить широким тупим горбиком. Ніжка завдовжки до 13 см, завширшки до 2,5 см, біла, над кільцем ніби гола і до того ж рожева, нижче кільця білувата, вкрита оригінальними лусками. Якщо луски підсихають у суху погоду, то майже непомітні. Кільце на ніжці дещо потовщується на краю.

У Хмельницькій області гриб зустрічається на ґрунті, на галявинах, у парках, у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорницеви, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної та модрина. Трапляється печериця дрібнолуската у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, чорновільхових лісах з вільхи чорної і дубових лісах з дуба низькостовбурного.

Печерицю дрібнолукасту можна збирати з початку червня і до кінця вересня на території Староушицького лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 2325 га. У лісництві розкинулось дев'ять лісових урочищ: «Липи» — 130 га, 1 квартал, «Козаки» — 129 га, 2, 3 квартал, «Стінка» — 4–6 квартал, «Проруб» — 149 га, 7–9 квартал, «Серебринець» — 10–11 квартал, «За Яром» — 282 га, 12 — 15 квартал, «Лутова стінка» — 174 га, 16–18 квартал, «Строилів» — 19–26 квартал, «Пугачівка» — 66 га, 28–34 квартал. У Староушицькому лісництві майже порівну представлені хвойні та листяні ліси, серед хвойних виділяються соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 3, 6–11, 13–23, 25, 28–34 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 6, 12–14, 16, 18, 28, 31 квартал.

Тутешні соснові ліси мають деревний ярус, що утворює сосна звичайна з поодинокими деревами

дуба звичайного та берези бородавчастої. У лісництві великі площі займають листяні ліси: грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 1–9, 11–13, 15–20, 22, 23, 28, 29, 32, 34 квартал, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 1–3, 5–7, 9–14, 16–18, 21–23, 28–32, 34 квартал, невеликі ділянки припадають на дубовий ліс з дуба низькостовбурного — 2, 8 квартал.

У такому середовищі можна побачити плодові тіла печериці дрібнолукастої. У молодих грибочків шапка білувата, у зрілих — жовтувато-коричнева, здається товстою, м'якстною, поверхня дрібнолуската. Діаметр шапки досягає — до 13 см, форма у молодих плодівих тіл — напівкругла, у дорослих — випукло-розпростерта, з досить широким тупим горбиком. Перевернувши шапку у руках низом до верху, видно досить густі, вільні пластинки, які мають коричневий колір. У зрілих грибів висипаються ясно-коричневі спори, якщо їх розглянути під мікроскопом, то можна пересвідчитись, що вони гладенькі, еліпсоїдної форми, завдовжки — до 6,8 мкм, завширшки — до 4,6 мкм.

У печериці дрібнолукастої ніжка циліндрична, у деяких грибочків є бульбоподібний утвір. Ніжка завдовжки досягає — 13 см, завширшки — до 2,5 см, вона біла, над кільцем ніби гола і до того ж рожева, нижче кільця все-таки білувата, вкрита оригінальними лусками. Якщо луски підсихають у суху погоду, то майже непомітні. Кільце на ніжці дещо потовщується на краю. Розрізавши у руках зріле плодове тіло печериці дрібнолукастої, видно у середині білу м'якоть, яка згодом стає рожевою, а потім навіть червоною.

Печериця дрібнолукаста — добре відомий їстівний шапковий гриб, який грибники вживають у їжу зазвичай у свіжому вигляді.

ПЕЧЕРИЦЯ ЛІСОВА

Шампиньон лесной
Agaricus silvaticus

У печериці лісової шапка буро-коричнева діаметром до 10 см. У молодих плодових тіл вона яйцевидна або дзвоникової форми, у дорослих — плоско розпростерта, на верхівці виділяється горбик. Є ледь помітні дрібні бурі луски. У печериці лісової ніжка завдовжки до 11 см, завширшки до 1,5 см, вона у молодих плодових тіл біла, а в дорослих частіше брудно-біла. Зовнішньо схожа на булаву, є вузьке кільце, яке у дорослих лісових печериць частенько зникає.

Їстівні гриби

Цей гриб розповсюджений по всій території Хмельницької області, він зустрічається у хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, а також у мішаних і листяних — грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах і дубових лісах з дуба скельного. Мандруючи Полонщиною, можна побачити ліси поблизу с. Микулин, Бражинці, Варварівка, Велика Березна, Буртин, смт. Понінка та районного центру — м. Полонне. Біля с. Микулин у дубовому лісі з дуба звичайного дерева заввишки до 25 м, завширшки — 37 см, відстань між деревами — 4 м. У цьому лісі деревостани двох'ярусні.

У першому ярусі росте дуб звичайний, береза бородавчаста, ясен звичайний, явір. У другому — пишаста клен гостролистий, граб, липа серцелиста, черешня, берест, осика та в'яз гладенький. У підліску красується — бруслина бородавчаста, терен, бузина чорна, ліщина, гордовина, черемха і клокичка периста. А в трав'яному килимі виділяються — медунка маленька, купина багатоквітова, копитняк європейський, конвалія звичайна, ожина сиза, фіалка запашна. Між м. Полонне і с. Буртин розкинувся сосновий ліс, який протягнувся своєрідним пасмом із заходу на схід не тільки по Полонщині, але й по Шепетівщині, Славутчині та Ізяславщині.

Характерною ознакою цих лісів є те, що береза бородавчаста разом із сосною звичайною росте у свіжих, вологих типах лісу. Тут дуб звичайний у складі соснових борів поширений там, де бори чергуються з сосново-дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. Саме в таких хвойних і листяних лісах з липни по жовтень на Полонщині можна бачити печерицю лісову, яка росте на ґрунті, іноді вона зустрічається біля мурашників. Видає себе печериця лісова буро-коричневою шапкою, її діаметр — до 10 см. У молодих плодових тіл шапка яйцевидна або

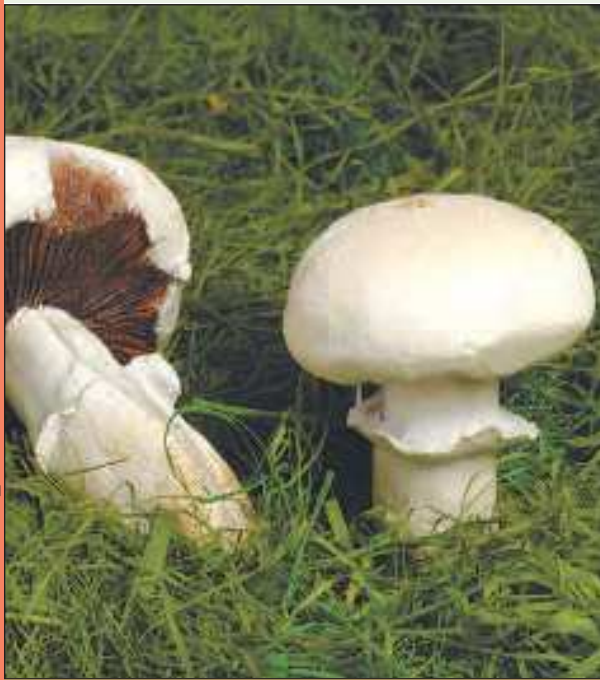
дзвоникової форми, у дорослих — плоско розпростерта, на верхівці виділяється горбик. Є ледь помітні дрібні бурі луски. Якщо перевернути шапку низом до верху, то добре видно у молодих плодових тіл досить густі, вільні пластинки рожевого кольору, а в зрілих — темно-коричневі. Дуже часто з них висипається коричневий споровий порошок, який видно на руках під час збору цих грибів. Якщо роздивитись цей порошок під мікроскопом, то спори, що його утворюють, видаються ясно-коричневими, гладенькими та яйцевидної форми. Спора завдовжки до 6,5 мкм, а завширшки — до 4 мкм.

У печериці лісової ніжка завдовжки до 11 см, завширшки — до 1,5 см, вона у молодих плодових тіл біла, а в дорослих — частіше всього брудно-біла. Зовнішньо схожа на булаву, є вузьке кільце, яке у дорослих лісових печериць частенько зникає. Якщо розрізати ніжку гриба поперек, то чітко видно, що вона циліндрична, м'якоть біла, на порізі дещо рожевіє, має приємний м'який грибний запах.

На Хмельниччині печериця лісова досить відомий їстівний гриб, який досвідчені грибики-гурмани частенько збирають і вживають у свіжому вигляді.

УВАГА! Традиційно липень-жовтень — сезон збирання грибів у Хмельницькій області у тому числі й печериці лісової, яка дуже схожа на смертельно отруйний гриб бліду поганку. У блідій поганки шапка за кольором мінлива — оливкова, зеленувата, бронзова і навіть оливково-коричнева, за формою — випукло розпростерта, діаметром — до 15 см. Ніжка заввишки до 10 см, а завширшки — до 2 см. М'якоть біла, під шкірочкою частенько зафарбовується, з неприємним запахом. Оминайте цього отруйного гриба.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Ніколи не збирайте грибів, яких не знаєте. Якщо гриб викликає хоча б найменший сумнів, не кладіть його у кошик.

ПЕЧЕРИЦЯ ЛУЧНА

Шампиньон луговой
Agaricus campestris

Печериця лучна має досить мінливу шапку, вона може бути білою, біло-рожевою, ясно-жовтою, цегляно-жовтою або буро-коричневою. Шапка у діаметрі досягає 12 см, у молодих плодових тіл з добре загнутим у середину краєм, у дорослих шапка випукло-розпростерта з ніби випуклим центром. У печериці лучної ніжка заввишки до 5 см, завширшки до 2 см, вона біла циліндрична, у деяких зрілих плодових тіл нагадує за формою булаву.

Їстівний гриб, який досить добре поширений по всій території Хмельницької області, його можна бачити на ґрунті на луках, на городах, на полях, на пасовищах, на вигонах, у садах і навіть на лісових галявинах. Мандруючи Теофіпольщиною, яка цілком розташована у межах Волочисько-Антонінського геоботанічного району, де в доагрикультурні часи були лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок, тепер розкинулись поля на глибоких і опідзолених чорноземах. Ліски тут вдається бачити біля с. Червоне, Борщівка, Михиринці, Медисівка, Воронівці, Мар'янівка та Лисогірка. Ці ліски з дуба звичайного, явора, ясена звичайного, берези бородавчастої. У другому досить розрідженому ярусі росте граб, клен польовий, черешня, клен гостролистий, липа серцелиста, берест, осика та в'яз шорсткий. У підліску виділяється — ліщина, черемха, терен, жостер, глід кривочашечковий, клен татарський, бруслина європейська, бузина чорна, гордовина та скумпія.

На галявині в такому лісі з травня по жовтень можна збирати печерицю лучну, хоча в таких умовах гриб росте переважно групами, рідше — поодинокі. Печериця лучна має досить мінливу шапку, вона може бути білою, біло-рожевою, ясно-жовтою, цегляно-жовтою або буро-коричневою. Шапка у діаметрі досягає 12 см, у молодих плодових тіл з добре загнутим у середину краєм, у дорослих — шапка випукло-розпростерта з ніби випуклим центром. Якщо розрізати шапочку ножом, то вдається пересвідчитись, що вона товста, м'ясиста, шовковисто-волокниста. Зверху шапка у дорослих грибочків суха, у центрі наче дрібнолуската. Перевернувши шапочку низом до верху, одразу помітно, що пластинки у неї вільні, густі, ніби тонкі, з виразним рівним краєм.

У молодих плодових тіл пластинки білі, а в дорослих — досить мінливі — рожеві, темно-коричневі, сіро-фіолетові та ніби чорні з оригінальним фіолетовим відтінком. У зрілих грибів під час збору може висипатись на руки грибнику темно-коричневий споровий порошок. Однією з видових ознак цього гриба є те, що у нього пластинки досить легко відділяються від м'якоти шапки. У печериці лучної ніжка заввишки до 5 см, завширшки — до 2 см, вона біла, циліндрична, у деяких зрілих плодових тіл нагадує за формою булаву. Ніжка волокниста, на ній є зазвичай біле кільце, у деяких грибочків воно може з часом зникати. Надламавши ніжку, вдається побачити білу м'якоть, яка повільно рожевіє. Принюхавшись до неї, можна відчути наче анісовий запах і більшість грибників вважають, що вона приємна на смак.

На Теофіпольщині значні площі займають суходільні та заплавні луки. Суходільні луки ростуть на багатих чорноземах, тому мають різноманітний травостой, у якому переважають — пахуча трава звичайна, конюшина лучна, мітлиця тонка, костриця червона, трясуцка середня, пирій повзучий, чина лучна, люцерна серповидна, буркун лікарський і горошок вузьколистий. Саме у такому різнотрав'ї іноді вдається побачити поодинокі плодові тіла шапкового гриба — печерицю лучну. Дуже рідко, але все-таки трапляється цей гриб і на заплавних луках, які розміщені на лучних і лучно-болотних ґрунтах. У травостой таких луків найбільша роль належить злакам і бобовим. Досить поширеними видами лучних трав є тонконіг лучний, мітлиця біла, куничник наземний, тонконіг лучний, осока рання, китник лучний, тимофіївка лучна та костриця червона.

Печериця лучна — цінний їстівний гриб, доброї якості, його досвідчені грибники використовують для всіх видів заготівлі та переробки.

ПЕЧЕРИЦЯ ПОЛЬОВА

Шампиньон полевой
Agaricus arvensis

Їстівні гриби

У молодих грибів шапка біла або кремово-біла, у зрілих ясно-охриста або черепитчато-луската. Якщо торкнутися рукою до шапки молодого гриба, то у місці дотику вона жовтіє. Діаметр шапки до 20 см. У молодих грибів шапка напівсферична або видовжено-конусоподібна, у дорослих розпростерта. Ніжка завдовжки до 20 см, завширшки до 3 см. Центральна циліндрична, вона має колір шапки. У переважній більшості плодових тіл рівна, але трапляються грибочки, які мають зігнуту ніжку.

На території Хмельницької області цей шапковий гриб росте у лісах, лісопарках і парках. Зустрічається печериця польова у наших листяних — березових лісах з берези бородавчастої, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної і дубових лісах з дуба низькостовбурного. Зрідка трапляється цей гриб у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і соснових лісах лишайникових.

Печериця польова з початку червня і до кінця вересня утворює плодові тіла на території Красилівського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає площу — 3131 га. У межах лісництва розкинулось десять лісових урочищ: «Шмирки» — 1–7 квартал, «Волиця» — 817 квартал, «Осичина» — 18–20 квартал, «Довжок» — 21–32 квартал, «Баймаки» — 33–55 квартал, «Михайлівці» — 56–64 квартал, «Запуст» — 65–69 квартал, «Адамівка» — 70–73 квартал, «Липник» — 74–79 квартал, «Гайдучино» — 80–86 квартал. У лісовому урочищі «Шмирки», яке займає площу — 478 га, у семи кварталах переважає дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, тут вдається бачити: ясеневий ліс з ясена звичайного та клена — 2–6 квартал, грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 1, 6 квартал, березовий ліс з берези бородавчастої — 1, 6 квартал, чорновільховий ліс з вільхи чорної — 2, 3, 5 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 4, 6 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної та модрина — 3, 4 квартал. Є тут насадження осики і вільхи сірої — 5 квартал, липи серцелистої, горіха та плодових

— 2 квартал. Тутешній сосновий ліс характеризується тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна, поодинокі у цьому лісі трапляється дуб звичайний, береза бородавчаста. Підлісок не розвинений. У мховому килимі можна побачити рунянку звичайну, гілокомій блискучий, сфагнум дібровний.

Саме у таких лісах утворює плодові тіла шапковий гриб печериця польова, яка має у молодих грибочків білу або кремово-білу шапку, у зрілих — ясно-охристу або черепитчато-лускату. Цікаво, якщо торкнутися рукою шапки молодого грибочка, то вона у місцях дотику жовтіє. Діаметр шапки у печериці польової досягає до 20 см, форма у молодих плодових тіл — напівсферична або видовжено-конусоподібна, у дорослих — розпростерта.

Якщо уважно придивитись до поверхні шапки, то можна помітити у центрі горбик, край тонкий, хвилястий, ніби загорнутий, із залишками покривала. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно вільні пластинки, вони тонкі, досить густі. У молодих грибочків пластинки білуваті або сірувато-червоні, у дорослих — темно-коричневі з ясным наче чистим краєм. Споривий порошок у цих грибів темно-коричневий.

У печериці польової ніжка завдовжки — до 20 см, завширшки — до 3 см, вона має колір шапки, центральна, циліндрична, у переважній більшості плодових тіл рівна, але трапляються грибочки, які мають зігнуту ніжку. Якщо торкнутися ніжки пальцями, то у місцях дотику, як і шапка, вона пожовтіє. Ніжка здається голою, волокнистою, до основи проглядається оригінальний наліт. Розрізавши гриб, усередині вдається побачити білу м'якоть, якщо вона висихає, то у шапці стає жовтуватою, над пластинками — ще темнішою, у ніжці — жовтувато-коричневою.

Печериця польова — їстівний гриб, вживається свіжим і маринуваним.

ПЕЧЕРИЦЯ ТЕМНОВОЛОКНИСТА

Шампиньон темноволокнистий
Agaricus fuscofibrillosus

У гриба сірувато-коричнева шапка, яка у центрі здається дещо темнішою, гладенькою, до краю наче радіально-волокнистою. Діаметр шапки досягає 7 см, форма у молодих плодових тіл напівкругла, у дорослих — плоска або випукло-розпростерта. Ніжка у печериці темноволокнистої циліндрична, завдовжки досягає до 6 см, завширшки до 1,5 см, вона здається білуватою, хоча до основи сірувато-коричнева.

На Хмельниччині гриб зустрічається по всій території, але спорадично і головним чином на ґрунті у дубових лісах — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба низькостовбурного. Трапляється печериця темноволокниста у грабово-дубових лісах, або грудах, грабово-дубових лісах з дуба скельного. З початку серпня і до кінця вересня печерицю темноволокнисту можна збирати на території Ярмолинецького лісництва Ярмолинецького держлісгоспу, яке займає площу — 4786 га. У лісництві розкинулось десять лісових урочищ: «Остапківці» — 1–14 квартал, поблизу с. Остапківці, Хмельівка, «Зарутка» площею — 384 га, 15–20 квартал, поруч с. Кузьмин, «Підлісний Олексинець» — 225 га, 21–24 квартал, довкола с. Підлісний Олексинець, Нове Поріччя, Польний Олексинець, «Евеліна» — 320 га, 25–29 квартал, недалеко с. Шевченко, «Чорний ліс» — 289 га, 30–33 квартал, поруч с. Кадіївка, «Березина» — 407 га, 34–41 квартал, поблизу с. Сутківці, «Соколівщина» — 218 га, 42–45 квартал, недалеко м. Ярмолинці, «Максимець» — 266 га, 46–49 квартал, близенько с. Шарівка, «Городоцька дача» — 50–81 квартал, довкола с. Купин, м. Городок, «Удрієвецький ліс» — 249 га, 82–86 квартал, недалеко с. Савинці, Томашівка, м. Дунаївці.

У всіх лісових урочищах переважає дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, який представлений різними віковими групами: молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Досить висока щільність плодових тіл печериці темноволокнистої спостерігається у наших дубових лісах з дуба скельного. Діброви з дуба скельного поширені у Придністров'ї. У всіх ярусах ці ліси мають різні види середземноморської флори. Деревостани дубових лісів з дуба скельного трапляються переважно двох'ярусні, але бувають також однарусні. Утворює їх домінуючий

дуб скельний, домішується дуб звичайний, черешня, липа серцелиста, ясен звичайний, береза бородавчата, явір, берека, клен польовий і граб звичайний. Зазвичай підлісок добре розвинений. У підліску красуються калина цілолиста, свидина кров'яна, дерен справжній, гордовина, клокичка периста, вишня степова, терен, глід кривочашечковий, клен татарський та ліщина.

У такому лісі печериця темноволокниста частіше всього видає себе сірувато-коричневою шапкою, яка у центрі здається дещо темнішою, гладенька, до краю наче радіально-волокниста. Діаметр шапки досягає 7 см, форма у молодих плодових тіл напівкругла, у дорослих — плоска або випукло-розпростерта. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно вільні пластинки, які видаються густими, тонкими. У молодих грибочків пластинки рожеві, у зрілих — злегка коричневі, з них під час збору висипається бурувато-коричневий споровий порошок. Якщо розглянути його під мікроскопом, то можна побачити коричневаті, гладенькі, яйцеподібної форми спори, завтовшки — до 7,2 мкм, завширшки — до 4,5 мкм.

Ніжка у печериці темноволокнистої циліндрична, завдовжки досягає — до 6 см, завширшки — до 1,5 см, вона здається білуватою, хоча до основи сірувато-коричнева. Уважно придивившись до ніжки, можна помітити, що її поверхня гладенька, ніби волокниста, до того на ніжці є верхівкове, білувате, тонке кільце. Розрізавши зріле плодове тіло, можна побачити білу м'якоть, яка на розрізі згодом набуває рожевого кольору. М'якоть не має особливого запаху та смаку.

Печериця темноволокниста — їстівний маловідомий шапковий гриб, який частіше всього грибники-гурмани вживають у їжу в свіжому вигляді.

УВАГА! Цей гриб дуже схожий на отруйну бліду поганку.

ПЕЧИНОЧНИК ЗВИЧАЙНИЙ

Печеночник обыкновенный
Fistulina hepatica Schaeff

Молоді плодові тіла мають оранжево-червоний колір, а дорослі ніби кров'яно-червоні, деякі гриби здаються темно-буро-червоними. Шапка у діаметрі до 25 см і завтовшки до 6 см, напівкругла, ніби схожа на язик, здається товстостолокнистою, м'ясистою до того ж на поверхні з дрібними горбочками. Розрізавши гриб на дві рівні частини, видно соковиту м'якоть, яка повільно виділяє червоний сік. У лісах Хмельниччини плодові тіла печіночника звичайного з'являються у серпні-вересні.

Їстівні гриби

Плодові тіла цього гриба зустрічаються по всій території Хмельницької області, трапляються зазвичай у дубово-грабових лісах, або грудях, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного та дубових лісах з дуба скельного. Частіше всього печіночника звичайного вдається бачити в дуплах, тріщинах і біля основи стовбура дубів. Видовою ознакою є те, що плодові тіла зростаються ніжками по два, іноді і три, з яких одне здається найбільшим. Якщо уважно придивитись до враженої рослини печіночником звичайним, то можна побачити ознаки центральної гнилі, вона, як правило, передається від старого пенька до молоді порослі дуба.

Мандруючи Деражнянщиною, яка розташована у межах трьох геоботанічних районів — Летичівського, Старокостянтинівського та Віньковецького, доводилося бачити у Летичівському — дубові, дубово-грабові і дубово-соснові ліси, а також трав'яні болота і луки поблизу с. Шпичинці, Копачівка, Вовковинці, Чернелівці та Старої Гути, у Старокостянтинівському — колись переважали остепнені луки та лучні степи, повністю тепер перетворені на поля з глибокими чорноземами, а у Віньковецькому — ростуть дубово-грабові і грабові ліси з поодинокими екземплярами береки біля с. Божиківці, Мазники, Підлісне, Бомкове та Явтухи. Тутешні дубові ліси з дуба звичайного мають деревостани двох'ярусні.

У першому ярусі переважає дуб звичайний, супроводжують його — береза бородавчата, ясен звичайний, явір. У другому виділяється — липа серцелиста, граб, клен гостролистий, в'яз шорсткий, черешня, берест, осика та клен польовий. Впадає у вічі те, що підлісок теж дуже гарно розвинений, густий, у ньому красуються — бруслина бородавчата, клен татарський, терен, жостер, глід кривочашечковий, бузина чорна, черемха, ліщина бруслина європейська, дерен справжній, свидина кров'яна, гордовина і клокичка периста.

Досвідчений грибник звертає свою увагу на основу стовбурів дубів, їх дупла, морозобійні тріщини. Саме тут вдається побачити шапковий гриб — печіночник звичайний. Молоді плодові тіла мають оранжево-червоний колір, а дорослі — ніби кров'яно-червоні, деякі гриби здаються темно-буро-червоними. Особливістю печіночника звичайного є те, що плодове тіло у нього у вигляді бічної, наче сидячої, у деяких грибочків слабо вираженої, дуже короткої ніжки. Шапка у діаметрі до 25 см і завтовшки — до 6 см напівкругла, ніби схожа на язик, здається товстостолокнистою, м'ясистою до того ж на поверхні з дрібними горбочками. З нижньої сторони шапки є циліндричні трубочки, довжиною до 1,5 см.

У молодих плодових тіл вони білі, рідше — жовтуваті, а в старих — бурувато-руді. Коли грибник збирає ці гриби, то частенько на руки висипається рудо-бурий споровий порошок. Якщо під мікроскопом розглянути на предметному склі спори печіночника звичайного, то можна пересвідчитись, що вони округлі, їх діаметр досягає до 0,3мм. Розрізавши гриб на дві рівні частини, видно соковиту м'якоть, яка повільно виділяє червоний сік. М'якоть має чітко виражені ніби яскраві радіальні прожилки, від неї лине кислуватий запах. Ймовірно завдяки йому печіночниця звичайна майже не ушкоджується личинками комах, швидко не псується.

У лісах Хмельниччини плодові тіла печіночника звичайного з'являються у серпні-вересні, особливо їх багато у старих дубових лісах, на ділянках, де чимало вікових пеньків, але недавно зрізаних дерев.

Печіночник звичайний — їстівний гриб, який належить до грибів четвертої категорії, має не дуже високу смакову якість, але його любляють гурмани-грибники.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Якщо після споживання грибів ви почуваетесь погано чи помітили нездорові ознаки у своїх близьких, перш за все, промийте шлунок водою з марганцем і одразу ж викликайте «швидку допомогу», не приймайте ніяких ліків.

ПІДБЕРЕЗНИК, АБО БАБКА ТЕМНА

Подберезовик, обабок
Leccinum scabrum

Підберезник має шапку у діаметрі від 4 до 18 см, за формою вона здається спочатку напівсферичною, згодом дещо випуклою, подушко-видною, гладенькою, сухою ніби голою. Підберезник залежно від віку може мати ніжку завдовжки від 2 до 16 см, а завширшки від 1 до 2,5 см. Ніжка циліндрична і розширюється до основи, густо вкрита темними лусочками. Плодові тіла бабки темної у лісах Хмельниччини утворюються з травня і майже до кінця жовтня.

Бабка темна частіше всього зустрічається в наших дубових лісах з дуба звичайного, соснових лісах чорницевих, дубових лісах з дуба скельного, соснових лісах вересових, а також у березняках. Ці ліси на території Хмельниччини знаходяться в таких геоботанічних районах — Ганнопільському, Славутському, Білогірському, Лeticівському, Городоцько-Дунаєвецькому, Жванчицькому, Новоушицькому та Віньковецькому.

Цікаво, що сосновий ліс вересовий, в якому росте підберезник, характеризується тим, що деревний ярус складає сосна звичайна, з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного. Красується тут верес звичайний, брусниця, орляк звичайний, ожина волосиста, чорниця, чебрець звичайний, котячі лапки дводомні, веснівка дволиста, золотушник звичайний, біловус стиснутий і нечуйвітер волохатенький. У мохово-лишайниковому покриві виділяється — гілокомій блискучий, дикран зморшкуватий, кладонія м'яка.

Підберезник у такому лісі може рости на дерново-підзолистих супіщаних, ясно-сірих та сірих опідзолених, темно-сірих опідзолених ґрунтах. Береза бородавчата і гриб тісно пов'язані між собою. Нитки грибниці бабки темної обплітають корінь зверху чи навіть проникають через кореневі волоски всередину рослини, утворюючи мікоризу або грибокорінь. Підберезник отримує від берези бородавчастої органічні речовини, а він постачає їй деякі неорганічні сполуки і воду.

З травня і майже до кінця жовтня у бабки темної утворюються плодові тіла, які потрібно обережно зрізати ножем, щоб не ушкодити грибницю цього шапкового гриба. Колір шапки у підберезника у межах Хмельниччини досить мінливий, ймовірно, що це залежить не тільки від умов середовища, але й від географічної широти зростання. На півночі області вдається

бачити підберезники, у яких шапка має темно-бурий, жовтувато-бурий і навіть темно-коричневий колір. У центрі і на півдні Хмельницької області домішуються біло-сірі, сірувато-коричневі кольори шапок цих грибів. Зрізаний підберезник чи у сосновому, чи у дубовому лісі має шапку у діаметрі від 4 см до 18 см, за формою вона здається спочатку напівсферичною, згодом дещо випуклою, подушко-видною, гладенькою, сухою, ніби голою.

Якщо заглянути під шапку бабки темної, то видно, що трубчастий шар губчастий, шпарини дрібні, ясно-сірі, з часом вони стають жовтувато-оливковими. Спори, які висипались, нагадують порошок оливково-коричневого кольору. Підберезник може мати ніжку, звичайно, залежно від віку, завдовжки від 2 до 16 см, а завширшки — від 1 до 2,5 см.

Ніжка у цього гриба циліндрична і розширюється до основи, густо вкрита темними лусочками. Зламавши ніжку, всередині неї можна побачити білу м'якоть, у деяких плодових тіл вона сірувато-біла. Коли грибник розрізає її ножем, то колір майже не змінюється у молодих грибочків, а в старих плодових тіл злегка темніє, особливого запаху і смаку не має.

Під час збирання підберезників, потрібно звертати увагу на місцину, на якій ростуть ці гриби. Чи не має поблизу складів отрутохімікатів? Чи може колись отрутохімікати були тут розкидані? Якщо присутнє у лісі сміття — залізні банки, склянки і пляшки, то також не варто збирати тут гриби.

У екологічно чистому місці зібраний підберезник вживається свіжим, соленим, маринованим і навіть сушеним. Цікаво, що при такій обробці молодих грибів, вони чорніють, тому досвідчені грибники їх жартома ще називають чорними грибами. В цілому підберезник належить до грибів другої категорії.

ПІДБЕРЕЗНИК БІЛИЙ

Подберезовик белый
Leccinum holopus

Шапка кремова або біла в одних плодових тіл має сіро-блакитний відтінок, а в інших — сіро-зелений.

У діаметрі шапка до 7 см, у молодих грибів вона напівкругла, в дорослих — товста, м'ясиста, подушкоподібна, здається зовні гладенькою. Ніжка центральна, зовні видно, що вона звужується до верху, міцна. В одних плодових тіл наче біла, в інших здається дещо сірою, ще й вкрита лінійно розташованими білявими лусочками.

Їстівні гриби

Шапковий гриб який розповсюджений по всій території Хмельницької області, але спорадично, його можна бачити в тих лісах, де ростуть цілими кварталами березняки. Особливо багато плодових тіл підберезника білого у сирих березових лісах, там зазвичай на болотах килимом лежить мох сфагнум. Болотні ґрунти у наших лісах займають більш понижені ділянки заплави, днищ балок, лощин стоку, в умовах дуже близьких до поверхні залягання ґрунтових вод. Формування ґрунтів під нашими березняками відбувалося в умовах постійного перезволоження під покривом трав'янисто-мохової болотної рослинності.

Трапляється іноді підберезник білий і в дубових лісах з дуба звичайного, і в дубових лісах з дуба скельного, бо в цих лісах росте береза бородавчата, до того якщо є болота і на окремих ділянках дуже близько ростуть берези. Перебуваючи на Полонщині, довелося побувати в дубово-грабовому лісі біля с. Бражинці, де красуються у першому ярусі — дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, явір, у другому — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, осика, черешня, яблуня лісова і груша звичайна. Заввишки дерева першого ярусу досягають до 22 м, завширшки до — 27 см, відстань між деревами — 3–4 м. Підлісок у цьому лісі повниться ліщиною, бузиною чорною, свидиною, бруслиною європейською, глодом одноматочковим, вовчими ягодами звичайними, шипшиною собачою, свидиною кров'яною та черемхою звичайною.

У лісі один із кварталів представлений березою бородавчатою, дерева висаджені людьми, бо простежується чітка відстань між насадженнями. Підберезник білий тут з'являється на початку липня, сезон тихого полювання на цього гриба продовжується аж до початку жовтня. Береза бородавчата і підберезник білий тісно пов'язані між собою. Нитки грибиці обплітають корінь берези зверху чи навіть проникають через кореневі волоски всередину рослини, утворюючи грибо-

корінь, або мікоризу. Підберезник білий отримує від рослини органічні речовини, переважно глюкозу, по-стачаючи їй деякі неорганічні сполуки, що прискорюють ріст.

Якщо уважно придивитись до підберезника білого під час тихого полювання, то серед зеленої рослинності видає він себе кремовою або білою шапкою, яка в одних плодових тіл має сіро-блакитний відтінок, а в інших — сіро-зелений. У діаметрі шапка досягає 7 см, у молодих грибочків вона напівкругла, в дорослих — товста, м'ясиста, подушкоподібна, здається зовні гладенькою. Якщо збирати підберезника білого в суху погоду, то шапка ніби суха, а ось у вологу — слизиста. Перевернувши шапку зрілого гриба низом до верху, видно трубчастий шар шапки, що він губчастий, до того дрібношпаринчастий.

У молодих плодових тіл цей шар білого кольору, а в дорослих — темно-сірий. Досвідчені грибники знають, якщо торкнутися його рукою, то він кольору свого не змінює. В зрілих плодових тіл часто висипається споровий порошок прямо на руки, який має оливково-коричневий колір. Придивившись до нього під мікроскопом, можна пересвідчитись, що він має спори веретеноподібної форми, вони гладенькі, оливково-жовтого кольору, завдовжки до 20 мкм, а завширшки — 6 мкм.

Ніжка в підберезника білого центральна, зовні видно, що вона звужується до верху, міцна. В одних плодових тіл наче біла, в інших — здається дещо сірою, ще й вкрита лінійно розташованими білявими лусочками. Розрізавши ніжку поперек, вдається впевнитись, що вона циліндрична, м'якоть блакитно-зелена, на порізі кольору не змінює. Принохавшись, можна відчувати, що м'якоть без запаху, але дещо з кисленьким смаком.

Підберезник білий — їстівний гриб, який належить до грибів другої категорії, його досвідчені грибники на Хмельниччині вживають у смаженому, вареному, маринованому, соленому вигляді та навіть сушать.

ПІДБЕРЕЗНИК ЧЕРВОНО-БУРИЙ

Подберезовик красно-бурый
Leccinum testaceoscabrum

Має досить мінливу шапку: вона може бути червоно-бурою, оранжево-бурою і навіть жовтувато-бурою. У зрілих грибів шапка в діаметрі до 10 см. Форма її у молодих грибів напівкругла, у дорослих — подушкоподібна. Ніжка центральна, циліндрична, завдовжки до 13 см, завширшки до 2 см, білувато-сіра, дещо звужується до шапки. Щільна, вкрита густо розташованими ніби зернистими лусками. У молодих плодових тіл вони мають бурий колір, у зрілих сіро-чорний.

Цей гриб на Хмельниччині зустрічається на ґрунті у листяних — березових лісах, частенько під березою бородавчатою у дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, а також у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і соснових лісах звичайнодубових. У Летичівському держлісгоспі, який займає загальну площу — 15106 га, у ньому знаходиться чотири лісництва — Бохнянське площею — 3912 га, Вовковинецьке — 3036 га, Козачківське — 3027 га та Головчинецьке — 5131 га. У Вовковинецькому лісництві розкинулось 49 кварталів, березові ліси, де росте підберезник червоно-бурий, можна бачити у кварталах — 2, 6, 7, 9, 16, 23, 25, 32, 33, 43 та 49. Домінуючими лісами у лісництві є дубові ліси з дуба червоного та дуба високоствбурного, які ростуть у кварталах — 1–22, 24–49.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного мають двох'ярусні деревостани. У першому ярусі переважає дуб червоний, його супроводжують — береза бородавчата, явір, ясен звичайний. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа серцелиста, черешня, в'яз шорсткий, берест, осика та клен гостролистий. У цих лісах добре розвинений підлісок.

Крім цих лісів у лісництві ростуть ялинові ліси з ялини європейської та ялиці у кварталах — 1, 5, 12, 17, 18, 21, 23, 25, 27, 29, 30, 32–37, 39–42, 46, 48 і 49, соснові ліси з сосни звичайної та модрини — 15 і 44 квартал, грабові ліси з граба звичайного — 2, 9–12, 15, 17, 23, 29, 32, 39, 44, 46 і 47 квартал. У Вовковинецькому лісництві у кварталах ростуть чорновільшняки з вільхи чорної, ясенів ліси з ясена звичайного і клена гостролистого, а також є насадження з осики та вільхи сірої, липи серцелистої, горіха та навіть плодових. У цьому лісництві збирати підберезника червоно-бурого можна починаючи з червня, сезон тихого полювання продовжується аж до кінця жовтня. Гриб має високу щільність плодових

тіл у березняках, значно рідше трапляються плодови тіла у різних типах дубових лісів, де зрідка росте береза бородавчата. Видає себе у лісі підберезник червоно-бурий досить мінливою шапкою, вона може бути — червоно-бурою, оранжево-бурою і навіть — жовтувато-бурою.

У зрілих грибів шапка досягає в діаметрі 10 см, форма у молодих плодових тіл — напівкругла, у дорослих — подушкоподібна. Уважно придивляючись до шапки, впадає у вічі те, що вона у підберезника червоно-бурого товста, м'ясиста зверху ніби суха, проте у сиру, дощову погоду дещо вкрита слизом. Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити трубчастий шар, він наче губчастий, здається дрібноспоровим, сіруватого кольору з оригінальним оливково-бурым відтінком. Якщо у зрілого плодового тіла взяти споровий порошок, розглянути його під мікроскопом, то вдається побачити оливково-бурі спори, вони веретенovidні, гладенькі, завтовшки — до 16,5 мкм, завширшки — до 5,5 мкм.

У підберезника червоно-бурого ніжка центральна, циліндрична, вона завдовжки — до 13 см, завширшки — до 2 см, білувато-сіра, дещо звужується до шапки. Ніжка щільна, вкрита густо розташованими ніби зернистими лусками. Цікаво, що вони у молодих плодових тіл мають бурий колір, у зрілих — сіро-чорний. Якщо розрізати ножем зрілий гриб вздовж, то вдається побачити білу, щільну м'якоть, вона у ніжці одразу синіє, а в шапці стає брудно-сірою. Принюхавшись до м'якоті, відчувається приємний грибний запах, досвідчені грибики знають, що вона така ж на смак.

Підберезник червоно-бурий — їстівний шапковий гриб, який має досить високі смакові якості, належить до другої категорії їстівних грибів, хоча під час приготування дещо темніє. Його на Хмельниччині смажать, варять, маринують, солять і сушать.

ПІДБЕРЕЗНИК ЧОРНИЙ

Подберезовик черный
Leccinum melaneum

Цей гриб має чорно-буру шапку діаметром до 15 см. У молодих грибів за формою вона напівкругла, у зрілих — досить мінлива від випуклої до подушкоподібної. Заввишки ніжка у підберезника чорного досягає 15 см, завширшки 4 см, вона білувата, циліндрична центральна міцна дещо звужується до верху. Розглядаючи поверхню, можна помітити, що ніжка густо вкрита чорно-бурими волокнистими лусочками.

Їстівні гриби

На території Хмельниччини цей шапковий гриб росте на ґрунті у сирих березових і мішаних з березою лісах. Основні масиви мішаних — дубово-соснових лісів розкинулись у нас на півночі та в східній частині області. Корінні деревостани цих лісів двох'ярусні. У першому ярусі зазвичай виділяється сосна звичайна, береза бородавчата, у другому дуб звичайний. Підлісок утворює ліщина, бузина чорна, крушина ламка, барбарис звичайний, зіновать руська, дрік красильний, горобина звичайна та бруслина бородавчата.

У Державному лісгосподарському об'єднанні «Хмельницькліс», яке займає територію у 12990 га, розкинулось чотири лісництва: Пархомовецьке, Червонозірське, Хмельницьке та Михайлівське. Червонозірське лісництво має загальну площу — 2918 га, у ньому знаходиться 50 кварталів. Березовий ліс з берези бородавчатої росте у кварталах — 5, 11, 12, 15, 23, 24, 26, 34–36, 37–40 і 47–49, саме у такому типі лісу досвідчені грибники збирають підберезника чорного, який у березняках має найбільшу щільність плодкових тіл.

Зустрічається цей шапковий гриб у тутешніх дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, деревостани цих лісів теж двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, береза бородавчата, явір, ясен звичайний. У другому — клен гостролистий, липа серцелиста, граб звичайний, черешня, осика, в'яз гладенький, берест і явір. У такому лісі досить добре розвинений підлісок, який представлений кленом татарським, тереном, жостером, глодом кривочашечковим, бруслиною європейською, черемхою, ліщиною, бузиною чорною, гордовиною, клокичкою перестою, дереном справжнім і скупією. У трав'яному килимі красуються — безщитник жіночий, фіалка шершава, перлівка ряба, зірочник лісовий, гравілат річковий, конвалія звичайна, ожина сиза, купина багатоквітова, медунка темна та копитняк європейський. У Червонозірському лісництві крім

цих типів лісів ще можна бачити ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці у кварталах — 1, 3, 5, 10, 11, 13–15, 20, 23, 25, 29, 33, 34, 40, 41 і 46, сосновий ліс з сосни звичайної і модрини — 3, 20, 24, 25, 32 та 46 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 2, 8, 16, 17, 25, 28–33, 45 і 49 квартал.

Підберезник чорний у Червонозірському лісництві з'являється з початком липня, сезон тихого полювання продовжується аж до кінця жовтня. В оточуючому середовищі цей гриб видає себе чорно-бурою шапкою, зрізавши ножом ніжку зрілого плодового тіла, можна пересвідчитись, що шапка у підберезника чорного в діаметрі досягає 15 см. У молодих грибів шапка за формою напівкругла, у зрілих — досить мінлива від випуклої до подушкоподібної. Уважно придивившись до шапки, впадає у вічі, що вона товста, м'ясиста, гладенька, суха, але у сиру, дощову погоду ніби вкривається слизом. Перевернувши шапку низом до верху, вдається побачити губчастий трубчастий шар шапки, він дрібношпаристий. У молодих грибочків білуватого кольору, а в зрілих — кремового. Якщо пальцями торкнутись трубчастого шару, то колір його не змінюється. У зрілих грибів споривий порошок оливково-коричневого кольору. Під мікроскопом помітно, що спори веретеноподібні, оливково-жовті, гладенькі, задовжки — до 23 мкм, завширшки — до 7 мкм.

Заввишки ніжка у підберезника чорного досягає — 15 см, завширшки — до 4 см, вона білувата, циліндрична, центральна, міцна, дещо звужується до верху. Детально розглядаючи поверхню вдається впевнитись, що ніжка густенько вкрита чорно-бурими волокнистими лусочками. Якщо розрізати вздовж плодове тіло, то всередині видно білу м'якоть, вона хоча на розрізі кольору не змінює, проте на периферії стає наче кремова. Принюхавшись до м'якоті, відчувається дуже слабкий, але приємний грибний запах. Досвідчені грибники стверджують, що така вона і на смак.

ПІДОСИЧНИК

Подосиновик, красноголовик
Leccinum aurantiacum,
Boletus aurantiacus

Шапка у нього може бути ясно-оранжево-червоною або темно-оранжево-червоною, при цьому з віком спостерігається певне її вицвітання. Діаметр шапки підосичника до 18 см, вона випукла ніби розпростерта, м'ясиста, з чітко підігнутими краями, до того ж гола суха волокниста, може бути дещо вологою, особливо це чітко проявляється вранці. Ніжка завдовжки досягає до 19 см, а завширшки до 4 см, центральна, у поперечному розрізі циліндрична, проявляється певне потовщення до її основи.

Друга назва цього гриба — красноголовець, він поширений у хвойних лісах Славутського, Шепетівського, Ізяславського, Полонського і Летичівського районів. Підосичник росте на решті території Хмельниччини спорадично, лише на осикових ділянках лісів і в березняках. У наших соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових підосичник трапляється на галявинах, серед якихось кущів на дерново-підзолистих супіщаних, ясно-сірих та сірих опідзолених, темно-сірих опідзолених ґрунтах і на чорноземах опідзолених.

Якщо розкопати землю біля основи ніжки цього гриба, то видно плетиво світлих ниткоподібних утворів — грибницю, або міцелій, він складається з окремих ниток — гіф. Міцелій добре розвинений, багатоклітинний. Клітинна оболонка гриба на 90% складається з азотистих і безазотистих полісахаридів. До її складу в невеликій кількості входять білки, ліпіди і поліфосфати. Оболонка тоненька, поживні речовини з навколишнього середовища надходять прямо через неї. Забарвлення підосичника, як і всіх шапкових грибів, зумовлене наявністю пігментів у оболонках гіф або в клітинному соку.

Плодове тіло грибів — шапка і ніжка утворені тісно переплетеними нитками грибниці, які знаходяться над поверхнею ґрунту. Забарвлення у підосичника досить мінливе і певною мірою залежить від середовища зростання. Шапка у нього може бути ясно-оранжево-червоною або темно-оранжево-червоною, при цьому з віком спостерігається певне її вицвітання. Діаметр шапки підосичника у наших лісах до 18 см, вона випукла ніби розпростерта, м'ясиста, з чітко підігнутими краями, до того ж гола, суха, волокниста, у певні дні може бути дещо вологою, особливо це чітко проявляється вранці. З нижньої сторони шапки трубчастий шар наче губчастий, дрібношпаринчастий, білого чи сі-

рого кольору. Коли тримаєш у руках зрілий красноголовець, то з-під шапки висипаються в результаті рухів спори жовтуватого кольору. Ніжка завдовжки досягає 19 см, а завширшки — 4 см, центральна, у поперечному розрізі циліндрична, проявляється певне потовщення до її основи. Якщо ніжку розрізати, то вона має щільну м'якоть, білу, на порізі одразу синіє, згодом стає фіолетово-чорною, але, все-таки, має досить приємний запах і як виявляється пізніше смак. Зовні ніжка здається білою, вкрита повздовжніми волокнами і темними лусочками.

У наших лісах плодове тіла підосичника з'являються в травні, їх можна бачити під осикою, вільхою, березою, рідше під сосною, ялиною, дубом у тіні дерев. Грибний сезон продовжується аж до жовтня, плодове тіло утворюються поодиночі або групами, проте великого значення підосичник для заготівлі не має, бо урожайність його не перевищує 45 кг/га. Підосичник їстівний гриб, який належить до другої категорії, вживається в смаженому, маринованому вигляді, можна його також заморозити. Мариновані підосичники зберігають натуральний вигляд, а молоді плодове тіла навіть солять і консервують. Досвідчені грибники знають, що по калорійності підосичник на рівні з підберезником.

УВАГА! Запам'ятайте, якщо ви у лісі збираєте не один вид їстівних грибів, а одразу кілька видів в одну корзину, то одразу як тільки прийшли додому, потрібно розсортувати за видами, через те, що різні гриби під час кулінарії обробляються по-різному. Тим більше, що підосичник, маслюк і деякі інші гриби на повітрі досить швидко темніють і набувають непривабливого вигляду, тому їх бажано опустити у воду, промити декілька разів від болота, а потім додати солі. Заздалегідь пересвідчившись, що серед їстівних грибів не має отруйних. І вже тоді готувати їстівні гриби за відомими для вас безпечними рецептами.

ПЛЮТЕЙ ОЛЕНЯЧИЙ

Плютей олений
Pluteus atricapillus

Шапковий гриб плютей олений з початку травня і аж до кінця вересня утворює плодові тіла. Плютей олений видає себе сірою або сірувато-коричневою шапочкою. Діаметр шапки зазвичай досягає до 10 см, форма у молодих плодових тіл дзвоникоподібна, у зрілих плоско випукла. Якщо уважно придивитись до шапки, то по краю вона здається ніби смугастою, досить ламка, шовковиста. Цікаво, що в одних плодових тіл шапка суха, в інших слабо слизиста.

На теренах Хмельницької області цей шапковий гриб росте на пеньках, старих зрізаних залишених стовбурах у листяних лісах: дубових з дуба звичайного, грабово-дубових з дуба скельного, букових, грабово-дубових, або грудях, дубових з дуба скельного, чорновільхових, дубових з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових з дуба низькостовбурного, грабових лісах. А також плютея олений видає себе побачити біля лісопилки, якщо поруч є купи старої тирси.

У Кам'янець-Подільському держлісгоспі знаходиться Дунаєвецьке лісництво загальною площею — 4178 га, у ньому розташовано одинадцять лісових урочищ — «Кринички» площею — 61 га, «Сиворизщина» — 218 га, «Кремняк» — 310 га, «Довжок» — 218 га, «Чорний ліс» — 193 га, «Зарудка зелена» — 244 га, «Требуховський ліс» — 129 га, «Рахнівська дача» — 660 га, «Воробіївка» — 160 га «Нестеровецька дача» та «Тинянський ліс».

У Дунаєвецькому лісництві частенько трапляється плютей олений, зумовлено це тим, що в лісництві переважає тип лісу — дубовий ліс з дуба червоного та дуба високостовбурного. Крім цього типу лісу в урочищах можна бачити — грабові ліси з граба звичайного, буковий ліс з бука та явора, дубовий ліс з дуба низькостовбурного, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці, сосновий ліс з сосни звичайної і модрина, ясеневий ліс з ясени звичайної і клена, березовий ліс з берези бородавчастої, чорновільховий ліс з вільхи чорної.

У цих переважно листяних лісах шапковий гриб плютей олений з початку травня починає утворювати плодові тіла, сезон тихого полювання на цього грибочка продовжується аж до кінця вересня. Плютей олений частіше всього видає себе сірою або сірувато-коричневою шапочкою. Діаметр шапки зазвичай досягає — 10 см, форма у молодих плодових тіл — дзвоникоподібна, у зрілих — плоско випукла.

Якщо уважно придивитись до шапки, то по краю вона здається ніби смугастою, досить ламка, шовковиста. Цікаво, що в одних плодових тіл шапка суха, в інших — слабо слизиста. Перевернувши шапку плютея олений низом доверху, вдається побачити вільні пластинки, вони широкі, досить густі, рожевого кольору.

Під час збору зрілих плодових тіл цього гриба, досвідчені грибники помічають на руках рожевий споривий порошок. Якщо цей порошок покласти на предметне скло, обережно до нього капнути краплинку води, накривши все це покривним скельцем, то на предметному столі мікроскопа, під об'єктивом, дивлячись у окуляр, попередньо налаштувавши дзеркальце, щоб світло потрапляло в тубус, можна побачити гладенькі, кулькоподібні, рожеві спори, які досягають завдовжки — до 8 мкм, завширшки — до 6 мкм.

У плютея олений ніжка завдовжки — до 10 см, завширшки — до 1,5 см, здається циліндричною, біла, з оригінальними чорними лускоподібними волокнами. У переважній більшості плодових тіл ніжка дещо розширюється до основи. Розрізавши гриб ножем вздовж, відчувається, що тіло його досить щільне, м'якоть у середині біла. Принюхавшись до м'якоті, відчувається чіткий запах редьки. У лісовому урочищі «Кремняк», яке займає площу — 310 га, з травня і до кінця вересня іноді трапляється плютей олений.

Цей гриб надає перевагу тутешнім дубовим лісам з дуба червоного і дуба високостовбурного, які розкинулись у кварталах — 61–64. У 61 кварталі ще й можна бачити грабовий ліс з граба звичайного, березовий ліс з берези бородавчастої та ялиновий ліс з ялини європейської і ялиці. У 62 кварталі є невеличкі ділянки соснового лісу з сосни звичайної та модрина, насадження тополі та верби, липи серцелистої, горіха і плодових.

Плютей олений — маловідомий їстівний шапковий гриб, який вживають досвідчені грибники у свіжому вигляді.

ПОЛЬСЬКИЙ ГРИБ

Польський гриб
Boletus badius

Польський гриб у наших лісах починає утворювати плодові тіла з початку липня, а сезон збору триває аж до кінця жовтня. Частіше всього цей гриб видає себе у лісі червоно-коричневою або каштаново-коричневою шапкою: у молодих грибів вона має матовий відтінок, у зрілих — блищить. Діаметр шапки до 15 см, форма у молодих плодівих тіл — напівсферична або подушкоподібно-випукла, у дорослих — плоска. Край шапки у молодих грибів — підігнутий, у зрілих — опущений, наче волокнистий.

У Хмельницькій області цей гриб зустрічається переважно на піщаних ґрунтах у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах з сосни звичайної та модрини, мішаних — соснових лісах звичайнодубових. У Старокостянтинівському держлісгоспі трапляється польський гриб у Красилівському лісництві, але, правда, лише там, де є квартали соснового лісу з сосни звичайної. Лісництво має загальну площу — 3131 га, у ньому розташовано десять лісових урочищ: «Шмирки» площею — 478 га, 1 — 7 квартал, поблизу знаходяться с. В. Зозулинці, М. Зозулинці, В. Клітна; «Волиця» — 573 га, 8–17 квартал, довкола с. Улянівка, Заслучне, Сорокодуби; «Осичина» — 145 га, 18–20 квартал, поруч с. Слобідка Чернелівська; «Довжок» — 357 га, 21–32 квартал, довкола с. Чепелівка, м. Красилів; «Запуст» — 152 га, 65–69 квартал, поблизу с. Слобідка Чернелівська; «Адамівка» — 121 га, 10–13 квартал, недалечко с. Митинці; «Баймаки» — 676 га, 33–55 квартал, довкола с. Радісне, м. Красилів; «Гайдучино» — 212 га, 80–86 квартали, поблизу с. Вереміївка; та «Михайлівці» — 56–64 квартал, поруч с. Михайлівці, Мотрунки, Западинці.

В лісовому урочищі «Довжок» частіше всього трапляється польський гриб, тому що тут у кварталах — 21–26, 30 росте сосновий ліс з сосни звичайної та модрини. У цьому сосновому лісі деревний ярус утворює не тільки сосна звичайна, поодинокі — береза бородавчата, дуб червоний, дуб звичайний. Підлісок зазвичай у такому лісі не розвинений.

У досить гарно розвиненому моховому килимі вдається бачити — рунянку звичайну, сфагнум дібровний, гілокомій блискучий. Крім цього в лісовому урочищі «Довжок» у кварталах ростуть різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі: зімкнуті дубові ліси з дуба червоного і дуба

високостовбурного — 21–32 квартал; ялинові ліси з ялини звичайної та ялиці — 22 квартал; грабовий ліс з граба звичайного — 23, 24 квартал; ясеневий ліс з ясеня звичайного і клена — 22, 25, 29, 31; березовий ліс з берези бородавчатої — 22, 27 квартали. Є тут діляночки тополі, верби та чагарників.

Польський гриб у наших лісах починає утворювати плодові тіла з початку липня, сезон збору цих грибочків продовжується аж до кінця жовтня. Частіше всього цей гриб видає себе у лісі червоно-коричневою або каштаново-коричневою шапкою, у молодих грибочків вона має матовий відтінок, у зрілих — блищить. Діаметр шапки у польського гриба досягає — 15 см, форма у молодих плодівих тіл — напівсферична або подушкоподібно-випукла, у дорослих грибів — плоска. Край шапки у молодих грибочків — підігнутий, у зрілих — опущений, наче волокнистий. У вологу погоду поверхня шапки на дотик злегка клейка. Шкірочка не знімається.

Перевернувши шапку польського гриба низом до верху, видно прирослий гіменофор, у якому дрібні шпирини розташовані під кутом. У молодих плодівих тіл гіменофор здається блідо-жовтуватим або жовто-зеленуватим, у зрілих — він має чіткий оливковий відтінок. Споривий порошок з цих грибів висипається оливково-коричневого кольору. Якщо пальцем натиснути на гіменофор, то він набуває синьо-зеленуватого, а згодом — навіть бурувато-коричневого кольору. У цього гриба ніжка завдовжки — до 12 см, завширшки — до 3 см, вона центральна, циліндрична, у деяких грибочків зігнута, частенько по середині потовщена, до низу — звужена. Зазвичай ніжка темно-коричневого або каштаново-бурого кольору, дещо світліша шапки. У середині плодового тіла м'якоть біла або ясно-жовта, під час надрізу синіє, має приємний запах і смак. Цей гриб вживають свіжим, маринують, сушать.

ПОПЛАВОК ЖОВТО–КОРИЧНЕВИЙ

Поплавок желто–коричневый
Amanita fulva

У цього гриба шапка жовтувато–буруватого кольору, її діаметр досягає — 8 см. У молодих плодових тіл форма шапки яйце–дзвоникоподібна, у зрілих — плоска, край рубчастий. Ніжка у поплавка жовто–коричневого сягає завдовжки 10 см, завширшки 1,5 см, вона циліндрична, у молодих плодових тіл — білувата, у зрілих — рудувато–бурувата. Ніжка ніби розширюється до низу, має слабкий лускатий наліт, кільце відсутнє, біля основи є мішкоподібна жовтувата, іноді рожевувата піхва.

Їстівні гриби

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на ґрунті поодинокі або групами у вологих місцях у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної та модрини, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, мішаних — соснових лісах звичайнодубових, а також у листяних — грабово–дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, буківих лісах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої та чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Поплавок жовто–коричневий з початку липня і до кінця вересня утворює плодові тіла на території Ярмолинецького лісництва Ярмолинецького держлісгоспу, загальна площа якого досягає — 4786 га. У межах Ярмолинецького лісництва розкинулось десять лісових урочищ — «Остапківці» — 1–14 квартал, «Зарутка» площею — 384 га, 15–20 квартал, «Підлісний Олексинець» — 225 га, 21–24 квартал, «Евеліна» — 320 га, 25–29 квартал, «Чорний ліс» — 289 га, 30–33 квартал, «Березина» — 407 га, 34–41 квартал, «Соколівщина» — 218 га, 42–45 квартал, «Максимець» — 266 га, 46–49 квартал, «Городоцька дача» — 50–81 квартал, «Удієвецький ліс» — 249 га, 82–86 квартал.

У лісовому урочищі «Чорний ліс» можна бачити: ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 30–33 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 30, 32, 33 квартал, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 30–33 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 31–33 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної і модрини — 31–33 квартал.

Саме серед такого розмаїття дерев, кущів, трав, мохів, лишайників можна побачити на ґрунті шапко-

вого гриба — поплавка жовто–коричневого. У цього гриба шапка жовтувато–буруватого кольору, її діаметр досягає — 8 см. У молодих плодових тіл форма шапки — яйце–дзвоникоподібна, у зрілих — плоска, край рубчастий.

Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то впадає у вічі те, що вона гладенька, трапляється, має залишки покривала. Перевернувши шапку поплавка жовто–коричневого, вдається пересвідчитись, що пластинки вільні, досить густі, до того здаються широкими, мають білий колір, з оригінальним жовтуватим відтінком.

Якщо грибник збирає зрілі плодові тіла, то з–під шапки висипається білий споровий порошок на руки, який майже не помітний. Узавши цей порошок на предметне скло, капнувши попередньо краплинку води на нього, накривши покривним скельцем, поставивши це все на предметний столик мікроскопа, налаштувавши оптику за допомогою макрогвинта і мікрогвинта, вдається побачити кулеподібні, гладенькі, безколірні спори, розмір яких у діаметрі досягає — 14 мкм.

Ніжка у поплавка жовто–коричневого сягає завдовжки — 10 см, завширшки — 1,5 см, вона циліндрична, у молодих плодових тіл — білувата, у зрілих — рудувато–бурувата. Ніжка ніби розширюється до низу, має слабкий лускатий наліт, кільце відсутнє, біля основи є мішкоподібна жовтувата, іноді рожевувата піхва.

Розрізавши ножом плодове тіло поплавка жовто–коричневого, у середині видно білу м'якоть, вона досить витончена. Принюхавшись до неї, не відчувається якогось особливого запаху. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть у цього гриба з досить приємним солодкуватим смаком.

Поплавок жовто–коричневий — маловідомий їстівний шапковий гриб, який грибники–гурмани вживають у їжу в свіжому вигляді.

ПОПЛАВОК СІРИЙ

Поплавок серый
Amanita vaginata

З початку червня і майже до кінця жовтня можна побачити плодові тіла поплавка сірого. Шапка у нього дуже мінлива за кольором, вона може бути сірою білуватою жовтувато-бурою, жовтувато-оранжевою. Спільним є те, що в центрі здається дещо темнішою. У діаметрі шапка у поплавка сірого досягає 12 см, форма у молодих плодівих тіл — дзвоникоподібна, у дорослих — плоска. Шапка у центрі має випуклий горбик, край ніби рубчастий.

Шапковий гриб який на Хмельниччині зустрічається поодиночці або групами у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, чорновільхових лісах з вільхи чорної, а також поплавок сірий росте у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної та модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці.

Трапляється поплавок сірий на території Старосинявського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає загальну площу — 1688 га. У межах цього лісництва розташовані лісові урочища: «Чарівська дача» площею — 1309 га, 1–21 квартал, довкола якої знаходяться с. Подоляни, Залісся, Йосипівка, «Щербані» — 269 га, 22–26 квартал, поблизу с. Чехи; «Березина» — 111 га, 27–28 квартал, поруч с. Місюрівка, Івки. У лісовому урочищі «Чарівська дача», де частенько зустрічається поплавок сірий, на двадцять одному кварталі переважають різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного.

Крім цього типу лісу тут можна бачити — березові ліси з берези бородавчастої — 1, 2, 4, 5, 7, 8, 16, 21 квартал, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 1, 3, 4, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 17 — 19 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 1, 2, 4, 6, 7–11, 16, 19, 21 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 2, 6, 8, 11, 12, 17, 18, 21 квартал, осиковий ліс з осики та вільхи сірої — 12, 18, 21, квартал, є ділянки тополі та верби — 3, 7, 8, 11, 18, 21 квартал, і навіть липи серце-листої, горіха та плодівих — 14 квартал.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризуються тим, що деревостани в них двоох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, його зазвичай супроводжують — явір, береза бородавчаста, ясен звичайний. У другому — росте клен польовий, липа серцелиста, граб звичайний, осика, черешня і берест.

У такому лісі з початку червня і майже до кінця жовтня вдається бачити плодові тіла шапкового гриба — поплавка сірого. Шапка у цього гриба дуже мінлива за кольором, вона може бути — сірою, білуватою, жовтувато-бурою, жовтувато-оранжевою. Спільним є те, що в центрі здається дещо темнішою. У діаметрі шапка у поплавка сірого досягає 12 см, форма у молодих плодівих тіл дзвоникоподібна, у дорослих — плоска. Шапка у центрі має випуклий горбик, край ніби рубчастий. Проглядаються залишки покривала. Перевернувши у руках шапку поплавка сірого низом до верху, вдається побачити, досить густі, широкі, вільні пластинки, які мають білий колір. Споривий порошок з них висипається білий.

Ніжка у цього гриба завдовжки до 15 см, завширшки — до 2 см, циліндрична, вкрита дрібними білими лусками, до верху злегка звужена, гладенька, без кільця, біля основи з широкою, вільною, мішкоподібною, білуватою піхвою. Розрізавши ножом зріле плодове тіло гриба, можна побачити у середині білу, крихку, витончену м'якоть. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається особливого запаху. Досвідчені грибики стверджують, що м'якоть має приємний солодкуватий смак.

Поплавок сірий — маловідомий їстівний шапковий гриб, який досвідчені грибики вживають свіжим, солять, маринують.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Поплавок сірий відрізняється від мухоморів відсутністю кільця на ніжці.

ПСАТИРЕЛА КАНДОЛЛЯ

Псатирелла Кандолля
Psathyrella candolleana

Шапка бурувата, навіть злегка білувата, у центрі охряна, має темно-коричневий колір із домішкою пурпурно-фіолетового відтінку. Діаметр шапки у цього гриба до 10 см. У молодих грибів форма нагадує широкий дзвоник, а в дорослих плоско розпростерта. На верхівці шапки є притуплений горбик, вона волога. Край хвилясто зігнутий, радіальний, ніби з оригінальними зморшками, часто потрісканий.

Їстівні гриби

На Хмельниччині цей їстівний гриб зустрічається групами на ґрунті, на пеньках, на сухих і живих деревах у листяних лісах: грабово-дубових, або грудях, дубових з дуба червоного, у грабово-дубових з дуба скельного, у букових, у дубових з дуба скельного та навіть у чорновільхових лісах. У букових лісах псатирела Кандолля трапляється досить часто. Природна східна межа поширення букового лісу в Хмельницькій області проходить по річці Збруч. На схід від неї невеличкі ліси збереглися лише на Ярмолинеччині та Старокостянтинівщині. Дещо зростає щільність псатирели Кандолля у Товтрах, де бук утворює досить великі букові ліси. Найбільшу площу займає бучина на території Сатанівської дачі Ярмолинецького держлісгоспу, її площа складає 250 га. Вік основної частини букових лісів Сатанівського лісництва становить більше 100 років.

У Старокостянтинівському держлісгоспу в урочищі Новики на площі 0,5 га збереглися залишки більш ніж 200 річних бучин. У Летичівському держлісгоспі, який має загальну площу 15106 га, є чотири лісництва: Голловчинське площею 5131 га, Козачківське — 3027 га, Вовковинське — 3036 га та Бохнянське — 3912 га. Козачківське лісництво складається із 53 кварталів, у яких часто трапляється псатирела Кандолля. Її можна побачити у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурового. Цей тип лісу представлений групами різного віку: молодняками, середньовіковими, пристигаючими, стиглими і перестиглими, які ростуть у кварталах — 1–53.

Дубові ліси з дуба червоного у цьому лісництві мають деревостани двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, явір, береза бородавчата, ясен звичайний. У другому — граб звичайний, осика, в'яз гладенький, берест, черешня, липа серцелиста та клен гостролистий. Досить добре у лісі розвинений підлісок, у якому ростуть бруслина європейська, жостер, терен, клен татарський, ліщина, бузина чорна, глід

кривчашечковий, черемха, гордовина, дерен справжній, свидина кров'яна, скумпія та клокичка периста. Крім цього типу лісу, в лісництві зустрічається сосновий ліс з сосни звичайної та модрини, грабовий ліс з грабу звичайного, ясеневий ліс з ясеня і клена, березовий ліс з берези бородавчатої, ялиновий ліс з ялини звичайної та ялиці, а також є ділянки осики і вільхи сірої, липи серцелистої, горіха та плодкових.

У цих лісах Козачківського лісництва з травня і до кінця вересня шапковий гриб псатирела Кандолля видає себе в оточуючому середовищі буруватою, навіть злегка білуватою у переважній більшості плодкових тіл шапкою. Вона у центрі охряна, має темно-коричневий колір із домішкою пурпурно-фіолетового відтінку. Діаметр шапки у цього гриба досягає 10 см, у молодих грибів форма нагадує широкий дзвоник, а в дорослих — плоско розпростерта. На верхівці шапки є притуплений горбик, вона волога. Край шапки хвилясто зігнутий, радіальний, ніби з оригінальними зморшками, часто потрісканий. Якщо перевернути шапку низом до верху, то можна побачити прирослі пластинки, вони вузькі, густі.

У молодих плодкових тіл псатирели Кандолля пластинки сіро-фіолетово-бурі, а в зрілих — темно-фіолетово-бурі, з більш світлим краєм. У цього шапкового гриба ніжка завдовжки досягає 10 см, завширшки — до 0,8 см, білуватою кольору, циліндрична, у переважній більшості плодкових тіл злегка розширюється до основи.

Якщо розрізати псатирелу Кандолля ножем вздовж, то одразу впадає у вічі те, що ніжка порожниста, волокниста, досить ламка, м'якоть біла, витончена. Уважно придивившись до поверхні ніжки, можна помітити тонкий лускатий наліт. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху, але досвідчені грибники стверджують, що вона має м'який приємний смак.

ПСАТИРЕЛА СІРО–БУРА

Псатирелла серо–бурая
Psathyrella spadiceo – grisea

Шапка темно–сіро–бура, якщо висихає, то стає ніби ясно–сірувато–охряною. Вона радіально–смугаста. Діаметр шапки до 5 см, форма у молодих плодових тіл — у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукло–розпростерта. У псатирели сіро–бурої ніжка завдовжки до 9 см, завширшки до 0,6 см, центральна, циліндрична гладенька, біля основи дещо потовщена та вкрита якимисьь оригінальними волосинками, які нагадують більше лусочки, здається білуватою, у верхній частині ніби борошніста.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте на ґрунті або на старих пеньках у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високоствовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово–дубових лісах, або грудах, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово–дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькоствовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного та осикових лісах з осики і вільхи сірої.

Псатирела сіро–бура утворює плодові тіла у серпні–жовтні на території Зіньківського базисного розсадника Ярмолинецького держлісгоспу, який охоплює площу — 853 га. Зіньківський розсадник розкинувся у басейні річки Ушиця, довкола нього знаходяться с. Зіньків, Черкасівка, Покутинці та Проскурівка.

На території розсадника розташовані квартали — 46 — 48, 52, 54–58, 65–68. У 52 кварталі можна бачити насадження дуба червоного і дуба високоствовбурного, які займають до 85% площі, граба звичайного та ільмових — до 15%, у 54 кварталі — росте сосна звичайна та модрина — до 10%, дуб червоний і дуб високоствовбурний — до 30%, а також березняки з берези бородавчастої — до 60%. У 55 кварталі — 60% займають насадження граба звичайного та ільмових і до 40% — дуба червоного і дуба високоствовбурного, проте у 56 кварталі — 75% охоплюють грабові насадження та 25% — дубові. У 57 і 58 кварталах різко зростає площа під дубом червоним і дубом високоствовбурним — до 70%, на граб звичайний приходиться — до 22%, березу бородавчасту — 5%, ялину європейську — до 3%. У 66 — 68 кварталах на всій площі панують насадження з дуба червоного і дуба високоствовбурного, а в 65 кварталі — 2% охоплює граб звичайний та ільмові, 5% — тополя і верба, 15% — береза бородавчаста, решта території кварталу під дубом червоним і дубом високоствовбурним.

Для зростання псатирели сіро–бурої, її врожайності, найкращими листяними лісами є дубові ліси з дуба звичайного або дуба червоного. Деревостани у такому лісі двох'ярусні. Зазвичай у першому ярусі переважає дуб звичайний або дуб червоний, зрідка росте ясен звичайний, явір, береза бородавчаста. У другому досить розрідженому ярусі красуються — клен гостролистий, граб звичайний, липа серцелиста, черешня, берест і в'яз шорсткий. Підлісок зазвичай гарно розвинений.

Частенько саме у такому середовищі можна бачити шапковий гриб — псатирелу сіро–буру. Її шапка має темно–сіро–буре забарвлення, якщо висихає, то стає ніби ясно–сірувато–охряною, вона радіально–смугаста. Діаметр шапки цього гриба досягає 5 см, форма у молодих плодових тіл — у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукло–розпростерта. Якщо уважно придивитись до поверхні шапки, то у центрі виділяється досить притуплений горбик, її край тонкий і наче потрісканий. Перевернувши у руках шапку псатирели сіро–бурої низом до верху, вдається побачити прирослі пластинки, вони здаються широкими, досить густі, мають червонувато–бурий колір.

У псатирели сіро–бурої ніжка завдовжки — до 9 см, завширшки — до 0,6 см, центральна, циліндрична, гладенька, біля основи дещо потовщена та вкрита якимисьь оригінальними волосинками, які нагадують більше лусочки, здається білуватою, у верхній частині ніби борошніста. Розрізавши ножом зріле плодове тіло цього гриба, можна пересвідчитись, що ніжка у середині порожниста, ламка, м'якоть тонка, до того ж крихка, білувата, здається водянистою. Принюхавшись до м'якоті, відчувається приємний запах, досвідчені грибники стверджують, що вона така ж на смак.

Псатирела сіро–бура — їстівний шапковий гриб, який в основному збирають грибники–гурмани, ознак подібних до отруйних грибів вона не має.

РАМАРІЯ ГРОНОВИДНА

Рамарія гроздевидная
Ramaria botrytis

Рамарія гронovidна утворює плодові тіла діаметром до 20 см, висотою до 15 см. Тіло у вигляді кущика, його оригінальні багаточисленні, короткі, сильногалузисті гілочки здаються м'ясистими, білого кольору — у молодих грибочків, у дорослих — охристі, у старих — рожево-пурпурні. Гілочки на кінці ніби зубчасті, до того видаються червоними, у деяких плодкових тіл — пурпурні. Ніжка заввишки до 4 см, завширшки до 6 см, у молодих грибочків — біла, у зрілих — жовтувата.

Їстівні гриби

Рідкісний гриб на Хмельниччині, але все-таки зустрічається у наших листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена, осикових лісах з осики та вільхи сірої, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових.

Частіше всього зустрічається рамарія гронovidна у грабово-дубових лісах, або грудях. Ненарушені деревостани цих лісів характеризуються тим, що вони двох'ярусні. Перший ярус зазвичай утворює — дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, явір, другий — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, осика, черешня, яблуня лісова та груша звичайна. У підліску красуються бруслина бородавчата, глід одноматочковий, свидина, ліщина, клокичка периста, дерен, свидина кров'яна, черемха звичайна, жостер, бузина чорна, шипшина щитконосна, жимолость пухка, вовчі ягоди звичайні та клен татарський.

Трапляється рамарія гронovidна і на території Сковородківського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає загальну площу — 3130 га. У лісництві розташовується шість лісових урочищ — «Жеребки» площею — 254 га, 1–6 квартал, довкола знаходяться с. Підгірне, Миролубне, Верхняки, Новоселиця, «Морозівка» — 166 га, 7–9 квартал, поруч с. Морозівка, «Сковородки» — 1624 га, 10–36 квартал, недалеко с. Берегелі, Сковородки, «Круглик» — 505 га, 37–45 квартал, близенько с. Круглик, «Семереньки» — 376 га, 46–51 квартал, «Самчинці» — 203 га, 52–54 квартал, поблизу с. Самчинці.

Плодові тіла рамарія гронovidна на території лісового урочища «Сковородки» утворює з початку липня,

сезон збору цих грибів продовжується аж до кінця жовтня. Частенько рамарію гронovidну можна побачити у домінуючих тут лісах різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які ростуть у 10–36 кварталах. Але зустрічається рамарія гронovidна у ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена — 24, 25, 26, 27, 29–31, 33, 34 квартал, грабових лісах з граба звичайного та ільмових — 12, 13, 34 квартал, березових лісах з берези бородавчастої — 14–17, 20, 23, 24, 26, 29, 34, 35 квартал. У лісовому урочищі «Сковородки» є: ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 10–18, 21–23, 28, 30, 32–34, 36 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної і модрина — 13, насаджена тополі та верби — 21, 25, 27, липи звичайної, горіха та плодкових.

Рамарія гронovidна у наших лісах і в лісовому урочищі «Сковородки» утворює плодові тіла діаметром — до 20 см, висотою — до 15 см. Тіло у вигляді кущика, його оригінальні багаточисленні, короткі, сильногалузисті гілочки здаються м'ясистими, білого кольору — у молодих грибочків, у дорослих — охристі, у старих — рожево-пурпурні. Гілочки на кінці ніби зубчасті, до того видаються червоними, у деяких плодкових тіл — пурпурні. У рамарії гронovidної ніжка заввишки — до 4 см, завширшки — до 6 см, у молодих грибочків — біла, у зрілих — жовтувата. Якщо розрізати плодове тіло цього гриба, то у середині можна побачити білу м'якоть. Принохавшись до м'якоті, відчувається досить приємний грибний запах.

Зустрічається рамарія гронovidна у наших чорновільхових лісах, які займають на Хмельниччині притерасні частини річкових заплавл. Чимало їх також по вододільних зниженнях у межах області.

Рамарія гронovidна — маловідомий їстівний гриб низької якості, який полюбляють збирати і вживати у свіжому вигляді грибники-гурмани. Подібних ознак з отруйними грибами немає.

РИЖИК СМАЧНИЙ

Рыжик

Lactarius deliciosus

Шапка у нього оранжево-руда з ледь чіткими концентричними смугами, її діаметр становить до 14 см, форма лійкоподібна, з дещо ніби загорнутим і прямим краєм. Шапка гола, гладенька, здається липкою при дотику до неї. Якщо придивитись до молодих плодових тіл, то шапочка у них плоско випукла. У рижика смачного ніжка завдовжки до 7 см, завширшки до 2,5 см, вона міцна циліндрична, до низу звужується, зверху гладенька.

Зустрічається гриб переважно на півночі Хмельниччини — Славутський, Шепетівський, Ізяславський, Полонський райони, росте на ґрунті у соснових і мішаних лісах. Велика щільність виду спостерігається в молодих сосняках, тут рижика смачного можна бачити групами на галявинах і горбиках серед трави. Гриб зрідка потрапляє у поле зору в дубово-соснових лісах, які ростуть у східній частині Хмельницької області. Рижик смачний досить добре себе почуває у соснових лісах лишайникових, у деревостані яких переважає сосна звичайна. Зазвичай підлісок у таких лісах не розвинений, а трав'яно-чагарниковий покрив представлений чебрецем звичайним, кострицею овечою, нечуйвітром зонтичним, золотушником звичайним, цмином піщаним і булавоносцем сіруватим. Тут навіть є оригінальний лишайниковий покрив, у якому виділяється кладонія лісова та кладонія оленяча.

Часто на дерново-підзолистому ґрунті або на ясно-сірому та сірому ґрунті ніби колонією, а то і по одинці росте рижик смачний. Шапка у нього оранжево-руда з ледь чіткими концентричними смугами, її діаметр становить до 14 см, форма лійкоподібна, з дещо ніби загорнутим і прямим краєм. Шапка гола, гладенька, здається липкою при дотику до неї.

Якщо придивитись до молодих плодових тіл, то шапочка у них плоско випукла. Перевернувши шапку низом до гори, можна побачити прирослі широкі пластинки, які наче злегка опускаються до ніжки, вони ламкі оранжево-жовтого кольору. Коли їх надавити, то пластинки змінюють свій колір, ніби зеленіють. Це однією із ознак, яка характерна для цього гриба.

У рижика смачного ніжка завдовжки до 7 см, завширшки — до 2,5 см, вона міцна, циліндрична, до низу звужується, зверху гладенька. Якщо розрізати її ножом, то вона має порожнину, довкола якої знаходиться м'якоть, здається щільною, оранжево-кремо-

вого кольору, при цьому виділяється з неї оранжевий, ніби молоко, сік. Цей сік не їдкий, має виразний фруктовий запах. Уважно розглядаючи і порівнюючи колір шапки і ніжки, впадає у вічі те, що ніжка від шапки дещо світліша. Натиснувши на тканину ніжки пальцями рук, вдається бачити, як і вона теж зеленіє.

Під час огляду зрілого плодового тіла рижика смачного часто буває так, що з-під шапки висипається білий споровий порошок, зі слабким жовтувато-рожевим відтінком. Спори під мікроскопом видаються округлими, з оригінальними бородавочками 7–9 мкм.

Сезон тихого полювання на рижика смачного на Хмельниччині настає у липні, продовжується він аж до кінця жовтня. Найбільше плодових тіл утворюється у серпні-вересні, саме в ті періоди, коли йдуть грибні дощі. Грибнику потрібно пам'ятати, що рижика смачного потрібно шукати під кронами дерев — сосна та ялина. Якщо сосновий ліс старше 45 років, то ймовірність знайти цього гриба більша все-таки на тінистих галявинах.

Досвідчені грибники знають, що цей гриб не любить занадто сирі місцини, але любить рости серед мохів. Найбільш сприятлива погода для розвитку плодових тіл 18–20°C, при наближенні заморозків на ґрунті ріст рижика смачного призупиняється. На Хмельниччині в наших лісах врожайність гриба не однакова, у найсприятливіші роки вона становить до 100 кг/га, а в маловрожайні роки — 25 кг/га.

Рижик смачний — гриб, який належить до грибів першої категорії, має високі смакові якості, є делікатесом. Використовується в основному для маринування і засолу, багато грибників люблять його споживати в смаженому вигляді у сметані. Вважається, що рижик для сушіння не придатний. Досвідчені грибники знають, що перед засолом ці гриби не вимочують, бо вони можуть почорніти.

РЯДОВКА ТРАВНЕВА ЛІОФІЛУМ ТРАВНЕВИЙ

Калоцибе майський

Calocybe gambosa, Lyophyllum gambosum

Рядовка травнева має досить мінливу шапку — в одних плодових тіл вона біла або кремова, у других — охряна, або коричнево-жовта. Спільним є те, що шапка іноді в центрі має лілово-кремовий колір. У діаметрі шапка рядовки травневої досягає 15 см, форма у молодих плодових тіл — напівсферична, у зрілих — наполовину розпростерта. Край хвилястий, дещо розсічений, зверху шапка ніби вкрита дрібними лусками.

Істівні гриби

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається на суходільних луках, заплавлених луках, пустищах, а також на галявинах у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного і навіть трапляється на ділянках рідколісся. Рядовка травнева росте в основному у лучних угрупованнях, які поширені невеликими масивами по всій території області, але найбільше їх у долинах Горині, Південного Бугу, смотрича та Дністра. Загальна площа лук на теренах Хмельниччини становить дещо більше 82,8 тис. га, тобто близько 6% земельних угідь. Наші заплавні луки, де зрідка трапляється рядовка травнева, виникли на місці вирубаних заплавлених лісів і чагарників або після осушення боліт.

Цього шапкового гриба частіше можна бачити на суходільних луках, які поширені на колишніх лісових землях. Площа цих лук — 53,8 тис. га, тобто вони все-таки більше поширені, ніж заплавні луки. За флористичним складом, де утворює плодові тіла рядовка травнева, лучні фітоценози найбільш бідніші, що пов'язано з їх молодим віком, випасанням худоби та сінокосом. На території Хмельницької області суходільні луки займають різні ґрунти, тому відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. Рядовку травневу вдається бачити у фітоценозі справжніх суходільних лук, іноді — на пустощних і навіть — заболочених.

Зустрічається рядовка травнева на багатих чорноземах і близьких до них ґрунтах, де поширені справжні луки з різноманітним травостоєм, у якому переважають злаки та бобові. На цих луках ростуть — костриця червона, мітлиця тонка, китник лучний, кунічник наземний, пирій повзучий, осока просяна, тонконіг лучний, конюшина повзуча, лядвинець рогатий, люцерна хмелевидна, горошок вузьколистий і буркун лікарський.

Саме серед такого розмаїття трав на початку травня утворює плодові тіла рядовка травнева, сезон збору цього гриба продовжується аж до кінця липня. Зазвичай видає себе рядовка травнева досить мінливою шапкою — в одних плодових тіл вона біла або кремова, у других — охряна або коричнево-жовта. Спільним є те, що шапка іноді в центрі має лілово-кремовий колір. У діаметрі шапка рядовки травневої досягає — 15 см, форма у молодих плодових тіл — напівсферична, у зрілих — наполовину розпростерта. Край хвилястий, дещо розсічений, зверху шапка ніби вкрита дрібними лусками. Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити прирослі пластинки, які злегка опускаються аж до ніжки. Уважно придивившись, пересвідчуєшся, що пластинки вузькі, досить густі, у молодих грибочків — білі, а в дорослих — кремового кольору.

Рядовка травнева має ніжку завдовжки — до 15 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, спостерігається така закономірність, що в одних плодових тіл ніжка до низу — звужується, у других — розширюється. Ніжка волокниста, міцна, біла, але трапляються плодові тіла, які виділяються брудно-білою і навіть кремовою ніжкою. Якщо розрізати ножом вздовж рядовку травневу, то у середині можна побачити білу, досить щільну м'якоть. Приносившись до неї, відчувається оригінальний борошністий запах.

Рядовка травнева — їстівний шапковий гриб четвертої категорії, який вживають у свіжому та маринованому вигляді.

УВАГА! Справжній грибник має пам'ятати про охорону дикоростучих шапкових грибів на території Хмельниччини: не збирати рідкісні гриби; види, які зникають; гриби, що відзначаються неймовірною красою, особливою формою; лікувальні гриби.

РЯДОВКА СІРА

Рядовка серая

Tricholoma portentosum

Частіше всього рядовка сіра видає себе брудно-сірою або сіро-бурою шапкою, зазвичай вона має лілуватий або зеленкуватий відтінок, але у центрі спостерігається оригінальна темна плямка. Діаметр шапки у рядовки сірої досягає 12 см, у молодих грибочків форма нагадує тупий конус, або випукла, у дорослих грибів — плоска, з низьким, округлим горбиком, край зазвичай надтріснутий. Ніжка у рядовки сірої завдовжки до 9 см, завширшки до 2,5 см.

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на піщаних і супіщаних ґрунтах у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної та модрина, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових. Висока щільність плодових тіл рядовки сірої спостерігається на півночі Хмельницької області у соснових лісах лишайникових. У деревостані соснових лісів лишайникових росте виключно сосна звичайна, підлісок не розвинений.

Зрідка, але трапляється рядовка сіра у Староушицькому лісництві Кам'янець-Подільського держлісгоспу, площа якого становить — 2325 га.

У межах цього лісництва знаходяться лісові урочища — «Липи» 130 га, 1–3 квартал, поблизу с. Липи, «Стінка» — 4–6 квартал, поруч с. Чабанівка, «Проруб» — 149 га, 7–8 квартал, близенько с. Лисківці, «Серебринець» — 9–11 квартал, недалеко смт. Стара Ушиця, «За Яром» — 282 га, 12–15 квартал, довкола с. Подільське, Рункошів, «Лутова стінка» 174 га, 16–20 квартал, поблизу с. Грушка, «Строилів» — 85 га, 21–23 квартал, «Пугачівка» — 66 га, 28–34 квартал, недалеко с. Крушанівка та Колодіївка. Соснові ліси, де росте шапковий гриб рядовка сіра, можна бачити у лісових урочищах — «Липи» — 3 квартал, «Стінка» — 6 квартал, «Проруб» — 7, 8 квартал, «Серебринець» — 9–11 квартал, «За Яром» — 13–15 квартал, «Лутова стінка» — 16–18 квартал, «Строилів» — 19–23 квартал, «Пугачівка» — 28–34 квартал. У лісовому урочищі «Строилів» можна бачити у кварталах: грабові ліси з граба звичайного та ільмових, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, сосновий ліс з сосни звичайної та модрина, є тут насадження акації білої та гледичії, осики та вільхи сірої, липи серцелистої і горіха. У тутешніх соснових лісах рядовка сіра утворює плодові тіла у вересні-листопаді, якщо осінь тепла, то ці гриби вдається збирати навіть дещо пізніше зазначеного терміну.

Досвідчені грибники-гурмани знають, що рядовку сіру можна збирати мерзлою, плодові тіла після відтавання зберігають свої смакові якості. Частіше всього рядовка сіра видає себе брудно-сірою або сіро-бурою шапкою, зазвичай вона має лілуватий або зеленкуватий відтінок, але у центрі спостерігається оригінальна темна плямка.

Діаметр шапки рядовки сірої досягає 12 см, у молодих грибів її форма нагадує тупий конус, або випуклість. У дорослих грибів шапка плоска з низьким, округлим горбиком, край зазвичай надтріснутий. Якщо уважно придивитися до шкірочки, то вона ніби радіально-волокниста, у молодих плодових тіл до того ще й клейка і відносно легко знімається. Перевернувши у руках шапку рядовки сірої, вдається одразу побачити білі пластинки, які мають лимонно-жовтуватий відтінок. Пластинки вільні або прирослі зубчиком, товсті, відносно широкі. Під час збору зрілих плодових тіл, іноді з пластинок висипається білий споровий порошок.

Ніжка у рядовки сірої завдовжки до 9 см, завширшки до 2,5 см, вона циліндрична, здається повздовжньо-волокнистою, у одних грибів — брудно-сіра, у других — сіро-бура. Ніжка досить глибоко занурена у ґрунт, тому зазвичай шапка слабо піднімається над землею. Розрізавши ножом зріле плодове тіло рядовки сірої, можна пересвідчитись, що м'якоть у неї біла, під шкірочкою шапки м'якоть дещо темніша. У периферичній частині ніжки м'якоть зеленувато-жовта, приюхавшись до неї, відчувається слабкий борошністий запах. Досвідчені грибники-гурмани стверджують, що вона приємна на смак.

Рядовка сіра — їстівний шапковий гриб, який належить до четвертої категорії їстівних грибів, вживається свіжим, соленим, маринуваним. Це, можна сказати, один із найбільш високоврожайних грибів.

РЯДОВКА ФІОЛЕТОВА, ЛЕПІСТА ФІОЛЕТОВА

Рядовка фиолетовая
Lepista nuda

Шапка бурувато-фіолетова. Окремі плодові тіла можуть мати у домішку бронзовий, рудий і коричневий відтінки. Діаметр шапки у рядовки фіолетової у середньому до 12 см, але трапляються плодові тіла і з шапкою до 15 см. Вона товста, м'ясиста. За формою у молодих грибів — випукла, з красиво підігнутим краєм, у дорослих — випукло-розпростерта, з оригінально опушеним ніби гладеньким краєм, хоча її поверхня здається голою.

Рядовка фіолетова дость поширений шапковий гриб на Хмельниччині, який зустрічається у сезон невеличкими групами у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або сосново-дубових лісах. Трапляється у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницеви́х. Велику щільність плодівих тіл має рядовка фіолетова у наших листяних лісах — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного.

Рядовка фіолетова утворює плодові тіла, які зустрічаються поодиноці у травні-червні, а в серпні-листопаді ці грибочки можна бачити групами і на території Кам'янського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 6463 га. У цьому лісництві розкинулось чотири лісових масиви: північно-східний — 1–27 квартал, центральний — 28–63 квартал, поблизу с. Кам'янка, м. Шепетівка, західний — 40–87 квартал, поруч с. Пліщин, Плесна, південно-західний — 78–96 квартал, довкола с. Варварівка, Радошівка.

У північно-східному лісовому масиві, де частенько трапляються плодові тіла шапкового гриба рядовки фіолетової, домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 40% площі, які представлені — молодняками, середньовіковими, пристигаючими, стиглими та перестиглими віковими групами. Крім цього тут ростуть: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 25% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 20% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 6% площі, ялинові ліси з ялини

європейської та ялиці — до 5%, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 2% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 2% площі. У середовищі таких лісів шапковий гриб рядовка фіолетова себе досить добре почуває, тому у сприятливі роки і сезони утворює грибниця багато плодівих тіл.

Частіше всього рядовка фіолетова видає себе у лісі бурувато-фіолетовою шапкою, окремі плодові тіла можуть мати у домішку бронзовий, рудий і коричневий відтінки. Діаметр шапки у середньому до 12 см, але трапляються плодові тіла з шапками до 15 см, товсті, м'ясисті. За формою шапка у молодих грибочків випукла, з красиво підігнутим краєм, у дорослих — випукло-розпростерта, з оригінально опушеним ніби гладеньким краєм, хоча її поверхня здається голою. Перевернувши у руках низом до верху шапку рядовки фіолетової, одразу видно майже вільні пластинки, у деяких плодівих тіл вони наче прирослі зубчиком.

Якщо уважно придивитися до пластинок у молодих грибочків, то помітно, що вони мають фіолетово-блакитний колір, у дорослих — до того ще й з оригінальним бронзовим відтінком, широкі, досить густі. З під шапки у зрілих грибів висипається рожево-жовтий споровий порошок. У рядовки фіолетової ніжка завдовжки — до 8 см, завширшки — до 2,5 см, вона гола, міцна, до основи наче розширюється. Ніжка має в одних плодівих тіл — фіолетовий колір, у других — сіро-блакитний. Якщо розрізати ножом вздовж зрілого гриба, то в середині можна побачити щільну, сірувато-лілову або лілову м'якоть. Принюхавшись до м'якоті, відчувається приємний запах.

Рядовка фіолетова — їстівний гриб третьої категорії, вживається свіжим, соленим або маринованим. Гриб потребує особливо дбайливого відварювання до 20 хвилин, відвар необхідно обов'язково зливати, тому що вода у цьому випадку буде мати шкідливі для організму людини речовини, які тільки під час кип'ятіння виводяться з цих грибів.

РЯДОВКА ЧЕРВОНА

Рядовка красная
Tricholoma robustum

Рядовка червона частіше всього видає себе досить мінливою шапкою. У одних плодових тіл шапка коричнево-червонувата, у других — каштаново-червонувата, у третіх — брудно-рожева, до того ніби нерівномірно зафарбована. У діаметрі шапка рядовки червоної досягає 10 см, у молодих плодових тіл форма напівсферична, у зрілих — випукло-розпростерта. Шапка здається щільною, м'якостою, у центрі її виділяється оригінальний горбик, поверхня наче луската, дещо клейка.

На теренах Хмельниччини цей шапковий гриб зустрічається на піщаних ґрунтах невеликими групами у соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових і соснових лісах з сосни звичайної та модрини. У соснових лісах звичайнодубових, які належать до складних сосняків, частенько трапляється рядовка червона. Корінні деревостани цього лісу двох'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб червоний, дуб звичайний. У підліску красуються — бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, зіновать руська, ліщина, барбарис звичайний, дрік красильний і бруслина європейська.

Панівецьке лісництво Кам'янець-Подільського держлісгоспу займає площу — 3225 га, у межах якого з початку серпня і до кінця листопада утворює плодові тіла шапковий гриб рядовка червона. У лісництві знаходиться сім лісових урочищ — «Лазареве» площею — 162 га, 1–4 квартал, довкола с. Ходорівці, Княгинин, «Три горби» — 290 га, 5–9 квартал, «Ходоровецький ліс» 368 га, 10–14 квартал, поблизу с. Ластівці, Гаврилівці, «Панівецька дача» — 1004 га, 15–31 квартал, довкола с. В. Панівці, Устя, Сокіл, «На валу» — 215 га, 32–35 га, недалеко с. Кульчіївці, Жовтневе, «Довжоцька дача» — 1178 га, 48–68 квартал, поруч с. Довжок, «Лісосклад» — 4 га, 115 квартал, поблизу м. Кам'янець-Подільського. Рядовку червону можна збирати у лісових урочищах — «Три горби» — 5, 6, 9 квартал, «Ходоровецький ліс» — 12–14 квартал, «Панівецька дача» — 16, 17, 22, 25, 26, 28 і 31 квартал, «Довжоцька дача» — 57, 58, 62–64, 65–68 квартал.

Тутешні соснові ліси з сосни звичайної та модрини характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами — модрини, берези бородавчастої, дуба звичайного та дуба червоного. У чагарниково-трав'яному покриві росте верес звичайний, брусниця, чорниця, ожина волосиста,

орляк звичайний, чебрець звичайний, куничник наземний, нечуйвітер волохатенький, біловус стиснутий, золотушник звичайний, веснівка дволиста та котячі лапки дводомні. У розрідженому мохово-лишайниковому покриві виділяються — кладонія м'яка, гілокомій блискучий і дикран зморшкуватий.

У лісовому урочищі «Три горби», крім цього типу лісу, значні площі займають — грабові ліси з граба звичайного та ільмових, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, є насадження акації білої та гледичії, осики та вільхи сірої. Рядовка червона у сосновому лісі частіше всього видає себе досить мінливою шапкою. У одних плодових тіл шапка коричнево-червонувата, у других — каштаново-червонувата, у третіх — брудно-рожева, до того ніби нерівномірно зафарбована. У діаметрі шапка рядовки червоної до 10 см, у молодих плодових тіл форма — напівсферична, у зрілих — випукло-розпростерта. Шапка здається щільною, м'якостою, на її поверхні частенько у центрі виділяється оригінальний горбик, поверхня наче луската, дещо клейка. Якщо у руках перевернути шапку низом до верху, то одразу видно білі пластинки у молодих грибочків, у зрілих — брудно-рожеві з червоними плямами.

У рядовки червоної ніжка завдовжки до 9 см, завширшки до 3 см, зверху біла, ніби борошніста, нижче кільця має колір шапки. Ніжка центральна, щільна, звужена до основи, волокнисто-луската. Якщо розрізати ножом навіп плодове тіло рядовки червоної, то у середині можна побачити білу м'якоть, вона щільна, змінює свій колір на рожевий, згодом м'якоть рудіє. Принюхавшись до м'якоті, вдається відчутти борошністий запах. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть має приємний смак.

Рядовка червона — їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим, соленим і маринуваним, його люблять збирати і споживати грибники-гурмани. Він немає ознак подібних до отруйних грибів.

СИРОЇЖКА БІЛА

Подгрузок белый
Russula delica

Видає себе цей гриб білою шапкою, у зрілих плодівих тіл є жовтувато-буруваті плями. Діаметр шапки у сиріожки білої досягає 15 см, у молодих грибочків її форма випукла, у зрілих грибів — увігнуто-розпростерта, з хвилястим або рівним, або плоским краєм. У сиріожки білої шапка здається щільною, наче м'ясиста, якщо уважно придивитися до її поверхні, то можна помітити, що у молодих плодівих тіл шкірочка дрібно луската, у зрілих — гладенька, не знімається та суха.

Їстівні гриби

На території Хмельниччини гриб зустрічається на ґрунті у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабових лісах з граба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових.

У Старокостянтинівському держлісгоспі розташоване Антонінське лісництво, яке займає площу — 2887 га, тут розкинулось дев'ять лісових урочищ — «Колки» площею — 309 га, «Терешки» — 516 га, «Васьківці» — 173 га, «Кучманівка» — 299 га, «Антоніни — 1» — 461 га, «Антоніни-2», «Замчисько» — 5 га, «Чернятин» — 624 га та «Кульчини» — 500 га. Плодові тіла сиріожки білої у цих лісових урочищах утворюються з початку липня і до кінця жовтня. В Антонінському лісництві виділено 58 кварталів, з яких в урочищі «Васьківці» — 1, 2 квартали, «Кучманівка» — 3–8 квартали, «Колки» — 9–14 квартали, «Терешки» — 15–25 квартали, «Кульчини» — 26–36 квартали, «Антоніни — 1» — 37–44 квартали, «Замчисько» — 45 квартал, «Чернятин» — 46–58 квартали. У лісовому урочищі «Антоніни-1» з 37 по 44 квартал можна бачити ліси різних типів, які належать до декількох вікових груп.

Хоча переважає тут — дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного майже у всіх кварталах. Дещо поступається площею сосновий ліс з сосни звичайної і модрина, він росте у кварталах — 37–42, 44, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 37–39, 41, 43 квартал, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 37–44 квартал, грабовий ліс з граба звичайного

— 37–39, 42 квартал. У 41 кварталі вдається бачити невеличкі ділянки — осики та вільхи сірої, липи серцелистої, горіха і навіть плодівих. Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризуються тим, що деревостани в цих лісах двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, його супроводжують — береза бородавчаста, явір, ясен звичайний. У другому — граб звичайний, клен гостролистий, липа серцелиста, черешня, в'яз шорсткий, осика та берест.

Серед ось цього різноманіття дерев, кущів, трав, грибів, лишайників, мохів, можна побачити під час тихого поливання шапковий гриб — сиріожку білу. Видає себе цей гриб білою шапкою, у зрілих плодівих тіл є жовтувато-буруваті плями. Діаметр шапки у сиріожки білої досягає 15 см, у молодих грибів її форма випукла, у зрілих грибів — увігнуто-розпростерта, з хвилястим, або рівним, чи плоским краєм. У сиріожки білої шапка здається щільною, наче м'ясиста, якщо уважно придивитися до її поверхні, то можна помітити, що у молодих плодівих тіл шкірочка дрібно луската, у зрілих — гладенька, не знімається та суха. Перевернувши шапку низом до верху, одразу видно густі пластинки, вони вузькі, злегка опускаються на ніжку. Помітною ознакою є те, що пластинки ніби дихотомічно розділяються до краю. У молодих грибочків пластинки зеленувато-білуваті, у дорослих — кремові або білі. Споривий порошок у зрілих плодівих тіл висипається з-під шапки білого кольору.

Ніжка у сиріожки білої завдовжки — до 4 см, завширшки — до 2 см, вона біла, до низу дещо звужується, дуже щільна. Якщо розрізати ножом вздовж плодове тіло цього гриба, то в середині вдається побачити білу м'якоть. Принюхавшись до неї, відчувається досить приємний грибний запах, досвідчені грибники стверджують, що вона солодка на смак.

Сиріожка біла — їстівний шапковий гриб, який вживають в основному у соленому вигляді.

СИРОЇЖКА БОЛОТНА

Сыроежка болотная
Russula paludosa

Шапка в неї досить мінлива: червона, фіолетово-пурпурна, пурпурна, зеленувато-оливкова і навіть жовтувато-коричнева. Діаметр шапки у цього гриба становить до 15 см, форма в молодих плодівих тіл випукла, у дорослих — плоско вдавнена. Якщо торкнутися зверху шапку рукою, то вона здається трошечки клейкою, ніби гладенька і гола. Має виразно обрубаний край, на якому відстає шкірочка.

Рідкісний гриб на Хмельниччині, він поширений переважно на півночі області в наших соснових лісах чорницевих, у яких деревостани утворює сосна звичайна, береза бородавчаста, дуб звичайний. Мандруючи таким лісом, можна побачити, що підлісок у ньому не розвинений, а чагарниково-трав'яний покрив утворює орляк звичайний, чорниця, брусниця, шучник дернистий, верес звичайний, молінія голуба, ожина волосиста, перлівка поникла та вербозілля звичайне. У моховому покриві виділяються гілокомій блискучий, рунянка звичайна, сфагнум дібровний і плевроцій Шребера.

Саме в цьому оточенні вдається надбати сироїжку болотяну, плоді тіла якої ростуть поодинокі або невеликими групами. Цікаво, що шапка в неї на теренах Хмельницької області досить мінлива, тут можна збирати сироїжку болотяну з червоною шапкою, фіолетово-пурпурною, пурпурною, зеленувато-оливковою і навіть жовтувато-коричневою. Діаметр шапки у цього гриба становить до 15 см, форма в молодих плодівих тіл випукла, у дорослих — плоско вдавнена. Якщо торкнутися зверху шапку рукою, то вона здається трошечки клейкою, ніби гладенька і гола. Має виразно обрубаний край, на якому відстає шкірочка. Зрізавши обережно зріле плодове тіло сироїжки болотяної, так, щоб не ушкодити грибницю, перевернувши шапку низом до верху видно широкі пластинки, вільні, досить часті, спочатку видаються білими, потім ніби кремово-жовті, а біля ніжки складається враження, що вони роздвоюються. З-під шапки на руки висипався білий, наче безколірний споровий порошок.

Якщо розрізати шапку сироїжки болотяної ножем, то м'якоть у неї біла, на смак солодкувата, а в молодих плодівих тіл відчувається своєрідна їдкість. Завдовжки ніжка у сироїжки болотної до 10 см, а завширшки — до 2,5 см, розрізавши її поперек, можна пересвідчитись, що вона циліндрична, тканина з гіф щільна, розвинута досить добре, білого кольору, в зрілих пло-

вих тіл з рожевим відтінком. Має солодкуватий смак без особливого запаху. Зовні ніжка злегка викривлена, біля основи дещо звужена.

Сироїжка болотна спорадично трапляється по всій території Хмельниччини, там, де є соснові ліси і трав'яні або трав'яно-мохові болота. Болота у нас переважно по долинах річок, значно рідше — по зниженнях на вододілах у лісах. Здебільшого вони невеликі за площею.

На Хмельниччині плоді тіла сироїжки болотної з'являються в наших лісах у липні, їх на початку сезону дуже мало, але у серпні-вересні кількість грибів різко зростає. Уповільнюється утворення плодівих тіл у кінці сезону з першими приморозками — у жовтні.

Сироїжка болотна належить до грибів третьої категорії, до якої відносяться — лисичка, валуй, опеньок справжній, осінній і моховик. Вживають сироїжку болотну в свіжому, маринованому та солоному вигляді.

УВАГА! До сироїжки болотної дуже подібна сироїжка блювотна (*Russula emetica*), яка може спричинити легкі отруєння. Відрізняється вона гірким смаком м'якоті. Грибники Хмельниччини мають пам'ятати, що сироїжку болотну, як і всі інші гриби не можна збирати у лісі поблизу автомобільних і залізничних доріг та підприємств. Не варто панянкам, а тим більше недосвідченим у грибній справі, купувати гриби на так званих стихійних ринках. Категорично відмовляйтесь від грибів, які викликають сумнів. Ні в якому разі не можна годувати дітей грибами. Перебуваючи у лісі на тихому полюванні, ніколи не збирайте незнайомі вам гриби, не ставте експерименти з ними на зразок: «А може пронесе...» Не прощають помилок отруйні гриби. Навіть істівні гриби, якщо вони ростуть у забрудненому середовищі, поглинають, мов губки, отруйні речовини, тому також можуть стати причиною отруєння. Треба завжди дивитись, де ви збираєте істівні гриби. При підозрі на отруєння обов'язково викликайте швидку допомогу.

СИРОЇЖКА ЖОВТА

Сыроежка желтая
Russula claroflora

Сироїжка жовта видає себе яскраво-жовтою або лимонно-жовтою шапкою. Діаметр шапки досягає 10 см. Вона за формою у молодих плодових тіл ніби кулькоподібна, а в зрілих плоска, розпростерта і до того, ще й має на поверхні у центрі ямку. В одних грибочків край шапки гладенький, а в інших рублений, дещо ясніший за кольором. Ніжка заввишки до 8 см, завширшки до 2 см. Вона у молодих грибів біла циліндрична щільна досить міцна, в зрілих — рихла та брудно-сіра.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте переважно в сирих лісах, як правило по периферії боліт у листяних лісах — березняках, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, а також у хвойних — у кварталках, де великі ділянки займають березняки або є домішка — береза бородавчата. Сироїжку жовту з червня і до кінця вересня можна збирати у соснових лісах Шепетівського Полісся. Ці ліси приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів, деревостани складає сосна звичайна, береза бородавчата, ялина європейська та дуб звичайний. Дуб звичайний у складі соснових борів поширений там, де бори ніби вкраплені або чергуються з сосново-дубовими чи дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. У таких лісах підлісок практично відсутній, а чагарниково-трав'яний ярус розвинений досить добре, є покрив з мохів і лишайників.

Сироїжку жовту можна бачити часто під березою у дубових лісах з дуба звичайного, деревостани цих лісів двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб звичайний, береза бородавчата, явір, ясен звичайний, у другому — граб, клен гостролистий, липа серцелиста, черешня, в'яз шорсткий, берест.

У Славутському держлісгоспі, який має загальну площу 23050 га, знаходяться лісництва: Кривинське площею 5383 га, Голицьке — 6239 га, Славутське — 5130, Хутірське — 4225 га та Жуківське — 2073 га. Саме у Славутському і Хутірському лісництвах найбільше березняків, у Славутському — березняки знаходяться у кварталках — 6, 9, 10, 13, 14, 17, 18, 20–25, 32–37, 39–42 та 49, а в Хутірському — 12, 13, 17–22, 24–26, 29–40, 42 і 43 квартал. Тому саме тут можна збирати сироїжку жовту, яка видає себе яскраво-жовтою, а в деяких плодових тіл навіть лимонно-жовтою шапкою.

Діаметр шапки досягає — 10 см, шапка за формою у молодих плодових тіл ніби кулькоподібна, а в зрілих — плоска, розпростерта і ще й має на поверхні у центрі ямку. Край шапки в одних грибочків гладенький, а в інших — рублений, дещо ясніший за кольором. Досвідчені грибники знають, що у сироїжки жовтої досить добре скраю на шапці знімається шкірочка. Перевернувши шапку гриба низом до верху, впадає у вічі те, що пластинки можна бачити від слабо пророслих до вільних. У молодих плодових тіл вони білі, а в дорослих — жовті, у перезрілих — злегка сірі. Під час збору цих грибів з-під шапки висипається жовтуватий споровий порошок.

Ніжка у сироїжки жовтої заввишки — до 8 см, завширшки — до 2 см, вона у молодих грибочків біла, циліндрична, щільна, досить міцна, в зрілих — рихла та брудно-сіра. Якщо розрізати плодове тіло ножом, то одразу видно білу, щільну, ламку, згодом сіріючу м'якоть. Принохавшись до неї, можна відчути досить приємний запах.

У Хутірському лісництві трапляється сироїжка жовта у чорновільховому лісі, який росте на ділянках у кварталках — 8–11, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 29, 30, 32, 34, 36, 38, 39, 41 і 43. Чорновільхові ліси займають притерасні частини річкових заплав, чимало їх також на вододільних зниженнях у межах Шепетівського Полісся. За складом деревостану на Хмельниччині розрізняють чисті чорновільшняки, у складі яких домішка інших порід і чагарників незначна, та складні, зі значною домішкою інших деревних порід і досить добре розвиненим підліском. Але все-таки у нас більш поширені чисті чорновільшняки.

Сироїжка жовта — маловідомий, їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим, маринованим або соленим.

СИРОЇЖКА ЗЕЛЕНА

Сыроежка зеленая
Russula aeruginea

Шапка сірувато-зелена, зелена або оливково-зелена. У молодих грибів, як тільки вони з'явилися на поверхні ґрунту, шапка сіро-біла. У дорослих плодових тіл сиріожки зеленої діаметр шапки складає від 5 до 10 см. Форма її здається напівсферичною у молодому віці, а з часом шапка стає випукло-розпростертою, у деяких плодових тіл вона навіть ніби плоска. При дотику до неї відчутно, що вона клейка, коли висохне, то оригінально блищить.

У центральній і південній частині Хмельницької області сиріожка зелена зустрічається в дубово-грабових лісах, а в поліській — її можна бачити в березняках або в дубових лісах з дуба звичайного. Дубово-грабові ліси, розкидані по території області нерівномірно. У центральній частині Хмельниччини загальна площа їх значно менша, ніж на півдні. У таких районах як Теофіпольський і Волочиський трапляються невеличкі ліски, які все-таки більше нагадують гайки, дещо більшу лісистість мають Старокостянтинівський, Летичівський і Деражнянський райони. На півдні Хмельниччини значна щільність дубово-грабових лісів спостерігається у Новоушицькому, Віньковецькому, Дунаєвецькому, Чемеровецькому і Кам'янець-Подільському районах.

Дубово-грабові ліси мають у нас переважно деревостани двоярусні. У першому ярусі зазвичай красується ясен звичайний, явір, клен гостролистий, у другому — граб звичайний, клен польовий, берест, липа звичайна, черешня, осика, яблуня лісова та груша звичайна.

Уважно придивившись до трав'яного килима, на ґрунті можна побачити сиріожку зелену, у неї шапка сірувато-зелена, трапляються деякі плодові тіла, які мають зелену або оливково-зелену шапку. Цікаво, що молоді грибочки пишануться сіро-білою шапкою, як тільки вони з'явилися на поверхні ґрунту. У дорослих плодових тіл сиріожки зеленої діаметр шапки досягає від 5 см до 10 см, форма її здається напівсферичною у молодому віці, з часом шапка стає випукло-розпростертою, у деяких плодових тіл вона навіть ніби плоска. При дотику до неї відчутно, що вона клейка, а коли висохне, то оригінально блищить. Край шапки у сиріожки зеленої тонкий, дещо опущений, у молодих плодових тіл гладенький, а в дорослих — наче коротко рубчастий. У цього гриба, як одна з ознак, шкірочка знімається до половини радіуса шапки. Якщо гриб-

ник переверне шапку низом до гори, то він побачить білі пластинки у молодих плодових тіл, а в дорослих — жовтуваті, вони ніби приросли до шапки, нерівномірної довжини, досить густі. У зрілих плодових тіл частенько висипається кремований споровий порошок.

Ніжка у сиріожки зеленої завдовжки до 7 см, а завширшки — до 2.5 см. Зовні вона здається у молодих грибочків білою, у дорослих — біля основи ніжки жовтувата. Якщо розрізати ніжку поперек, то вдається пересвідчитись, що вона циліндрична, м'якоть біла, коли натиснути на неї пальцем, то вона стає бурюю. М'якоть запаху немає, у старих плодових тіл сиріожки зеленої вона рихла, крихка.

У наших дубово-грабових, березових і дубових лісах з дуба звичайного шапковий гриб — сиріожка зелена утворює плодові тіла з липня по жовтень. Найбільша щільність цих грибочків спостерігається у серпні та вересні, особливо їх багато після рясних, теплих осінніх дощів. У другій декаді жовтня чисельність плодових тіл різко скорочується, хоча рік на рік не потрапляє, в окремі теплі осінні роки і в цей час достатньо сиріожок зелених.

Сиріожка зелена — це досить смачний гриб, який належить до грибів третьої категорії, досвідчені грибики його споживають свіжим, частенько буває що маринують.

УВАГА! Недосвідчені грибики мають пам'ятати, що сиріожка зелена дещо подібна зовнішньо до смертельно отруйної блідої поганки, від якої різко відрізняється відсутністю кільця на ніжці, а також крихкістю консистенції. Бліда поганка має шапку діаметром від 4 см до 15 см, форма — випукло-розпростерта, шапка зеленого, оливкового або бронзового кольору. Ніжка завдовжки від 5 см до 10 см, а завширшки — до 2 см, вона порожниста, біля основи ніби роздута, у верхній частині з широким кільцем.

СИРОЇЖКА ПУРПУРНА

Сыроежка буреющая пурпурная
Russula xerampelina

Видає себе сиріоїжка пурпурна у наших лісах досить мінливою шапкою. В одних плодових тіл вона червона, в інших — пурпурна, і навіть фіолетово-пурпурна, але трапляються грибочки, які мають жовтувато-коричневу, іноді зеленувато-оливкову шапку. У сиріоїжки пурпурної шапка у діаметрі досягає 12 см, форма її у молодих плодових тіл випукла, у зрілих — плоско розпростерта, зверху ніби вдавнена, хоча трапляються гриби, які мають випукло розпростерту форму.

Істівні гриби

Зустрічається цей шапковий гриб по всій Хмельниччині, він росте у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного, грабових лісах з граба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, чорновільхових лісах з вільхи чорної, а також у хвойних — соснових лісах чорничевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці.

У Державному лісгосподарському об'єднанні «Хмельницькліс», яке займає загальну площу — 12990 га, розкинулось чотири лісництва — Михайлівське площею — 4222 га, Хмельницьке — 2421 га, Червонозірське — 2918 га та Пархомовецьке — 3429 га. У Михайлівському лісництві сиріоїжка пурпурна трапляється з липня і майже до кінця листопада у всіх 72 кварталах. У цьому лісництві переважають дубові ліси з дуба червоного та дуба високостовбурного.

Дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного розкинулись у кварталах — 1–27, 29–72, соснові ліси з сосни звичайної і модрини — 3, 19, 20, 22, 72, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 4, 6, 12, 15, 17, 18, 25, 26, 29, 30, 32, 36, 42, 47, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 69–72 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 10, 20, 28, 29, 33, 43–45, 50 квартал, грабові ліси з граба звичайного — 13, 15, 23, 24, 35, 36, 39, 40, 42, 48, 49, 54, 66, 69 і 71 квартал. Ростуть у Михайлівському лісництві у кварталах вторинні ліси — з ясена звичайного і клена, акації білої та гледичії, тополі та верби, вільхи чорної, і навіть є невеличкі ділянки липи серцелистої, горіха і плодових.

Тутешні грабові ліси з граба звичайного переважно вторинні та одноярусні, основу першого ярусу становить граб звичайний, до нього зрідка зазвичай домі-

шуються — клен польовий, липа звичайна, берест, осика, на галявинах яблуня лісова, груша звичайна та черешня.

У всіх типах лісів Михайлівського лісництва можна бачити спорадично з липня і майже до кінця вересня шапковий гриб — сиріоїжка пурпурна. Помічено досвідченими грибниками, що у певні роки, у теплу осінь плодові тіла цей гриб утворює аж до кінця листопада. Видає себе сиріоїжка пурпурна у наших лісах досить мінливою шапкою. В одних плодових тіл вона — червона, в інших — пурпурна, і навіть — фіолетово-пурпурна, але трапляються грибочки, які мають — жовтувато-коричневу, іноді зеленувато-оливкову шапку.

У сиріоїжки пурпурної шапка у діаметрі досягає 12 см, форма її у молодих плодових тіл — випукла, у зрілих — плоско розпростерта, зверху ніби вдавнена, хоча трапляються гриби, які мають випукло розпростерту форму. Уважно придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона гола, у молодих плодових тіл — клейка, в зрілих — суха. Край шапки гладенький і тонкий. Перевернувши шапку сиріоїжки пурпурної низом до верху, вдається побачити прирослі пластинки. У молодих плодових тіл вони білуваті, в зрілих — сірувато-жовті, у старих — бурі. Якщо натиснути на пластинки пальцем у молодих і зрілих грибів, то їх колір змінюється на бурий.

У сиріоїжки пурпурної ніжка заввишки — до 6 см, завширшки — до 3 см, вона циліндрична, в одних плодових тіл — гладенька, в інших — дещо зморшкувата. У молодих грибочків ніжка біла, у недозрілих — червонувата, в зрілих — ніби сіріє. Якщо натиснути пальцем на неї, то — буріє. Розрізавши ножом вздовж плодове тіло цього гриба, вдається побачити білу, щільну м'якоть, яка у зрілих грибів ніби сіріє, на розрізі досить швидко буріє. Принюхавшись, відчувається оселедцевий запах, м'якоть солодкувата на смак. Сиріоїжка пурпурна — гриб 3-ї категорії.

СИРОЇЖКА РІЗНОПЛАСТИНЧАСТА

Сыроежка разнопластинчатая
Russula heterophylla

Видає себе цей гриб зеленувато-бурою або коричнево-оливковою шапкою, діаметром до 12 см. За формою у молодих плодових тіл шапка напівсферична, у зрілих випукло-розпростерта, у центрі вона у переважній більшості зрілих грибів увігнута. Край у дорослих грибів ніби рубчастий. Ніжка заввишки 6 см, завширшки 3,5 см. Вона центральна, циліндрична, помітно, що звужується до основи. Досить міцна, має білий колір, хоча до низу бурувата.

Зустрічається поодиночці або групами цей шапковий гриб у наших листяних — дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного та клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчатої, а також у хвойних — соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і ялинових лісах з ялини європейської та ялиці.

У Новоушицькому держлісгоспі частенько можна бачити сиріожку різнопластинчасту. Держлісгосп має загальну площу — 11718 га, розкинулось у ньому п'ять лісництв — Зеленокуруловецьке площею 2495 га, Струзьке — 3892 га, Новоушицьке ДКР — 478 га, Новоушицьке — 2686 га та Браїлівське — 2167 га. У Новоушицькому лісництві нараховується 38 кварталів, як не дивно, але соснові ліси з сосни звичайної і модрина дуже широко представлені, їх вдається бачити у кварталах — 6, 8, 12–14, 16, 24, 27–30, 34–36, 38, дубові ліси з дуба червоного і високостовбурного — 1 — 5, 7–11, 18–20, 24, 26, 31–33, 38 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 6, 8, 9 квартал, грабово-дубові ліси з дуба скельного — 1–11, 15, 17, 18–20, 22, 25–34, 37 квартал.

Тутешні грабово-дубові ліси з дуба скельного характеризуються тим, що перший ярус у них займає граб звичайний і дуб скельний. Підлісок представлений кленом татарським, берекою, бирючиною звичайною, ліщиною, гордовиною, дереном справжнім, клокичкою перистою і глодом п'ятитичинковим. У трав'яному килимі красуються шоломиця висока, перлівка мальована,

згубниця бульбиста, леопольдія тонкоквіткова, вальдштейнія гравілатоподібна, ряст порожнистий, купина широколиста, чемерник червонуватий, в'язіль стрункий, гусяча цибуля, самосил гайовий, проліска дволиста, гусинець баштовий, холодок тонколистий.

На ґрунті серед цих трав, кущів, дерев з початку червня і майже до кінця жовтня вдається бачити плодове тіла шапкового гриба — сиріожки різнопластинчастої. Зазвичай видає себе цей гриб зеленувато-бурою або коричнево-оливковою шапкою, у діаметрі вона досягає 12 см. За формою у молодих плодових тіл — напівсферична, у зрілих — випукло-розпростерта, шапка у центрі у переважній більшості зрілих грибів увігнута. Край у дорослих грибочків ніби рубчастий. Якщо уважно придивитись до поверхні шапки, то впадає у вічі те, що вона гладенька, шкірочка погано відстає від м'якоті. У молодих грибочків поверхня слабо слизиста, у зрілих — суха. Перевернувши шапку сиріожки різнопластинчастої знизу уверх, видно пластинки, які ледь опускаються до ніжки, дуже вузькі, наче гілчасто-роздільні. У молодих плодових тіл пластинки білі, а в зрілих — жовтуваті, у перезрілих — по краю з бурими плямами. Споривий порошок білий.

У сиріожки різнопластинчастої ніжка заввишки досягає — 6 см, завширшки — 3,5 см, вона центральна, циліндрична, помітно, що звужується до основи, досить міцна, має білий колір, хоча до низу бурувата. Якщо розрізати ножом зріле плодове тіло вздовж на дві рівні половини, то у середині видно щільну, білу м'якоть, яка гарно розвинена, але ламка. Принюхавшись до неї, не відчувається ніякого запаху, досвідчені грибники стверджують, що вона солодкувата на смак.

Сиріожка різнопластинчаста — їстівний шапковий гриб, який вживають свіжим, соленим і маринованим.

СИРОЇЖКА РОЖЕВА

Сыроежка розовая
Russula rosea

Видає себе в оточуючому середовищі цей гриб рожево-червоною шапкою, яка має оригінальні, ніби розпливчасті жовтуваті або білуваті плями. У діаметрі шапка досягає 10 см. У молодих плодових тіл форма випукла, у дорослих плоско розпростерта, у деяких грибів увігнуто-розпростерта, її край рівний і товстий. У цього гриба ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 2,5 см. У молодих грибів біла, у дорослих рожева, суцільна та волокниста.

Їстівні гриби

У Хмельницькій області зустрічається цей шапковий гриб у листяних: дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубового лісу з дуба низькостовбурного, грабового лісу з граба звичайного та ільмових, осикового лісу з осики і вільхи сірої, чорновільхового лісу з вільхи чорної, а також хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної і модрина.

Сироїжка рожева утворює плодові тіла у серпні-жовтні на території Самчиківського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке має загальну площу — 2132 га. У лісництві розкинулось чотирнадцять лісових урочищ — «Новики» площа — 300 га, 1–7 квартал, довкола с. Попівці, Новичі, «Самчики» — 308 га, 8–14 квартал, поблизу с. Сахнівці, Самчики, «Калинівка» — 375 га, 15–21 квартал, поруч с. Калинівка, Губин, «Мацевичі» — 140 га, 22, 23 квартал, недалечко с. Огнівці, Демківці, В. Мацевичі, Круча, «Черна» — 103 га, 24, 25 квартал, близенько с. Чорна, «Раїцька Дубина» — 16 га, 26 квартал, «Градилева Дубина» — 57 га, 27 квартал, поруч с. С. Острополь, «Ладизька Дубина» — 113 га, 28, 29 квартал, поблизу с. Ладиги, «Руда» — 143 га, 30 — 32 квартал, «Баглаї» — 214 га, 33–37 квартал, «Хутор» — 37 га, 38 квартал, «Хвоста» — 65 га, 39 квартал, «Гнатки» — 86 га, 40 квартал, поблизу с. Ілляшівка, «Вербородинці» — 174 га, 41, 42 квартал, довкола с. Вербородинці, Берегелі.

У лісовому урочищі «Черна» у 24 і 25 кварталах трапляються зрідка плодові тіла сироїжки рожевої. У 24 кварталі ростуть: дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена, дубовий ліс з дуба низькостовбурного, ялиновий

ліс з ялини та ялиці, березовий ліс з берези бородавчастої і чорновільховий ліс з вільхи чорної. У 25 кварталі майже такий самий видовий склад і тип лісу, але тут можна ще побачити сосновий ліс з сосни звичайної і модрина, насадження тополі та верби.

У такому лісі підлісок не розвинений. Чагарниково-трав'яний покрив складає — чорниця, орляк звичайний, брусниця, перстач гайовий, молінія голуба, вербозілля звичайне, перлівка поникла, ожина волосиста, багно звичайне, веснівка дволиста, лохина, верес звичайний, шучник дернистий і дзвоники персиколисті. У моховому покриві можна побачити сфагнум дібровний, рунянку звичайну та гілокомій блискучий. Серед ось такого розміття дерев, кущів, трав, лишайників, мохів, можна побачити у сезон збору шапковий гриб — сироїжку рожеву. Видає себе в оточуючому середовищі сироїжка рожева рожево-червоною шапкою, яка має оригінальні, ніби розпливчасті жовтуваті або білуваті плями.

У діаметрі шапка у цього гриба досягає — до 10 см, у молодих плодових тіл форма випукла, у дорослих — плоско розпростерта, у деяких грибочків — увігнуто-розпростерта, її край рівний і товстий. Якщо перевернути у руках шапку сироїжки рожевої низом до верху, то видно тонкі пластинки, вони досить густі. У молодих плодових тіл пластинки білі, у зрілих — рожево-кремові або кремові. У цього гриба ніжка завдовжки — до 8 см, завширшки — до 2,5 см, у молодих грибочків — біла, у дорослих — рожева, рівна та волокниста. Розрізавши ножом зрілого гриба, усередині можна побачити білу м'якоть, яка здається не щільною. Якщо попробувати м'якоть на смак, то у молоденьких грибочків вона гіркувата, у зрілих — все-таки солодкувата.

Сироїжка рожева — їстівний шапковий гриб, який досвідчені грибники-гурмани солять, деякі вживають свіжими.

УВАГА! Пам'ятайте, що сироїжка рожева не має подібних ознак з отруйними грибами.

СИРОЇЖКА СИНЬО–ЗЕЛЕНА

Сыроежка сине–зеленая
Russula cyanoxantha

Діаметр шапки досягає 15 см. Її форма у молодих плодівих тіл нагадує кульку, в зрілих випукло–розпростерта, у центрі шапка ніби вдавнена. Шапка товста, м'ясиста, край загорнутий донизу, здається рубленим. У молодих грибів поверхня шапки гладенька клейка у дорослих — зморшкувата суха. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 3 см, вона біла, циліндрична, гладенька, досить щільна, міцна у молодих грибочків, а в зрілих — крихка, з фіолетовим або ліловим відтінком.

Росте цей гриб поодинокі або невеличкими групами у наших листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високоствовбурного, грабових лісах з граба звичайного, дубових лісах з дуба низькоствовбурного, букових лісах з бука та явора, ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово–дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба скельного, а також у мішаних — дубово–соснових лісах, які розкинулись на півночі та в східній частині Хмельницької області.

На території Новоушицького держлісгоспу який займає площу — 11718 га, знаходиться п'ять лісництв — Браїлівське, Зеленокуруловецьке, Новоушицьке, Новоушицьке ДКР і Струзьке. Новоушицьке ДКР серед п'яти лісництв найменше за площею — 478 га, тут розкинулось чотири квартали. У першому кварталі росте — дубовий ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці, є ділянки тополі та верби, у другому — значну територію займає сосновий ліс з сосни звичайної і модрини, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці. У третьому кварталі красується — грабовий ліс з граба звичайного, сосновий ліс з сосни звичайної, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного, в четвертому — сосновий ліс з сосни звичайної, а також є ділянка, де росте акація біла та гледичія.

Тутешній ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного належить до різних вікових груп — молодняків, середньовікових, пристигаючих, стиглих і перестиглих. Дубовий ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного характеризується тим, що основу його складає — дуб червоний і рідше дуб скельний.

У трав'яному покриві красуються — фіалка лісова, маренка запашна, горобейник пурпурово–голубий, зі-

рочник лісовий, яглиця звичайна, трава звичайна, чина чорна та тонконіг дібровний. У такому листяному лісі з червня і майже до кінця жовтня утворює плодіві тіла сиріожка синьо–зелена, яка має досить мінливу за кольором шапку — синювато–фіолетово–оливкову, зелену, темно–фіолетово–оливкову, до того частенько вона у центрі ніби жовтувата, у деяких плодівих тіл — жовтувато–червонувата.

У сиріожки синьо–зеленої діаметр шапки досягає 15 см, її форма у молодих плодівих тіл нагадує кульку, в зрілих — випукло–розпростерта, зазвичай у центрі шапка ніби вдавнена. Шапка товста, м'ясиста, її край загорнутий до низу, здається рубленим. У молодих грибочків поверхня шапки — гладенька, клейка, у дорослих — в основному зморшкувата, суха. Досвідчені грибники знають, що у сиріожки синьо–зеленої шкірочка на шапці відстає до третини радіуса. Перевернувши шапку низом до верху, одразу видно прирослі пластинки, вони широкі, все–таки видаються густими, наче гілчасто–розгалужені. У молодих плодівих тіл пластинки білі, у зрілих — жовтуваті. Розглянувши споровий порошок під мікроскопом, можна пересвідчитись, що він білий.

У сиріожки синьо–зеленої ніжка завдовжки — до 10 см, завширшки — до 3 см, вона біла, циліндрична, гладенька, досить щільна, міцна — у молодих грибочків, а в зрілих — крихка, до того має оригінальний фіолетовий або ліловий відтінок. Якщо розрізати ножем вздовж плодове тіло цього гриба, то у середині можна побачити білу, крихку м'якоть, вона добре сформована, під самою шкіркою має фіолетово–пурпурний відтінок. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху, досвідчені грибники стверджують, що вона солодкувата на смак.

Сиріожка синьо–зелена — їстівний шапковий гриб, який належить до третьої категорії, його вживають свіжим, соленим, а також маринують.

СИРОЇЖКА ЧЕРВОНО–ЖОВТА

Сыроежка красно–желтая
Russula lutea

Діаметр шапки досягає 8 см, форма у молодих грибів нагадує незавершену кульку, в зрілих розпростерта, у центрі ніби вдавнена. У молодих плодових тіл поверхня її клейка, гола, у зрілих — наче блищить. Край шапки часто досить коротко рублений, шкірочка легко знімається. Перевернувши шапку у молодих грибів видно кремові пластинки, у дорослих охряні або оранжево–жовті. У сиріожки червоно–жовтої ніжка біла або рожева завдовжки 5 см, завширшки до 1,5 см.

Їстівні гриби

На Хмельниччині зустрічається цей шапковий гриб на ґрунті у листяних — букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба скельного, грабово–дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба червоного та дуба високостовбурного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясени звичайного та клена, березових лісах з берези бородавчастої, чорновільхових лісах з вільхи чорної, осиково–вільхових лісах з осики та вільхи сірої, а також у хвойних — соснових лісах чорничевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах звичайнодубових, ялинових лісах з ялини європейської і ялиці, та соснових лісах з сосни звичайної і модрина.

Плодові тіла сиріожка червоно–жовта утворює з початку липня, сезон збору цих грибів у Летичівському держлісгоспі продовжується аж до кінця жовтня. Летичівський держлісгосп займає площу — 15106 га, до його складу входить чотири лісництва — Бохнянське загальною площею — 3912 га, Вовковинецьке — 3036 га, Головчинецьке — 5131 га та Козачківське — 3027 га. Бохнянське лісництво розташоване на північному–сході Летичівського держлісгоспу, в ньому розкинулось 60 кварталів.

Дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі, ростуть у кварталах — 1–53, 55–60, соснові ліси з сосни звичайної та модрина — 2–5, 7, 8, 13–15, 17–23, 26, 29, 31–34, 36, 41–43, 59 кварталів, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 3, 29, 32, 49, 52, 53, 59, 60 квартал, грабовий ліс з граба звичайного — 25, 32 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 54, 55 квартал, березовий ліс з берези бородавчастої — 48 квартал.

У чагарниково–трав'яному покриві красуються — брусниця, чорниця, дзвоники персиколісті, орляк звичайний, шучник дернистий, верес звичайний, лохина,

молінія голуба, багно звичайне, ожина волосиста, веснівка дволиста, перстач гайовий, вербозілля звичайне та перлівка поникла.

Сиріожка червоно–жовта також трапляється поодиноці або групами у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, для цих лісів характерні двох'ярусні деревостани. У першому ярусі переважає дуб червоний і дуб високостовбурний, їх зрідка супроводжують — береза бородавчаста, ясен звичайний, явір. У другому розрідженому — граб звичайний, клен гостролистий, липа серцелиста, черешня, берест, осика, в'яз шорсткий. Підлісок добре розвинений, у ньому виділяється — скумпія, гордовина, черемха, ліщина, бузина чорна, бруслина бородавчаста, клен татарський і терен. У складі трав'яного покриву красуються — купина багатоквітка, копитняк європейський, ожина сиза, конвалія звичайна, фіалка шершава, зірочник лісовий, безщитник жіночий, яглиця звичайна та перлівка ряба. Під час тихого полювання на сиріожку червоно–жовту, видає вона себе досить мінливою шапкою — жовтою, оранжево–жовтою, а в деяких плодових тіл навіть — рожево–жовтою.

Діаметр шапки досягає 8 см, форма у молодих грибків нагадує незавершену кульку, в зрілих — розпростерта, у центрі шапка ніби вдавнена. У молодих плодових тіл поверхня її клейка, гола, у зрілих — наче блищить. Край частенько у шапки досить коротко рублений, шкірочка легко знімається. Перевернувши шапку низом доверху, у молодесеньких грибочків видно кремові пластинки, у дорослих — охряні або оранжево–жовті.

У сиріожки червоно–жовтої ніжка завдовжки — 5 см, завширшки — до 1,5 см, вона біла або рожева. Розрізавши плодове тіло, помітно, що у середині ніжка порожниста, м'якоть біла, на розрізі колір не змінює, має фруктовий запах і солодкий смак. Сиріожка червоно–жовта — їстівний гриб третьої категорії, вживають його свіжим.

СИРОЇЖКА ХАРЧОВА

Сыроежка съедобная, пищевая
Russula vesca

Колір шапки досить мінливий: переважно червоний. Але трапляються плодові тіла, які мають різні відтінки — рожевий, коричневий, зеленувато-коричневий і навіть ліловий. У дорослого гриба діаметр шапки досягає 10 см, форма у молодих плодових тіл напівсферична, у зрілих плоско-випукла, а в старих — розпростерта. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 3 см. Вона циліндрична, до основи звужується. Ніжка біла, гладенька, але вздовж неї буває оригінальна зморшкуватість.

У Хмельницькій області сиріожка харчова зустрічається на ґрунті поодиноці або невеликими групами в листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах. Трапляється у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових і соснових лісах звичайнодубових.

У Новоушицькому держлісгоспі який займає площу — 11718 га, розкинулось п'ять лісництв — Браїлівське площею — 2167 га, Новоушицьке — 2686 га, Новоушицьке ДКР — 478 га, Струзьке — 3892 га та Зеленокуруловецьке — 2495 га. У Браїлівському лісництві знаходиться 37 кварталів, у цьому лісництві можна бачити: ялинові ліси з ялини європейської та ялиці у кварталах — 1, 8, 9–11, 13–15, 18, 20–22, 24, 26, 29–33 та 37, сосновий ліс з сосни звичайної та модрина — 2, 14, 16, 17, 28, 31, 34, 35 і 37 квартал, дубовий ліс з дуба червоного та дуба високостовбурного — 1–27, 32 та 33 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 6, 7, 17–19, 24 та 26 квартал. А також у лісництві є — грабові ліси з граба звичайного, дубові ліси з дуба низькостовбурного, ясеневі ліси з ясена звичайного та клена, чорновільхові ліси з вільхи чорної, ліси з акації білої та гледичії, тополі та верби, є насадження — липи звичайної, горіха і навіть плодових.

У тутешніх соснових лісах вересових частенько трапляється сиріожка харчова. У цьому типі лісу деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами берези бородавчастої та дуба звичайного. Серед ось цього розмаїття з початку липня і майже до кінця жовтня можна бачити поодиноці або групами плодові тіла шапкового гриба — сиріожки харчової.

Колір шапки у гриба досить мінливий — переважно червоний, але трапляються плодові тіла, які мають різні відтінки — рожевий, коричневий, зеленувато-коричневий і навіть ліловий. У дорослого гриба діаметр шапки досягає — 10 см, форма — у молодих плодових тіл напівсферична, у зрілих — плоско-випукла, а в старих — розпростерта. Якщо уважно придивитися до шапки, то можна пересвідчитися, що її край хвилясто зігнутий, частенько на одному із боків дещо піднятий. Шапка здається щільною і м'ясистою, на поверхні зморшкувата з оригінальними дрібно-сенькими горбиками. Однією з характерних ознак є те, що у сиріожки харчової від шапки легко знімається шкірочка. Якщо перевернути шапку цього гриба низом до верху, то впадає у вічі те, що пластинки у молодих грибочків — білі, у дорослих — трошечки жовтуваті, прирослі, густі, до того вони красиво виступають з-під шапки. Спори, що з них висипаються, теж білого кольору.

У сиріожки харчової ніжка завдовжки — до 8 см, завширшки — до 3 см, вона циліндрична, до основи зазвичай звужується. Ніжка біла, гладенька, але бувають плодові тіла, які мають дещо вздовж неї оригінальну зморшкуватість. Досвідчені грибники знають, що ніжка сиріожки харчової зазвичай біля землі має бурі плями. Розрізавши ножом зріле плодове тіло гриба, можна пересвідчитись, що м'якоть у сиріожки харчової добре розвинена, у молодих грибочків — біла, у дорослих — з буро-жовтими плямами. М'якоть не має запаху, проте вона має солодкуватий смак.

Сиріожка харчова — їстівний шапковий гриб третьої категорії, який має гарні смакові якості, його вживають свіжим, використовують для приготування перших страв, смажать, маринують, солять і навіть сушать.

СПРАВЖНІЙ ЧОРНИЙ ТРЮФЕЛЬ

Трюфель черны
Tuber brumale

У цього гриба тіло кругле, чорне, бульбоподібне, у переважній більшості плодових тіл у наших лісах діаметр досягає 8 см, але трапляються гіганти до 12 см, до того у них є оригінальні бородавочки у вигляді пірамідок. Розрізавши ножом плодове тіло справжнього чорного трюфеля, видно, що усередині молодих грибів тканина сірувата, у дорослих сірувато-фіолетова з білими або темними звисистими ніби нитками.

Їстівні гриби

На Хмельниччині досить рідкісний гриб, який росте у ґрунті, зазвичай не глибоко, біля самої поверхні у дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба низькостовбурного. На справжнього чорного трюфеля досвідчені грибники-гурмани ведуть тихе полювання з серпня до кінця листопада у Вінковоцькому лісництві Ярмолинецького держлісгоспу, яке займає площу — 4750 га. У межах лісництва розкинулись лісові урочища: «Охрімівська дача» площею — 1028 га, 1–17 квартал, довкола с. Слобідка Охрімовецька, Петрашівка, «Довжок» — 653 га, 18–28 квартал, поблизу с. Божиківці, Охрімівці, «Казенний ліс» — 150 га, 29–31 квартал, поруч с. Женишківці, «Зінківський розсадник» — 1972 га, 32–79 квартал, недалеко с. Пирогівка, Зінків, Пилипи Олександрівські, «Іванютино» 398 га, 80–86 квартал, поблизу с. Нетечинці, «Гринева» — 139 га, 87–89 квартал.

У Вінковоцькому лісництві домінуючим типом лісу є дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, який представлений різними віковими групами — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. У лісовому урочищі «Охрімівська дача» дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного вдається бачити на території — 1–17 кварталу, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 3, 6, 7, 10–12 квартал, березовий ліс з берези бородавчастої — 5, 6, 10, 11, 15 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної і модрини — 1, 10, 14 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 1, 8, 11, 16 квартал, чорновільховий ліс з вільхи чорної — 1–3 квартал.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного мають деревостани двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний і дуб високостовбурний, зрідка трапляється граб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний, береза бородавчаста, явір. У другому все-таки досить розрідженому — оси-

ка, в'яз гладенький, берест, черешня, клен польовий, граб звичайний і липа серцелиста. У підліску виділяється черемха, ліщина, бузина чорна, бруслина бородавчаста, клен татарський, терен, жостер, глід кривочашечковий, гордовина, клокичка периста та скумпія.

Саме у такому лісі трапляється справжній чорний трюфель, ознакою наявності цього гриба у ґрунті є те, що на місці росту трюфеля, під час заходу сонця літають роями різноманітні комахи. Діставши з ґрунту справжній чорний трюфель, принохавшись до нього, відчувається, що плодове тіло має приємний запах. У цього гриба тіло кругле, чорне, бульбоподібне, у переважній більшості плодових тіл у наших лісах діаметр досягає 8 см, але трапляються гіганти — до 12 см, до того у них є оригінальні бородавочки у вигляді пірамідок.

Розрізавши ножом плодове тіло справжнього чорного трюфеля, видно, що у середині у молодих грибів — тканина сірувата, у дорослих — сірувато-фіолетова з білими або темними звисистими ніби нитками. Оригінальні сумки у цих грибочків 1–6 споріві, здаються темно-коричневими, зазвичай кулькоподібні чи еліпсоподібні. У справжнього чорного трюфеля темно-коричневий споровий порошок, який утворює шилоподібні спори. Справжній чорний трюфель — цінний їстівний гриб, який культивується у промислових масштабах на плантаціях з сіянцями дуба.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Керівництво Хмельницької ОДА разом з депутатською більшістю обласної ради прийняло дуже неоднозначне рішення «Про встановлення ставок збору за спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення». Документ, який затвердили місцеві обранці 17 травня 2012 року на черговій сесії Хмельницької обласної ради, зобов'язує платити за 1 кг білих грибів — 55 копійок, лисичок і опеньків — 50 копійок.

**Занесений
до Червоної книги
України**

ТРЮФЕЛЬ ЇСТІВНИЙ

Трюфель їстівний
Tuber aestivus

Цього гриба починають збирати з початку червня, а сезон збору продовжується до кінця липня. Підземні плодові тіла трюфеля їстівного у діаметрі досягають 10 см, мають коричнево-оливково-чорне забарвлення, за формою вони кулькоподібні або бульбоподібні з великими пірамідальними бородавками. У молодих плодівих тіл м'якоть біла або злегка сіра, у дорослих досить мінлива — жовто-коричнева, жовто-бура, бура з оригінальними ніби ниточками.

У Хмельницькій області досить рідкісний гриб трюфель росте у ґрунті, зазвичай неглибоко у букових лісах з бука та явора, зустрічається трюфель їстівний у дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба низькостовбурного та дубових лісах з дуба скельного. У букових лісах трапляється трюфель їстівний значно частіше, ніж у дубових.

На Хмельниччині природня східна межа поширення бука лісового проходить по річці Збруч. На схід від неї невеликі масиви бучин збереглися лише в Ярмолинецькому і Старокостянтинівському держлісгоспах. На Поділлі бук поширений здебільшого у наших Товтрах. На території «Сатанівської дачі» Ярмолинецького держлісгоспу бучина займає — 250 га. Вік основної частини букового лісу Сатанівського лісництва — більше 100 років.

У Старокостянтинівському держлісгоспі у лісовому урочищі «Новики» на площі 0,5га збереглися бучини більше 200 років. У наших букових лісах неподільно домінує бук лісовий, але до нього домішується дуб звичайний, явір, ясен звичайний і клен гостролистий. Другий ярус досить розріджений у якому де-не-де красується берест, липа серцелиста, клен польовий, в'з шорсткий, черешня та граб звичайний. У деяких букових лісах нашої області другий ярус взагалі може бути відсутній. Підлісок у дорослих лісах частіше всього відсутній, але буває, що представлений поодинокими кущами калини, ліщини, бруслини бородавчастої, жимолості пухнатої, свидини, гордовини і плюща.

Зустрічається трюфель їстівний на території Подільського лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке має загальну площу — 3737 га. У межах

лісництва розкинулось десять лісових урочищ: «Калатура» площею — 287 га, довкола знаходяться с. Млаки, Привітне, Дерев'яне, Яцківці, «Княжпільська дача» — 822 га, поблизу с. Супрунківці, Княжпіль, Жовтневе, «Дерев'янський ліс» — 387 га, поруч с. Суржинці, «Осередок» — 401 га, недалеко с. Вихватнівці, «Совий яр» — 836 га, довкола с. Крушанівка, Колодіївка, Демшин, «Подільська дача» — 347 га, поблизу с. Нефедівці, Подільське, «Беяни» поруч с. Липи, «Недобір» — 125 га, недалеко с. Фурманівка, «Кизлів» — 90 га, на певній відстані с. Кульчіївці, «Машів» — 113 га, поблизу с. Врублівці, «Студениця» — 137 га, біля Дністровського водосховища. На території всіх лісових урочищ переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, а це оптимальна передумова і сприятливе середовище для існування, росту і розвитку трюфеля їстівного.

Досвідчені грибники цього гриба починають збирати з початку червня, сезон збору продовжується до кінця липня. У Подільському лісництві підземні плодові тіла трюфеля їстівного у діаметрі досягають 10 см, мають коричнево-оливково-чорне забарвлення, за формою вони кулькоподібні або бульбоподібні з великими пірамідальними бородавками. У молодих плодівих тіл м'якоть біла або злегка сіра, у дорослих досить мінлива — жовто-коричнева, жовто-бура, бура з оригінальними ніби ниточками. Принюхавшись до м'якоти, відчувається від неї слабкий ароматний запах. У цих грибів сумки вісьмиспорові, до того циліндричні. Зрілі плодові тіла утворюють темно-коричневий споровий порошок.

Трюфель їстівний — цінний гриб, який належить до їстівних грибів третьої категорії, подібних ознак з отруйними грибами немає.

ТРЮФЕЛЬ СТЕПОВИЙ

Трюфель степной
Terfezia leonis

ЇСТІВНІ ГРИБИ

У трюфеля степового плодове тіло бульбоподібне: в одних плодових тіл гладеньке, а в інших дещо зморшкувате. Молоді гриби здаються ніби ясно-буруватими, зрілі — бурі. На теренах Хмельницької області трюфель степовий у діаметрі досягає 15 см, якщо його обережно розрізати ножом, то в середині можна побачити соковиту м'ясисту внутрішню частину, яка має багато багатограних камер, де сумки розташовуються ніби хаотично.

Рідкісний гриб на Хмельниччині, який росте у ґрунті, як правило досить близько від його поверхні. Зустрічається трюфель степовий у Волочисько–Антонінському геоботанічному районі, де тепер і в доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок. Цього гриба вдається бачити у Старокостянтинівському або Уланівському геоботанічному районі, в якому також красуються остепнені луки, лучні степи, які тепер переважно перетворені на родючі орні землі з глибокими чорноземами.

Трюфель степовий взагалі у Хмельницькій області трапляється досить рідко серед степової рослинності ксеротичного типу, тут можна бачити фрагменти степових формацій, де едифікаторами виступають — ковила волосиста, куцоніжка пірчаста, осока низька та бородач звичайний. Зустрічається іноді цей гриб на територіях із заростями чагарників — кизилю, глоду, терену і жостера. Досвідчені грибники здійснюють тихе полювання на трюфеля степового і серед трав'яної рослинності Товтр. Спорадично, в окремих місцях гриб росте у лучних угрупованнях, які поширені невеликими масивами по всій території Хмельниччини, але найбільше їх у долинах Південного Бугу, Горині, Смотрича та Дністра.

Наші суходільні луки займають різні ґрунти, тому відзначаються строкатістю асоціацій і навіть видового складу. У межах області можна бачити справжні, пустищні, заболочені луки. На заболочених луках трюфель степовий не росте, проте на суходільних справжніх луках він зрідка трапляється у ґрунті під різноманітним травостоем, серед якого виділяються — горошок вузьколистий, буркун лікарський, люцерна серповидна, китник лучний, мітлиця тонка, костриця червона, пахуча трава звичайна, тонконіг лучний, трясучка середня, кунічник наземний, пирій повзучий, конюшина лучна, деревій звичайний, шавлія лучна, жовтець повзучий, гадючник шестипелюстковий і волошка лучна. Під такою рослинністю у

ґрунті утворюються плодове тіла трюфеля степового, з початку липня і до кінця серпня досвідчені грибники здійснюють тихе полювання на них.

У трюфеля степового плодове тіло бульбоподібне, якщо уважно придивитися до нього, то вдається помітити, що воно зверху в одних плодових тіл — гладеньке, а в других — дещо зморшкувате. Молоді плодове тіла здаються ніби ясно-буруватими, зрілі — бурі.

На теренах Хмельницької області трюфель степовий у діаметрі досягає 15 см, якщо його обережно розрізати ножом, то в середині можна побачити соковиту, м'ясисту внутрішню частину, яка має багато багатограних камер, де сумки розташовуються ніби хаотично.

Сумки у цього гриба 2–8 спорів. У більшості випадків розмір спор у діаметрі коливається від 17 до 25 мкм, хоча трапляється споривий порошок, який має розмір складових структур від 9 до 30 мкм. Якщо капнути на предметне скло краплю води, помістити до неї десяток спор, накрити все це покривним скельцем, а потім покласти на предметний столик мікроскопа. Налаштувавши оптику мікроскопа за допомогою макро- і мікрогвинта, дзеркальця, під об'єктивом вдається побачити, що спори у трюфеля степового на початку визрівання гладенькі, безколірні, але у кінці — бородавчасті, ясно-бурі.

Трюфель степовий — цінний їстівний гриб, який, на жаль, за останні 30–40 років став уже маловідомим у Хмельницькій області. У минулому ці гриби мали великий попит, тепер з методикою тихого полювання на цього гриба знайомі лише одиниці грибників-гурманів.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Усі вищі гриби прийнято відносити до одної з п'яти екологічних груп у залежності від субстрату, на якому вони ростуть — ксилотрофи, сапротрофи, карботрофи, мікоризні та копротрофи.

ЧАСНИЧНИК ДРІБНИЙ

Чесночник мелкий
Marasmius scorodonius

Цей гриб у лісі видає себе серед оточуючого середовища червонувато-коричневою або блідо-жовто-буруватою досить дрібною шапкою, яка по краю дещо ясніша. Діаметр шапки у часничника дрібного досягає 3 см, форма у молодих плодових тіл слабо випукла, у зрілих — плоско розпростерта. У переважній більшості дорослих грибів шапка ніби вдавнена у центрі, якщо торкнутися її поверхні, то вона здається сухою.

На теренах Хмельницької області цей шапковий гриб росте переважно на глинистому і піщаному ґрунті у відносно сухих місцях невеличкими групами, на рослинних залишках, на галявинах і в молодих заростях у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного. А також часничник дрібний можна бачити у грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики і вільхи сірої і чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Дуже рідко трапляється часничник дрібний у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих і соснових лісах звичайнодубових. Часничник дрібний в окремі роки досить високу цілість плодових тіл має у соснових лісах звичайнодубових. Деревостани цих лісів двох'ярусні.

У першому ярусі красуються — сосна звичайна, зрідка береза бородавчаста. У другому — дуб звичайний або дуб червоний. Підлісок утворюють — крушина ламка, бузина чорна, барбарис звичайний, ліщина, зіновать руська, горобина звичайна, бруслина бородавчаста та дрік красильний. У чагарниково-трав'яному ярусі виділяються — суниця лісова, бруслина, орляк звичайний і веснівка дволиста. Розріджений моховий покрив зазвичай складається із листяних мохів.

Часничник дрібний плодові тіла утворює у червни-жовтні на території Дунаєвецького лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 4178 га. У цьому лісництві розкинулось одинадцять лісових урочищ: «Кринички» — 1–11, 56, 57 квартал, «Воробі-ївка» — 12–15 квартал, «Чорний ліс» — 16–18 квартал,

«Довжок» — 19–22 квартал, «Сиворизщина» — 23–25 квартал, «Рахнівська дача» — 26–37 квартал, «Тинянський ліс» — 38–42, «Нестеровецька дача» — 43–55 квартал, «Зарудка зелена» — 58, 59 квартал, «Требухівський ліс» — 60 квартал, «Кременяк» — 61–64 квартал. У лісовому урочищі «Довжок» — 19–22 квартал, яке займає площу — 218 га, переважає дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного. Хоча тут можна побачити грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 19, 20 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 19 квартал, осиковий ліс з осики та вільхи сірої — 20 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної і модрина — 21 квартал, є тут у 22 кварталі насадження липи серцелистої, горіха та плодових.

Серед ось такого розмаїття можна побачити часничника дрібного. Цей гриб у лісі видає себе червонувато-коричневою або блідо-жовто-буруватою досить дрібною шапкою, яка по краю дещо ясніша. Діаметр шапки до 3 см, форма у молодих плодових тіл слабо випукла, у зрілих — плоско розпростерта. У переважній більшості дорослих грибів шапка ніби вдавнена у центрі, якщо торкнутися її поверхні, вона здається сухою.

Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно прирослі пластинки, які все-таки видаються рідкими, вони білі. У часничника дрібного ніжка тонка, завдовжки 4 см, завширшки — до 0,2 см, вона гола, червоно-коричневого кольору, але біля пластинок здається яснішою, має оригінальний відблиск, пружна, циліндрична. Розрізавши ножом у руках зріле плодове тіло цього гриба, помітно, що ніжка трубчаста, м'якоть білувата, тонка і щільна. Принюхавшись до м'якоті, відчувається запах часнику, смак теж такий.

Часничник дрібний — їстівний шапковий гриб третьої категорії, який вживають як приправу замість часнику досвідчені грибники-гурмани. Цікаво, перед дощем часничник дрібний у лісі дає знати про себе грибнику своїм різким часничним запахом.

ЧАСНИЧНИК ДУБОВИЙ

Чесночник дубовий
Marasmius prosoletus

Видає себе цей гриб жовтуватою або коричнева-тою шапкою, яка через певний час ніби вицвітає до білуватої. У діаметрі шапка досягає 4 см, у молодих плодових тіл вона дзвоникоподібна, у зрілих — плоско розпростерта, тонка, м'ясиста, зморшкувата, у сиру погоду край здається смугастим. Перевернувши у руках шапку низом до верху, можна побачити вузькі, досить густі пластинки, вони слабо прирослі. У молодих грибочків пластинки брудно-жовтуваті, у дорослих коричневі.

Їстівні гриби

У Хмельницькій області гриб росте поодинокі, але все-таки частіше його плодові тіла можна бачити невеликими групами на опалому листі дуба, трапляється часничник дубовий у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, тобто у тих лісах, де розповсюджений дуб. Плодові тіла утворює часничник дубовий у серпні-жовтні на території Маківського лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу площею 3624 га. У лісництві є два лісових урочища: «Маківська дача» — 30–71 квартал, довкола с. Сахкамін, Нігин, Вербка, Гуменці, Колубаївці, Маків, Чечельник, «Залісецька дача» — 72–101 квартал поруч с. Залісці, Балин, Слобідка Рахнівська.

У лісовому урочищі «Маківська дача» пануючим типом лісу є дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 30–40, 42–57, 59–71 квартал, цей ліс належить до різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього у лісовому урочищі можна бачити: грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 30–35, 37–47, 49–62, 64, 65, 69, 70 квартал, березовий ліс з берези бородавчастої — 33, 35, 36, 43, 52, 53, 55 квартал, дубовий ліс з дуба низькостовбурного — 58, 61 квартал, є тут насадження — осики та вільхи сірої — 65 квартал, тополі та верби — 37 квартал, акації білої і гледичії — 58, 61 квартал.

Невеликі ділянки займають хвойні — ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 31, 37, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 59, 60–62, 65, 66, 67–71 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрини — 31, 32, 35, 36, 38, 44, 48, 51, 52, 60, 63, 64, 66 і 70 квартал. Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, де росте шапковий гриб часничник дубовий, характеризуються тим, що деревостани у цих лісах двох'ярусні. У першо-

му ярусі переважає дуб червоний і дуб високостовбурний, їх супроводжують — береза бородавчаста, ясен звичайний, явір і дуб звичайний. У другому досить розрідженому красуються — липа серцелиста, граб звичайний, клен польовий, черешня, осика, в'яз гладенький і берест. Підлісок у такому лісі утворюють — бруслина бородавчаста, ліщина, бузина чорна, жостер, клен татарський, терен, глід кривочашечковий, свидина кров'яна, скумпія, клокичка периста, гордовина, дерен справжній і черемха.

Серед ось такого розмаїття у сезон можна бачити шапкового гриба часничника дубового. Видає себе в оточуючому середовищі цей гриб жовтуватою або коричнева-тою шапкою, яка до того ще й через певний час ніби вицвітає до білуватої. У діаметрі шапка у часничника дубового досягає — 4 см, у молодих плодових тіл вона дзвоникоподібна, у зрілих — плоско розпростерта, тонка, м'ясиста, зморшкувата, у сиру погоду край здається смугастим.

Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити вузькі, досить густі пластинки, вони слабо прирослі. У молодих грибочків пластинки брудно-жовтуваті, у дорослих — коричневі. Зрілі плодові тіла під час їх збору висипають білий споровий порошок. Ніжка у часничника дубового завдовжки — до 6 см, окремі плодові тіла досягають — 8 см, завширшки — до 0,4 см, вона циліндрична, дещо розширюється до основи.

У молодих грибів ніжка рудувата, у дорослих — коричнева, у старих — бурувато-червона, до верху здається яснішою, до низу дещо ніби опушена. Розрізавши ножем вздовж плодове тіло цього гриба, можна пересвідчитись, що м'якоть у середині білувата. Принюхавшись до неї, відчувається досить виразний запах часнику. Звідси, ймовірно, походить назва гриба.

Часничник дубовий — маловідомий їстівний гриб, який вживається свіжим або маринованим, навіть як приправа замість часнику.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК АРОМАТНИЙ

Груздь ароматный
Lactarius glycyosmus

В одних плодових тіл шапка лілово-сіра, в інших — лілово-буро-сіра, а ще в інших — сіро-рожево-бура. Діаметр шапки до 8 см. За формою у молодих плодових тіл випукла розпростерта, у зрілих — плоско або увігнуто розпростерта. У грибів у центрі шапки є горбик. Шапка буває і суха, і клейка. У хряща-молочника ароматного ніжка завдовжки 8 см, завширшки до 1,5 см. У молодих грибів здається білою, у дорослих — лілово-сірого або сіро-рожево-бурого кольору.

У Хмельницькій області росте у вологих лісах під березою і вільхою спорадично по всій території. Досить густа щільність плодових тіл спостерігається в Ізяславському адміністративному районі у межах Ізяславського держлісгоспу, до якого входять — Кунівське лісництво площею 4140 га, Плужнянське — 6862 га, Лютарське — 5939 га, Михлянське — 5296 га та Білогірське — 3430 га. Загальна площа яких становить 25667 га. Найбільше березняків і вільшняків знаходиться на території Лютарського та Михлянського лісництв. У Лютарському лісництві досить великі площі займають березняки у кварталах — 6, 8, 15, 16, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 48 і 49, вільшняки є на — 33, 34, 40 і 47 кварталах. У Михлянському лісництві березняки знаходяться на 1, 2, 6, 11, 16, 21, 22, 23 і 27 кварталах, а вільшняки — у 10, 17, 18, 30 і 31 кварталах. У Плужнянському лісництві березняків мало — 58, 59, 68, 78, 79 квартали, а вільшняки займають значні площі на — 1, 2, 3, 14, 24, 25, 26, 64, 67, 60, 61, 62, 71, 72, 82, 83, 102, 103 і 104 кварталах. У Кунівському та Білогірському лісництвах березняки і вільшняки займають незначні площі, проте і тут зустрічається хрящ-молочник ароматний, який в оточуючому середовищі виділяється своєю мінливою шапкою.

В одних плодових тіл вона лілово-сіра, в інших — лілово-буро-сіра, у третіх — сіро-рожево-бура, діаметр шапки становить 8 см, за формою — у молодих плодових тіл — випукло розпростерта, у зрілих грибів — плоско розпростерта або увігнуто розпростерта. У більшості плодових тіл хряща-молочника ароматного у центрі шапки є горбик, шапка в одних плодових тіл ніби суха, а в інших чомусь — клейка. Якщо уважно придивитись до шапки, то можна помітити, що вона волокниста, зверху луската, у дорослих грибів з ледь помітними концентричними колами. Перевернувши шапку низом до верху, вдається розглянути у молодих плодових тіл — ясно червоно-охрянні пластинки, а в зрілих — дещо темніші червоно-охрянні.

У хряща-молочника ароматного ніжка завдовжки 8 см, завширшки — до 1,5 см, у молодих грибочків здається білою, у дорослих — лілово-сіра або сіро-рожево-бура за кольором. Якщо натиснути пальцем на ніжку, то вона у цьому місті жовтіє. Розрізавши ніжку поперек, можна пересвідчитись, що вона циліндрична, у старих грибів — порожниста. Повздовжній розтин ніжки засвідчує, що м'якоть у ній біла, досить міцна, принохавшись до неї, відчувається їдкий оригінальний ароматний запах. При цьому виділяється молочний сік, який нагадує більше водянисто-білу речовину, яка за ствердженням досвідчених грибників є солодкою, але досить гострою на смак.

Зустрічається хрящ-молочник ароматний також у чорновільхових лісах, які займають притерасні частини річкових заплавл. За складом деревостану бувають у нас чисті чорновільшняки, у складі яких домішка інших порід незначна, та складні, зі значною домішкою інших деревних порід і добре розвиненим підліском. На Хмельниччині більш поширені чисті чорновільшняки. Чорновільхові ліси також розміщені у центральній частині області, по заплавах річок Случа, Хомори, Горині, Вовка, Згару та Бужка.

Зрідка трапляється хрящ-молочник ароматний по всій території Хмельницької області у дубових лісах з дуба звичайного і дубових лісах з дуба скельного, бо у них росте береза бородавчата.

На Хмельниччині хрящ-молочник ароматний утворює плодові тіла з серпня по вересень, хоча спостерігається така закономірність, що найбільше грибів буває у дощовий теплий період у кінці серпня на початку вересня. По роках утворення плодових тіл не однакове.

Хрящ-молочник ароматний — їстівний гриб другої категорії, який вживається соленим або маринованим, має хороші смакові якості, особливо приваблює грибників-гурманів.

ХРЯЩ–МОЛОЧНИК ДІБРОВНИЙ

Груздь дубовий
Lactarius quietus

Шапка у дорослих плодових тіл коричнево-черво-на. Якщо уважно придивитись, то на ній вдається побачити нечіткі концентричні зони. Діаметр шапки досягає 10 см, форма у молодих грибів напівсферична, а в дорослих — плоско розпростерта, хоча деякі плодові тіла у зрілому віці можуть мати ніби випукло розпростерту форму. У центрі шапки видно, що вона трішки увігнута, а її край опущений. У молодих плодових тіл хряща–молочника дібровного шапка липка, а в зрілих — суха.

Спорадично гриб зустрічається по всій території Хмельниччини, але лише там, де розкинулись дубові ліси з дуба звичайного, дубові ліси з дуба скельного та грабово–дубові ліси, або груди. Росте хрящ–молочник дібровний у цих лісах під дубами, як правило невеликими групами. Мандруючи Городоччиною, яка розташована аж у трьох геоботанічних районах — Волочисько–Антонінському, Городоцько–Дунаєвецькому та Товтровому, можна побачити в Волочисько–Антонінському переважно поля. На цих землях в доагрикультурні часи панували лучні степи, остепнені луки та болота по долинах річок. Тепер невеликі ліси розкинулись лише біля с. Кузьмин, Підлісний Веселець і Тарасівка.

У Городоцько–Дунаєвецькому геоботанічному районі ростуть грабово–дубові і дубові ліси поблизу с. Борщівка, Кременянські Хутори, Лісовод, Лисогірки, Великої Яромирки, Купин і Малої Левади. У Товтровому — поширені дубово–грабові ліси з середземноморськими елементами — перлівкою рябою, калиною цілолистою та дереном справжнім, їх можна бачити недалеко від с. Іванківці, Клинове, Велика Левада, Великий Карабчів і Грицьків. Є тут рештки букових лісів. У таких лісах, де росте дуб, під деревами з червня до початку листопада можна збирати хряща–молочника дібровного.

Шапка у дорослих плодових тіл коричнево–червона, якщо уважно придивитись, то на ній вдається побачити нечіткі концентричні зони. Діаметр шапки досягає 10 см, форма у молодих грибочків напівсферична, а в дорослих — плоско розпростерта, хоча деякі плодові тіла у зрілому віці можуть мати ніби випукло розпростерту форму. У центрі шапки видно, що вона трошечки увігнута, її край опущений. У молодих плодових тіл хряща–молочника дібровного шапка липка, а в зрілих — суха.

Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити коричнево–червоні пластинки. У шарах між пластинками розвиваються спори, після дозрівання

спори висипаються у просвіті гіменофору. Потім вони підхоплюються повітряними течіями та переносяться на більш–менш значні відстані. Ці гриби утворюють велику кількість спор, якщо покласти шапку зрілого плодового тіла на чистий листок білого паперу, то на ній з'явиться відпечаток у вигляді порошкоподібного нальоту. Це і є спори, які висипались.

Потрапивши у сприятливі умови, спори проростають і з них розвивається новий міцелій. Міцелій — це гіфи, які дуже розростаються, утворюючи своєрідні нитки, що нагадують риболовецьку сітку. Грибниця охоплює велику поверхню ґрунту і це вигідно грибу, тому що він поглинає з цієї поверхні значну кількість поживних речовин. До того нитки грибниці обплітають корінь дуба зверху чи навіть проникають через кореневі волоски всередину рослини, утворюючи грибокорінь, або мікоризу. Гриб отримує від дуба органічні речовини, переважно глюкозу, постачаючи йому деякі неорганічні речовини, що прискорюють ріст дерева.

Ніжка у хряща–молочника дібровного заввишки до 10 см, завширшки — до 1,5 см, здається щільною, має ясно коричнево–червоний колір, але біля її основи дещо темніша. Якщо розрізати ніжку і шапку вздовж, то можна побачити білу м'якоть, на периферії, тобто поруч із шкіркою, вона червоняста. М'якоть виділяє жовтий сік, колір його на повітрі не змінюється. При нюханні до неї, вдається відчутти неприємний запах, який надовго запам'ятовується. Хрящ–молочник дібровний — належить до їстівних грибів другої категорії, вживається переважно соленим.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! У разі перших ознак отруєння грибами, навіть незважаючи на можливе тимчасове полегшення, негайно зверніться до найближчої лікувальної установи. Ніякого самолікування! Бо чим більше токсинів потрапить у кров, тим важчим буде перебіг отруєння.

ХРЯЩ–МОЛОЧНИК ЗВИЧАЙНИЙ

Груздь обыкновенный
Lactarius trivialis

Шапка у цього гриба у молодому віці блакитно-сіра, у дорослих зрілих — охряно-рожева, до того ж деякі плодові тіла ще й мають фіолетовий відтінок. Більшість шапок плодових тіл без оригінальних зон, але деякі гриби мають ледь помітну зональність. На Хмельниччині у хряща-молочника звичайного шапка в дорослих плодових тіл досягає в діаметрі до 19 см. У молодих грибів вона випукла, а в дорослих — вигнуто-розпростерта, її край опущений.

Мандруючи під час тихого полювання хвойними або мішаними лісами Славутчини, Шепетівщини, Ізяславщини чи Полонщини, у соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових і соснових лісах лишайникових вдається бачити шапковий гриб хрящ-молочник звичайний. Східніше м. Славути у басейні річки Утка розкинувся між трьома її притоками хвойний ліс серед невеликих боліт. Деревостани складає сосна з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного. Чагарниково-трав'яний покрив у цьому лісі представлений брусницею, вересом звичайним, чорницею, орляком звичайним, ожиною волосистою, веснівкою дволистою, чебрецем звичайним і біловусом стиснутим.

Лишайниково-моховий покрив розріджений, в якому росте дикран зморшкуватий, кладонія м'яка, плевроцій Шребера. В основі цього біогеоценозу розкинулись ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти. Ясно-сірі ґрунти тут найбільш опідзолені та найменш гумусовані, за будовою профілю близькі до дерново-підзолистих. З поверхні на ґрунті залягає сірий або ясно-сірий малогумусовий гумусово-елювіальний горизонт, він безструктурний, розсипчастий глибиною до 16 см.

Саме на такому ґрунті і в такому середовищі ростуть плодові тіла гриба хряща-молочника звичайного. Обережно відрізавши від грибниці одне із них, можна побачити, що шапка у цього гриба у молодому віці блакитно-сіра, у дорослих зрілих особин — охряно-рожева, до того ж деякі плодові тіла ще й мають фіолетовий відтінок. Більшість шапок плодових тіл без оригінальних зон, але деякі особини мають ледь помітну зональність.

На Хмельниччині у хряща-молочника звичайного шапка в дорослих плодових тіл досягає в діаметрі до 19 см, вона у молодих грибочків випукла, а в до-

рослих — вигнуто-розпростерта, її край опущений. Якщо уважно придивитися до шапки, то вона здається гладенькою, ніби слизиста, коли висихає, то аж блищить. Перевернувши шапку хряща-молочника звичайного низом до верху, вдається побачити прирослі пластинки, які злегка опускаються аж до ніжки. Придивившись до молодих грибочків у них пластинки жовтуваті, а в дорослих — рожево-кремові. В окремих зрілих грибів ще й можна бачити ржаві плями.

Цікаво, якщо натиснути пальцем на тканину шапки, то вона стає коричневою. Ніжка у хряща-молочника звичайного у наших лісах заввишки до 11 см, а завширшки — до 2,5 см, коли розрізати її поперек, то вона циліндрична, порожниста, слизиста, білого кольору. У цього гриба м'якоть добре розвинена, здається білою. Під шкіркою м'якоть ніби має коричневе пасмо, а біля основи ніжки вона дещо руда. Розрізавши у цьому місці ніжку, пригнувшись до тканини, можна відчутти оригінальний оселедцевий запах. Білий сік, що виділяється на повітрі стає темно-жовтим.

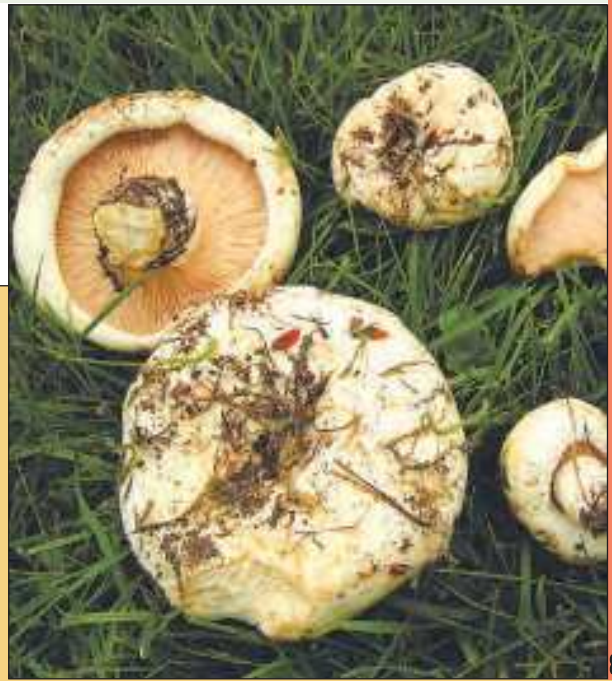
У наших хвойних лісах хряща-молочника звичайного можна побачити влітку — в липні та серпні, а восени — у вересні і в жовтні. Найбільша чисельність плодових тіл припадає на серпень і вересень, особливо на ті періоди, коли йдуть рясні дощі. В урожайний рік хрящ-молочник звичайний у хвойному лісі росте майже скрізь. Якщо погода сприятлива після затяжних дощів і теплих нічних туманів, то розвиток грибів відбувається інтенсивно. В такий час грибники можуть зібрати до 150 плодових тіл за день, іноді і більше.

Хрящ-молочник звичайний — їстівний гриб першої категорії, має вітаміни А, В1, В2, В6, РР, D, Е, окрім цього є фосфор, калій, кальцій і магній. Гриб використовується для засолки.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК ОСИКОВИЙ

Груздь осиновый, тополевый
Lactarius controversus

Шапка у хряща–молочника осикового темно–рожева. Вона гола, липка, товста, м'ясиста. У діаметрі досягає до 25 см. Форма — у молодих плодівих тіл випукла, а в зрілих — увігнуто–розпростерта. Молоді гриби мають край шапки ніби закручений, а дорослі — опущений. Цікаво, що ніжка у цього шапкового гриба заввишки до 5 см, завширшки до 4 см. Ніжка має ясно–кремовий колір з оригінальними плямами, але трапляються й такі плодові тіла, в яких вона здається темно–рожевою.

На теренах Хмельницької області зустрічається цей гриб спорадично лише у тих лісах, де росте тополя, осика та верба. У Шепетівському держлісгоспі у Романівському лісництві на ділянці 40 можна бачити саме такий ліс, є тут і невеликі діляночки дуба червоного, дуба високостовбурного, ялини європейської, ялиці та вільхи чорної. А в Ізяславському держлісгоспі хряща–молочника осикового вдається збирати у Кунівському та Білогірському лісництвах.

Кунівське лісництво займає площу 4140 га, росте тут осика у кварталах 20, 36, 40 і 56, з'являються плодові тіла хряща–молочника осикового з серпня до кінця листопада. У Білогірському лісництві, що має площу 3430 га, можна бачити осика в кварталах — 8, 10, 17, 26, 28, 29, 31, 32 і 35, хоча поруч панують молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі, перестиглі дуба червоного та дуба високостовбурного. Дуже рідко, але трапляється хрящ–молочник осиковий у грабово–дубових лісах, або грудях, бо до їх деревостанів входить осика.

Деревостани цих лісів двох'ярусні. Перший ярус складає дуб звичайний, клен гостролистий, явір, ясен звичайний, другий — граб звичайний, осика, липа звичайна, клен польовий, берест, черешня, яблуня лісова та груша звичайна.

У такому лісі біля осики можна бачити ясно–кремову шапку гриба хряща–молочника осикового з розпливчатиими рожевими, у деяких плодівих тіл з червоними плямами. Трапляються грибочки з темно–рожевими, якщо уважно придивитись, то ніби концентричними зонами. Шапка у хряща–молочника осикового у діаметрі досягає до 25 см, вона гола, липка, товста, м'ясиста. Форма — у молодих плодівих тіл випукла, а в зрілих — увігнуто–розпростерта. Молоді грибочки мають край шапки ніби закручений, а дорослі — опущений.

Якщо обережно перевернути шапку молодого плодівого тіла низом до верху, то можна побачити під нею

кремові з рожевим відтінком пластинки, а ось у зрілого — темно–рожеві, у старих — навіть червонуваті. Цікаво, що ніжка у цього шапкового гриба заввишки, як не дивно, — до 5 см, завширшки — до 4 см. Частіше всього ніжка має ясно–кремовий колір з оригінальними плямами, але трапляються такі плодові тіла в яких вона здається темно–рожевою.

Розрізавши вздовж шапку і ніжку ножом у молодого плодівого тіла, вдається пересвідчитись, що м'якоть у середині дуже щільна, має білий колір, у зрілого — в шапці рожева, у ніжці — жовтувата. Цікаво, що м'якоть під час розрізання кольору не змінює, з неї виділяється білий молочний сік. Досвідчені грибники стверджують, що він їдкий і гіркий. Принюхавшись до м'якоті, можна відчутти також дуже їдкий, але на диво приємний запах.

Під час збору хряща–молочника осикового старайтеся не ушкодити грибницю. Зберігши її, грибок наступного разу на цьому місці ще більше збере плодівих тіл. Для цього достатньо не розкидати лісову підстилку, можете гриб зрізати ножом або викрутити, зламати ніжку тільки не виривайте з грибницею. Грибниця від останньої дії гине. У наших лісах грибниця вдало переносить морози, посуху, як тільки настає тепла погода та в ґрунті достатньо вологи з серпня до кінця листопада хрящ–молочник осиковий утворює плодові тіла. Краще всього ці гриби ростуть при температурі 15–25 градусів, зазвичай після теплої дощу, що ніби мрячить і продовжується декілька днів.

Хрящ–молочник осиковий — їстівний шапковий гриб, який вживають в основному у соленому вигляді. Грибнику потрібно пам'ятати, що старі плодові тіла або ті, що перезрілі завжди є джерелом підвищеної небезпеки навіть тоді, коли їх вживати у вареному вигляді.

ХРЯЦЬ–МОЛОЧНИК ЧЕРВОНО–КОРИЧНЕВИЙ

Груздь красно–коричневый
Lactarius volemus

Шапка досить мінлива за кольором: в одних плодових тіл вона червоно–оранжево–коричнева, в інших — червоно–коричнева, а ще в інших червоно–рудо–коричнева, абсолютно позбавлена смуг та ніби із загнутим до низу краєм. У діаметрі шапка в хряща–молочника червоно–коричневого досягає 12 см, за формою — у молодих плодових тіл випукло розпростерта, у старих — ніби плоско розпростерта, ще й якимось досить оригінально наче вдавнена в центрі.

Зустрічається цей шапковий гриб по всій території Хмельниччини, але лише у тих лісах, де росте дуб звичайний або дуб скельний. Досить висока щільність плодових тіл цього гриба спостерігається на ґрунті в основних масивах дубових і мішаних дубово–соснових лісах, які розкинулись на півночі і в східній частині області, та в грабово–дубових лісах переважно у південній частині. Хряща–молочника червоно–коричневого вдається бачити і в невеликих дубових лісах з дуба скельного, грабово–дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба звичайного та грабово–дубових лісах з дуба скельного. Мандруючи Чемеровеччиною, яка розташована у межах двох геоботанічних районів — Товтровому і Жванчицькому, в першому районі можна побачити поблизу с. Івахнівці, Демківці, Сверхківці, Вишнівчик дубово–грабові ліси з середземноморськими елементами — перлівка ряба, дерен справжній, калина цілолиста, трапляються тут рештки букових лісів. У другому — Жванчицькому геоботанічному районі поширені біля с. Хропотова, Черче, Жабинці, Мар'янівка, П'ятничани, Садове дубові ліси з дуба скельного та дубово–грабові ліси, що займають зараз не більше 10% загальної площі, для яких характерні субсередземноморські та степові рослини — бородач звичайний, ефедра двоколоса та мигдаль низький.

Тутешні дубові ліси з дуба скельного мають деревостани як однарусні, так і двоюрисні. Впадає у вічі те, що основу цих лісів складає — дуб скельний, зрідка трапляється дуб звичайний, липа серцелиста, ясен звичайний, черешня, явір, граб звичайний, береза бородавчаста, берека та клен польовий.

Серед ось цього різноманіття рослин, лишайників, шапкових грибів, як правило з липня по жовтень, під дубами можна побачити хряща–молочника червоно–коричневого. У нього шапка досить мінлива за кольором, в одних плодових тіл вона червоно–оранжево–коричнева, в других — червоно–коричнева, а в третіх

— червоно–рудо–коричнева, абсолютно позбавлена смуг, та ніби загнутим до низу краєм. У діаметрі шапка в хряща–молочника червоно–коричневого досягає 12 см, за формою — у молодих плодових тіл випукло розпростерта, у старих — ніби плоско розпростерта, ще й якимось досить оригінально наче вдавнена в центрі. Коли шапку надламати, вона здається досить товстою, м'якостою, зверху гола, суха, у дуже зрілих плодових тіл іноді навіть тріскає з краю.

Розглядаючи знизу шапку хряща–молочника червоно–коричневого, видно, що пластинки прирослі, часті жовтуваті–білуваті у молодих грибочків, а в дозрілих — ясно червоні. Досвідчені грибники знають, якщо на них натиснути пальцем, то пластинки буріють. Під час збирання зрілих плодових тіл цих грибів, на руки грибника частенько висипається ясно–охристий споровий порошок, який не всі помічають. У хряща–молочника червоно–коричневого ніжка завдовжки до 11 см, завширшки — до 3,5 см, одного кольору з шапкою, правда зверху здається дещо світлішою. Збоку видно, що ніжка циліндрична, гола, щільна, під час утримування її в руці, вона від незначного натискування темніє. Якщо розрізати ніжку вздовж, то можна побачити білу м'якоть, яка дуже швидко на порізі буріє, виділяє білий сік, який також згодом набуває бурого кольору. Принюхавшись до м'якоті, вдається відчутти приємний запах.

Хряць–молочник червоно–коричневий — цінний їстівний шапковий гриб на Хмельниччині, який належить до родини Сироїжкових, роду Лактаріус, його вживають свіжим, соленим, смаженим і маринуваним.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Готові страви з грибів необхідно зберігати на холоді, не більше 24 годин, в емальованому посуді. Швидких і достовірних способів визначити отруйність грибів не існує. Тільки спеціалізовані лабораторії можуть провести дослідження грибів або приготуваних із них страв на наявність токсичних речовин.

ЦИСТОДЕРМА ЗЕРНИСТА

Цистодерма зернистая
Cystoderma granulorum

Діаметр червоно-бурої шапки досягає 9 см. Форма — плосковипукла, шапка з оригінальним горбиком, здається сухою, ніби малозернистою, до того ще й слабо зморшкуватою. У цистодерми зернистої ніжка завдовжки до 9 см, завширшки — до 0,9 см. Вона циліндрична або дещо розширена до основи, з оригінальним верхівковим жовтувато-охристим кільцем, вище якого ніжка біла і гладенька, нижче — такого ж кольору як і шляпка. Зрідка у деяких плодкових тіл наче лілова.

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається на підстилці, рідше на ґрунті у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. Трапляється цистодерма зерниста у парках, на галявинах у листяних — дубових лісах з дуба високостовбурного і дуба червоного, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука і явора, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного та клена, дубових лісах з дуба скельного та березових лісах з берези бородавчастої. У червні-вересні цистодерма зерниста утворює плодіві тіла на території Малівецького лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 3963 га. У межах цього лісництва розташовується п'ять лісових урочищ: «Малівецька дача» — 661 га, 1–14 квартал, довкола с. Стріхівці, Міцівці, Маліївці, Проскурівка, «Морозівська дача» — 1198 га, 15–37 квартал, поруч с. Морозів, Гамарня, Синяківці, Мала Кужелівка, «Мукарівська дача» — 1565 га, 38–66 квартал, поблизу с. Підлісний Мукарів, Варварівка, Сприсівка, «Шамово» — 342 га, 67–71 квартал, недалеко с. Руда, Соsnівка, Миньківці, «Лісосклад» — 72 квартал, досить близьенько ст. Дунаївці.

У лісовому урочищі «Шамово» можна бачити дубові ліси з дуба високостовбурного і дуба червоного, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Цей тип лісу розташований у кварталах — 67, 68, 70, крім того тут широко представлені — грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 69–71 квартал, а також є

ялинові ліси з ялини європейської — 67, 68 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 69, 71 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 69–71 квартал. У лісовому урочищі вдається бачити насадження — акації білої та гледичії — 69–71 квартал, липи серцелистої, горіха і плодкових — 71 квартал.

Тутешні хвойні ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами дуба звичайного, берези бородавчастої і дуба червоного.

Частіше всього шапковий гриб цистодерма зерниста видає себе у лісі червоно-бурою шапкою. Діаметр шапки у наших грибочків досягає 9 см, форма — плосковипукла, шапка з оригінальним горбиком, здається сухою, ніби малозерниста, до того ще й слабо зморшкувата. Перевернувши шапку дорослого плодового тіла у руках цистодерми зернистої, можна побачити майже вільні пластинки, які мають кремово-білий колір. Під час збору зрілих грибів із пластинок висипається білий споровий порошок. У цистодерми зернистої ніжка завдовжки — до 9 см, завширшки — до 0,9 см, вона циліндрична або дещо розширена до основи, з оригінальним верхівковим жовтувато-охристим кільцем, вище якого ніжка біла і гладенька, нижче — одного кольору зі шляпкою, зрідка у деяких плодкових тіл наче лілова. Розрізавши ножом ніжку цього гриба, вдається побачити у середині, що вона порожниста, м'якоть жовтувата. Принюхавшись до неї, не відчувається ніякого запаху.

Цистодерма зерниста — маловідомий їстівний шапковий гриб, який досвідчені грибники вживають у свіжому вигляді, подібних ознак із отруйними грибами він немає.

ЩЕДРІ ДАРИ ОСІНЬОГО ЛІСУ

Їстівні гриби Славутчини

Славутчина — багатий лісовий край, в якому переважають соснові і мішані ліси. Лісові ґрунти сформувалися в основному на породах легкого складу під лісовою і трав'яною рослинністю в умовах неглибокого залягання ґрунтових вод. Це переважно дерново-підзолисті лучні ґрунти, які є добрим субстратом для життя грибів.

Гриби, як відомо, дуже велика група організмів, що нараховує десятки тисяч видів. Людина споживає лише незначну їх частину. На території України росте близько двохсот видів їстівних грибів. Та через необізнаність, упереджене ставлення до окремих видів у їжу споживається лише 10—15 видів. В лісах нашого краю зустрічаються білі гриби, підберезники, підосичники, масляки, моховики, хрящі, рижики, вовнянки, опеньки, лисички та інші.

Недосвідченому грибникові треба спочатку навчитися розпізнавати хоча б кілька видів грибів. Ознайомившись з теоретичним матеріалом, я вирішила використати свої знання на практиці.

Осінього дня вирушила на велосипеді за місто на «тихе полювання». Мій маршрут пролягав на схід від Славути в Голицьке лісництво. За годину доїхала до лісу. Я твердо вирішила, що буду збирати лише знайомі мені гриби. Перший гриб, якого поклала до корзини, був красноголовець. Його ще називають краснюком, осиновиком, красноголовиком. Капелюшок у нього діаметром 4-20 см, товстий, м'ясистий, напівкулястий, згодом опукло-розпростертий, з підігнутим, а пізніше опущеним тонким краєм, трохи бархатистий або голий, сухий, рідше злегка вологий. Колір міняється від ясно-го до темно- або оранжево-червоного, з віком вицвітає. Гіменофор вільний, шпарини округлі, дрібні, брудно-білі або сірувато-буруваті. Ніжка завдовжки до 20 см, завширшки до 4,5 см. Вона циліндрична, до основи рівномірно розширюється, суцільна, біла, з білуватими, а потім з темно-бурими лусочками. Росте в осичниках і березняках, соснових і ялинових лісах, на узліссях, галявинах. Красноголовець надзвичайно смачний і тому займає друге місце за смаковими якостями.

Пройшовши далі галявиною, я помітила під ялиною гриби. Уважно роздивившись їх, зрозуміла, що це білі гриби, які є окрасою лісу.

Білий гриб - боровик має коричневий з варіаціями, м'ясистий, випуклий капелюшок діаметром 3-15 см. Гіменофор трубчастий, ясно-сіруватий, змінюється до зеленувато-жовтого. Ніжка заввишки 4-15 см, завтошки 2-5 см, білувато-сірувата з білим сітчастим малюнком у верхній частині. М'якоть біла, щільна. Смак і запах приємні. Зустрічається зрідка під дубами, буками, грабами, осиками, березами, уздовж доріг і стежок. Білий гриб займає перше місце на грибному п'єдесталі. Співець лісу Л. М. Леонов так писав про нього: «...загадкове і вже де-не-де легендарне, нескінченно примхливе, тому що дике, але незвичайної зваби диво лісове - білий гриб». Білий гриб за смаковими якостями не має собі рівних. Його варять, смажать, сушать, маринують. Називається він білим, тому що після сушіння не темніє.

Наступною моєю знахідкою у молодій березовій посадці був гриб підберезовик, який ще називають березовиком та козариком. Шапка у нього від 5-12 до 15-20 см у діаметрі, напівсферична, потім опукло-розпростерта з тупим краєм, сірувато-коричнева, рудувато-оливкувато-коричнева, іноді темно-коричнева, колір шапки дуже мінливий, різних відтінків, гола, зрідка тонкоповстиста, суха. Шкірка не знімається. Ніжка заввишки до 15-20 і завширшки до 3 см, щільна, білувата, темно-волокнисто-луската. М'якуш білий, при розрізуванні на повітрі колір не змінюється, з приємним запахом і смаком.

Росте переважно в березових і мішаних (з березою) лісах. Збирають у травні — жовтні. Використовують свіжим. Про запас сушать, маринують, солять.

Назбиравши кошик чудових їстівних грибів, я вирішила, що незабаром знову прийду до лісу.

Олена ПРОКОПЧУК,
вихованка гуртка «Юні друзі природи»
Славутського еколого-натуралістичного
центру школярів.

А ЇМ БИ ЩЕ РОСТИ І РОСТИ...

Забобони грибників

При визначенні категорії грибів в першу чергу враховуються їх смакові якості. Зокрема, наявність білків, вуглеводів, вітамінів тощо. Також береться до уваги їх засвоюваність організмом людини.

До I категорії відносять найсмачніші і найцінніші за смаковими якостями види грибів.

До II категорії відносять смачні, цінні, але такі гриби, які за харчовими якостями поступаються грибам I категорії. Із знайдених мною грибів сюди відносяться: маслюк звичайний та печериця.

До грибів III категорії відносять види грибів середнього смаку і якості. Із знайдених мною грибів це лисичка та опеньок осінній.

До IV категорії відносяться гриби, які не мають цінності за смаковими та харчовими якостям, але деякі любителі їх все-таки збирають. Із мого переліку до таких відносяться: плеврот черепчастий, дощовик, опеньок літній, опеньок зимовий, рядовка наземна, гнойовик білий та гнойовик чорнильний, веселка звичайна.

Якщо ти знайшов гриба, але не зірвав його, він більше не виросте - у такий забобон досить часто вірять грибники. Поширений він і в наших краях. Наведу один приклад. Якось, будучи на продуктовому базарі у райцентрі, вирішив зайти у відділ, де завжди продають свіжі гриби. Купувати там я нічого не збирався, а просто хотів дізнатись, які зараз гриби зростають в лісі і в якій кількості. Грибів було багато, але привернула увагу одна бабуся, яка виставила свої козарики (підберезники), виклавши їх в однакові купки. В одній з цих купок були найменші екземпляри, деякі з яких не перевищували 5-6 мм. На моє запитання, навіщо вона зривала такі малесенькі грибочки, адже їм ще рости і рости, жіночка авторитетно і з виглядом знавця заявила, що коли ти натрапив на гриби, то вони більше не виростуть. І тоді єдиний вихід — покласти їх в торбу.

Всі мої намагання переконати її в протилежному, виявились марними. Не допомогли навіть наведені приклади з власного досвіду. Є, безперечно, люди, які сліпо вірять в ці баєчки, але я думаю, що деякі цим просто прикривають свою жадібність, не бажаючи,

Конкурс: «Гриби Хмельниччини»

щоб гриби-недомірки, коли вони підростуть, дістались комусь іншому.

Я сам неодноразово прикривав листям знайдені маленькі гриби, і вони після цього чудово росли, не маючи наміру зупинятися, скільки б я на них не витріщався. Якщо ж раптом і припиняв грибок рости після того, як його побачила людина, про що часто розповідають, то це тільки внаслідок пошкодження грибниці. У багатьох грибників є погана звичка - ворухити і розгрибати палицею чи руками листя підстилки. Робити так не варто, адже при цьому можна пошкодити грибницю, яка часто розташовується у лісовій підстилці, а не у ґрунті. Саме це і є причиною зупинки росту плодівих тіл грибів, а все решта повір'я і байки.

Роман ТОМЧУК,
учень 8 класу Волицької загальноосвітньої школи
I-II ступенів Теофіпольського району.

ВАЛУЙ

Валуй

Russula foetens

Валуй має брудно-жовто-коричневу шапку. Хоча в деяких лісах трапляються плодові тіла цього гриба охристого або охристо-коричневого кольору. У діаметрі шапка валуя досягає 15 см, вона здається товстою, м'яккою, форма у молодих плодових тіл — наполовину кулькоподібна, у зрілих — випукло-розпростерта. Зазвичай у переважній більшості грибів дещо увігнута у центрі. Шапка гладенька, ніби гола, слизиста, її край дуже рубчастий. Шкірочка з шапки не знімається.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб зустрічається невеликими групами у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високоствовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба звичайного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, грабово-дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої. Трапляється валуй у насадженнях — тополі та верби, акації білої і гледичії, липи, горіха, плодкових. Частенько цього шапкового гриба вдається бачити у соснових — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорничевих і соснових лісах вересових.

У червні-вересні валуй утворює плодові тіла на території Хмельівського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 2664 га. У межах лісництва розкинулось вісім лісових урочищ: «Хмельівка» — 1–3, 6–8 квартал, поблизу с. Михайлючка, «Новаки» — 4, 5, 9, 10 квартал, недалеко с. Лабунь, «Деревище-но» — 11–18 квартал, поруч с. Новаки, «Лісневщина» — 19–25 квартал, у центрі с. Хмельівка, «Косинщина» — 26–27 квартал, зовсім близько с. Буртин, «Грабово» — 28–30 квартал, і «Глибочок» — 31–33 квартал, біля с. Залісся. У Хмельівському лісництві, як не дивно, значні площі займають сіножаті — 3, 8, 13, 14, 20, 21, 26, 27 квартал, тут розкинулись: дубові ліси з дуба червоного і дуба високоствовбурного — 1, 2, 4–12, 15, 19–21, 26, 27, 31–33 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 2, 4–10, 13, 15, 19, 20, 24, 26–3 квартал, дубовий ліс з дуба низькоствовбурного — 3 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 1, 2–13, 15–19, 21–26, 28–33 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 1 — 33 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 1–5, 7, 8, 11–13, 15, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 33 квартал. У лісництві можна бачити на-

садження осики і вільхи сірої, тополі та верби. Тутешні соснові ліси чорничеві, де трапляється шапковий гриб валуй, характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна, поодинокі береза бородавчаста і дуб звичайний.

Підлісок у такому лісі не розвинений. Проте добре розвинений у лісі моховий покрив, у якому виділяється — сфагнум дібровний, рунянка звичайна, плевроцій Шребера та гілокомій блискучий.

У такому видовому розмаїтті дерев, кущів, трав, мохів, лишайників гарно себе почуває шапковий гриб — валуй. Видає себе валуй у лісі брудно-жовто-коричневою шапкою, хоча в деяких лісах трапляються плодові тіла цього гриба охристого або охристо-коричневого кольору. У діаметрі шапка у валуя досягає — 15 см, вона здається товстою, м'яккою, форма у молодих плодових тіл — наполовину кулькоподібна, у зрілих — випукло-розпростерта, зазвичай у переважній більшості грибів дещо увігнута у центрі. Шапка гладенька, ніби гола, слизиста, її край дуже рубчастий. Шкірочка з шапки не знімається.

Перевернувши шапку валуя, можна побачити прирослі пластинки, у молодих грибочків вони жовті, у дорослих — бурувато-руді, мають різну довжину. Пластинки густі, ніби дихотомічно розгалужені, до того виділяють краплі речовини. У зрілих грибів з пластинок висипається білувато-кремовий, частенько ніби з жовтуватим відтінком споровий порошок. Ніжка досить мінлива: у одних плодових тіл — біла, в інших — жовтувата, щільна, завдовжки до 8 см, завширшки — до 3 см. Вона циліндрична, дещо розширена у центральній частині. Якщо розрізати ніжку, то можна пересвідчитись, що вона дещо порожниста, губчаста, м'якоть жовтувата, щільна. Відчувається і їдкий неприємний запах. Валуй — умовно їстівний шапковий гриб четвертої категорії харчової цінності. Його маринують, солять, але попередньо вимочують і виварюють.

ДУБОВИК, СИНЯК

Дубовик оливково-бурий, поддубник
Boletus luridus Schaett

Шапка в одних плодових тіл оливково-коричнева, у інших — жовто-коричнева, ще в інших — темно-бура, на периферії з червонувато-оранжевим відтінком. Діаметр шапки до 20 см. Вона товста, м'ясиста, у молодих грибів наполовину сферична, у дорослих — випукло-розпростерта, у деяких грибів навіть подушковидно-розпростерта. Якщо уважно придивитись до шапки, то вона здається бархатистою у молодих грибів і гола, суха або слабо слизиста у зрілих.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або сосново-дубових лісах, а також має високу щільність плодових тіл дубовик у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба низькостовбурного та дубових лісах з дуба скельного. У червні-вересні утворює плодові тіла шапковий гриб дубовик на території Білогірського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке займає площу — 3430 га. На території лісництва розкинулось дев'ять лісових урочищ: «Красиха» площею — 837 га, 1–11 квартал, довкола розташувались с. Кашенці, Красиха, Ставищани, «Дзвінки» — 1110 га, 12–29 квартал, поблизу с. Шимківці, Дзвінки, Шуньки, «Вигірне» — 261 га, 30–35 квартал, поруч с. Залужжя, «Нове» — 3 га, 36 квартал, зовсім близько м. Білогір'я, «Трудень» — 195 га, 37, 38 квартал, недалечко с. Адамівка, «Голишево» — 270 га, 39 — 42 квартал, довкола с. Поліське, Коритне, «Покощівка» — 166 га, 43–50 квартал, поблизу с. Завадинці, Михнів, Двірець, Покощівка, «Липник» — 420 га, 51–56 квартал, поруч с. Білогородка, Теліжинці, Чижівка, «Сухоженці» — 163 га, 57, 58 квартал, поблизу с. Мирне, Сохуженці. У лісовому урочищі «Дзвінки», де у сезон високу щільність має шапковий гриб дубовик, переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 12–29 квартал.

Крім цього тут можна бачити: грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 13, 17, 19, 24–29 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 12, 14, 18, 19, 21, 22, 27, 29 квартал, березові ліси з берези бородавчатої — 21, 25, 28 квартал, ясеневі ліси з ясеня звичайного і клена — 22, 25, 26, 29 квартал, соснові ліси з сосни звичайної та модрина — 21, 22 квартал, є насадження — липи, горіха та плодових. Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, де рос-

те гриб дубовик або синяк, характеризуються тим, що деревостани у них двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, рідше — дуб звичайний, явір, береза бородавчата, ясен звичайний. У другому — граб звичайний, липа серцелиста, черешня, клен польовий, берест, осика, в'яз шорсткий.

Саме у такому середовищі видає себе шапковий гриб дубовик, у якого досить мінлива шапка, яка в одних плодових тіл — оливково-коричнева, у других — жовто-коричнева, у третіх — темно-бура, на периферії з червонувато-оранжевим відтінком.

Діаметр шапки у дубовика до 20 см, вона товста, м'ясиста, у молодих плодових тіл форма — наполовину сферична, у дорослих — випукло-розпростерта, у деяких грибів навіть — подушковидно-розпростерта. Якщо уважно придивитись до шапки, то вона здається бархатистою у молоденьких грибочків, у зрілих — гола, суха або слабо слизиста. У випадку, якщо надавити на шапку пальцями, то ці місця синіють. Перевернувши шапку дубовика низом до верху, видно майже вільний гіменофор, трубочки мають колір від жовтого до оливкового, шпаринки пурпурно-оливкові, пурпурно-коричневі або цегляно-червоні. У зрілих грибів з-під шапки висипається оливковий споровий порошок.

У дубовика ніжка завдовжки досягає — до 15 см, завширшки — до 7 см, центральна, біля основи децю потовщена. Цікаво, що біля землі ніжка у дубовика темно-червона, посередині червона, до верху жовта, до того ніби вкрита оригінальною темною червоною сіткою, яка дуже помітна на жовтому тлі. Розрізавши вздовж зріле плодове тіло, можна побачити, що м'якоть жовта, над гіменофором та біля основи ніжки червонувата. На розрізі м'якоть досить швидко синіє, а з часом навіть зеленіє. Принохавшись до м'якоті, відчувається від неї приємний запах. Дубовик — умовно їстівний гриб другої категорії, вживається тільки після 45 хвилин відварювання, відвар вилити.

ЗМОРШОК ЇСТІВНИЙ

Сморчок настоящий
Morchella esculenta

Плодові тіла заввишки до 15 см. Ясно-коричнева або темно-коричнева шапка у діаметрі досягає 5 см, а заввишки до 6 см. Форма шапки у зморшка їстівного яйцеподібна або еліпсоїдальна, до того шапка вкрита повздовжніми і поперечними складками, по краю ніби приросла до ніжки. У деяких плодівих тіл шапка нерівна, сітчаста. Ніжка у зморшка їстівного завдовжки до 9 см, завширшки до 3 см. В одних плодівих тіл вона білувата, а в інших — жовтувата, до основи дещо розширена.

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на ґрунті у мішаних — сосново-дубових лісах, у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорничевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових. Трапляється зморшок їстівний у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, а також у ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, осикових лісах з осики та вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Зморшок їстівний у квітні-травні утворює плодові тіла на території Головчинецького лісництва Летичівського держлісгоспу, яке займає площу — 5131 га. У лісництві розкинулось три лісових урочища: «Лисанівці» площею — 383 га, 1–6 квартал, поруч с. Лисанівці, «Марківецька дача» — 7–31 квартал, довкола с. Западінці, Гречинці, Марківці, Ставниця, Шрубків, Меджибож, Требухівці, «Лисогірська дача» — 32–87 квартал, недалечко с. Головчинці, Лисогірка, Голосків, Горбасів, Подільське, Рудня, Россохи, Шпичинці, Копачівка. Досить частенько зустрічаються плодові тіла шапкового гриба зморшка їстівного у лісовому урочищі «Лисанівці», тут ростуть: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 1–6 квартал, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 3–6 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 2, 3, 5, 6 квартал, можна бачити насадження — тополі, верби, акації білої і гледичії. У лісовому урочищі «Лисогірська дача» щільність плодівих тіл зморшка їстівного невелика, у цьому лісовому масиві переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 76% площі, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові,

пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього тут розкинулись: березові ліси з берези бородавчастої — до 12% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 6% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 3% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 2% площі, є в лісовому урочищі насадження — липи, горіха та плодівих.

Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна, поодинокі береза бородавчаста, рідше — дуб звичайний. Чагарниково-трав'яний ярус утворює — чорниця, орляк звичайний, брусниця, дзвоники персиколісті, лохина, верес звичайний, молінія голуба, веснівка дволиста, шучник дернистий, багно звичайне, ожина волосиста, перстач гайовий, перлівка поникла та вербозілля звичайне.

Видає себе у такому середовищі зморшок їстівний ясно-коричневою або темно-коричневою шапкою. Плодові тіла цей гриб утворює заввишки до 15 см, шапка у діаметрі досягає — до 5 см, вона заввишки — до 6 см. Форма шапки у зморшка їстівного — яйцеподібна або еліпсоїдальна, до того шапка вкрита повздовжніми і поперечними складками, по краю ніби приросла до ніжки, у деяких плодівих тіл шапка нерівна, сітчаста. У зрілих грибів можна бачити, як висипається жовтуватий споровий порошок. Ніжка у зморшка їстівного завдовжки досягає — до 9 см, завширшки — до 3 см, вона в одних плодівих тіл — білувата, а в інших — жовтувата, до основи дещо розширюється. Розрізавши ножом у руках зріле плодове тіло зморшка їстівного, видно, що ніжка порожниста, м'якоть біла, здається витонченою і ніжною. Досвідчені грибники-гурмани стверджують, що м'якоть має приємний запах, але без особливого смаку.

Зморшок їстівний — умовно їстівний шапковий гриб, який, все-таки, відносять до грибів третьої категорії. Цей гриб підлягає обов'язковому відварюванню протягом 45 хвилин, відвар необхідно зливати. Після цього зморшка їстівного можна використовувати для смаження або для приготування різноманітних супів.

ЗМОРШОК КОНІЧНИЙ

Сморчок конический
Morchella conica

Шапка бура. У деяких плодових тіл темно-бура. Діаметр шапки до 4 см, заввишки вона до 8 см, форма — конічна. Вкрита вона правильною сіткою поперечних і повздовжніх оригінальних складок. Край шапки зростається з ніжкою. У зморшка конічного ніжка завдовжки до 5 см, завширшки до 3 см. Вона циліндрична, білувато-жовтувата, видається, що навіть в окремих грибів злегка борошниста за кольором, у деяких плодових тіл до основи дещо звужена або навпаки розширена.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб в основному трапляється на місцях старих згарищ, на лісових галявинах, на піщаних і супіщаних ґрунтах у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, зрідка у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або сосново-дубових лісах. Зазвичай дуже рідко зморшок конічний росте у листяних — осикових лісах з осики і вільхи сірої, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного.

Зморшок конічний утворює плодові тіла у квітні-травні на території Бохнянського лісництва Летицьського держлісгоспу, яке займає площу — 3912 га. У лісництві розкинулось чотири лісових урочища: «Вербицька дача» — 1–45 квартал, довкола с. Верба, Бохни, Ялинівка, Майдан-Вербецький, Білецьке, «Буцни» площею — 461 га, 46–53 квартал, поблизу с. Буцні, Сахни, Грушківці, «Луг і Круглик» — 156 га, 54, 55 квартал, поруч с. Голенищево, «Співакове» — 268 га, 56 — 60 квартал, зовсім близько с. Майдан Голеницьківський, Степівка. У Бохнянському лісництві, де частенько зустрічається шапковий гриб зморшок конічний, домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 75% площі, вони різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

Крім цього у лісництві ростуть: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 13% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 5% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — до 3% площі, грабово-дубові ліси, або груди — до 2% площі. Тутешні грабово-дубові ліси характеризуються тим, що їх не порушені деревостани двох'ярусні. Перший ярус утворює дуб

звичайний, рідше — клен гостролистий, явір, ясен звичайний, дуб червоний. Другий ярус складає граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, осика, яблуня лісова, груша звичайна та черешня. У підліску виділяються — черемха звичайна, свидина кров'яна, бузина чорна, жостер, шипшина собача щитконосна, вовчі ягоди звичайні, жимолость пухната, клен татарський, дерен, глід одноматочковий, ліщина, свидина і бруслина європейська.

Саме у такому лісі під осикою трапляється шапковий гриб зморшок конічний, який у довкіллі видає себе бурою, а в деяких плодових тіл навіть темно-бурою шапкою. Діаметр шапки досягає — до 4 см, заввишки вона — до 8 см, форма — конічна. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то можна пересвідчитись, що вона ніби вкрита правильною сіткою поперечних і повздовжніх оригінальних складок, які утворюють власне прямокутні утвори. У цього гриба край шапки зростається з ніжкою. У зморшка конічного ніжка завдовжки — до 5 см, завширшки — до 3 см, вона циліндрична, білувато-жовтувата, видається, що навіть в окремих грибочків злегка борошниста за кольором, у деяких плодових тіл до основи дещо звужена або навпаки розширена. Якщо розрізати ножем зрілого гриба навпіл, то у середині можна побачити що ніжка порожниста, м'якоть біла, ніжна, витончена, але крихка. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається якогось особливого запаху. Досвідчені грибники-гурмани стверджують, що м'якоть і немає виразного особливого смаку.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Зморшок конічний має подібні ознаки з отруйним грибом строчком звичайним, власне від якого відрізняється виглядом шапки. Строчок звичайний утворює плодові тіла також у квітні-травні, шапка у нього діаметром — до 12 см, заввишки — до 8 см, неправильно-кругла, складчаста, каштаново-бура.

КЛІТОЦИБЕ БУЛАВОНОГИЙ

Говорушка булавоногая
Clitocybe clavipes

Шапка досить мінлива за забарвленням від буро-сірої до темно-попільно-сірої. У діаметрі досягає 8 см. У молодих плодових тіл вона випукла, у дорослих — плоска, у центрі дещо увігнута, лійкоподібна. Перевернувши шапку, можна побачити, що пластинки опускаються аж до ніжки, вони не густі. На Хмельниччині шапковий гриб клітоцибе булавоногий утворює плодові тіла з червня до початку листопада, росте на ґрунті поодинці або невеличкими групами.

Умовно їстівний гриб, який зустрічається на території Хмельницької області переважно у північних адміністративних районах — Славутському, Шепетівському, Полонському, Ізяславському, де ростуть хвойні ліси — сосновий ліс лишайниковий, сосновий ліс вересовий, сосновий ліс чорницевий. Ці ліси приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів. Деревостани складає сосна звичайна. З нею разом ростуть береза бородавчата, значно рідше ялина європейська та дуб звичайний. У свіжих, вологих і сирих типах лісу можна бачити, як росте разом із сосною тільки береза бородавчата. Трапляються ділянки, де дуб звичайний у складі соснових борів ніби чергується з сосново-дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. Якщо уважно придивитись, то підлісок у таких лісах практично відсутній, а трав'яно-чагарниковий ярус розвинений досить гарно.

Мандруючи Шепетівщиною, яка розташована у межах трьох геоботанічних районів — північ у Славутському або Шепетівсько-Баранівському, де поширені сосново-дубові орлякові та соснові чорнице-зеленомохові ліси, заплавні луки і болота; південний захід у Волочисько-Антонінському — тут у доагрикультурні часи були поширені лучні степи, остепнені луки та болота по долинах річок; південний схід у Старокостянтинівському або Уланівському геоботанічному районі, в якому колись переважали теж остепнені луки, лучні степи, які тепер повністю перетворені на поля з глибокими чорноземами. Тепер великі лісові масиви збереглися поблизу с. Поляна, Мальованка, Конотоп, Михайлючка, Городнявка, Сенігів, Бронники, Круглин, Червоний Цвіт, Рудня Новенька, Купине, Савичи, Хролин, Климентовичі, Пліщин і м. Шепетівка.

Невеличкі ліси можна побачити біля с. Городище, Вербівці, Гриців та Косків. Недалечко від с. Конотоп розкинувся сосновий ліс лишайниковий, у його деревостані переважає сосна звичайна.

Саме у такому середовищі можна грибнику побачити шапковий гриб — клітоцибе булавоногий, в нього шапка досить мінлива за забарвленням від буро-сірої до темно-попільно-сірої. У діаметрі шапка досягає 8 см, у молодих плодових тіл вона випукла, у дорослих — плоска. Правда у центрі дещо увігнута, лійкоподібна. Перевернувши шапку низом до верху, можна грибнику пересвідчитись, що у неї пластинки опускаються аж до ніжки, вони не густі. У молодих плодових тіл клітоцибе булавоногого пластинки білі, у зрілих грибів — жовтуваті, у старих — лимонно-жовті. З цих шапок висипається білий споровий порошок, який майже не помітний на руках грибника.

У клітоцибе булавоногого ніжка завдовжки — до 9 см, завширшки — до 2 см, уважно розглянувши її вигляд, вдається пересвідчитись, що вона циліндрична, біля основи дещо розширена, волокниста, ніби пружиниста, одного кольору зі шапкою. Розрізавши її ножом, можна побачити, білу товсту м'якоть, у середині якої є порожнина. М'якоть м'яка, у молодих плодових тіл ясно-бура, а в зрілих — біла, приюхавшись до неї вдається відчути, що вона приємна на запах.

На Хмельниччині шапковий гриб клітоцибе булавоногий утворює плодові тіла з червня до початку листопада, росте на ґрунті поодинці або невеличкими групами. Для грибників Хмельниччини це маловідомий умовно їстівний гриб, який грибники-гурмани споживають свіжим, соленим, а також маринованим.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Клітоцибе булавоногий дуже схожий на смертельно отруйний гриб — клітоцибе білуватий. Клітоцибе білуватий росте в наших лісах на минулорічному листі або хвої, плодові тіла утворює з серпня до кінця листопада. Шапка діаметром до 5 см, біла чи борошниста, блищить. Ніжка заввишки до 5 см, завтовшки — до 0,8 см.

ЛЕНТИН ЛУСКАТИЙ

Пилолистник чешуйчатий
Lentinus lepideus

Шапка охристо-жовта, іноді ясно-бура, брудно-біла білувата з оригінальними темно-рудими лусками. Діаметр шапки до 15 см, у молодих грибів випукла, а в дорослих — плоска з чітко загорнутим краєм. Шапка товста, м'ясиста, іноді у центрі наче злегка лійкоподібна неправильної форми. Ніжка заввишки до 8–10 см, завширшки до 2,5–3 см, центральна або ексцентрична, здається циліндричною, до низу звужується. Ніжка гладенька, має білуватий колір, в темних рудо-буруватих лусках.

Рідкісний шапковий гриб у Хмельницькій області, який росте на деревині хвойних порід, пеньках, стовбурах сосен, що впали і навіть на сучках, на обробленій деревині — у минулому можна було бачити на телеграфних стовпах і шпалах. Рідко поодиночі або групами лентин лускатий зустрічається у наших — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових і соснових лісах звичайнодубових. У Ізяславському держлісгоспі, який займає площу — 25667 га, розташовані лісництва — Кунівське — 4140 га, Плужнянське — 6862 га, Лютарське — 5939 га, Михлянське — 5296 га та Білогірське — 3430 га. На території Лютарського і Михлянського лісництв найбільше знаходиться кварталів стиглих і перестиглих сосняків, вони є оптимальним середовищем для існування шапкового гриба лентина лускатого. У Михлянському лісництві стиглі і перестиглі сосняки розташовані у кварталах — 1, 2, 3–5, 8–10, 12–18, 20, 21–23, 25, 27–29, 31–33, трапляються ці гриби на пеньках у кварталах, де тепер росте молодняк — 2, 5, 7, 11, 16, 17, 19, 24, 26 і 30. Є також квартали березняків, ялини та ялиці, дуба червоного і граба.

У Лютарському лісництві стиглі і перестиглі сосняки можна бачити у кварталах — 2, 4, 5, 8, 9, 11, 13, 16, 17–18, 23, 24–26, 27, 28, 31, 32, 34, 43, 52–56, молодняки займають в основному невеликі площі у кварталах — 1–3, 6–8, 13–16, 21, 22, 24–27, 52, 55. Росте у лісництві ялина, ялиця, дуб червоний, береза, вільха чорна та граб звичайний. У тутешніх соснових лісах лишайникових у деревостані красується сосна звичайна. Зазвичай підлісок не розвинений.

У такому лісі з червня і майже до кінця жовтня вдається бачити плодові тіла шапкового гриба лентина лускатого, видає він себе охристо-жовтою шапкою, іноді навіть білуватою з оригінальними темно-рудими лусками, трапляються грибочки, які мають ніби ясно-буре або брудно-біле забарвлення. Діаметр шапки до-

сягає — 15 см, у молодих плодових тіл вона випукла, а в дорослих — плоска, з чітко загорнутим краєм. Шапка товста, м'ясиста, у деяких зрілих плодових тіл навіть у центрі наче злегка лійкоподібна, до того неправильної форми. Перевернувши шапку низом до верху, можна побачити білі пластинки у молодих плодових тіл, в дорослих — брудно-білі або жовтуваті, вони широкі з нерівним краєм. Пластинки здаються прирослими, ніби злегка опускаються до ніжки. Ніжка у лентина лускатого заввишки до 8–10 см, завширшки до — 2,5–3 см, центральна або ексцентрична, здається циліндричною, до низу все-таки звужується. Якщо уважно до неї придивитися, то вдається помітити, що ніжка гладенька, має білуватий колір, в темних рудо-буруватих лусках. Якщо розрізати ножем плодове тіло гриба, то в середині можна побачити білу м'якоть, у молодих грибочків вона м'якенька, ніжна-ніжна, а в зрілих і старих стає твердою. Принюхавшись до м'якоті, відчувається досить приємний запах, досвідчені грибники-гурмани стверджують, що у неї приємний смак. Лентин лускатий — пластинчастий шапковий гриб, який відноситься до групи трутовиків класу Базидіоміцетів, тому плодові тіла збирають саме на стовбурах і пеньках хвойних дерев. Лентин лускатий — умовно їстівний гриб, у молодому віці його споживають з великим задоволенням, бо гриб має високі смакові якості, тому належить до грибів третьої категорії, до якої належать — лисички, зморшки, моховики, опеньки, валуй.

Шапковий гриб лентин лускатий — грибники-гурмани маринують, смажать і навіть солять.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Умовно їстівні гриби мають отруйні речовини, які розчиняються у воді, під час їх кип'ятіння. Воду після відварювання потрібно зливати. До цієї групи належать — авлерія червона, валуй, гідродон сизуватий, головач довгастих, хрящ-молочник болотний, хрящ-молочник золотисто-жовтий.

МУХОМОР ЧЕРВОНІЮЧИЙ, СІРО-РОЖЕВИЙ АБО МАРЕМУХА

Мухомор краснеющий, серо-розовый
Amanita rubescens

Видає себе червонувато-бурою шапкою, іноді з пурпурним відтінком або кольору червоного вина. Шапка вкрита численними брудно-сірими бородавочками. У молодих грибів шапка сіро-рожева, у деяких — навіть брудно-рожева. У діаметрі шапка досягає до 16 см. У молодих плодових тіл форма нагадує незавершену кульку, у дорослих — наполовину розпростерта. Ніжка заввишки до 15 см, завширшки — до 3,5 см, вона має колір шапки.

На території Хмельниччини умовно їстівний гриб мухомор червоніючий росте у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудах, дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, осикових лісах з осики і вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної. Значно рідше трапляється мухомор червоніючий у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, а також у соснових лісах з сосни звичайної та модрина.

Соснові ліси на Хмельниччині, де росте шапковий гриб мухомор червоніючий, скупчені, насамперед, у поліській частині області, основні масиви дубових і мішаних дубово-соснових лісів розкинулись на півночі та в східній частині Хмельницької області, а грабово-дубові ліси — переважно у південній частині. Чорновільхові ліси можна бачити у центральній частині території області, по заплавах річок Горині, Случі, Хомори, Вовка, Бужка та Згару.

Мухомор червоніючий у цих лісах утворює плодове тіла на початку червня, сезон збору продовжується аж до кінця листопада.

Частіше всього мухомор червоніючий у наших лісах видає себе червонувато-бурою шапкою, іноді з

пурпурним відтінком або кольору червоного вина. До того шапка цього гриба вкрита численними брудно-сірими бородавочками. У молодих грибочків шапка сіро-рожева, у деяких — навіть брудно-рожева. У діаметрі шапка досягає до 16 см, у молодих плодових тіл форма нагадує незавершену кульку, у дорослих — наполовину розпростерта.

Перевернувши у руках шапку мухомора червоніючого низом до верху, видно вільні пластинки, вони широкі, досить густі, у молодих грибочків білуваті, у дорослих — рожеві.

У мухомора червоніючого ніжка заввишки до 15 см, завширшки — до 3,5 см, вона має колір шапки, форма зворотно булаво подібна з широким кільцем і блідо-сіруватою вульвою, прирослою у вигляді рядів оригінальних лусочок. Якщо уважно придивитися до ніжки, то її поверхня здається слабко дрібно лускатою. Розрізавши ніжку гострим ножом, можна пересвідчитись, що вона у середині частково порожниста. У молодих плодових тіл мухомора червоніючого м'якоть біла, а в старих — червонувата. Принохавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху, досвідчені грибники стверджують, що на смак вона неприємна.

Мухомор червоніючий — на Хмельниччині досить популярний серед грибників умовно їстівний гриб, який у нас називають маремуха. Досліджено мікологами, що до його плодового тіла входить гемолізін. Тому споживання цього гриба можливе лише за умови неодноразового відварювання, відвар потрібно зливати, він отруйний. Ці гриби маринують, солять і смажать.

ОПЕНОК СПРАВЖНІЙ, ОСІННІЙ

Опенек настоящий, осенний
Armillariella mellea

Шапка у цього гриба має мінливе забарвлення від жовтувато-коричнево-сірого, буро-жовтого, рудо-коричневого до оливкового. Її діаметр досягає 12 см. У молодих плодових тіл шапка за формою напівсферична, у дорослих — дещо плоска розпростерта, якщо уважно придивитись, то на верхівці виділяється малесенький горбик. Опеньок справжній має ніжку завдовжки до 15 см, завширшки до 1,4 см, вона здається досить міцною, коли розрізати її впоперек, то видно що ніжка циліндрична.

На Хмельниччині цього шапкового гриба можна бачити по всій території області, але найвища щільність його в листяних лісах — грабових, грабово-дубових, дубових і навіть букових. Хоча зустрічається він зрідка у наших соснових лісах. Мандруючи Ярмолинеччиною, яка не має дуже високої лісистості, все-таки тут вдається бачити грабові, дубово-грабові ліси поблизу районного центру — Ярмолинець, с.Шевченко, Лисівка, Вербка-Мурована, Вербка-Дерев'яна, Лебедівка, Глушківці, Солобківці, Іванківці, Буйволівці та Виноградівка. Східніше с. Вербка-Дерев'яна розкинувся грабово-дубовий ліс, в якому росте граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, дуб звичайний, осика, черешня, на узліссях зрідка трапляються яблуня лісова та груша звичайна.

У цьому лісі заввишки дерева до 25 м, завширшки — до 40 см, відстань між деревами — 7 м. Цікаво, що в лісі беруть початок дві праві притоки річки Вовчок і дві ліві притоки річки Ушиці, до того на південному сході лісового масиву розкинулось два малесеньких озера. У таких довколишніх умовах на старих пеньках, коренях і стовбурах ослаблених дерев і дерев, що всихають, росте опеньок справжній зазвичай досить великими групами. Шапка у цього гриба має мінливе забарвлення від жовтувато-коричнево-сірого, буро-жовтого, рудо-коричневого до оливкового. Її діаметр досягає 12 см. У молодих плодових тіл шапка за формою напівсферична, у дорослих — дещо плоска розпростерта, якщо уважно придивитись, то на верхівці виділяється малесенький горбик.

Молоді грибочки мають підігнутий край, а дорослі — рівний. Характерною ознакою є те, що у молодих плодових тіл шапка з'єднується з ніжкою білою плівкою, яка згодом розривається та висить оригінальним кільцем довкола ніжки. У справжнього опенька з шапки шкірочка знімається. Якщо перевернути шапку низом до верху, то добре видно ніби прирослі пластинки,

які злегка опускаються до ніжки, вони досить густі, тонкі, за кольором у молодих плодових тіл жовтувато-білі, а в зрілих — вкриті бурими плямами. Дуже часто під час такого спостереження на руки висипається білий споровий порошок.

Опеньок справжній має ніжку завдовжки до 15 см, завширшки — до 1,4 см, вона здається досить міцною, коли розрізати її впоперек, то видно що ніжка циліндрична. Візуально зовні помітно, що ніжка біля основи злегка все-таки розширюється, впадає у вічі і те, що вона над кільцем біла, а під ним кольору шапки. У середині ніжки м'якоть м'яка, біла, рихла, на зламі не змінюється, з приємним грибним запахом.

На Хмельниччині опеньок справжній утворює свої плодові тіла з серпня до середини листопада, хоча найвища врожайність спостерігається у вересні-жовтні, під час рясних теплих дощів. На початку сезону грибів мало і вкінці також, ймовірно значний вплив на їх ріст і розвиток має температура і кількість опадів. Помічено грибниками, що сезон найвищої врожайності часто коливається, в календарному відношенні, бо залежить від кліматичних умов.

Опеньок справжній — умовно їстівний гриб другої категорії, його споживають у маринованому, смаженому, соленому вигляді. Досвідчені грибники і гурмани вживають у цих грибів лише шапки, бо ніжки — досить волокнисті.

УВАГА! Більшість отрунь спричинені, зазвичай вживанням пластинчастого отруйного гриба — опенька сірчано-жовтого несправжнього, який схожий до опенька справжнього. Опеньок несправжній — смертельно отруйний гриб. Плодові тіла у нього утворюються з квітня до листопада, росте на пеньках різних дерев великими групами. Шапка у опенька справжнього не буває червоною, світло-жовтою і сіро-зеленою та пластинки ніколи не зафарбовані в сіро-зелений колір. Не збирайте грибів, яких не знаєте.

ПАВУТИННИК БІЛО-ФІОЛЕТОВИЙ

Паутинник бело-фиолетовый
Cortinarius alboviolaceus

Шапка біло-фіолетова. У молодих грибів білувато-лілова або шовковисто-волокниста, у дорослих — бурувата, особливо у центрі. Діаметр шапки — до 9 см. У молодих плодівих тіл шапка у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукла з широким ледь помітним горбиком. Ніжка заввишки до 8 см, завширшки — до 2 см. Вона сріблито-біла з фіолетовим відтінком. За формою нагадує зворотно обернену булаву. У молодих є залишки білуватого кільцеподібного покривала, у старих ніжка майже гладенька.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте на дещо зволжених ґрунтах у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Зустрічається павутинник біло-фіолетовий у листяних — березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясени звичайного і клена, грабово-дубових лісах, або грудах, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба червоного і дуба високоствовбурного. Трапляється також цей гриб у чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькоствовбурного, осикових лісах з осики і вільхи сірої і грабово-дубових лісах з дуба скельного.

Павутинник біло-фіолетовий утворює плодіві тіла у серпні-вересні поодиночі або групами на території Плужнянського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке займає площу — 6862 га. У лісництві розкинувся великий лісовий масив, який поділений на 124 квартали, довкола можна бачити с. Новосілки, Михайлівку, Дертку, Плужне, Стороничі, Борисів, Лютарку, на північному сході лісового масиву розташувалося неймовірно красиве озеро «Святе». Крім цього у Плужнянському лісництві ще є малий лісовий масив, у якому виділено лише два квартали — 125 і 126. На території великого лісового масиву, де у сезон досить велику щільність плодівих тіл має павутинник біло-фіолетовий, переважають соснові ліси з сосни звичайної і модрина, які належать до різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

Соснові ліси займають до 75% площі, разом з тим, тут можна бачити: чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 15% площі, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високоствовбурного — до 5% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, грабові ліси з

граба звичайного та ільмових — до 3% площі. У Плужнянському лісництві поширені три групи асоціації соснових лісів — соснових лісів лишайникових, соснових лісів вересових, соснових лісів чорницевих.

Тутешні соснові ліси лишайникові характеризуються тим, що у їх деревостані панує сосна звичайна.

У такому лісі видає себе шапковий гриб павутинник біло-фіолетовий досить мінливою за кольором шапкою, яка у молодих грибочків — білувато-лілова або шовковисто-волокниста, у дорослих — бурувата, особливо у центрі. У діаметрі шапка у цього гриба досягає — до 9 см, її форма у молодих плодівих тіл у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукла з широким ніби ледь помітним горбиком. Перевернувши у руках низом до верху шапку павутинника біло-фіолетового, видно в одних грибочків прирослі пластинки, у других — виїмчасті. Пластинки у молодих плодівих тіл мають колір від темно-фіолетового до сіро-лілового, у дорослих — від охристо-бурого до бурого. У пластинок край більш ясний, до того ще й наче зазубрений.

У зрілих грибів з-під шапки висипається бурий споровий порошок. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки — до 2 см, вона сріблито-біла з оригінальним фіолетовим відтінком, за формою нагадує зворотно обернену булаву. У молодих грибочків є залишки білуватого кільцеподібного покривала, у дорослих грибів ніжка майже гладенька. Розрізавши ножом вздовж зріле плодове тіло, помітно товсту, ніжну м'якоть, у молодих грибочків фіолетову або сірувато-фіолетову, у дорослих — блакитну або білувату, у старих грибів — бурувату. Принохавшись до м'якоті, відчувається неприємний запах, але досвідчені грибники-гурмани стверджують, що вона має м'який смак.

Павутинник біло-фіолетовий — маловідомий умовно їстівний шапковий гриб четвертої категорії, який після дбайливого відварювання грибники-гурмани маринують або солять.

ПАВУТИННИК РІЗНОБАРВНИЙ

Паутинник разноцветный
Cortinarius varicolor

За кольором шапка досить мінлива: у молодих грибів вона фіолетова, у дорослих — у одних плодових тіл — коричнева, в інших — рудувато-коричнева.

Край шапки має слабкий фіолетовий відтінок. У павутинника різнобарвного діаметр шапки до 15 см. Вона виглядає щільною, м'яккою, у молодих грибів форма наполовину кулькоподібна, у дорослих — випукло-розпростерта. Ніжка — циліндрична, дещо потовщена до основи — завдовжки до 8 см, завширшки — до 3 см.

На Хмельниччині зустрічається цей шапковий гриб переважно у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, а також павутинник різнобарвний трапляється у листяних — лише у березових лісах з берези бородавчастої. У липні-вересні павутинник різнобарвний утворює плодові тіла на території Голицького лісництва Славутського держлісгоспу, яке охоплює площу — 6239 га. У лісництві виділено 68 кварталів, довкола якого знаходяться с. Стригани, Колом'є, Варварівка та м. Славута. У Голицькому лісництві пануючими є соснові ліси з сосни звичайної і модрина, які належать до різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

Соснові ліси, де утворює у сезон досить щільно плодові тіла шапковий гриб — павутинник різнобарвний, у лісництві займають — до 70% площі, вони неоднорідні, тут можна бачити — соснові ліси лишайникові, соснові ліси вересові, соснові ліси чорницеві. Тутешні соснові ліси вересові характеризуються тим, що у них деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами дуба звичайного, берези бородавчастої і ще рідше — дуба червоного та дуба високостовбурного. У чагарниково-трав'яному ярусі переважає верес звичайний, чорниця, орляк звичайний, брусниця, куничник очеретяний, нечуйвітер волохатенький, золотушник звичайний, біловус стиснутий, котячі лапки дводомні, веснівка дволиста, чебрець звичайний і ожина волосиста.

Крім цього типу лісу у Голицькому лісництві можна побачити дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 12% площі, березові ліси з берези

бородавчастої — до 11% площі, ялинові ліси з ялини європейської — до 2% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної до 3% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 1% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 1% площі.

Серед листяних лісів шапковий гриб павутинник різнобарвний утворює плодові тіла виключно у березових лісах з берези бородавчастої. У наших березняках павутинник різнобарвний видає себе досить мінливою за кольором шапкою, у молодих грибочків вона фіолетова, у дорослих — у одних плодових тіл — коричнева, у других — рудувато-коричнева. Край шапки має слабкий фіолетовий відтінок. У павутинника різнобарвного діаметр шапки досягає — до 15 см, вона виглядає щільною, м'яккою, у молодих грибочків форма — наполовину кулькоподібна, у дорослих — випукло-розпростерта. Перевернувши у руках шапку цього виду гриба низом до верху, одразу видно у молодих плодових тіл прирослі пластинки бузкового кольору, у зрілих — вони ржаво-коричневі, з-під шапки під час визрівання, висипається оригінальний бурий споровий порошок.

У павутинника різнобарвного ніжка завдовжки до 8 см, завширшки — до 3 см, вона за забарвленням у одних плодових тіл — білувата або білувато-фіолетова, у других — червонувато-лілова, циліндрична, дещо потовщена до основи. Якщо натиснути на ніжку пальцем, то у цьому місці тканина набуває бурого кольору. Розрізавши гострим ножом доросле плодове тіло павутинника різнобарвного, видно ясно-фіолетову м'якоть, яка на розрізі змінюється до жовтої, на дотик тверда. Приносившись до м'якоті, відчувається досить неприємний запах, який чимось нагадує землю.

РИЖИК– ВОВНЯНКА

Волнушка розова
Lactarius torminosus

Колір шапки досить мінливий: він може бути від сірувато-рожевого, цегляно-рожевого до червонуватого, з чітко виразними концентричними темними колами. Якщо торкнутись шапки, то вона зафарбовується в оливково-коричневий колір. Її діаметр становить від 5 см до 13 см, на початку здається випуклою, потім ніби широко лійкоподібною, з оригінально загорнутим униз краєм. Шапка виглядає товстою, м'якостою, м'якоть щільна, біло-кремового кольору, утворена гіфами гриба.

Цього гриба на теренах Хмельниччини можна зустріти переважно у мішаних лісах, але найбільша щільність виду спостерігається в березняках. Спорадично рижик–вовнянка зустрічається в наших дубових лісах з дуба звичайного, соснових лісах чорницевих, дубових лісах з дуба скельного, соснових лісах вересових і соснових лісах звичайно–дубових. Корінні деревостани в соснових лісах звичайнодубових двох'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Якщо придивитись до підліску, то в ньому красуються горобина звичайна, бузина чорна, ліщина, зіновать руська, бруслина європейська та барбарис звичайний. У такому лісі в трав'яно–чагарниковому ярусі виділяється орляк звичайний, чорниця, суниця лісова, брусниця і веснівка дволиста.

Саме на ґрунті під березами вдається бачити рижика–вовнянку. Колір шапки в цього гриба досить мінливий, він може бути від сірувато–рожевого, цегляно–рожевого до червонуватого, з чітко виразними концентричними темними колами.

Якщо торкнутись шапки рижика–вовнянки, то вона зафарбовується в оливково–коричневий колір. Її діаметр становить від 5 см до 13 см, на початку здається випуклою, потім ніби широко лійкоподібною, з оригінально загорнутим униз краєм. Шапка виглядає товстою, м'якостою, м'якоть щільна, біло–кремового кольору, утворена гіфами гриба. З нижньої сторони шапки є пластинки, які ніби опускаються до ніжки блідо–рожево–жовтого кольору.

Ніжка у рижика–вовнянки в наших лісах завдовжки від 3 см до 8 см, завтовшки — від 1 см до 2 см, циліндрична, на початку м'якоть здається шпаринистою, а

потім утворюється своєрідна порожнина. Ніжка легко ламається, має світлий рожевий колір, м'якоть у середині біла, на зламі не змінюється, але має слабо смолистий своєрідний запах. При цьому спостерігається те, що м'якоть виділяє їдкий, досить гострий і гіркий сік. Цікаво, що цей сік оберігає рижика–вовнянку від вічних ворогів грибів — комах.

Рижика–вовнянку в наших соснових лісах вдається збирати біля беріз на дерново–підзолистих супіщаних, ясно–сірих та сірих опідзолених і темно–сірих опідзолених ґрунтах на півночі Хмельницької області. На решті території в дубових лісах поблизу беріз їх збирають на чорноземах опідзолених, глибоких і лучно–чорноземних ґрунтах.

Тихе полювання розпочинається на рижика–вовнянку на Хмельниччині в липні та продовжується аж до жовтня. Грибнику потрібно знати таку закономірність, що восени при надлишковій волозі в ґрунті та низькій температурі повітря, як правило кількість плодівих тіл буде більша в березняку, або на відкритих ділянках лісу поблизу беріз, бо вони більш прогріті сонячним світлом. При недостатній вологості ґрунту і високій температурі повітря потрібно грибнику їхати на тихе полювання на рижика–вовнянку до соснового лісу, тому що там більша щільність дерев, значить більша вологість ґрунту. Кращі умови для формування і росту плодівих тіл гриба.

За смаковими якостями рижик–вовнянка належить до грибів третьої категорії. На теренах області досвідчені грибники цього гриба використовують виключно в солоному виді, після попереднього багаторазового відварювання, кожне до 30 хв. Відвар обов'язково потрібно виливати, він отруйний.

РОЖЕВОПЛАСТИННИК ШОВКОВИСТИЙ

Розовопластинник шелковистий
Entoloma sericeus

Шапка має темно-сіро-бурий колір, здається шовквистою, оригінально блищить. У діаметрі шапка в цього гриба досягає 7 см. У молодих плодових тіл форма шапки у вигляді широкого дзвоника, у дорослих — випукла, до того ж з горбиком, поверхня гладенька. Ніжка сірувато-бурого кольору, циліндрична, у більшості грибів дещо розширюється до основи з білим волоком міцелію, завдовжки до 6 см, завширшки — до 0,6 см, гладенька, ніби блищить.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте на ґрунті на луках, на лісових галявинах у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора. Трапляється рожевопластинник шовковистий на галявинах у дубових лісах з дуба низькостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, осикових лісах з осики та вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

З початку серпня і майже до кінця вересня продовжується сезон рожевопластинника шовковистого на галявинах у Хмельницькому лісництві Хмельницького держлісгоспу, яке займає площу — 2421 га. У лісництві розкинулось дев'ять лісових урочищ: «Черепівка» площею — 185 га, 1–3 квартал, поруч с. Черепівка, «Огурково» — 172 га, 4, 5 квартал, недалеко с. Пашківці, «Чагарі» — 360 га, 6–11 квартал, зовсім близько с. Юхимівці, «Осташки» — 222 га, 12–15 квартал, поруч с. Осташки, «Грузевиця» — 265 га, 16–19 квартал, північніше с. Грузевиця, «Стуфчинці» — 484 га, 20–27 квартал, довоза с. Стуфчинці, Шпичинці, «Давидківці» — 503 га, 28–34 квартал, східніше с. Давидківці, Червона Зірка, «Лісові Гринівці» — 110 га, 35, 36 квартал, північно західніше с. Лісові Гринівці, «Лезнево» — 37 квартал, м. Хмельницький. У лісовому урочищі «Осташки», де досить високу щільність на галявинах має рожевопластинник шовковистий, переважаючими лісами є дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, які займають площу — до 60% площі.

Крім цього тут ростуть: соснові ліси з сосни звичайної — 8% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 4% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — до 12% площі, ялинові ліси з ялини європейської — до 2% площі, осикові ліси з осики та вільхи

сірої — до 1% площі, є тут насадження липи, горіха, плодових — до 5% площі та навіть луки — до 8% площі. Тутешні луки, на яких у сезон ростуть плодове тіла шапкового гриба рожевопластинника шовковистого, характеризуються тим, що розкинулись вони на досить багатих чорноземах і близьких до них ґрунтах.

Саме у такому середовищі у сезон досвідчені грибники-гурмани полюють на шапкового гриба — рожевопластинника шовковистого, шапка якого має темно-сіро-бурий колір, здається шовквистою, оригінально блищить. У діаметрі шапка в цього гриба досягає — до 7 см, у молодих плодових тіл форма шапки у вигляді широкого дзвоника, у дорослих — випукла, до того ж з горбиком, поверхня гладенька. Перевернувши у руках низом до верху шапку рожевопластинника шовковистого, видно злегка прирослі пластинки, які мають рожево-бурий колір.

З-під шапки у зрілих плодових тіл висипається рожевий споровий порошок. Якщо розглянути спори під мікроскопом, то можна пересвідчитись, що завдовжки вони досягають до 10 мкм, завширшки — до 8 мкм, рожеві за кольором, п'ятикутові, видаються ізодіаметричними. У рожевопластинника шовковистого ніжка сірувато-бурого кольору, циліндрична, у більшості грибів дещо розширюється до основи з білим волоком міцелію, завдовжки — до 6 см, завширшки — до 0,6 см, гладенька, ніби блищить. Якщо розрізати навпіл зріле плодове тіло ножем, то у середині цього гриба видно бурувату м'якоть. При нюхавшись до м'якоті, відчувається оригінальний борошнистий запах і така ж вона на смак, як стверджують грибники-гурмани.

Рожевопластинник шовковистий — маловідомий умовно їстівний шапковий гриб, який при правильній обробці і відварюванні, вживається у їжу у свіжому вигляді.

РЯДОВКА КОРИЧНЕВА

Рядовка коричневая
Tricholoma imbricatum

Шапка буро-коричнева. Але деякі плодові тіла мають рудо-коричневі іноді з оригінальним червонуватим відтінком. Діаметр шапки досягає 10 см. Її форма у молодих плодових тіл — у вигляді ковпака, у дорослих — плоско розпростерта. Шапка у переважній більшості грибів часто увігнута посередині, але має горбик у центрі. Вона товста, м'ясиста, зверху ніби вкрита лусочками, а на краю до того ж іще й є невеличкі тріщинки.

На Хмельниччині цей гриб зустрічається на ґрунті групами у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах з сосни звичайної і модрини. У Новоушицькому держлісгоспі, який займає площу — 11718 га, рядовка коричнева трапляється у лісництвах — Зеленокуриловецькому площею — 2495 га, Струзькому — 3892 га, Новоушицькому ДКР — 478 га, Браїлівському — 2167га та Новоушицькому — 2686 га. Зеленокуриловецьке лісництво розташоване на південному заході Новоушицького держлісгоспу, тут розкинулось 43 квартали. Соснові ліси з сосни звичайної та модрини різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі, можна бачити у кварталах — 1–5, 7–9, 13, 20–29, 33–36, 38–43.

Крім цього типу лісу тут ростуть — ялинові ліси з ялини європейської та ялиці, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабові ліси з граба звичайного, дубові ліси з дуба низькостовбурного, ясеневі ліси з ясена звичайного та клена, березові ліси з берези бородавчастої. Трапляються у Зеленокуриловецькому лісництві ділянки чорновільхових лісів з вільхи чорної, а також акації білої та гледичії, тополі та верби, липи серцелистої, горіха і навіть плодкових.

Тутешні соснові ліси з сосни звичайної та модрини характеризуються тим, що деревний ярус у них утворює сосна звичайна, поодинокі росте береза бородавчаста, ще рідше — дуб звичайний. Підлісок у такому лісі зазвичай не розвинений.

У такому лісі з початку вересня і майже до кінця листопада, якщо осінь тепла зустрічаються плодові тіла шапкового гриба — рядовки коричневої. Частіше

всього у сосновому лісі з сосни звичайної та модрини цей гриб видає себе в оточуючому середовищі буро-коричневою шапкою, деякі плодові тіла навіть мають рудо-коричневу, іноді з оригінальним червонуватим відтінком. Зазвичай діаметр шапки у рядовки коричневої досягає — 10 см, форма — у молодих плодових тіл — у вигляді ковпака, у дорослих — плоско розпростерта.

Шапка у переважній більшості грибочків часто увігнута по середині, але все-таки має горбик у центрі, вона товста, м'ясиста, ніби зверху вкрита лусочками, а на краю до того ще й є невеличкі тріщинки. Якщо перевернути шапку рядовки коричневої низом до верху, то одразу стають помітними слабо прирослі наче виїмчасті пластинки, вони у молодих плодових тіл — білуваті, досить густі, до того ще й широкі, у зрілих — червонувато-коричневі, а в старих — ржаво-плямисті. Споривий порошок у дорослих грибочків висипається білого кольору.

Ніжка у рядовки коричневої завдовжки — до 13 см, завширшки — до 2,5 см, зверху здається ніби білувата, проте до низу все-таки бура. Загалом за формою — циліндрична, але трошки звужена біля самої основи. Зовні ніжка вкрита дрібнесенькими лусочками. Якщо розрізати ножем плодове тіло гриба вздовж, то у середині можна побачити у молодих грибів білувату м'якоть, у дорослих — бурувату. Принохавшись до неї, вдається відчути слабкий, ніби борошнистий, запах. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть має гострий смак. Якщо зламати ніжку або шапку, то м'якоть у місці зламу злегка буріє.

Рядовка коричнева — маловідомий умовно їстівний шапковий гриб, який має досить низьку якість, але все-таки досвідчені грибники-гурмани вживають його свіжим, солять і навіть маринують.

СИРОЇЖКА ЧОРНА

Сыроежка черная, подгруздок черный
Russula adusta

Шапка у молодих грибів — ясна або сірувато-коричнева, у зрілих — від брудно-буруватої до темно-бурої, при цьому має досить оригінальний зеленуватий або оливковий відтінок. У сиріожки чорної діаметр шапки до 15 см. Її форма — у молодих грибів — випукла, у дорослих — плоско увігнута. Край шапки ніби гладенький, опущений і хвилясто зігнутий. По краю шапка здається яснішою, наче клейка на дотик. Шкірочка з шапки не знімається.

Зустрічається цей шапковий гриб на Хмельниччині у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових і соснових лісах вересових. У липні-жовтні сиріожка чорна поодиночі або невеликими групами утворює плодові тіла на території Козачківського лісництва Летичівського держлісгоспу, яке займає площу — 3027 га. У межах цього лісництва, де росте сиріожка чорна, розкинулось вісім лісових урочищ: «Городська дача» — 1–3 квартал, «Курочків» — 4 квартал, «Пантюх» — 5 квартал, «Чоботарня» — 6–13 квартал, «Бабино» — 14–16 квартал, недалеко с. Грушківці, «Казачки» — 17–36 квартал, довкола с. Терлівка, Ревуха, Снитівка, Малаківщина, Російська Буда, Козачки, «Гайдамацький яр» — 37–40 квартал, поруч с. Городище, «Варенка» — 41–53 квартал, зовсім близько с. Варенка, Буцні, Прилужне, Нова Гута. У лісовому урочищі «Городська дача» у всіх трьох кварталах домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 77% площі, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього тут можна бачити: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 10% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 8% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 3% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 2% площі.

Тутешні соснові ліси з сосни звичайної характеризуються тим, що їх деревний ярус утворює не тільки сосна звичайна, але поодинокі — береза бородавчаста, дуб звичайний і дуб червоний. У такому лісі підлісок не розвинений. У лісі відносно добре розвинений моховий покрив, який представлений — гілокомієм блискучим, плевроцієм Шребера, сфагнумом дібровним і руняною звичайною. Сиріожка чорна у сезон видає свою

присутність у цьому лісі досить мінливою за кольором шапкою — у молодих плодових тіл вона ясна або сірувато-коричнева, у зрілих — від брудно-буруватої до темно-бурої, при цьому має досить оригінальний зеленуватий або оливковий відтінок. У сиріожки чорної діаметр шапки досягає — до 15 см, її форма — у молодих грибочків — випукла, у дорослих — плоско увігнута. Якщо уважно придивитися до шапки, то помітно, що край у неї ніби гладенький, опущений і хвилясто зігнутий. По краю шапка здається яснішою, наче клейка на дотик. Шкірочка з шапки у сиріожки чорної не знімається. Перевернувши у руках шапку цього гриба низом до верху, одразу помітно прирослі пластинки, які мають різну довжину, на дотик — досить ламкі.

У молодих грибочків сиріожки чорної пластинки жовтувато-білі, у дорослих — брудно-сіруваті, у переважній більшості плодових тіл з коричнево-рудими або оригінальними темними плямами. У цього шапкового гриба від пластинок лине їдкий неприємний запах. У сиріожки чорної ніжка завдовжки досягає — до 5 см, завширшки — до 3 см, має зазвичай колір шапки або дещо ясніша, вона циліндрична, щільна. Якщо розрізати ножем у руках навпіл зріле плодове тіло гриба, то усередині видно білу, товсту, щільну м'якоть, яка на розрізі досить повільно зафарбовується у сірувато-рожевий, згодом навіть у чорний колір. Принохавшись до м'якоті, відчувається неприємний, ніби кислуватий, запах. Досвідчені грибники-гурмани стверджують, що м'якоть у сиріожки чорної солодкувата на смак.

Сиріожка чорна — умовно істівний шапковий гриб, який грибники-гурмани вживають свіжим і солять, після соління цей гриб одразу чорніє. Обов'язковою умовою є те, що перед приготуванням сиріожки чорної, її потрібно декілька разів відварити і воду злити.

СИРОЇЖКА ЧОРНІЮЧА

Сыроежка чернеющая
Russula nigricans

Сироїжка чорніюча утворює плодові тіла з початку липня, сезон збору цих грибів продовжується аж до кінця жовтня. Частіше всього сироїжка чорніюча видає себе брудно-білою, у деяких грибочків навіть сірувато-коричнево-бурою шапкою, яка у дорослих і старих грибів стає чорною, по краю дещо ясніша. У діаметрі шапка у цього гриба досягає 16 см, форма у молодих плодових тіл — випукла, у зрілих — увігнуто-розпростерта. Шапка товста, м'ясиста, зверху гладенька, шкірочка не знімається.

Шапковий гриб, який зустрічається у Хмельницькій області у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи сірої, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, а також у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових і соснових лісах вересових.

Досить добре поширена сироїжка чорніюча у Вишнівчицькому лісництві Ярмолинецького держлісгоспу, яке займає площу — 4310 га. У межах цього лісництва розкинулось шість лісових урочищ — «Івахнівці» 1–5 квартал, довкола знаходяться с. Кутківці, Івахнівці, Демківці, «Вишнівчицька дача» 6–54 квартал, поблизу с. Сверхківці, Юрківці, Ямпольчик, Чорна, Вишнівчик, «Грабове» 55–64 квартал, поруч с. Завадівка, Грицьків, «Золотарка» 65–68 квартал, недалечко с. Лісоводи, Купин, Завадинці, «Купино-Удрівецька дача» 69–76 квартал, поблизу с. Купин, В. Левада. Найбільшим за площею є лісове урочище «Вишнівчицька дача», в якому з 6 по 54 квартал розкинулись ліси різного складу і типу: переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Тут вдається бачити на ділянках: ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — 7, 8, 10–12, 18, 19, 34, 35, 43–45, 53 і 54 квартал, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 6, 7, 19, 22, 30, 31, 37, 43, 45, 46, 49 та 54 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 21, 28, 37–39, 43, 46 і 54 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 6–8, 10, 12–14, 17, 20, 22, 23,

26, 30, 34, 39–42 і 50 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 7, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 32, 34, 37, 39, 40, 43, 46, 49 і 50 квартал.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризуються тим, що деревостани у них двох'ярусні. У першому ярусі росте дуб червоний, дуб високостовбурний, ясен звичайний, явір, береза бородавчата. У другому — липа серцелиста, граб звичайний, клен польовий, черешня та берест. У підліску пишуться — клен татарський, терен, черемха, ліщина, бузина чорна, бруслина європейська, глід кривочашечковий, жостер, дерен справжній, свидина кров'яна, скумпія і клокичка периста.

У такому середовищі сироїжка чорніюча утворює плодові тіла з початку липня, сезон збору цих грибів продовжується аж до кінця жовтня. Частіше всього сироїжка чорніюча видає себе брудно-білою, у деяких грибочків навіть — сірувато-коричнево-бурою шапкою, яка у дорослих і старих грибів стає чорною, по краю дещо ясніша. У діаметрі шапка у цього гриба досягає — 16 см, форма у молодих плодових тіл — випукла, у зрілих — увігнуто-розпростерта. Шапка товста, м'ясиста, зверху гладенька, шкірочка не знімається. Якщо шапку сироїжки чорніючої перевернути у руках низом до верху, то видно тонкі пластинки, вони дуже рідкі. У молодих грибочків пластинки — білі, у зрілих — жовтуваті з червонуватим відтінком. Ніжка у сироїжки чорніючої коротка, у молоденьких плодових тіл — біла, у дорослих — брудно-біло-коричнева, здається міцною. Розрізавши гриб, видно усередині білу, щільну м'якоть з досить приємним запахом, одразу вона червоніє, згодом чорніє.

Сироїжка чорніюча — умовно їстівний шапковий гриб досить низької якості, який як правило споживають грибники-гурмани, після попереднього виварювання і вимочування вживають для засолки.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК СПРАВЖНІЙ

Груздь настоящий
Lactarius resimus

Шапка у хряща–молочника справжнього ніби молочно–біла, деякі плодові тіла мають колір слонової кістки, дещо жовтуваті, проглядаються в окремих особин оригінальні, ледь помітні зони, іноді вони з бурими плямами. Шапка в діаметрі до 20 см, здається товстою, наче м'ясиста, щільна, у молодих плодкових тіл плоска, а в дорослих з'являється певна заглибина в центрі, її край загорнутий. Ніжка заввишки до 10 см, а завширшки до 4 см.

Цей умовно їстівний гриб, зустрічається на теренах Хмельниччини дуже рідко, росте хрящ–молочник справжній у різноманітних лісах, але надає перевагу березнякам або тим лісам, де в деревостанах є береза — дубових лісах з дуба звичайного, соснових лісах чорницевих, дубових лісах з дуба скельного, соснових лісах вересових і в соснових лісах звичайнодубових.

Мандруючи Красилівщиною, яка розташована у межах двох геоботанічних районів — Волочисько–Антонінському, де у сиву давнину були поширені лучні степи, остепнені луки і болота по долинах річок, а також у Старокостянтинівському або Уланівському, в якому в доагрикультурні часи також переважали остепнені луки, лучні степи, які тепер повністю перетворені на родючі орні землі з глибокими чорноземами — поля. Тут можна бачити дубові, дубово–березові, дубово–ялинові та дубово–грабові ліси, які розкинулись поблизу с. Великі Зозулинці, Волиця–Друга, Новодубище, Трусилівка, Хутір В'язовець, Мотрунки, Слобідка–Красилівська, Щиборівка, Чепелівка, Заслучне, Дружне, Антоніни та Кучманівка.

Біля с. Новодубище на заході, а також на півночі та північному сході розкинувся дубовий ліс з дуба звичайного, який з півночі на південь протягнувся на 2 км 650 м, а зі заходу на схід на 2 км 550 м. У першому ярусі виділяється дуб звичайний, береза бородавчаста, явір, ясен звичайний, у другому — досить розрідженому росте — липа серцелиста, граб звичайний, клен гостролистий, черешня, берест, осика та в'яз гладенький.

У трав'яному килимі ростуть — медушка темна, копитняк європейський, купина широколиста, ожина сиза, конвалія звичайна, фіалка запашна, перлівка ряба, зірочник лісовий, а також мохи, лишайники і гриби. У серпні перші плодові тіла утворює хрящ–молочник справжній, їх на початку місяця небагато, але вже в кінці місяця та у вересні чисельність цих грибів значно зростає.

Шапка у хряща–молочника справжнього ніби молочно–біла, деякі плодові тіла мають колір слонової кістки, дещо жовтуваті, проглядаються в окремих особин оригінальні, ледь помітні зони, іноді вони з бурими плямами. Шапка в діаметрі до 20 см, здається товстою, наче м'ясиста, щільна, у молодих плодкових тіл плоска, а в дорослих — з'являється певна заглибина в центрі, її край загорнутий. Форма в цілому ніби лійкоподібна, шкірка слизиста, клейка, коли висихає аж блищить. Перевернувши шапку зрілого гриба хряща–молочника справжнього, можна побачити густі, жовті пластинки, які опускаються до ніжки. Заввишки ніжка у цього гриба до 10 см, а завширшки — до 4 см, якщо її розрізати поперек ножом, то можна пересвідчитись, що вона циліндрична, в центральній частині у дорослих плодкових тіл є невеличка порожнина. М'якоть досить добре розвинена, біла, щільна, з приємним запахом, здається гострою на смак. Якщо натиснути на ніжку, то вона жовтіє, а сік, який виділяється з м'якоті все–таки білий, згодом жовтіє, дуже їдкий, але з приємним видовим запахом.

Хрящ–молочник справжній одні досвідчені грибники вважають їстівним грибом, а інші — умовно їстівним грибом, але все–таки його відносять до грибів першої категорії харчової цінності, та споживають як перші, так і другі — тільки в соленому вигляді. Цікаво, що після соління хрящ–молочник справжній набуває ніжно блакитного відтінку.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Гриби є справжньою коморою корисних речовин, тому що кількість білків у свіжих грибах досягає до 5%, а у висушених — до 25%. Жирів знаходиться до 2,7%, кількість окремих вітамінів у грибах відповідає кількості їх у м'ясопродуктах. Багаті гриби мінеральними речовинами — калієм, який регулює роботу серцевого м'яза; залізом, що бере участь в утворенні гемоглобіну, ферментів, фосфору, який бере участь у обміні речовин і входить до складу білків і нуклеїнових кислот.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК, ГІРЧАК

Горькушка
Lactarius rufus

У цього гриба шапка червоно–коричнева, у деяких плодкових тіл навіть буває каштаново–бурою, скраю вона більш ясна, але не має зон. Діаметр шапки досягає до 12 см, спостерігається певна мінливість форми шапки у плодкових тіл, так вона може бути випукло розпростертою, плоско розпростертою, увігнуто розпростертою або лійкоподібною. Ніжка у хряща–молочника, гірчака завдовжки до 10 см, завширшки до 2 см, вона світло–червоно–коричнева, біля основи є білий наліт поблизу грибниці.

Гриб цей росте на Хмельниччині у хвойних — соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових і соснових лісах звичайнодубових, за виключенням лише ділянок, які є заболоченими. Мандруючи Славутчиною, яка розташована у двох геоботанічних районах — північ у Ганнопільському або Гоцанському, де зрідка трапляються дубово–грабові ліси, сосново–дубові ліси, з сильно розладнаними та заміненними значною мірою орними угіддями — полями: на півдні Славутського або Шепетівсько–Баранівського районів поширені переважно сосново–дубові орлякові ліси, соснові чорнице–зеленомохові ліси, заплавні луки і болота. Тепер такі ліси на півдні Славутського адміністративного району можна бачити поблизу с. Миньківці, Романіни, Цвітоха, Голики, Варварівка, Ташки, Хоровиця, Комарівка, Стригани, Полянь, Старий Кривин і м. Славута та Нетшин. На півночі Славутчини зустрічаються ліси біля с. Должки, Киликів, Бесідки, Великий Правутин, Гориця, Сьомаки, Соснівка, Жуків, Головлі та Дідова Гора.

Це класичний сосновий ліс лишайниковий, в якому у деревостані переважає сосна звичайна, добре помітно, що підлісок не розвинений, а в основі розріженого трав'яно–чагарникового покриву переважає чебрець звичайний, костриця овеча, золотушник звичайний, нечуйвітер зонтичний, мучниця звичайна, калерія сиза, цмин піщаний, булавносець сіруватий, верес звичайний і нечуйвітер волохатенький.

У лишайниковому покриві цього лісу вдається побачити кладонію лісову та кладонію оленячу, а також з червня до кінця листопада зустрічається поодинці або великими групами шапковий гриб — хрящ–молочник, гірчак. Уважно придивившись до цього гриба, можна побачити, що шапка у нього червоно–коричнева, у деяких плодкових тіл навіть буває каштаново–бурою, скраю вона більш ясна, але не має зон. Діаметр шапки досягає до 12 см, спостерігається певна мінливість

форми шапки у плодкових тіл, так вона може бути випукло розпростертою, плоско розпростертою, увігнуто розпростертою або лійкоподібною.

Навіть без лупи можна помітити, що шапка зверху на шкірці ніби має дрібні горбики і зморшки, вона суха. У молодих плодкових тіл край шапки підігнутий волокнистий, а в зрілих — опущений або прямий. Якщо шапку перевернути низом до верху, то вдається побачити, що пластинки прирослі та опускаються аж на ніжку. У молодих грибочків пластинки жовтуваті, а в зрілих — червонувато–бурі. Придивившись до них, видно білий наліт — спори, за допомогою яких ці гриби розмножуються.

Ніжка у хряща–молочника, гірчака завдовжки — до 10 см, завширшки — до 2 см, вона світло–червоно–коричнева, біля основи є білий наліт поблизу грибниці. Ніжка циліндрична, у деяких плодкових тіл злегка вигнута. Якщо розрізати її вздовж, то можна побачити білу м'якоть, яка згодом стає червоно–коричневою, з дуже їдким білим соком, який не змінюється на повітрі, але має досить неприємний запах. У молодих плодкових тіл м'якоть у ніжці сплошна, а в зрілих грибів є порожнина. Досвідчені грибники–гурмани знають, що хрящ–молочник, гірчак — умовно їстівний гриб досить низької якості, тому його вживають тільки у соленому вигляді, після проварювання.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Що Умовно їстівні гриби — це гриби, які мають у своєму складі гіркоту та отруйні речовини, які під дією термічної обробки розкладаються, стають нешкідливими. Деякі із умовно їстівних грибів у процесі їх висушування втрачають свої отруйні властивості, тому ці гриби, вважається, можна споживати на рівні з їстівними. Досвідчені грибники знають, що умовно їстівні гриби необхідно відварити, а потім їх безпечно використовувати для приготування різноманітних страв.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК ПЕРЦЕВИЙ

Груздь перечный
Lactarius piperatus

Хряц–молочник перцевий видає себе білою або матовою шапкою, яка у зрілих плодкових тіл має жовтувато–буруваті, у деяких грибів навіть сіруваті плями. У цих грибів діаметр шапки до 20 см, шапка товста, м'ясиста, суха і гладенька. Форма шапки у молодих плодкових тіл випукла, у зрілих — вдавнена або лійкоподібна, її край загорнутий або дещо ніби опущений униз, злегка тонко опушений. Ніжка завдовжки до 7 см, завширшки до 3 см.

На території Хмельницької області цей шапковий гриб росте невеликими групами у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Трапляється хряц–молочник перцевий у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово–дубових лісах, або грудях, а також у букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, осикових лісах з осики та вільхи сірої.

Хряц–молочник перцевий у червні–листопаді утворює плодові тіла на території Михлянського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке охоплює площу — 5296 га. У межах лісництва виділяється великий лісовий масив, який поділений на 33 квартали, довкола нього розкинулись с. Лютарка, Михля, Путринці, Радошівка. Крім цього до Михлянського лісництва належить шість лісових урочищ: «Стінка–Гайок» площею — 47 га, 34 квартал, «Бабина гора» — 265 га, 35, 36 квартал, поблизу м. Ізяслав, «Облоги» — 127 га, 37 квартал, «Побої» — 272 га, 38–40 квартал, поруч с. Білеве, Ревуха, Васьківці, Клубівка, «Лука Маслятинська» — 214 га, 41–44 квартал, недалеко с. Маслятин, Михнів, «Грабина–Березина» — 150 га, 45, 46 квартал. Частенько зустрічаються плодові тіла хряц–молочника перцевого у великому лісовому масиві Михлянського лісництва, де ростуть: соснові ліси з сосни звичайної і модрини — до 80% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 8% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 4% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 4% площі, ялинові ліси з ялини європейської

та ялиці — до 2% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 2% площі.

Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що у їх деревостані домінує сосна звичайна, підлісок не розвинений. У такому середовищі шапковий гриб хряц–молочник перцевий видає себе білою або матовою шапкою, яка у зрілих плодкових тіл має жовтувато–буруваті, у деяких грибів навіть сіруваті плями. Якщо натиснути пальцями на шапку, то у цьому місці вона стає охряною або жовтувато–коричневою. У цих грибів діаметр шапки досягає — до 20 см, шапка товста, м'ясиста, суха і гладенька. Форма шапки у молодих плодкових тіл — випукла, у зрілих — вдавнена або лійкоподібна, її край загорнутий або дещо ніби опущений униз, злегка тонко опушений. Якщо перевернути у руках шапку хряц–молочника перцевого низом доверху, то одразу видно дещо вниз спадаючі пластинки, які здаються вузькими, досить густими.

У молодих грибочків пластинки білі, у дорослих — охристо–білі. У деяких зрілих плодкових тіл пластинки вкриті краплинами ніби молочного соку, які під час висихання стають зеленувато–сірими. З пластинок висипається білий споровий порошок. У хряц–молочника перцевого ніжка завдовжки — до 7 см, завширшки — до 3 см, вона у молодих грибочків біла, у дорослих — брудно–білувата, циліндрична, щільна, гладенька, зазвичай до основи дещо звужується. Розрізавши ножом у руках зрілого гриба напіл, одразу видно білу, щільну, добре розвинену м'якоть, з якої починає виділятися їдкий білий, ніби молочний сік. Досвідчені грибники–гурмани стверджують, що прийнявши до м'якоті, відчувається наче слабкий запах свіжого житнього хліба.

Хряц–молочник перцевий — умовно їстівний гриб, який відносять до грибів четвертої категорії, він має все–таки невисокі смакові якості. Грибники–гурмани після попереднього відварювання і вимочування цього гриба вживають у соленому виді.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК ПОВСТЯНИЙ

Груздь войлочный
Lactarius vellereus

Шапка коричнево-біла або жовтувато-бархатисто-біла, ніби суха, у діаметрі досягає 20 см. Форма шапки в молодих плодкових тіл плоску випукла, а в дорослих увігнуто-розпростерта, глибоко лійкоподібна з оригінально загнутим краєм. Перевернувши шапку низом доверху, можна побачити, дещо ніби спадаючі пластинки рожево-коричневого кольору, в деяких дуже зрілих плодкових тіл вони аж червоно-коричневі, місця розриву шапки темніють.

Широко розповсюджений гриб по території Хмельницької області, який росте на ґрунті у наших листяних і хвойних лісах, як поодинокі так і невеликими групами. Дунаєведччина розташована у трьох геоботанічних районах — Городоцько-Дунаєвському, Товтровому та Новоушицькому. У Городоцько-Дунаєвському геоботанічному районі вдається бачити грабово-дубові і дубові ліси, які розкинулись поблизу с. Маліївці, Підлісний Мукарів, Морозів, Мала Кужелівка, Гірчична, Велика Кужелівка, Миньківці та Голозубинці. У Товтровому — поширені дубово-грабові ліси з середземноморськими елементами — перлівка ряба, калина цілолиста, дерен справжній. Ці ліси можна побачити біля с. Балин, Залісці, Слобідка-Залісецька, Воробіївка, Михайлівка, Блищанівка та Слобідка-Рахнівська. У Новоушицькому геоботанічному районі розкинулись грабові, дубово-грабові і дубові ліси з поширенням дуба скельного, трапляється тут такий реліктовий елемент як берека, осока парвська, дерен справжній, горобейник пурпурово-голубий. Ліси ростуть неподалік с. Великого Жванчика, Соколець, Лиसेць і Чимбарівки.

Дубові ліси з дуба скельного мають деревостани переважно двох'ярусні, їх основу складає дуб скельний, домішується дуб звичайний, липа серцелиста, черешня, ясен звичайний, береза бородавчаста, явір, граб звичайний, берека та клен польовий. У підліску красуються бруслина карликова, калина цілолиста, дерен справжній, гордовина, ліщина, терен, клен татарський, вишня степова, бруслина бородавчаста і глід кривочашечковий.

З липня до початку листопада серед ось цього різнотрав'я іноді вдається побачити шапкового гриба — хряща-молочника повстяного. У нього шапка коричнево-біла або жовтувато-бархатисто-біла, ніби суха, у діаметрі досягає до 20 см. Форма шапки в молодих плодкових тіл плоску випукла, а в дорослих —

увігнуто-розпростерта, більше нагадує глибоко лійкоподібну з оригінально загнутим краєм.

Перевернувши шапку низом доверху, можна побачити, дещо ніби спадаючі пластинки рожево-коричневого кольору, в деяких дуже зрілих плодкових тіл вони аж червоно-коричневі, місця розриву шапки темніють. У молодих плодкових тіл пластинки білі, дуже рідкі. Споривий порошок у зрілих грибах хряща-молочника повстяного теж білий. Ніжка у дорослого гриба завдовжки досягає — 9 см, а завширшки — 4,5 см, вона білого кольору в молодих плодкових тіл, в старих — жовтувата. Ніжка міцна, гладенька, якщо натиснути на неї пальцем, то вона стає ясно-охристо-руда. Розрізавши її ножом на дві половини, видно щільну, білу м'якоть, на порізі повільно жовтіє, згодом — стає рожевою. При цьому ніби виділяється гіркий, біленький молочний сік, у молодих плодкових тіл на повітрі не змінює свій колір, а в дорослих — повільно жовтіє. М'якоть має досить приємний ніби смолистый запах.

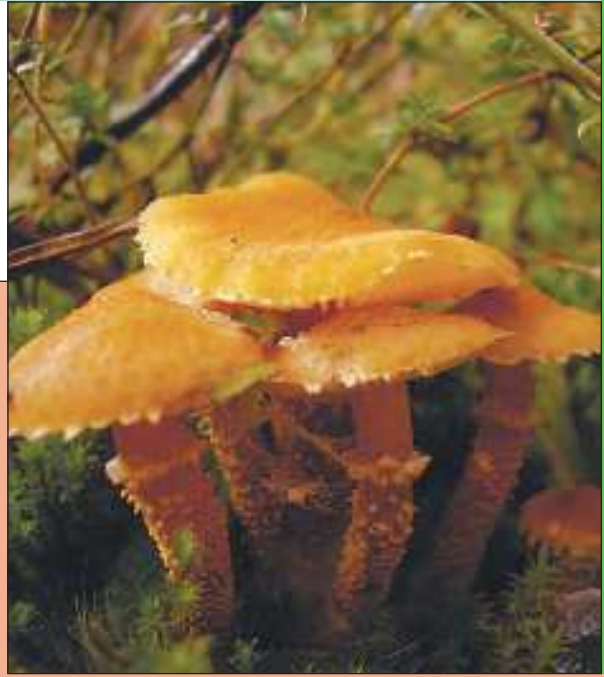
Хряц-молочник повстяний — гриб не дуже високих смакових якостей, проте грибики-гурмани використовують його в засоленому вигляді, після попереднього відварювання або вимочування.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Щорічно серед потерпілих від отруєнь грибами спостерігається високий рівень смертності, в тому числі серед дітей. Однією з основних причин смертельних випадків є зволікання зі звертанням по медичну допомогу. Частіше всього, до біди призводить невміння відрізнити їстівні гриби від отруйних, неухважність при збиранні, неправильне приготування деяких видів грибів. Ризиковано також купувати гриби у приватних осіб у місцях стихійної торгівлі. Крім цього, збирання грибів у лісозахисних смугах, біля автошляхів може закінчитися небажаними наслідками. Адже в ці плодкові тіла потрапляють токсичні речовини вихлопних газів автотранспортних засобів.

ЦИСТОДЕРМА АМІАНТОВА

Цистодерма аміантова
Cystoderma amianthinaum

У червні–жовтні шапковий гриб цистодерма аміантова саме у такому лісі видає себе досить мінливою шапкою, яка у одних плодових тіл охристо–коричнева або жовтувато–охриста, в інших — золотисто–жовта або буро–охриста, а ще в інших — зернисто–борошніста або дрібнозерниста. У діаметрі шапка до 5 см. Вона здається тонкою, але м'яккою. У молодих плодових тіл шапка має напівкруглу або випуклу форму, у зрілих — випукло–розпростерту.

На Хмельниччині цей гриб росте на підстилці, серед мохів, зрідка на ґрунті в парках, дещо рідше у хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Трапляється шапковий гриб цистодерма аміантова у букових лісах з бука та явора. Природна східна межа поширення бука лісового проходить у Хмельницькій області по річці Збруч. На схід від Збруча невеликі масиви бучин збереглися лише у Ярмолинецькому і Старокостянтинівському держлісгоспах та у Могилів–Подільському держлісгоспі Вінницької області.

На Хмельниччині бук лісовий також поширений у Товтарах. Бучина на території «Сатанівської дачі» Ярмолинецького держлісгоспу займає площу — 250 га. Вік основної частини букових деревостанів Сатанівського лісництва більше ста років. У Старокостянтинівському держлісгоспі в лісовому урочищі «Новики» на площі — 0,5 га збереглися залишки 212–річної бучини. У Хмельницькій області у дорослих насадженнях бучин, де росте шапковий гриб цистодерма аміантова, домінує бук лісовий, до нього поодинокі домішуються — явір, дуб звичайний, клен гостролистий, ясен звичайний.

У дорослих насадженнях підлісок частіше всього відсутній, але трапляється, що він представлений поодинокими кущами калини, гордовини, ліщини, бруслини бородавчастої, жимолості пухнатої, плюща та свидини. У буковому лісі негустий трав'яний покрив утворюють — печіночниця звичайна, зеленчук жовтий, конвалія лісова, проліска багаторічна, осока волосиста, маренка запашна, яглиця звичайна.

Трапляється шапковий гриб цистодерма аміантова і в соснових лісах, які на Хмельниччині в основному приурочені до дерново–підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів Шепетівського Полісся. Деревостани цих лісів утворює сосна звичайна, до неї домішуються — береза бородавчата, дуб звичайний, ялина європейська, за-

звичай береза із сосною росте у вологих і сирих типах лісу. Дуб червоний, дуб високостовбурний, дуб звичайний у складі соснових борів поширений там, де бори ніби вкраплені або чергуються з сосново–дубовими або дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами. У таких лісах підлісок практично відсутній.

У червні–жовтні шапковий гриб цистодерма аміантова саме у такому лісі видає себе досить мінливою шапкою, яка у одних плодових тіл — охристо–коричнева або жовтувато–охриста, у других — золотисто–жовта або буро–охриста, у третіх — зернисто–борошніста або дрібнозерниста. У діаметрі шапка цистодерми аміантової до 5 см, вона здається тонкою, але м'яккою. У молодих плодових тіл шапка має форму — напівкруглу або випуклу, у зрілих — випукло–розпростерту. Якщо уважно придивитися, то шапка має досить широкий тупий горбик, вона суха. Перевернувши у руках шапку цистодерми аміантової низом до верху, одразу видно, що пластинки прирослі, тонкі, досить густі, білі, з рівним краєм, під час підсихання стають у одних плодових тіл — слабо–жовтуватими, а в других — охристо–жовтими. У цього гриба крім пластинок є ще дрібненькі пластинки.

У зрілих грибів з–під шапки висипається білий споровий порошок. Під мікроскопом видно, що спори завдовжки — до 9 мкм, завширшки — до 4,7 мкм, вони безколірні, гладенькі, вузько еліпсоїдальної форми. Ніжка завдовжки — до 6 см, завширшки — до 0,7 см, білувата або борошніста, центральна, циліндрична, над кільцем гола, під ним одного кольору зі шапкою, до того є верхівкове відстале жовтувато–охристе кільце. Розрізавши зріле плодове тіло гриба, видно білу м'якоть, яка має жовтуватий відтінок, на розрізі кольору не змінює. М'якоть має неприємний запах і борошністий смак.

Цистодерма аміантова — маловідомий умовно їстівний гриб, який після неодноразових відварювань, вживають у свіжому вигляді.

**Занесений
до Червоної книги
України**

ШИШКОГРИБ ЛУСКАТИЙ, ЛУСКАЧ

Шишкогриб хлопьеножковий
Strobilomyces floccosus

Виділяється шапковий гриб лускач або шишкогриб лускатий сірою, або сірувато-коричневою шапкою, яка до того має досить великі буро-червоні припідняті луски. Діаметр шапки цього гриба досягає 10 см, але трапляються плодові тіла з діаметром шапки до 15 см. Уважно придивившись до шапки, можна побачити, що вона товста, м'ясиста, форма у молодих плодових тіл напівкругла, у дорослих — подушкоподібна.

Дуже рідкісний, занесений до Червоної книги, шапковий гриб, який на Хмельниччині зустрічається на приміжових територіях з Тернопільською областю. Росте на ґрунті зрідка у листяних — грабово-дубових лісах, або грудах, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, грабово-дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Трапляється лускач у мішаних — сосново-дубових або соснових лісах звичайнодубових. Корінні деревостани цих лісів на Хмельниччині дво'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, рідко — береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний або дуб червоний. Підлісок утворюють — бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, ліщина, зіновать руська, дрік красильний і бруслина європейська.

У липні-вересні шапковий гриб лускач дуже рідко утворює плодові тіла на території Пархомовецького лісництва Хмельницького держлісгоспу. У лісовому урочищі «Волосовецька дача», яка займає площу 1147 га, можна побачити одинокі плодові тіла лускача. У межах урочища виділено 21 квартал, де переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі — до 70% площі.

Виділяється лускач або шишкогриб лускатий сірою або сірувато-коричневою шапкою, яка до того має досить великі буро-червоні припідняті луски. Діаметр шапки цього гриба досягає 10 см, але трапляються плодові тіла з діаметром шапки до 15 см. Уважно придивившись до шапки, вдається пересвідчитись, що вона товста, м'ясиста, форма у молодих

плодових тіл — напівкругла, у дорослих — подушкоподібна. Шапка у лускача із залишками покривала. Перевернувши її у руках низом до верху, можна розгледіти сірий трубчастий шар шапки у молодих плодових тіл, у зрілих — він темно-коричневий. Якщо торкнутися цього шару, то він одразу чорніє. У зрілих грибів звідси висипається темно-коричневий споривий порошок. Якщо розглянути спори під мікроскопом, то вони завдовжки — до 15 мкм, завширшки — до 12 мкм, мають темно-бурий колір, круглу форму, з оригінальною сітчастою орнаментациєю. Розрізавши зріле плодове тіло лускача, видно сірувату м'якоть, на порізі вона чорніє. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається якогось особливого запаху. Не має м'якоті і смаку.

Для охорони цього гриба недостатньо лише занести лускача до Червоної книги України. Все-таки необхідно поширювати знання про червонокнижні гриби серед населення області і України в цілому. Необхідно це зі шкільної парти доносити знання про значення і роль грибів у лісових екосистемах, їх морфологію, умови росту і розповсюдження. Червонокнижні шапкові гриби необхідно охороняти в природних умовах — у заповідниках, національних парках, заказниках, ботанічних садах, а також на інших природоохоронних територіях.

На Хмельниччині було б доцільно створити хоча б один мікологічний заказник. Дуже важливо, щоб в області місцеве населення дотримувалось раціонального використання і охорони навіть широко розповсюджених видів шапкових грибів, збір яких у окремих місцях надмірно інтенсивний, від чого найперше страждає грибниця, змінюються умови для зростання.

Шишкогриб лускатий або лускач — маловідомий червонокнижний, умовно їстівний шапковий гриб дуже низької якості, який у минулому грибники-гурмани смажили і варили з них смачні супи.

ЛІСОВЕ ДИВО

Веселка звичайна

Молоде плодове тіло яйцевидне, деколи кулеподібне, біле чи кремове. При дозріванні перидій розривається на 2–3 лопасті та залишається у вигляді вульви при основі рецептакула. Рецептакул повний, зі стінкою губчатої будови, подовгасто-циліндричний, часто тонший до закінчення, білий чи жовтуватий, 12–22 см заввишки, 2–4 см завширшки. На вершині рецептакула спороносна глеба у вигляді випукло-конічної шапочки, 4–5 см заввишки, з заглибленнями, вільна, з'єднана з рецептакулом тільки на вершині, оливково-зеленувата, зверху має плоский диск з отвором посередині. У достиглого гриба сильний неприємний запах падалі, який властивий всім видам ряду фалюсових. Він має для них велике біологічне значення, заманюючи на розпливаючу глебу комах, які і переносять таким чином базидоспори, що знаходяться в слизу. Плодове тіло веселки, чи фаллюса, спочатку має вигляд білої, сіруватої чи злегка жовтуватої кулі (чи яйця) доволі великих розмірів діаметром до 5–6 см. Всередині знаходиться чорно-сіре утворення, покрите товстою, слизистою оболонкою.

Відпочиваючи у літньому таборі, ми, як справжні юннати, вирушили у дослідницьку експедицію лісами Славутчини. Найбільше нас вразила знахідка у мішаному лісі поблизу деревообробного комбінату, де потрапили на дуже дивний гриб, який ріс немов із яйця і мав досить незвичну форму і неприємний запах.

Наші вожаті розповіли що, цей гриб має назву веселка звичайна, а в народі на нього кажуть: веселка смердюча, чортове яйце, яйце відьом, вискочка, срамотник, земляна олія. Всі ці назви пов'язані з його чудернацькою формою та застосуванням.

Веселка виростає із сірого яйця, яке розвивається у стиглий гриб і гине всього за три доби, перетворившись на калюжку смердючого слизу. Коли яєчко набуває зрілості, воно лускає і з нього виростає дорослий гриб, пізніше з під шапочки гриба з'являється «вельон» білого або бежевого кольору. Цей гриб розповсюджений у Європі, на Північному Кавказі, у Сибіру, на Далекому Сході. В Україні зустрічається в карпатських лісах. Як виявилось, веселка і на Славутчині теж росте.

На наш гомін підійшли грибники, які проходили поруч. У цей ліс вони прийшли саме по ці грибочки. У їхніх кошиках було чимало «яєць» цього гриба.

Виявляється це не просто їстівний гриб, а справжня знахідка! З давніх-давен люди використовували його

цілющу силу. У цілителів цей гриб дуже популярний — ним лікують будь-які стадії раку, трофічні виразки, захворювання шлунково-кишкового тракту, запалення нирок, печінки та підшлункової залози, серцево-судинні захворювання, гіпертонію, хвороби суглобів, доброякісні пухлини, пухлини мозку та ін. Грибні фітонциди веселки вбивають віруси герпесу, грипу, гепатиту. Специфічна форма гриба і зміна запаху в процесі росту завжди викликали інтерес у людей. «Яйце відьом» вважалося найкращим засобом щоб викликати почуття кохання, а стиглий гриб вважали отруйним.

Веселка один з не багатьох умовно їстівних грибів, який занесений до книги рекордів Гіннеса за швидкістю росту серед грибів. За хвилину шапка піднімається на 5 міліметрів — вона росте просто на очах і вдвічі швидше за бамбук.

Владислав ГАЛКА,
вихованець гуртка «Юні друзі природи» Славутського еколого-натуралістичного центру школярів.

АНЕЛЯРІЯ ВІДДІЛЕНА

Анелярия отделенная
Annelaria separata

Анелярія відділена — один із неїстівних грибів, який немає отруйних речовин, але в їжу не вживається через те, що дуже твердий і має до того неприємний запах і смак. Утворює плодові тіла у серпні-вересні. Видає себе досить мінливою шапкою — в одних плодових тіл — рудувато-бура, у других — цегляна або охряна. У діаметрі шапка до 10 см, її форма у молодих грибів напівсферична, у зрілих — дзвоникоподібна. Ніжка завдовжки до 20 см, завширшки до 1,4 см.

Зустрічається цей шапковий гриб зазвичай невеличкими групами на Хмельниччині у листяних — березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба червоного, грабово-дубових лісах, або грудах, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного. Трапляється анелярія відділена у грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, осикових лісах з осики та вільхи сірої, а також на пасовищах.

Анелярія відділена — один із неїстівних грибів, який немає отруйних речовин, але в їжу не вживається через те, що дуже твердий і має до того неприємний запах і смак. Досить частенько зустрічається анелярія відділена на території Сковородецького лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає площу — 3130 га. Тут розкинулось лісове урочище — «Жеребки» площею — 254 га, 1–6 квартал.

У першому кварталі переважає за площею зімкнутий дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного. Росте тут зімкнутий пристигаючий і середньовіковий сосновий ліс з сосни звичайної і модрина, а також чорновільховий ліс з вільхи чорної. У другому кварталі до цих типів лісу домішується — зімкнутий ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці, березовий ліс з берези бородавчастої, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена, є невеличка ділянка соснового лісу з сосни звичайної і модрина. У третьому кварталі 80% площі займають зімкнуті пристигаючі дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, невелику ділянку займає — березовий ліс з берези бородавчастої, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена, є насадження акації білої і гледичії. У четвертому кварталі на 65% домінує зімкнутий дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, крім цього ростуть тут хвойні — стиглі та перестиглі соснові

ліси з сосни звичайної і модрина, середньовікові ялинові ліси з ялини європейської та ялиці. У п'ятому кварталі 83% площі займають середньовікові дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, решта — 17% під грабовими лісами з граба звичайного та ільмових. У шостому кварталі можна побачити березовий ліс з берези бородавчастої, який займає площу — до 15% кварталу, дубовий ліс з дуба червоного і високостовбурного — до 65% кварталу, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — до 15% кварталу, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — до 5% кварталу.

У згаданих лісах анелярія відділена утворює плодові тіла у серпні-вересні. Видає себе цей шапковий гриб досить мінливою шапкою — в одних плодових тіл — рудувато-бура, у других — цегляна або охряна. У діаметрі шапка досягає — 10 см, її форма у молодих грибочків — напівсферична, у зрілих — дзвоникоподібна. Уважно придивившись до шапки, помітно, що вона м'ясиста, гладенька, на дотик — клейка, у разі висихання — блищить. Край має оригінальні білуваті залишки покривала. Перевернувши шапку анелярії віддаленої низом до верху, у молодих плодових тіл видно білуваті або сіруваті пластинки, у зрілих — бурувато-чорні або крапчасті з красивим білуватим краєм.

У анелярії віддаленої ніжка завдовжки до 20 см, завширшки — до 1,4 см, вона циліндрична, до низу здається дещо розширюється, має білуватий колір, нижче білого звисаючого кільця все-таки клейка. Розрізавши зріле плодове тіло цього шапкового гриба, помітно у середині білу м'якоть, згодом ніби з'являється внутрішній канал. Принюхавшись до м'якоті, відчувається, що вона має приємний грибний запах.

Анелярія віддалена — неїстівний шапковий гриб, не викликає отруєння, але може бути причиною легких порушень травлення. На жаль, один неїстівний гриб потрапивши до страви з їстівними грибами, здатний зіпсувати всю страву.

ГЕБЕЛОМА АРОМАТНА

Гебелом ароматная
Hebeloma sacchariolens

Має рівномірно зафарбовану ясно-сіро-жовту голу шапку. Якщо торкнутися її поверхню рукою, то відчувається клейкість. У діаметрі шапка до 5 см, форма її у молодих плодових тіл випукло розпростерта, у зрілих — плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 5 см, завширшки до 1 см. За кольором зверху ніби борошніста, до низу сірувато-коричнева. Загалом ніжка циліндрична, але до низу дещо звужена. Гриб не має отруйних речовин, але в їжу не вживається через неприємний запах і смак.

Гриб досить розповсюджений по території Хмельницької області, він росте у наших хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Трапляється гебелом ароматна у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високоствурного, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, березових лісах з берези бородавчастої і чорновільхових лісах з вільхи чорної.

З початку серпня до кінця листопада утворює плодові тіла гебелом ароматна на території Полонського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 6388 га. У лісництві розкинулось 108 кварталів — з 5 до 113 квартал, довкола розташовані с. Буртин, Залісся, смт. Понінка, м. Полонне. У лісництві переважають: соснові ліси з сосни звичайної і модрини — до 40% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високоствурного — до 42% площі. Крім цього тут можна бачити: чорновільхові ліси з вільхи чорної — 5–10, 18, 19, 22–25, 28, 32–34, 36–40, 42–47, 51–59, 61, 62, 65, 67–69, 72–77, 79, 82–89, 92–100, 102, 104–107 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 16, 18–20, 23–27, 32, 36–41, 43, 46–49, 51–53, 55, 56, 62, 64, 66–69, 71–77, 84–89, 94, 95, 97–100, 107 квартал.

У Полонському лісництві, де частенько росте шапковий гриб гебелом ароматна, вдається бачити три основних групи асоціації соснових лісів — соснових лісів чорницевих, соснових лісів лишайникових, соснових лісів вересових. Соснові ліси чорницеві характеризуються тим, що деревний ярус утворює — сосна звичайна, поодинокі береза бородавчаста, дуб звичайний або дуб червоний. Чагарниково-трав'яний

килим складає — чорниця, орляк звичайний, брусниця, шучник дернистий, дзвоники персиколісті, верес звичайний, лохина, молінія голуба, багно звичайне, веснівка дволиста, ожина волосиста, перстач гайовий, перлівка поникла та вербозілля звичайне.

Саме у такому лісі у сезон збору грибів можна побачити неїстівного гриба — гебелому ароматну. Цей гриб відрізняється від інших грибів тим, що гебелом ароматна має рівномірно зафарбовану ясно-сіро-жовту шапку, вона гола, якщо торкнутися її поверхню рукою, то здається наче клейкою. У діаметрі шапка досягає — до 5 см, форма у молодих плодових тіл — випукло розпростерта, у зрілих — плоско розпростерта. Перевернувши у руках шапку гебелом ароматної низом до верху, одразу видно прирослі пластинки, які у молодих грибочків — ясно-бежеві, у дорослих — коричневі. У гебелом ароматної ніжка завдовжки досягає — до 5 см, завширшки — до 1 см, за кольором зверху ніби борошніста, до низу — сірувато-коричнева. Загалом ніжка циліндрична, але до низу дещо звужена.

Якщо розрізати вздовж ножом зріле плодове тіло гриба, то можна пересвідчитись, що ніжка волокниста, у верхній частині порожниста, м'якоть у неї біла. Принюхавшись до м'якоті, відчувається оригінальний парфумерний запах. Головною частиною гебелом ароматної є грибниця, на ній ростуть плодові тіла. Під мікроскопом добре видно, що нитки грибниці складаються з довгеньких клітин, які розташовані в один рядок.

Клітини грибниці двух'ядерні та не мають пластид, а шапка і ніжка складається з щільно прилеглих одна до другої ниток грибниці. У ніжці всі нитки однакові, а в шапці вони утворюють два шари — верхній, вкритий шкірочкою, що зафарбована різними пігментами, та нижній — це пластинки. Гебелом ароматна — неїстівний шапковий гриб, який вважається, що не має отруйних речовин, але в їжу не вживається через неприємний запах і смак.

ГЕБЕЛОМА КЛЕЙКА

Гебелома клейкая, ложный валуй
Hebeloma crustuliniformes

У гебеломи клейкої досить мінлива шапка, яка у молодих грибів брудно-біла, у дорослих ясно-жовта або жовтувато-коричнева, у центрі здається темнішою. У діаметрі шапка до 8 см, але зрідка трапляються плодові тіла з діаметром шапки до 15 см. У молодих грибів форма шапки напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 9–12 см, завширшки до 2 см. Вона циліндрична, дещо потовщена до основи.

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на ґрунті у парках, біля доріг, у мішаних — соснових лісах звичайнодубових, хвойних — соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорницевих. Зустрічається гебелома клейка у листяних — дубових лісах з дуба скельного, грабово-дубових лісах, або грудах, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Досить високу щільність плодових тіл має гебелома клейка у наших соснових лісах звичайнодубових, які характеризуються тим, що їх корінні деревостани двох'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, зрідка береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Зазвичай підлісок утворюють — бузина чорна, крушина ламка, барбарис звичайний, ліщина, зіновать руська, горобина звичайна, бруслина бородавчаста та дрік красильний. У чагарниково-трав'яному ярусі виділяються — орляк звичайний, чорниця, суниця лісові, брусниця і веснівка дволиста.

З початку серпня і майже до кінця листопада утворює плодові тіла гебелома клейка на території Мальованського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке охоплює загальну площу — 6179 га. У лісництві виділено 120 кварталів, довкола розкинулись с. Мальованка, Поляна, Червоний Цвіт, Конотоп, Судимонт, Цмовка, Купин, Савичі, Хролин. У Мальованському лісництві переважають соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 70% площі, крім цього типу лісу тут ростуть: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 13% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 7% площі, ялинові ліси з ялини європейської —

до 4% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 6% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 5%. У лісництві є насадження осики та вільхи сірої, тополі та верби.

У цих лісах видає себе шапковий гриб — гебелома клейка досить мінливою шапкою, яка у молодих грибочків брудно-біла, у дорослих — ясно-жовта або жовтувато-коричнева, у центрі здається темнішою. У діаметрі шапка у цього гриба в основному досягає — 8 см, але зрідка трапляються плодові тіла з діаметром шапки — до 15 см, у молодих грибочків форма шапки — напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Якщо уважно придивитися до шапки, то вона здається голою, у молодих грибочків — слизиста, у дорослих — суха, у центрі з широким горбиком, її край рівний, загорнутий, ніби плоский. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно прирослі, вузькі, досить густі пластинки, у молодих плодових тіл — білуваті, у зрілих — блідо-бурі або жовто-бурі, з краплями води у вологу погоду, з бурими плямами на місці крапель після висихання у суху погоду.

У дорослих плодових тіл висипається з-під шапки темно-бурий споровий порошок. У гебеломи клейкої ніжка завдовжки досягає — до 9–12 см, завширшки — до 2 см, вона циліндрична, дещо потовщена до основи, у молодих грибів білувата, у зрілих — жовтувата або бурувата. Якщо придивитися, то помітно, що у верху ніжка борошниста, внизу ніби волокниста та слабо луската. Розрізавши вздовж ніжку, можна побачити білу м'якоть, яка згодом стає кремовою. Приюхавшись до м'якоті, відчувається оригінальний запах редьки, досвідчені грибники стверджують, що вона має гіркий смак.

Гебелома клейка — неїстівний шапковий гриб, який більшість мікологів, а також досвідчених грибників вважають отруйним грибом, який ні в якому разі не можна збирати для приготування страви.

ГІРЧАК

Желчный гриб
Tylophilus felleus

Неїстівні гриби

Має досить мінливу шапку, яка в одних плодових тіл жовто-коричнева, в інших — сірувато-коричнева або каштаново-коричнева. У діаметрі шапка гірчака до 12 см. Її форма у молодих грибів у вигляді незавершеної кульки, у дорослих — випукло-розпростерта або подушкоподібно-розпростерта. Ніжка завдовжки до 16 см, завширшки до 5 см. Вона циліндрична, кремово-охряна в одних грибів, а в інших жовтувато-коричнева.

На території Хмельницької області гриб росте на гнилих пеньках і біля основи стовбурів дерев у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрини, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницеви, соснових лісах лишайникових. Трапляється гірчак у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостворного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостворного, ясеневих лісах з ясена і клена, дубових лісах з дуба скельного та чорновільхових лісах з вільхи чорної.

У червні-жовтні плодови тіла утворює гірчак на території Антонінського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає площу — 2887 га. У лісництві розкинулось дев'ять лісових урочищ — «Пеньки» або «Васьківці» площею — 173 га, 1, 2 квартали, «Кучманівка» — 299 га, 3–8 квартали, «Колки» — 309 га, 9–14 квартали, «Терешки» — 516 га, 15–25 квартали, «Кульчини» — 500 га, 26–36 квартали, «Антоніни-1» — 461 га, 37–44 квартали, «Антоніни-2» — 41 квартал, «Замчисько» — 5 га, 45 квартал, «Чернятин» — 624 га, 46–58 квартали. Високу щільність плодових тіл має гірчак у лісовому урочищі «Чернятин», де розкинулись у кварталі: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостворного, займають вони площу — до 60%, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 25%, соснові ліси з сосни звичайної і модрини — до 5%, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 5%, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — до 1%, а також чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 1%.

Тутешній сосновий ліс характеризується тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна, поодинокі — береза бородавчаста, дуб звичайний або дуб черво-

ний. Підлісок не розвинений. Чагарниково-трав'яний покрив представлений брусницею, чорницею, орляком звичайним, лохиною, шучником дернистим, дзвониками персиколістими, вересом звичайним, ожиною волосистою, веснівкою дволистою, молінією голубою, багном звичайним, перстачем гайовим, перлівкою пониклою та вербозіллям звичайним.

Видає себе гірчак в оточуючому середовищі досвідченому грибнику досить мінливою шапкою, яка в одних плодових тіл — жовто-коричнева, в інших — сірувато-коричнева або каштаново-коричнева. У діаметрі шапка гірчака у наших лісах досягає 12 см, її форма у молодих грибочків — у вигляді незавершеної кульки, у дорослих — випукло-розпростерта або подушкоподібно-розпростерта. Уважно придивившись до поверхні шапки, помітно, що вона суха, у молодих плодових тіл — тонковолокниста, у зрілих — гола, має тріщини, до того у вологу погоду ще й клейка. Перевернувши у руках шапку гірчака низом до верху, видно прирослий або виімчастий гіменофор, у ньому трубочки довжиною до 2 см. У молодих грибів шпаринки білі або рожеві, у дорослих — рожево-коричневі, кутові або круглі.

Якщо розглянути під мікроскопом споривий порошок, то в одних грибів він рожево-коричневий, в інших — сірувато-коричневий. Ніжка завдовжки до 16 см, завширшки до 5 см. Вона циліндрична, кремово-охряна в одних грибів, а в інших — жовтувато-коричнева, але спільним є те, що виділяється і в першому, і в другому випадку — сітчастий коричнево-бурий малюнок. Розрізавши зріле плодове тіло, можна побачити білу, надзвичайно м'яку м'якоть, на розрізі вона червоніє.

Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть дуже гірка, не має особливого запаху. Гірчак — неїстівний шапковий гриб, який частенько імітує білого гриба та підберезника, від яких він відрізняється рожевим гіменофором, має гірку м'якоть, чорну сітку на ніжці.

КОЛІБІЯ ОБГОРНУТА

Коллибия обернутая
Collybia peronata

Колібія обгорнута видає себе досить мінливою шапкою, у одних плодових тіл вона бурувато-руда, в інших — охряно-бурувата. Трапляються гриби й з ясно-коричневою шапочкою. У діаметрі шапка до 7 см. Форма її у молодих плодових тіл випукло розпростерта, у дорослих — плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 0,8 см. Центральна, циліндрична, до основи ніби рівномірно розширюється, зазвичай одного кольору з шапкою.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте зрідка невеликими групами на підстилці у місцях середньої вологості ґрунту в листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного. Трапляється колібія обгорнута у букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Зустрічається цей гриб у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорнице-вих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Колібія обгорнута у червні-листопаді утворює плодові тіла на території Самчиківського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке має загальну площу — 2132 га. У лісництві розкинулось чотирнадцять лісових урочищ: «Новики» площею — 300 га, 1–7 квартали, довкола с. Попівці, Новаки, «Самчики» — 308 га, 8–14 квартали, недалеко с. Решнівка, Самчики, Сахнівці, Киселі, «Калинівка» — 375 га, 15–21 квартали, поруч с. Калинівка, Губин, «Мацевичі» — 140 га, 22, 23 квартал, близенько с. Огіївці, Демківці, Круча, «Чорна» — 103 га, 24, 25 квартал, «Райки» або «Раїцька Дубина» — 16 га, 26 квартал, «Градилева Дубина» — 57 га, 27 квартал, поруч с. Старий Остропіль, «Ладизька Дубина» — 113 га, 28, 29 квартал, зовсім близько с. Ладиги, «Руда» — 143 га, 30–32 квартал, недалеко с. Лажева, «Баглан» або «Баглаї» — 214 га, 33–37 квартали, довкола с. Баглаї, Ємці, Лажева, «Хутор» — 37 га, 38 квартал, «Хвоста» — 65 га, 39 квартал, «Гнатки» — 86 га, 40 квартал, поблизу с. Ілляшівка, «Вербородинці» — 174 га, 41, 42 квартал, поруч с. Берегелі.

У лісовому урочищі «Калинівка» частенько протягом сезону вдається бачити шапковий гриб колібію обгорну-

ту. У тутешніх кварталах розкинулись: дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 15–21 квартали, проте у 15, 19–21 кварталах цей тип лісу займає незначну площу; ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 15–21 квартали; сосновий ліс з сосни звичайної і модрина можна бачити у 15–18 кварталах, невеличкі діляночки є також у 19 і 20 кварталах; грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 16, 21 квартал; ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 16 квартал.

Колібія обгорнута видає себе досить мінливою шапкою, у одних плодових тіл вона — бурувато-руда, у других — охряно-бурувата, трапляються гриби з ясно-коричневою шапочкою. У діаметрі шапка до 7 см, форма її у молодих плодових тіл випукло розпростерта, у дорослих — плоско розпростерта. Придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона гола, край зморшкувато-рубчастий. Перевернувши шапку низом до верху, видно досить рідкі пластинки, які ніби нитчасті, у молодих грибів жовто-коричневі, у зрілих — руді.

Якщо взяти під мікроскоп споровий порошок цього гриба, то можна впевнитись, що він має білий колір. У колібії обгорнутої ніжка завдовжки — до 8 см, завширшки — до 0,8 см, вона центральна, циліндрична, до основи ніби рівномірно розширюється, зазвичай одного кольору з шапкою, трапляються грибочки в яких ніжка бурувато-коричнева, загалом вона гладенька, але біля низу опушена.

Розрізавши зріле плодове тіло, у середині вдається побачити щільну, витончену, у молодих грибів жовтувату м'якоть, а в дорослих — жовтувато-буру. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть у колібії обгорнутої у молодих плодових тіл солодкувата, у зрілих і старих — гірка, до того немає ніякого запаху.

Колібія обгорнута — неістівний шапковий гриб, який вживати не можна, тому що він може бути причиною порушення травлення у людини.

ЛЕПІОТА ГОСТРОЛУСКАТА

Лепіота острочешуйчастая
Lepiota acutesquamosa

Лепіота гостролуската видає себе у доквіллі ясно-ржаво-бурою шапкою, яка вкрита пірамідальними ніби щетинистими і оригінально загостреними коричнево-бурими лусками. У діаметрі шапка до 10 см, форма у молодих плодових тіл дзвоникоподібна, у дорослих — парасолькоподібна з ледь помітним у центрі горбиком. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 1 см, циліндрична, у переважній більшості плодових тіл розширюється до основи.

У Хмельницькій області гриб росте на ґрунті у парках, мішаних лісах, які представлені у нас сосновими лісами звичайнодубовими, хоча зрідка трапляється шапковий гриб лепіота гостролуската у соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Наші соснові ліси звичайнодубові в основному приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів Шепетівського Полісся. Деревостани у цих лісах складає сосна звичайна, береза бородавчаста, рідше — дуб звичайний, ялина європейська та дуб червоний. Як правило, береза бородавчаста росте із сосною звичайною у свіжих, вологих і сирих типах лісу. Дуб звичайний і дуб червоний у складі соснових лісів поширений там, де бори ніби вкраплені — чергуються з сосново-дубовими або дубовими насадженнями на місцях із більш родючими ґрунтами.

З початку серпня і до кінця вересня леопіта гостролуската утворює плодові тіла на території Климентовицького лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає загальну площу — 6831 га. У лісництві навколо сіл Климентовичі, Пліщин, Плесна, Купино, Судилків, Лозичне, Білокриниччя, Пашуки, Городище та м. Шепетівка виділено 122 квартали. У першому лісовому масиві виділено 110 кварталів, у другому — 12 кварталів.

Тутешні соснові ліси звичайнодубові, де має високу щільність плодових тіл шапковий гриб лепіота гостролуската, характеризуються тим, що корінні деревостани у ньому двох'ярусні. У першому ярусі росте — сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний або дуб червоний. Підлісок частіше всього утворюють — бруслина бородавчаста, ліщина, бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, зіновать руська, барбарис звичайний і дрік красильний. У чагарниково-трав'яному ярусі можна бачити — суниці лісові, брусницю, веснівку дволисту, чорницю та орляк звичайний. У цьому лісі досить розріджений моховий покрив, який складається із листяних мохів.

У такому оточуючому середовищі вдається бачити частенько шапкового гриба лепіоту гостролуската, яка видає себе у доквіллі ясно-ржаво-бурою шапкою, що вкрита пірамідальними ніби щетинистими і оригінально загостреними коричнево-бурими лусками. У діаметрі шапка у цього гриба досягає — 10 см, форма у молодих плодових тіл — дзвоникоподібна, у дорослих — парасолькоподібна, з ледь помітним у центрі горбиком. Перевернувши у руках шапку лепіоти гостролускатаї, видно вільні, досить густі, тонкі, білі пластинки, з яких у зрілих грибів висипається білий споровий порошок.

Розглянувши під мікроскопом споровий порошок, помітно, що спори безколірні, гладенькі, еліпсоїдально-веретеновидної форми, завдовжки — до 8 мкм, завширшки — до 3 мкм. Ніжка у цього гриба завдовжки — до 10 см, завширшки — до 1 см, вона циліндрична, у переважній більшості плодових тіл розширюється до основи. Уважно придивившись до ніжки, помітно, що на ній є ніби відстале білувате кільце, над ним ніжка біла, борошниста, під кільцем — жовтувато-бура. До того ще й ніжка біля основи має виразні темно-бурі концентричні луски.

Розрізавши зріле плодове тіло лепіоти гостролускатаї, вдається пересвідчитись, що у середині ніжки біла м'якоть. Принохавшись до м'якоті, відчувається досить неприємний запах, досвідчені грибники стверджують, що вона має гіркуватий смак.

У другому лісовому масиві Климентовицького лісництва переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високоствбурного — 111–122 квартал. Крім цього тут ростуть: ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 111–114, 117, 118, 120 квартали, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 111, 114–118, 120 квартали, березові ліси з берези бородавчастої — 111, 119 квартал. Лепіота гостролуската — неїстівний шапковий гриб.

ЛУСКАТКА РУЙНІВНА

Чешуйчатка разрушающая
Pholiota destruens

Шапка лускатки руйнівної має широкі білі волокнисті луски, які все-таки зникають під час повного визрівання. Діаметр шапки до 12 см, вона товста, м'ясиста, у молодих грибів за формою напівсферична, у дорослих — випукло-кругла. У переважній більшості плодових тіл у центрі шапка увігнута. Трапляються гриби, у яких у центрі є оригінальний горбик. У лускатки руйнівної край шапки звивистий, волокнистий.

На Хмельниччині цей шапковий гриб росте на пенях і стовбурах дерев у листяних — чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба звичайного. Трапляється лускатка руйнівна у грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, а також у березових лісах з берези бородавчастої.

З початку серпня і до кінця жовтня лускатку руйнівну можна бачити на території Вовковинецького лісництва Летичівського держлісгоспу, яке охоплює загальну площу — 3036 га. У лісництві розкинулось вісім лісових урочищ: «Язвинка» площею — 113 га, 1 квартал, поруч с. Кальна, Згарок, «Кориченці» — 722 га, 2–14 квартали, довкола с. Гута, Садове, Вовковинці, Коричинці, «Казенна дача» 15–25 квартали, поблизу с. Кайтанівка, Варенка, Городище, «Грабарки» — 229 га, 26–29 квартали, близенько с. Плужне, Майдан Голенищівський, «Дмитруково» — 247 га, 30–34 квартал, недалечко с. Стара Гута, Майдан Чернелівецький, «Бурти» — 532 га, 35–43 квартал, поруч с. Макарове, Чернелівці, Згар, «Клопотівецьке» або «Клопотівецька дача» — 270 га, 44–47 квартал, поблизу с. Вівсяники, Клопотівці, «Псюрський Майдан» — 202 га, 48, 49 квартал, недалеко с. Гришки.

Частенько лускатка руйнівна зустрічається в лісовому урочищі «Бурти», особливо велика щільність плодових тіл спостерігається у чорновільхових лісах з вільхи чорної. Такі чорновільшняки вдається спостерігати у кварталах — 35–40, 42, 43. Крім цього у лісовому урочищі «Бурти» ростуть: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 35–43 квартали, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 35–37, 39–42, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 39, 42, 43 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 39, 40,

43 квартал, ясеневий ліс з ясена звичайного та клена — 35–37, 40 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 40 квартал. У лісовому урочищі є насадження — тополі, липи серцелистої, горіха та плодових.

У такому розмаїтті досить часто вдається побачити на пенях і стовбурах листяних порід лускатку руйнівну. Зрізавши ножом декілька цих грибів зі стовбура, уважно розглянувши шапку кожного, видно, що в одних плодових тіл жовтувато-білувате забарвлення шапки, в інших — ясно-буре. Спільним є те, що шапка лускатки руйнівної має широкі білі волокнисті луски, які зникають під час повного визрівання. Діаметр шапки у цього гриба до 12 см, вона товста, м'ясиста, у молодих грибочків за формою — напівсферична, у дорослих — випукло-кругла. У переважній більшості плодових тіл у центрі шапка все-таки увігнута, трапляються гриби у яких є у центрі оригінальний горбик. У лускатки руйнівної край шапки звивистий, волокнистий. Перевернувши у руках шапку гриба, вдається побачити досить густі, широкі, прирослі пластинки, вони злегка ніби опускаються до ніжки.

У молодих плодових тіл пластинки білі, у зрілих — охряні або темно-коричневі, з них висипається рудокоричневий споровий порошок. У лускатки руйнівної ніжка щільна, кольору шапки, завдовжки до 12 см, завширшки — до 2,5 см, частенько ексцентрична, до основи дещо потовщується, з оригінальним коротким ніби коренеподібним виросом. Уважно придивившись до поверхні ніжки, видно, що вона вкрита великими білими лусками, які згодом зникають. До того є у лускатки руйнівної на ніжці наче лускате, але зникаюче під час визрівання кільце.

Розрізавши зріле плодове тіло цього гриба, одразу помітно білувату м'якоть, біля основи ніжки вона все-таки коричнева. Принохавшись до м'якоті, відчувається неприємний запах, смак гіркуватий. Лускатка руйнівна — неїстівний шапковий гриб, якого краще остерігатися.

МАСЛЮК ПЕРЦЕВИЙ

Масленок перечный
Boletus piperatus

Шапка у маслюка перцевого досить мінлива за кольором, яка в одних плодових тіл брудно-жовта або жовтувато-коричнева, в інших — помаранчево-коричнева або червонувато-коричнева. Діаметр шапки у дорослих грибів до 6 см, форма у молодих плодових тіл напівсферична, у зрілих — плоско випукла. Ніжка завдовжки 6 см, завширшки до 1,5 см. Вона циліндрична, але до основи у переважній більшості грибів дещо звужена.

Неїстівні гриби

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або, як їх ще називають, сосново-дубових лісах. Корінні деревостани сосново-дубових лісів у нас двох'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, зрідка — береза бородавчата, у другому — дуб звичайний, дуб червоний. Зазвичай підлісок утворюють — горобина звичайна, ліщина, зіновать руська, барбарис звичайний, дрік красильний, бруслина європейська, бузина чорна, крушина ламка. У чагарниково-трав'яному ярусі виділяються — орляк звичайний, чорниця, суниця лісова, брусниця та веснівка дволиста.

Маслюк перцевий у липні-жовтні утворює плодові тіла на території Зеленокуриловецького лісництва Новоушицького держлісгоспу, яке займає площу — 2495 га. У межах цього лісництва розкинулись лісові урочища: «Жадиня» — 1 квартал, «Круча» — 91 га, 2 квартал, «Тимків» — 129 га, 3, 4 квартал, поблизу с. Антонівка, Остроків, «Бучая-Загоряни» — 118 га, 5–7 квартал, поруч с. Бучая, «Сокілець» — 19 га, 8, 9 квартал, недалеко с. Загоряни, «Шкворнів» — 98 га, 10, 13, 15 квартал, поруч с. Садове, «Протасів ліс» — 71 га, 11 квартал, близенько с. Песець, «Стінка» — 199 га, 12, 14, 16, 18 квартал, недалеко с. Борсуки, «Фалюшник» — 159 га, 17, 19 квартал, поблизу с. Шебутинці, «Тамарино» — 253 га, 20, 21 квартал, «Синичина» — 246 га, 22–25 квартали, «Запалатки-1» — 143 га, 26 квартал, «Запалатки-2» — 85 га, 27 квартал, «Площа» — 153 га, 28, 29 квартал, «Жорновка» — 159 га, 30–32 квартали, поруч с. Пижівка, «Хоробрів-2» — 20 га, 33 квартал, «Хоробрів-1» — 44 га, 34 квартал, «Дівичів» — 145 га, 35, 36 квартал, «На шахтах» — 58 га, 37 квартал, «Покіс» — 212 га, 38–41 квартал. Досить велику щільність плодових тіл має маслюк перцевий на території лісово-

го урочища «Тимків», де розкинулись у 3 і 4 кварталах: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 95% площі, чорівільхові ліси з вільхи чорної — 2% площі, насадження акації білої та гледичії — 3% площі. Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами берези бородавчатої і дуба звичайного або дуба скельного.

Видає себе у такому оточуючому середовищі шапковий гриб маслюк перцевий досить мінливою за кольором шапкою, яка в одних плодових тіл — брудно-жовта або жовтувато-коричнева, у других — оранжево-коричнева або червонувато-коричнева. Діаметр шапки у дорослих грибів досягає — 6 см, форма — у молодих плодових тіл — напівсферична, у зрілих — плоско випукла. Уважно придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона гола, слабко слизиста, якщо висихає, то блищить, шкірочка не знімається.

Перевернувши у руках шапку маслюка перцевого, видно прирослий гіменофор, який здається слабко низхідним, він у одних плодових тіл — червоно-коричневий, у других — ржаво-коричневий, з досить великими неправильними шпаринами.

Ніжка завдовжки до 6 см, завширшки — до 1,5 см, вона циліндрична, але до основи у переважній більшості грибів дещо звужена. Трапляються гриби, які мають зігнуту ніжку. Ніжка суцільна, волокниста, має колір шапки, зазвичай дещо ясніша, правда біля основи жовтувата. Розрізавши зріле плодове тіло, вдається упевнитися, що м'якоть шапки коричнево-жовта, а над гіменофором навіть червонувата. У ніжці м'якоть сірчано-жовта, під час розрізання кольору майже не змінює. На смак — перцева, гостра, без особливого запаху.

Маслюк перцевий — неїстівний шапковий гриб, який не має отруйних речовин, але в їжу не вживається через гострий перцевий смак, що не зникає під час кулінарної обробки.

МІЦЕНА КОВПАКОВИДНА

Мицена колпачковидна
Mycena galericulata

У міцени ковпачковидної сірувато-бурувата шапка, яка у центрі здається темнішою. У діаметрі вона до 6 см, у молодих плодових тіл — дзвоникоподібна, у дорослих — плоско розпростерта, з оригінальним горбиком, здається радіально-рубчастою, її край смугастий. Ніжка завдовжки до 11 см, завширшки до 0,7 см. Вона циліндрична, сірувато-рожевого кольору, гладенька, біля основи здається більш темною, ніби як корінь витягнута, часто з міцеальним стержнем.

Шапковий гриб, який на Хмельниччині росте невеличкими групами на старих пенях переважно у листяних — грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої. Трапляється міцена ковпачковидна у дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука та явора, осикових лісах з осики і вільхи сірої. Дуже рідко, але все-таки зустрічається цей гриб у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових, соснових лісах з сосни звичайної і модрина.

Мицена ковпачковидна утворює плодові тіла у липні-вересні на території Вінківського лісництва Ярмолинського держлісгоспу, яке охоплює площу — 4750 га. У лісництві розкинулось сім лісових урочищ: «Охрімівська дача» — 1028 га, 1–17 квартали, поруч с. Слобідка Охрімовецька, «Довжок» — 653 га, 18–28 квартали, довкола с. Божиківці, Охрімівці, «Казенний ліс» або «Корабельна дача» — 150 га, 29–31 квартали, близенько с. Женишківці, «Корабельна роща» або «Зіньківський розсадник» — 1972 га, 32–79 квартали, навкруги с. Петрашівка, Пирогівка, Зіньків, Пилипи Олександрівські, «Іванютино» — 398 га, 80–86 квартали, поруч с. Нетечинці, «Гринева» — 139 га, 87–89 квартали, зовсім близько с. Дашківці, м. Вінківці, «Покутинці» — 410 га, 90–97 квартали, довкола с. Черкасівка, Покутинці, Прокурівка.

Мицена ковпачковидна частенько трапляється у лісовому урочищі «Корабельна роща», в якому росте домінуючий дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 32–79 квартали, грабовий ліс з граба звичайного та ільмових — 35–37, 41, 43–45, 51, 59–61,

64, 71, 74, 75, 78, 79 квартали, березовий ліс з берези бородавчастої — 44, 62, 74, 78 квартал, осиковий ліс з осики і вільхи сірої — 45, 63, 64, 69, 74, 76, 77 квартал, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 36, 45, 76, 78, 79 квартал, сосновий ліс з сосни звичайної і модрина — 32, 37, 40, 41, 44, 45, 49, 71, 79 квартал. Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що деревний ярус складає сосна звичайна і модрина з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного або дуба червоного. У досить розрідженому мохово-лишайниковому покриві можна бачити кладонію м'яку, гілокомій блискучий, дикран зморшкуватий.

Мицена ковпачковидна частіше всього потрапляє у поле зору випадково, під час збору їстівних грибів. У міцени ковпачковидної сірувато-бурувата шапка, у центрі здається більш темною. У діаметрі шапка до 6 см, у молодих плодових тіл — дзвоникоподібна, у дорослих — плоско розпростерта, з оригінальним горбиком, здається радіально-рубчастою, її край смугастий. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно широкі, не густі, прирослі пластинки, які мають білувато-сірий колір, хоча трапляються грибочки, в яких пластинки злегка рожеві, наче з оригінальними прожилками. Зрілі гриби розсіюють білий споровий порошок.

У міцени ковпачковидної ніжка завдовжки досягає — до 11 см, завширшки — до 0,7 см, вона циліндрична, сірувато-рожевого кольору, гладенька, біля основи здається більш темною, ніби як корінь витягнута, частенько з міцеальним стержнем. Розрізавши зріле плодове тіло міцени ковпачковидної, можна пересвідчитись, що ніжка у середині порожниста, м'якоть витончена, ясно-сірого кольору, має запах тухлого борошна, який чимось все-таки нагадує запах редьки.

Мицена ковпачковидна — неїстівний шапковий гриб, який вживати не можна. Гриби цього роду є сапрофітами або напівпаразитами.

МУХОМОР КОЛЮЧОГОЛОВИЙ

Мухомор колючеголовий
Amanita echinocephala

У цього шапкового гриба біла шапка, яка у дорослих плодівих тіл має сіруватий відтінок, до того вона досить густо вкрита випуклими щетинистими лускоподібними наче пірамідальними бородавочками. У діаметрі шапка до 14 см, здається товстою, м'яккою, у молодих плодівих тіл майже округла, у зрілих — розпростерта. Ніжка вкрита білуватими лусками, завдовжки до 15 см, завширшки до 4 см. Циліндрична, до середини дещо розширена, з кільцем, що швидко зникає.

Неїстівні гриби

У Хмельницькій області цей шапковий гриб росте на ґрунті у листяних — березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах, або грудях, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики та вільхи сірої, дубових лісах з дуба низькостовбурного. Трапляється мухомор колючоголовий у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових.

З початку червня і до кінця вересня мухомор колючоголовий утворює плодіві тіла на території Старосинявського лісництва Старокостянтинівського держлісгоспу, яке займає площу — 1668 га. У лісництві розташовано три лісових урочища: «Чарівська дача» площею — 1309 га, 1–21 квартал, довкола с. Подоляни, Залісся, Йосипівка, Нова Синява, «Щербані» — 269 га, 22–26 квартал, поруч с. Чехи, «Березна» — 111 га, 27, 28 квартал, зовсім близько с. Мисюрівка, Івки, м. Стара Синява. У лісовому урочищі «Щербані», де частенько зустрічається мухомор колючоголовий, розкинулись у 22 кварталі: ялинові ліси з ялини європейської, які займають близько — 50% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 25% площі, соснові ліси з сосни звичайної — 20% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — 3% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — 2% площі.

У 23 кварталі до 40% площі займають на ріллі молодняки, крім цього тут розкинулись: грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 39% площі, ялинові ліси з ялини європейської — 5% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — 14% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 2% площі. У 24

кварталі пануючим типом лісу є: ялиновий ліс з ялини європейської — 41% площі, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 15% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 22% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 2% площі, осиковий ліс з осики та вільхи сірої — 2% площі, ріллі з молодняком — 10% площі.

У цьому різноманітті дерев, кущів, трав, мохів, лишайників частенько вдається бачити мухомора колючоголового. Видає себе цей шапковий гриб білою шапкою, яка у дорослих плодівих тіл має сіруватий відтінок, до того вона досить густо вкрита випуклими щетинистими лускоподібними наче пірамідальними бородавочками. У мухомора колючоголового у діаметрі шапка досягає 14 см, здається товстою, м'яккою, у молодих плодівих тіл майже округла, у зрілих — розпростерта. Перевернувши шапку низом до верху, вдається побачити вільні пластинки, вони досить густі, мають зеленувато-жовтий колір. У зрілих грибів з-під шапки висипається білий споровий порошок. Якщо цей порошок розглянути під мікроскопом, то можна пересвідчитись, що спори у нього безколірні, гладенькі, яйцеподібної форми, завдовжки досягають — 11 мкм, завширшки — до 8 мкм.

Ніжка у мухомора колючоголового біла, вкрита білуватими лусками, вона завдовжки досягає — до 15 см, завширшки — до 4 см. Ніжка циліндрична, до середини дещо розширена, тут є кільце, яке швидко зникає, до основи звужена, має оригінальну ніби бульбу з сіруватою прирослою піхвою. Розрізавши зріле плодове тіло, можна побачити білу, щільну м'якоть, до основи ніжки вона жовтувата. Принюхавшись до м'якоті, відчувається неприємний запах, досвідчені грибники стверджують, що такий же у неї смак.

Мухомор колючоголовий — неїстівний шапковий гриб, який може бути причиною легких порушень травлення. Крім цього, потрапивши до страви, зіпсує всі її смакові якості.

МУХОМОР ЦИТРИНОВИЙ

Мухомор поганковидный, лимонный
Amanita citrina

Шапка брудно-бура, зеленувата, оливкова або лимонно-жовта, яка дещо ніби вицвітає, з досить великими залишками покривала, сірими, білими або буруватими. У діаметрі до 12 см, у молодих плодівих тіл за формою наполовину кулькоподібна, у дорослих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки — до 2 см, має обернено булавоподібну форму, біла у молодих грибів, у дорослих — жовтувата.

На Хмельниччині досить розповсюджений вид шапкових грибів, який зустрічається на ґрунті у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Трапляється у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудях, ясенових лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових.

Росте мухомор цитриновий, утворюючи плодові тіла з початку червня і до кінця листопада на ґрунті у Панівецькому лісництві Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу 3225 га. У лісництві розкинулось сім лісових урочищ: «Лазарево» — 162 га, 1–4 квартал, «Три горби» — 290 га, 5–9 квартал, «Ходоровецький ліс» — 368 га, 10–14 квартал, «Панівецька дача» — 1004 га, 15–31 квартал, «На валу» — 215 га, 32–35 квартал, «Довжоцька дача» — 1178 га, 48–68 квартал. Довкола лісового урочища «Панівецька дача» розкинулись с. В. Панівці, Ходорівці, Гаврилівці, Устя і Сокіл. В урочищі ростуть: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 15–21, 23–31 квартал, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 15–17, 19, 21–28, 31 квартали, березові ліси з берези бородавчастої — 26–28, 31 квартал, дубові ліси з дуба низькостовбурного — 17, 28–31 квартал, ялинові ліси з ялини європейської — 19, 20, 23, 30 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 16, 17, 22, 25, 26, 30, 31 квартал.

Тутешні дубові ліси характеризуються тим, що деревостани у них трапляються однарусні та двох'ярусні. Основу їх складає дуб червоний і дуб скельний. У до-

мішках дуб звичайний, черешня, ясен звичайний, явір, липа серцелиста, граб звичайний, береза бородавчата, берека та клен польовий. У трав'яному покриві виділяються — тонконіг дібровний, трава пахуча, чина чорна, зірочник лісовий, яглиця звичайна, фіалка лісова, горобейник пурпурово-голубий і осока парвська.

У такому середовищі видає себе мухомор цитриновий досить мінливою за кольором шапкою — брудно-бурою, зеленуватою, оливковою або лимонно-жовтою, яка дещо ніби вицвітає, з досить великими залишками покривала, сірими, білими або буруватими. У діаметрі шапка до 12 см, у молодих плодівих тіл за формою — наполовину кулькоподібна, у дорослих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Торкнувшись шапки рукою, відчувається, що вона клейка. Перевернувши шапку низом до верху, видно у молодих грибочків білі пластинки, у дорослих — жовтуваті. Пластинки у молоденьких плодівих тіл слабо прирослі, у зрілих — вільні. З них у дорослих грибів висипається білий споровий порошок. Спори підхоплюються вітром або переносяться комахами і навіть молюсками на певну відстань. У ґрунті спори гриба проростають, утворюючи грибницю, яка росте дуже повільно. Нагромадивши запаси поживних речовин, грибниця утворює плодові тіла.

Ніжка у мухомора цитринового завдовжки до 10 см, завширшки — до 2 см, вона має обернено булавоподібну форму, біла у молодих грибів, у дорослих — жовтувата. На ніжці є жовтувате ніби повисле кільце, а також жовтувата або бурувата піхва, у вигляді зросло-го з оригінальною бульбою рубця.

Розрізавши зріле плодове тіло мухомора цитринового, можна побачити білу товсту, але досить м'яку з присмаком редьки м'якоть, яка має неприємний запах.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Мухомор цитриновий — неістівний до того ще й досить отруйний шапковий гриб, який дещо зовні нагадує бліду поганку.

ОТИДЕЯ РОЗСІЧЕНА

Отидея рассеченная
Otidea onotica

Зустрічається поодиноці або невеличкими групами.

Цей гриб заввишки до 9 см, завширшки до 4 см, має ніби вухоподібну форму, краї завернуті усередину. Отидея розсічена зовні за кольором досить мінлива, тому що одні плодові тіла червонувато-охряні, інші — ясно-жовті або жовто-бурі, усередині цей гриб здається жовтувато-оранжевого або червоно-оранжевого кольору.

Цей гриб на Хмельниччині рідкісний, але все-таки трапляється на ґрунті у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної. Трапляється частенько отидея розсічена у мішаних соснових лісах звичайнодубових. Корінні деревостани цих лісів двох'ярусні.

З початку липня і до кінця листопада зрідка можна бачити отидею розсічену у Кадівецькому лісництві Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 2993 га. У лісництві розкинулось п'ять лісових урочищ: «Жабинецька дача» — 1–8 квартал, поруч с. Жабинці, Гуків, «Орининська дача — 1» або «Приворотська дача» — 9–18 квартал, недалечко с. Привороття, «Орининська дача-2» — 19–24 квартал, поблизу с. Жердя, «Фрідровецька дача» або «Кадівецька дача» — 25–47 квартал, довкола с. Кадіївці, Заліся, Ленківці, Рихтецька Слобідка, м. Кам'янець-Подільський, «Голосків» — 69–72 квартал, поблизу с. Голосків, Пудлівці. У «Жабинецькій дачі», де трапляється отидея розсічена переважають: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 43% площі та грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 41% площі. Ростуть тут також соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 4% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 3% площі, березові ліси з берези бородавчастої — 6% площі, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 3% площі.

У таких лісах плодові тіла отидеї розсіченої зустрічаються поодиноці або невеличкими групами. Зазвичай цей гриб заввишки до 9 см, завширшки — до 4 см, має

ніби вухоподібну форму, краї її завернуті усередину. Отидея розсічена зовні за кольором досить мінлива, тому що одні плодові тіла — червонувато-охряні, другі — ясно-жовті або жовто-бурі, усередині цей гриб здається жовтувато-оранжевого або червоно-оранжевого кольору. В отидеї розсіченої висипається білий споровий порошок. Якщо розрізати ножем зріле плодове тіло цього гриба, то усередині можна побачити досить тонку м'якоть, вона крихка, має такий ж колір як і поверхня отидеї розсіченої. Принюхавшись до м'якоті, досвідчені грибники стверджують, що вона без певного запаху, а також смаку.

За останні роки значно знизилась щільність цього гриба, через надмірну антропогенну дію людини на наші лісові масиви. Доводиться бачити отидею розсічену на території «Орининської дачі-2», де у 19 кварталі розкинулись — дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневий ліс з ясена звичайного та клена, грабовий ліс з граба звичайного та ільмових, соснові ліси з сосни звичайної та модрина. Приблизно такого ж складу ліси у 20–24 кварталах, але до них ще домішуються ялинові ліси з ялини європейської та ялиці, осикові ліси з осики та вільхи сірої, березові ліси з берези бородавчастої.

Тутешні соснові ліси утворені сосною звичайною з поодинокими деревами берези бородавчастої, дуба звичайного, дуба скельного та дуба червоного. У такому лісі підлісок не розвинений. Чагарниково-трав'яний покрив представлений вересом звичайним, чорницею, брусницею, орляком звичайним, ожиною волосистою, чебрецем звичайним, котячими лапками дводомними, веснівкою дволистою, біловусом стиснутим, куничником наземним, нечуйвітром волохатеньким і золотушником звичайним.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Отидея розсічена — гриб, який харчового значення взагалі немає, його навіть оминають досвідчені грибники-гурмани.

ПАВУТИННИК ЗВИЧАЙНИЙ

Паутинник обыкновенный
Cortinarius trivialis

Має охряно-буру шапку, яка під час висихання дещо блищить. Діаметр шапки до 9 см, у молодих плодкових тіл вона напівсферична або у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукло-розпростерта або плоска. Шапка вкрита слизом, її край ніби загорнутий. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 1,5 см, вона суцільна, циліндрична, досить щільна, має білуватий колір з фіолетовим відтінком.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб зустрічається зазвичай групами переважно у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово-дубових лісах, або грудях, осикових лісах з осики та вільхи сірої. Трапляється павутинник звичайний у дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного, а також у насадженнях — акації білої та гледичії, тополі та верби, липи, горіха та плодкових. Чорновільхові ліси, де частенько росте павутинник звичайний, на території Хмельниччини займають притерасні частини річкових заплав по вододільних зниженнях у межах Шепетівського Полісся.

За складом деревостану чорновільхові ліси класифікують на: чисті чорновільшняки, у складі яких домішка інших порід і чагарників незначна, а також на складні чорновільшняки, зазвичай зі значною домішкою деяких деревних порід і досить добре розвиненим підліском. У Хмельницькій області все-таки більш поширені чисті чорновільшняки. Павутинник звичайний у серпні-вересні утворює плодові тіла на території Червонозірського лісництва Хмельницького держлісгоспу, яке займає площу — 2918 га. У межах лісництва розкинулось два лісових урочища — «Стражевська дача» площею 1485 га, 1–25 квартал, довкола розташовані с. Давидківці, Бахматівці, Червона Зірка, Копистин, м. Хмельницький, та «Масівці» — 1433 га, 25 — 50 квартал, поруч с. Масівці, Богданівці, Колибань, Івашківці. У лісовому урочищі «Стражевська дача» переважають майже у всіх кварталах дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, хоча тут можна побачити ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — 2, 8, 20, 25 квартал, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 9, 10, 11, 16, 17,

24, 25 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 5, 11, 12, 15, 23 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 7, 18 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 1, 5, 6, 10–16, 18, 20, 23, 25 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 3, 7, 9, 10, 13–15, 17, 20, 23–25 квартал.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного мають двох'ярусні деревостани. У першому ярусі переважає дуб червоний, його супроводжують: дуб звичайний, береза бородавчата, явір і ясен звичайний. У другому ярусі росте липа серцелиста, граб звичайний, клен гостролистий, черешня та берест.

У тутешніх листяних лісах лісового урочища «Стражевська дача» видає себе шапковий гриб павутинник звичайний охряно-бурою шапкою, яка під час висихання дещо блищить. Діаметр шапки до 9 см, у молодих плодкових тіл вона напівсферична або у вигляді широкого дзвоника, у зрілих — випукло-розпростерта або плоска. Шапка у павутинника звичайного вкрита слизом, її край ніби загорнутий. Перевернувши у руках шапку цього гриба, видно широкі, досить густі, наче із зубцем прирослі пластинки. У молодих грибочків пластинки білуваті, у дорослих — іржаво-бурі.

У павутинника звичайного ніжка завдовжки досягає 8 см, завширшки до 1,5 см, вона сплюснута, циліндрична, досить щільна, має білуватий колір з фіолетовим відтінком. Уважно придивившись до поверхні ніжки, можна помітити, як не дивно, багаточисельні жовто-бурі або сіро-оливкові слизисті смужки. Розрізавши вздовж плодове тіло павутинника звичайного, видно у середині жовтувату, товсту, добре розвинену м'якоть, яка у зрілих грибів здається злегка буруватою. Принохавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть не має особливого смаку.

Павутинник звичайний — неїстівний шапковий гриб, який харчового значення не має.

ПСАТИРЕЛА ГІДРОФІЛЬНА

Псатирелла гідрофільна
Psathyrella hydrophila

Має досить мінливу шапку, яка в одних плодкових тіл каштаново-коричнева, в інших — червоно-жовто-коричнева. При висиханні шапка стає яснішою, з оригінальним білуватим зморшкуватим краєм і залишками покривала. У діаметрі шапка до 6 см, вона наче гігрофована, у молодих плодкових тіл кулькоподібна, у дорослих — випукла. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки — до 0,5 см. Вона гладенька, здається білою або білуватою, циліндрична.

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається на ґрунті, на пеньках, біля пеньків, на залишках деревини, як правило, досить тісними групами у листяних — чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово-дубових лісах, або грудях, осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука та явора, ясеневих лісах з ясена звичайного, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, а також у дубових лісах з дуба низькостовбурного.

Вдається псатирелу гідрофільну бачити з початку серпня і до кінця листопада на території Маківського лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 3624 га. У цьому лісництві розкинулось два лісових урочища: «Маківська дача» — 30–71 квартал, довкола с. Сахкамін, Нігин, Вербка, В. Залісся, Гуменці, Чечельник, Колубаївці, м. Кам'янець-Подільський, «Залісецька дача» — 72–101 квартал, недалечко с. Балин, Залісці, Слобідка Рахнівська. У «Залісецькій дачі» домінуючими є дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 72–82, 88–101 квартали. Крім цього в лісовому урочищі можна бачити: грабові ліси з граба звичайного та льмових — 72, 76, 77, 83–87, 90, 91, 94, 100, 101 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 72, 73, 76, 81, 88, 91, 94, 98–101 квартали, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 73, 78, 79, 82, 88, 91, 92–95, 99–101 квартали, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 72, 75, 78, 79, 87 квартал, осиковий ліс з осики та вільхи сірої — 72, 80 квартал.

Тутешні дубові ліси в усіх ярусах мають різні види середземноморської флори. Деревостани таких дібров однарусні та двох'ярусні. Основу їх складає дуб скельний, дуб червоний, у домішках вдається бачити

ясена звичайного, липу серцелисту, дуба звичайного, черешню, береку, клена польового, граба звичайного, березу бородавчасту та явора. У такому лісі підлісок добре розвинений, у ньому зазвичай ростуть бруслина карликова, калина цілолиста, гордовина, свидина кров'яна, дерен справжній, клокичка периста, вишня степова, глід кривочашечковий, клен татарський, терен і ліщина.

Серед такої різноманітності дерев, кущів, трав, мохів, частенько вдається побачити шапкового гриба псатирелу гідрофільну. В оточуючому середовищі він видає себе досить мінливою шапкою, яка в одних плодкових тіл — каштаново-коричнева, в інших — червоно-жовто-коричнева. При висиханні шапка стає більш ясною, з оригінальним білуватим зморшкуватим краєм і, як правило, залишками покривала. У псатирели гідрофільної у діаметрі шапка до 6 см, вона наче гігрофована, у молодих плодкових тіл кулькоподібна, у дорослих — випукла. Перевернувши шапку низом до верху, одразу видно досить густі, прирослі пластинки, які у молодих грибів білуваті, у зрілих — буруваті, а в старих — буро-чорні, з більш ясным краєм.

У псатирели гідрофільної ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 0,5 см, вона гладенька, здається білою або білуватою, циліндрична. У переважній більшості плодкових тіл ніжка дещо злегка вигнута, без кільця, з красивим борошністим нальотом. У зрілих плодкових тіл висипається буро-чорний споровий порошок. Розрізавши ножом у руках зріле плодове тіло псатирели гідрофільної, можна пересвідчитись, що м'якоть у неї одного кольору зі шляпкою. Принюхавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху, досвідчені грибники стверджують, що вона має оригінальний м'який смак.

РЯДОВКА МИЛЬНА

Рядовка мыльная, серая
Tricholoma saponaceum

Має досить мінливу за кольором шапку: у одних плодових тіл сірувата, в інших — рудо-волокнисто-луската, ще в інших — оливково-сірувата або рожево-оливково-сірувата, до того ж по краю вона здається яснішою. У діаметрі шапка рядовки мильної до 12 см. Вона гола, у молодих грибів у вигляді конуса, зрізаного на верхівці, або наполовину кулькоподібного, у зрілих — плоско випукла. У переважній більшості плодових тіл з досить широким горбиком на верхівці.

Цей шапковий гриб на Хмельниччині має досить високу щільність плодових тіл, зустрічається зазвичай поодиночці або групами на ґрунті у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Трапляється зрідка рядовка мильна у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба скельного, березових лісах з берези бородавчатої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної і дубових лісах з дуба скельного.

З початку вересня і до кінця жовтня шапковий гриб рядовка мильна утворює плодові тіла у Малієвецькому лісництві Кам'янець-Подільського держлісгоспу, яке займає площу — 3963 га. У межах лісництва розкинулись лісові урочища: «Малієвецька дача» площею — 661 га, 1–14 квартали, довкола с. Маліївці, Мицівці, Стрихівці, Проскурівка, «Морозівська дача» — 1198 га, 15–37 квартали, поблизу с. Морозів, Гамарня, Мала Кужелівка, «Мукарівська дача» — 1565 га, 38–66 квартали, поруч с. Сприсівка, Підлісний Мукарів, Варварівка, «Шамово» — 342 га, 67–71 квартали, недалеко с. Руда, Соснівка, Миньківці, «Лісосклад» — 72 квартал, близенько ст. Дунаївці. У лісовому урочищі «Мукарівська дача» досить частенько зустрічається рядовка мильна, тут переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 38–59, 63–66 квартали. Крім цього в урочищі ростуть грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 41, 43, 44, 46, 52, 53, 55, 56, 62–66 квартал, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена — 61–63 квартали, березові ліси з берези бородавчатої — 42, 45, 58, 61–63 квартали, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 38–40, 44, 47–51, 53–57, 59,

62, 65 квартал, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 48, 56, 60 і 65 квартал.

Тутешні дубові ліси мають двох'ярусні деревостани. У першому ярусі переважає дуб звичайний і дуб червоний, їх супроводжують — береза бородавчата, ясен звичайний, явір. У другому ярусі досить розрідженому ростуть — клен гостролистий, липа серцелиста, граб звичайний, черешня, осика, в'яз гладенький і берест.

У такому середовищі вдається побачити шапкового гриба рядовку мильну, яка частіше всього видає себе досить мінливою за кольором шапкою: у одних плодових тіл сіруватою, в інших — рудо-волокнисто-лускатою, ще в інших — оливково-сіруватою або рожево-оливково-сіруватою, до того ж по краю вона здається більш ясною. У діаметрі шапка рядовки мильної досягає 12 см, вона гола, у молодих грибочків її форма у вигляді конуса, який зрізаний на верхівці або наполовину, кулькоподібна, у зрілих — плоско випукла, у переважній більшості плодових тіл з досить широким горбиком на верхівці. Край шапки звивистий і здається тонким. Перевернувши у руках шапку рядовки мильної низом до верху, одразу видно прирослі пластинки, у молодих грибочків білі, у зрілих — жовтуваті або блакитно-зеленуваті з оригінальними червонуватими плямами. У дорослих грибів до того ж висипається білий споровий порошок.

У рядовки мильної ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 3 см, у молодих плодових тіл — біла, у зрілих — темно-сіра, гола або волокнисто-луската, досить щільна. Розрізавши ножом зрілий гриб, видно у середині білу м'якоть, після розрізування вона червоніє. Досвідчені грибники стверджують, що м'якоть гірка, має запах мила.

Рядовка мильна — неїстівний шапковий гриб, який досить легко можна сплутати з іншими видами рядовок, тому треба бути уважним.

СИРОЇЖКА ВАЛУЄВИДНА

Сыроежка валуевидная
Russula farinipes

Шапка досить мінлива за кольором: бурувато-кремова, ясно-охряно-жовтувата, бурувато-жовтувата, жовто-коричнева або сірувато-коричнева. Діаметр її до 9 см. Вона товста, м'ясиста, на дотик липка. Форма шапки у молодих грибів випукла, у зрілих — увігнуто-розпростерта, випукло-плоска або лійкоподібна, край рівний або хвилястий, ніби розірваний, рубчастий. Ніжка завдовжки до 5 см, завширшки — до 2 см, у молодих грибів біла, у дорослих — жовтувата, переважно ексцентрична.

Неїстівні гриби

Цей шапковий гриб росте на Хмельниччині виключно у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабово-дубових лісах, або грудах, букових лісах з бука та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах з дуба скельного і чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Трапляється сиріожка валуєвидна у насадженнях — тополі та верби, осики та вільхи сірої, липи серцелистої, горіха і плодкових. У липні-вересні сиріожка валуєвидна утворює плодів тіла на території Браїлівського лісництва Новоушицького держлісгоспу, яке займає площу — 2167 га. У межах лісництва розкинулись лісові урочища: «Куликово» — 264 га, 1–5 квартали, поруч с. Джуржівка, «Глібівський швайн» — 505 га, 6–15 квартали, довкола с. Майдан Олександрівський, Глібів, Майдан Карачівецький, Капустяни, «Саморіз» — 130 га, 16, 17 квартали, недалечко с. Карачіївці, «Гречано-Лозова» — 184 га, 18–20 квартали, досить близько с. Говори, «Парк Дубина» — 187 га, 21–23 квартали, «Говорівський ліс» — 176 га, 24–26 квартали, «За церквою» — 44 га, 27 квартал, поруч с. Пилипківці, «Івасів ліс» — 26 га, 28 квартал, «Козлівка» — 90 га, 29, 30 квартали, «Войцехів» — 47 га, 31 квартал, близенько с. Заборозновці, «Якимово» — 217 га, 32, 33 квартали, «Романів ліс» — 72 га, 34 квартал, недалечко с. Жабинці, «Глибока» — 145 га, 35, 36 квартали, поруч с. Браїлівка, «Каскадський яр» — 80 га, 37 квартал, біля м. Нова Ушиця.

Досить часто зустрічається шапковий гриб сиріожка валуєвидна на території лісового урочища «Якимово», де у 32 кварталі розкинулись дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 70% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до

18% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 12% площі. У 33 кварталі переважають дубові ліси — 65% площі, але все-таки значно зростає площа ялинових лісів — 25%, ростуть тут соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 6% площі, грабові ліси — 1% площі, насадження липи, горіха та плодкових — 3% площі. Тутешні дубові ліси в усіх ярусах мають різні види середземноморської флори.

Деревостани цих дібров однарусні, але трапляються і двоюрисні. Їх основу утворює дуб скельний, рідше — дуб червоний, дуб звичайний, липа серцелиста, черешня, ясен звичайний, берека, клен польовий, граб звичайний, береза бородавчаста та явір.

Серед ось цього розмаїття дерев, кущів, трав, мохів, лишайників, під час полювання на їстівних грибів, вдається бачити неїстівного шапкового гриба — сиріожку валуєвидну. Придивившись до цього гриба, помітно, що шапка у нього досить мінлива за кольором: у одних плодкових тіл бурувато-кремова, у других — ясно-охряно-жовтувата, у третіх — бурувато-жовтувата, у четвертих — жовто-коричнева або сірувато-коричнева. У сиріожки валуєвидної діаметр шапки до 9 см, вона товста, м'ясиста, на дотик липка. Форма шапки у молодих грибочків випукла, у зрілих — увігнуто-розпростерта, випукло-плоска або лійкоподібна, край рівний або хвилястий, ніби розірваний, рубчастий. Шкірочка з шапки знімається досить легко. Перевернувши шапку низом до верху, видно білі пластинки, які після висихання стають кремовими.

Ніжка у сиріожки валуєвидної завдовжки до 5 см, завширшки — до 2 см, у молодих грибів біла, у дорослих — жовтувата, переважно ексцентрична. Розрізавши ніжку ножом, одразу помітно білу м'якоть, біля шкірки вона жовтувата. У молодих грибів м'якоть щільна, у зрілих — є порожнисті камери. Принюхавшись до м'якоті, від неї чується приємний грибний запах. Сиріожка валуєвидна — неїстівний гриб.

СИРОЇЖКА ПУРПУРНО–КОРИЧНЕВА

Сыроежка пурпурово–коричневая
Russula badia

Має коричневу або фіолетово–коричневу шапку, яка у центрі здається ніби дещо темнішою, мало не до чорної. У деяких плодових тіл навпаки навіть до ясної або жовтуватої. Діаметр шапки до 12 см. Вона товста, м'ясиста, гола, форма у молодих плодових тіл наполовину кулькоподібна, у дорослих — увігнуто–розпростерта. Край шапки тупий і гладенький у молодих грибів, у дорослих — коротко рубчастий. Ніжка завдовжки до 7 см, завширшки — до 3 см.

На теренах нашої Хмельниччини гриб росте у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, трапляється сиріожка пурпурно–коричнева у мішаних — соснових лісах звичайнодубових. З початку серпня і до кінця жовтня утворює цей гриб плодові тіла на території Понінківського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке має загальну площу — 1987 га. У лісництві розкинулось 28 кварталів, поруч з ним знаходиться смт. Понінка. У межах лісництва переважають: соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 40% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 25% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 15% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 9% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 8% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 1, 5% площі, насадження акації та гледичії — до 1,5% площі. Найвища щільність плодових тіл сиріожки пурпурно–коричневої спостерігається у соснових лісах, які розкинулись у кварталах — 1–20, 22–28. Найбільш поширеними групами асоціацій тутешніх соснових лісів є соснові ліси чорницеві, соснові ліси вересові, соснові ліси лишайникові.

У сосновому лісі підлісок не розвинений, а в основі чагарниково–трав'яного покриву переважає чебрець звичайний, костриця овеча, верес звичайний, цмин піщаний, булавоносець сіруватий, мучниця звичайна, келерія сиза, нечуйвітер зонтичний і золотушник звичайний. У лишайниковому килимі можна бачити — кладонію лісову та кладонію оленячу. Досить поширеними у кварталах у Понінківському лісництві, де росте шапковий гриб сиріожка пурпурно–коричнева, є соснові ліси чорницеві.

Деревний ярус цих лісів утворює сосна звичайна, поодинокі — дуб звичайний, береза бородавчаста. Зазвичай підлісок не розвинений. Чагарниково–трав'яний покрив складає чорниця, до неї домішується

лохина, шучник дернистий, дзвоники персиколісті, орляк звичайний, брусниця, верес звичайний, молінія голуба, багно звичайне, веснівка дволиста, ожина волосиста, перстач гайовий, вербозілля звичайне та перлівка поникла.

У такому лісі сиріожка пурпурно–коричнева видає себе пурпурно–коричневою або фіолетово–коричневою шапкою, яка у центрі здається ніби дещо більш темніша, мало не до чорної, у деяких плодових тіл навпаки — навіть до ясної або жовтуватої. Діаметр шапки у сиріожки пурпурно–коричневої до 12 см, вона товста, м'ясиста, гола, форма у молодих плодових тіл — наполовину кулькоподібна, у дорослих — увігнуто–розпростерта. Край шапки тупий і гладенький у молоденьких грибочків, у дорослих грибів — коротко рубчастий. У цього гриба шкірочка знімається не більше, ніж до середини шапки. Перевернувши у руках шапку низом до верху сиріожки пурпурно–коричневої, вдається побачити вузькі пластинки. У молодих плодових тіл вони білуваті, у зрілих — жовті з оригінальним рожевим відтінком.

Уважно розглядаючи ніжку сиріожки пурпурно–коричневої, помітно, що вона має червонуватий відтінок, завдовжки до 7 см, завширшки до 3 см. Розрізавши ножом уздовж зріле плодове тіло цього гриба, видно, що у середині щільна біла м'якоть. Принохавшись до неї, відчувається наче слабкий запах деревини, але дуже їдкий.

Значно рідше зустрічається сиріожка пурпурно–коричнева у кварталах, де ростуть соснові ліси вересові. Деревний ярус цих лісів утворює сосна звичайна з поодинокими деревами берези бородавчастої і дуба звичайного.

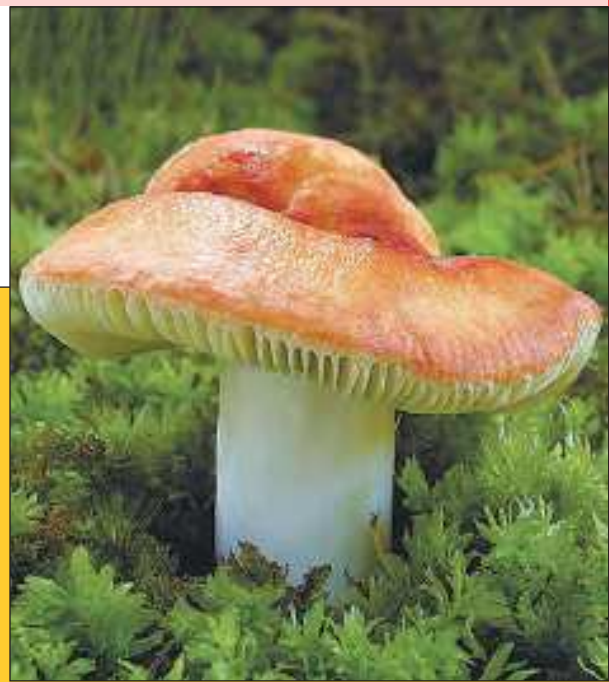
Сиріожка пурпурно–коричнева — неїстівний шапковий гриб, який не загрожує людині серйозною небезпекою, бо не має отруйних речовин, але жорсткий, з неприємним запахом і гіркотою.

СИРОЇЖКА ПЛЯМИСТА

Сыроежка пятнистая
Russula maculata

Має плямисту, оранжево-червону шапку, яка у зрілих плодових тіл ніби вицвітає до охряної або ясно-жовтої. Діаметр шапки до 10 см. Форма її плоско розпростерта, зазвичай у центрі наче злегка вдавнена. Шапка гола, клейка, її край здається тупим і гладеньким. Шкірочка знімається тільки із самого краю. Ніжка завдовжки до 9 см, завширшки до 3 см. Вона біла, щільна, місцями руда. Сироїжка плямиста утворює плодові тіла у липні-жовтні.

Неїстівні гриби

На Хмельниччині цей шапковий гриб зустрічається у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах з бука та явора, грабово-дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба низькостовбурного. Трапляється сироїжка плямиста у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Сироїжка плямиста у липні-жовтні утворює плодові тіла на території Михайлівського лісництва Хмельницького держлісгоспу, площа якого досягає — 4222 га. У лісництві розкинулось дванадцять лісових урочищ: «Городисько» площею — 507 га, 1–9 квартали, поблизу с. Іванківці, Коржівці, Червоносілка, «Королівка» — 158 га, 10–12 квартали, недалечко с. Михайлівка, «Загінці» — 989 га, 13–30 квартали, довкола с. Загінці, Вербка, Вербка Мурована, «Сосновець» — 115 га, 31, 32 квартали, зовсім близько с. Маниківці, «Підлісне» — 553 га, 33–42 квартали, поруч с. Яськівці, Зяньківці, «Лозовець» — 315 га, 43–47 квартали, недалечко с. Фащівка, Яснозір'я, «Підлісок» — 134 га, 48, 49 квартали, «Андріїв ліс» — 147 га, 50, 51 квартали, поблизу с. Мазники, «Гармидер» — 388 га, 52–58 квартали, близенько с. Радянське, Божиківці, «Березина» — 220 га, 59–62 квартали, «Дубина» — 353 га, 63–68 квартали, поруч с. Грем'ячка, «Семенів» — 346 га, 69–72 квартали, недалечко с. Адамівка, Пирогівка.

У лісовому урочищі «Гармидер» часто трапляється сироїжка плямиста, тут переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — 80% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 8% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 9% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — 2% площі, осикові ліси з осики та вільхи — 1% площі. У лісовому урочищі «Андріїв ліс» можна бачити: березові ліси з бе-

рези бородавчастої — 41% площі, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного — 46% площі, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 11% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — 2% площі.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризуються тим, що їх деревостани двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, рідше — дуб звичайний, явір, береза бородавчаста, ясен звичайний. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа серцелиста, черешня, осика, берест, в'яз шорсткий. У цьому лісі добре розвинений підлісок.

Серед ось такого різноманіття дерев, кущів, трав, мохів, лишайників зазвичай вдається бачити сироїжку плямисту. Цей шапковий гриб має плямисту, оранжево-червону шапку, яка у зрілих плодових тіл ніби вицвітає до охряної або ясно-жовтої. У сироїжки плямистої діаметр шапки до 10 см, форма — плоско розпростерта, зазвичай у центрі наче злегка вдавнена. Шапка гола, клейка, її край здається тупим і гладеньким. Шкірочка знімається тільки із самого краю. Перевернувши у руках шапку сироїжки плямистої, одразу видно у молодих плодових тіл досить широкі кремові пластинки, у дорослих — оранжево-жовті або охряні, у старих — ніби іржаві.

Ніжка у сироїжки плямистої завдовжки — до 9 см, завширшки — до 3 см, вона біла, щільна, місцями руда. Розрізавши зріле плодове тіло цього гриба, у середині видно білу м'якоть. Принохавшись до м'якоті, відчувається від неї їдкий і досить неприємний запах. У лісовому урочищі «Загінці», що біля с. Вербка у 13–16 кварталах частенько трапляється сироїжка плямиста. Тут розкинулись — грабові ліси з граба звичайного та ільмових, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці, березові ліси з берези бородавчастої.

Сироїжка плямиста — неїстівний шапковий гриб, якого краще остерігатись.

СИРОЇЖКА КРОВ'ЯНО–ЧЕРВОНА

Сыроежка кроваво–красная
Russula sanguinea

Має оригінальну кров'яно–червону шапку, яка є досить мінливою за кольором і ніби вигорає в одних плодових тіл до жовтувато–червоної, в інших — до білувато–червоної. У сиріожки кров'яно–червоної діаметр шапки до 8 см, форма у молодих грибів напівсферична, у дорослих плоско–розпростерта або увігнуто–розпростерта, іноді з оригінальним горбиком. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 2 см, рожево–червона або білувата, у переважній більшості грибів ексцентрична і щільна.

Росте на території Хмельницької області у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або їх ще називають сосново–дубових лісах. На Хмельниччині ці ліси, де частенько зустрічається сиріожка кров'яно–червона, приурочені до дерново–підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів нашого північного Полісся.

Деревостани у наших соснових лісах утворює сосна звичайна, береза бородавчата, значно рідше — дуб червоний, ялина європейська і дуб звичайний. Якщо перебуваєш у сосновому лісі, то на окремих ділянках можна бачити, що береза бородавчата разом із сосною звичайною росте переважно у вологих і сирих типах лісу. Помітно, що дуб червоний і дуб звичайний у складі соснових борів все–таки поширені там, де бори ніби вкраплені, часто чергуються з сосново–дубовими або дубовими насадженнями на місцевостях з більш родючими ґрунтами. Зазвичай підлісок у соснових лісах майже відсутній.

Сиріожка кров'яно–червона у липні–жовтні утворює плодові тіла на території Славутського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 5130 га. Лісництво поділено на 61 квартал, північний головний лісовий масив включає до себе з 1 по 54 квартал, південний менший — починається з 55 до 61 кварталу. Довкола Славутського лісництва розкинулись с. Крупець, Улашанівка, Шевченко, Кам'янка, Варварівка, м. Славута. У південному лісовому масиві, де досить високу щільність плодових тіл має сиріожка кров'яно–червона, соснові ліси вкривають усі тутешні квартали. Невеличкі ділянки ялинового лісу з ялини європейської та ялиці вдається бачити — 59–61 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 55, 57–59, 61 квартал. Тутешні соснові ліси лишайникові характеризуються тим, що їх деревостани утворює виключно сосна звичайна.

Частіше всього видає свою присутність сиріожка кров'яно–червона своєю оригінальною кров'яно–червоною шапкою, яка є досить мінливою за кольором і ніби вигорає в одних плодових тіл до жовтувато–червоної, у других — до білувато–червоної. У сиріожки кров'яно–червоної діаметр шапки до 8 см, форма — у молодих грибочків напівсферична, у дорослих — плоско–розпростерта або увігнуто–розпростерта, іноді з оригінальним горбиком. Уважно придивившись до шапки, помітно, що поверхня гола, суха, шкірочка не знімається. Край шапки тонкий і гладенький. Перевернувши у руках шапку низом до верху, видно прирослі пластинки, які злегка ніби опускаються на ніжку. Пластинки у молодих плодових тіл — білі, у зрілих кремові або жовті, здаються досить густими, дещо звужуються до ніжки, а також до краю шапки.

У сиріожки кров'яно–червоної ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 2 см, рожево–червона або білувата, у переважній більшості грибів вона ексцентрична і щільна. Розрізавши ножем зріле плодове тіло цього гриба, одразу видно білу м'якоть, яка під шкірочкою червоніє. Принюхавшись до м'якоті, вона здається їдкою, без особливого запаху.

У головному лісовому масиві Славутського лісництва сиріожка кров'яно–червона зустрічається дещо рідше, хоча тут домінують соснові ліси лишайникові, соснові ліси вересові та соснові ліси чорницеві. Значну площу у кварталах цього лісництва займають: березові ліси з берези бородавчатої — 4, 6, 16–24, 33–45 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 4, 5, 8–10, 12–23, 25, 32–35, 38–40, 42–46 квартал, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 3–6, 9, 11–13, 22, 23, 33, 34, 37, 39, 42, 44–46, 48–54 квартал.

Сиріожка кров'яно–червона — неїстівний шапковий гриб, який не викликає отруєння, але може стати причиною порушення травлення.

СТРОФАРІЯ СИНЬО–ЗЕЛЕНА

Строфарія сине–зелена
Stropharia aeruginosa

Видає себе строфарія синьо–зелена досить мінливою шапкою, у одних плодових тіл вона здається жовтувато–ярко–зеленою, у других — блакитно–зеленуватою, а в третіх — жовтуватою. Діаметр шапки у цього гриба до 8 см. Її форма у молодих плодових тіл нагадує широкий дзвоник, у дорослих — плоско розпростерта. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки — до 1 см. Вона здається циліндричною, має колір шапки, трапляються випадки, що навіть ясніша.

У Хмельницькій області цей шапковий гриб зустрічається у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, а також трапляється строфарія синьо–зелена у мішаних — сосново–дубових лісах або соснових лісах звичайно–дубових. Корінні деревостани сосново–дубових лісів двох’ярусні. У першому ярусі росте — сосна звичайна, зрідка — береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний або дуб червоний. Підлісок утворює — ліщина, барбарис звичайний, бруслина бородавчаста, дрік красильний, зіновать руська, горобина звичайна, бузина чорна та крушина ламка. У чагарниково–трав’яному ярусі виділяються — орляк звичайний, чорниця, брусниця, суниця лісова і веснівка дволиста. Моховий покрив розріджений, складається із звичайних листяних мохів.

Зазвичай видає себе у такому лісі строфарія синьо–зелена досить мінливою шапкою, у одних плодових тіл вона здається жовтувато–ярко–зеленою, у других — блакитно–зеленуватою, а в третіх — жовтуватою. Діаметр шапки у цього гриба досягає — до 8 см, її форма у молодих плодових тіл нагадує широкий дзвоник, у дорослих — плоско розпростерта. Уважно придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона слизиста, з оригінальними білими лусками на краю. Перевернувши шапку строфарії синьо–зеленої низом до верху, видно, що у молодих грибів пластинки прирослі, широкі, досить рідкі, децю ясніші шапки, у зрілих — фіолетово–бурі.

У дорослих грибів під час визрівання з–під шапки висипається фіолетово–чорний споровий порошок. У строфарії синьо–зеленої ніжка завдовжки досягає 10 см, завширшки — до 1 см, вона здається циліндричною, має колір шапки, трапляються випадки, що навіть ясніша. Ніжка слизиста з оригінальним кільцем, вище

якого гладенька, а нижче — зі зникаючими лусками. Якщо розрізати гострим ножом у руках плодове тіло строфарії синьо–зеленої, то можна пересвідчитись, що м’якоть у шапці білувата, а в ніжці — зеленувато–жовтувата.

Досвідчені грибники–гурмани стверджують, що строфарія синьо–зелена трапляється також на ґрунті, на пеньках, на пасовищах і навіть на звалищах органічного сміття. У серпні–жовтні строфарія синьо–зелена утворює плодові тіла на території Кам’янського лісництва Шепетівського держлісгоспу. У центральному лісовому масиві — 28–63 квартал ростуть: ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 10% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 6% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 5% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високоствбурного — до 8% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 3% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрини — до 68% площі. Тутешні соснові ліси, де росте шапковий гриб строфарія синьо–зелена, характеризуються тим, що тут можна бачити класичні соснові ліси лишайникові та соснові ліси вересові. У тутешніх соснових лісах лишайникових у деревостані панує сосна звичайна.

Тутешні соснові ліси вересові мають деревний ярус, де панує сосна звичайна з поодинокими деревами — дуба звичайного і берези бородавчастої. Тут також досить високу щільність плодових тіл має у сезон строфарія синьо–зелена. У чагарниково–трав’яному покриві зазвичай переважає верес звичайний, брусниця, орляк звичайний, децю рідше трапляється — чорниця, чебрець звичайний, ожина волосиста, веснівка дволиста, котячі лапки дводомні, куничник наземний, нечуйвітер волохатенький, золотушник звичайний і біловус стиснутий.

Строфарія синьо–зелена — маловідомий неістівний шапковий гриб, небезпечний для життя.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК СОСОЧКОВИЙ

Груздь сосочковий
Lactarius mammosus

Одні плодові тіла здаються сіро-коричневими або темно-коричневими, інші темно-сіро-бурими або чорно-коричневими, з оригінальним фіолетовим відтінком. У старих грибів плодове тіло ніби вигорає до жовтого. Діаметр шапки до 9 см, вона товста, м'ясиста, форма плоско-розпростерта або увігнуто-розпростерта, часто з оригінальним горбиком у центрі. У молодих плодівих тіл край шапки наче підігнутий, у дорослих розпростертий. Ніжка завдовжки до 7 см, завширшки до 2 см.

На території Хмельницької області гриб росте невеличкими групами на піщаних ґрунтах у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. У цілому хвойні ліси займають близько третини лісовкритої площі Хмельниччини, решта — ліси листяні. Соснові ліси скупчені у поліській частині області, основні масиви дубових і мішаних — дубово-соснових лісів ростуть на півночі та в східній частині області, а грабово-дубові ліси — переважно у південній частині. Чорновільхові ліси у нас розташовані у центральній частині області, по заплавах річок Горині, Хомори, Случі, Вовка, Бужка та Згару.

Хряц–молочник сосочковий у серпні–жовтні утворює плодові тіла на території Жуківського лісництва Славутського держлісгоспу, яке охоплює площу — 2073 га. У лісництві розкинулось чотири лісових урочища: «Хвощівка» — 1–4 квартал, довкола с. Бесідки, Хвощівка, Великий Правутин, Малий Правутин, Модестівка, «Дятилівка» — 5–7 квартал, поруч с. Соснівка, Дятилівка, «Ногачівка» — 8–18 квартал, близько с. Жуків, Ногачівка, «Семаки» — 19–22 квартал, недалеко с. Семаки, Гориця, Красностав, Хоровець.

У лісовому урочищі «Ногачівка» спостерігається в окремі сприятливі роки досить висока щільність плодівих тіл хряц–молочника сосочкового у тутешніх хвойних лісах. Соснові ліси з сосни звичайної і модрина тут займають — до 52% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 20% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 22% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 4% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 2% площі.

У лісовому урочищі «Дятилівка» значну площу займають чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 33% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 30% площі, соснові ліси з сосни звичай-

ної і модрина — до 30% площі, де частенько трапляється хряц–молочник сосочковий, березові ліси з берези бородавчастої — до 7% площі. Тутешні соснові ліси з сосни звичайної характеризуються тим, що у деревостані переважає сосна звичайна, підлісок не розвинений.

У такому лісі доводиться бачити хряц–молочника сосочкового, у якого одні плодові тіла здаються за кольором — сіро-коричневі або темно-коричневі, другі — темно-сіро-бурі або чорно-коричневі, з оригінальним фіолетовим відтінком. У старих грибів плодове тіло ніби вигорає до жовтого. У хряц–молочника сосочкового діаметр шапки до 9 см, вона товста, м'ясиста, форма плоско-розпростерта або увігнуто-розпростерта, часто з оригінальним горбиком у центрі. Уважно придивившись, можна побачити, що у молодих плодівих тіл край шапки наче підігнутий, у дорослих — розпростертий. Шапка суха, у одних грибів волокниста, в інших — волокнисто-луската. Перевернувши у руках шапку низом до верху хряц–молочника сосочковидного, одразу видно жовті, вузькі, ніби густі пластинки, які у зрілих грибів стають червонувато-рудими. Якщо натиснути на пластинки пальцем, то вони набувають коричневого кольору.

Ніжка у хряц–молочника сосочкового завдовжки до 7 см, завширшки до 2 см, вона циліндрична, білувата у молодих плодівих тіл, у дорослих — кольору шапки. У місцях натискання на ніжку пальцями, видно буро-охряні плями. Розрізавши ножом плодове тіло дорослого гриба, у середині у шапці помітно білувату м'якоть, під шкірочкою вона темна. М'якоть у ніжці щільна, все-таки червонувато-руда, з неї виділяється білий сік, який на повітрі свій колір не змінює.

Досвідчені грибники стверджують, що сік у молодих грибів солодкуватий, у дорослих — гострий, гіркий, у старих — майже відсутній. Приносившись до м'якоті, вона немає запаху, але під час висихання стає ароматною.

А НІБИ Й НЕ ОТРУЙНА ЗОВСІМ...

Про отруйність чи неотруйність
свинухи тонкої

Жодне питання не обговорюється досвідченими грибниками так часто, як отруйність свинухи тонкої (піддубець). Цей гриб довго вважався їстівним. При цьому було відомо, що в сирому вигляді гриб отруйний, а тому повинен піддаватися тривалій тепловій обробці.

Не дивлячись на те, що грибники зі стажем продовжують наполягати на доброякісності свинухи тонкої — адже люди їли її десятиліттями — медициною точно встановлена небезпека від неї. Медичні дослідження останнім часом абсолютно точно довели, що навіть при правильному приготуванні свинуха тонка залишається отруйною, причому її небезпека пов'язана з такими механізмами, які до цих пір по відношенню до грибів взагалі не були відомі. Цей гриб зовсім не містить отруйних речовин у прямому розумінні слова, зате у ньому є недосліджені субстанції, які призводять до утворення антитіл в людському організмі, куди включаються і при цьому руйнуються червоні кров'яні тільця. Як наслідок червоні кров'яні тільця розпадаються і з них виходить гемоглобін (процес гемолізу). Залежно від схильностей людини та від

регулярного або рясного вживання цього гриба справа доходить до захворювання (жовтяниця, анемія). Відомі навіть смертельні випадки отруєння у Німеччині.

Свинуха тонка (Клас Basidiomycetes — базидіоміцети, Родина Paxillaceae — свинухові) — високоурожайний вид. Шапка у неї від 5 до 17 см у діаметрі, товстомясиста, випукла, пізніше плоска або широко лійковидна, із загорнутим внизу краєм, жовто-бура, коричнева. Ніжка циліндрична, завдовжки від 3 до 6 см та від 1 до 1,5 см у діаметрі, кольору шапки. М'якуш рихлий, світло-бурий, без запаху. Пластинки жовто- або оливково-бурі, при надавлюванні темніють.

Зростає на ґрунті в хвойних та листяних лісах з липня по жовтень. У 2011 році були знайдені плодови тіла в середині травня.

Богдан МАРТИНЧУК,
учень 10 класу Шепетівського НВК №3.

НЕ ПОСТУПАЮТЬСЯ М'ЯСУ, ОВОЧАМ І ФРУКТАМ!

За харчовою цінністю, стверджують учені, гриби не поступаються м'ясу, овочам і навіть фруктам! За кількістю білків і жирів, які легко засвоюються, гриби значно переважають хліб, крупи, яловичину. У кілограмі сушених боровиків білка вдвічі більше, ніж у тваринному м'ясі. І втричі більше, ніж у рибі.

Гриби містять чимало мінеральних речовин: калій, натрій, цинк, марганець, залізо, мідь, йод, сірку. Усього 10 г опеньків достатньо для задоволення добової потреби людини в міді й цинку, які важливі для процесу кровотворення. А фосфору й кальцію в них майже стільки ж, як у рибі.

У грибах зустрічаються 8 амінокислот. У поєднанні з екстрактивними й ароматичними речовинами,

вони стимулюють травлення. Особливо багаті гриби на вітаміни А, В1, В2, С, D, РР. Вітаміну А найбільше в лисичках, рижиках, підберезниках і боровиках. Тіаміну (В1) у підосичнику не менше, ніж у зернових продуктах. Опеньки містять його стільки ж, як пекарські дріжджі.

Деякі види грибів за вмістом рибофлавіну (В2) перевищують овочі й злаки. А якщо зважати на вміст у них ніацину (РР), то цей продукт наближається за біологічною активністю до печінки.

Гриби містять глутамат, вільні амінокислоти і рибонуклеотиди, за що їх і прозвали «м'ясом для вегетаріанців». Вони мають здатність надати їжі неповторного смаку.

БЛІДА ПОГАНКА

Бледная поганка, мухомор зелений
Amanita phalloides

Плодові тіла утворює з початку липня і майже до кінця жовтня. Шапка досить мінлива: в одних грибах зеленувата або оливкова, в інших — бронзова або оливково-коричнева. У діаметрі шапка до 15 см. У молодих плодових тіл вона наполовину кулькоподібна, у зрілих — випукло-розпростерта. Шапка гола, злегка клейка, у молодих грибів вкрита лусками — залишками покривала, що швидко зникають. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 2 см, циліндрична, біла або оливкова.

У Хмельницькій області цей отруйний шапковий гриб росте на ґрунті зазвичай групами переважно у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах, дубових лісах з дуба червоного, а також зрідка його можна бачити у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових і соснових лісах звичайнодубових.

Деревостани соснових лісів звичайнодубових у нас двох'ярусні. У першому ярусі росте сосна звичайна, береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Зазвичай підлісок утворюють: бузина чорна, крушина ламка, горобина звичайна, ліщина, барбарис звичайний, зіновать руська, бруслина бородавчаста та дрік красильний. У чагарниково-трав'яному покриві виділяються — суниця лісова, орляк звичайний, веснівка дволиста, брусниця, чорниця. Досить розріджений моховий покрив, він складається із звичайних листяних мохів.

У Новоушицькому держлісгоспі частенько трапляється бліда поганка, який займає площу — 11718 га, знаходиться тут п'ять лісництв — Браїлівське площею — 2167 га, Зеленокуруловецьке — 2495 га, Новоушицьке ДКР — 478 га, Струзьке — 3892 га і Новоушицьке — 2686 га. У Браїлівському лісництві розкинулось 37 кварталів. Сосновий ліс з сосни звичайної і модрина різної вікової групи — молодняки, середньовікові, вдається бачити у кварталах — 14, 16, 17, 28, 31, 34, 35, 37, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці — 1, 4, 8–11, 13–15, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 32, 33, дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостворного — 1–27, 32–34.

У Браїлівському лісництві є квартали — дубового лісу з дуба низькостовбурного, грабового лісу з граба

звичайного, ясеню лісу з ясеня звичайного і клена, березового лісу з берези бородавчастої, чорновільхового лісу з вільхи чорної, а також можна бачити ділянки — акації білої та гледичії, тополі та верби, липи серцелистої, горіха і навіть плодових.

У цих лісах з початку липня і майже до кінця жовтня шапковий гриб — бліда поганка утворює плодові тіла, вони викликають смертельні отруєння. У блідій поганки досить мінлива за кольором шапка — в одних грибочків зеленувата або оливкова, у других — бронзова або оливково-коричнева. У діаметрі шапка досягає до 15 см, форма у молодих плодових тіл — наполовину кулькоподібна, у зрілих — випукло-розпростерта. Якщо уважно придивитись до шапки, то можна побачити, що вона гола, проте злегка клейка, вкрита у молодих грибочків швидко зникаючими лусками — залишками покривала. Перевернувши шапку низом до верху, вдається розглянути вільні пластинки, вони досить густі, білі. У зрілих грибів з них висипається білий споровий порошок.

Ніжка у блідій поганки завдовжки до 10 см, завширшки — до 2 см, циліндрична, біла або оливкова, іноді з невеликими лусочками, у верхній частині є широке кільце, біля основи дещо ніби здута. Якщо розрізати ножем плодове тіло блідій поганки, то в середині можна побачити білу м'якоть, під шкірочкою частенько вона слабо зафарбована. Досвідчені грибники стверджують, що у молодих грибочків м'якоть із солодкуватим смаком і приємним запахом, у зрілих — з неприємним.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Бліда поганка — смертельно отруйний гриб, який дуже часто недосвідчені грибники плутають з печерицями, сирійжками, зеленушками, від яких вона відрізняється цілим рядом вище згаданих ознак.

ДОЩОВИК ОРАНЖЕВИЙ

Ложнодождевик обыкновенный
Scleroderma auranthium

Плодове тіло бульбоподібне або брунькоподібне, ніби сидяче завдовжки до 10 см, яке біля основи має тонкі міцеліальні тяжі. Перідій одношаровий. У одних плодових тіл брудно-білий, жовтуватий, в інших брудно-біло-жовтуватий або бурувато-оранжевий, іноді навіть кольору бронзи, до того сухий, щільний, гладенький, або лускатий. Глеба у молодих плодових тіл жовтувата, у дорослих — фіолетово-чорна, здається щільною, у дуже зрілих грибів оливково-сіра з оригінальними білими прожилками.

На території Хмельницької області цей отруйний гриб зустрічається у мішаних — сосново-дубових лісах, у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих.

Трапляється дощовик оранжевий у наших листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, ясеневих лісах з ясена звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, а також у осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба звичайного, букових лісах з бука лісового та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, чорновільхових лісах з вільхи чорної. У липні-листопаді утворює плодові тіла дощовик оранжевий на території Плужнянського лісництва Ізяславського держлісгоспу, яке займає площу — 6862 га. У лісництві два лісових масиви: північний, який із заходу обіймає озеро Святе, у ньому виділено 124 квартали, довкола сіл Лютарка, Борисів, Плужне, Дертка, Михайлівка, Новосілкі та Остріг. Невеличкий південно-західний масив має 125 і 126 квартали, які оточують с. Сивер, Хотень, Мякоти і Добрин.

У північному лісовому масиві переважають — до 80% площі соснові ліси з сосни звичайної і модрини, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього, тут можна бачити цілі квартали чорновільхових лісів з вільхи чорної — до 13% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 7% площі.

У південно-західному масиві пануючими є соснові ліси з сосни звичайної і модрини — 100% площі. Тутешні соснові ліси — це типові соснові ліси лишайникові у деревостані яких домінуючою є сосна звичайна. Підлісок у такому лісі не розвинений. Чагарниково-трав'яний покрив представлений чебрецем звичайним, кострицею овечою, золотушником звичайним, нечуйвітром зонтич-

ним, мучницею звичайною, цмином піщаним, вересом звичайним, булавоносцем сіруватим і келерією сизою.

Зазвичай видає себе дощовик оранжевий бульбоподібним або брунькоподібним, ніби сидячим плодовим тілом, яке біля основи має тонкі міцеліальні тяжі. Плодове тіло завдовжки до 10 см, перідій у цього гриба одношаровий в одних плодових тіл брудно-білий, жовтуватий, в інших — брудно-біло-жовтуватий або бурувато-оранжевий, іноді навіть кольору бронзи, до того сухий, щільний, гладенький, або лускатий. У молодих плодових тіл жовтувата, у дорослих — фіолетово-чорна, здається щільною, у дуже зрілих грибів оливково-сіра з оригінальними білими прожилками. Розрізавши плодове тіло цього гриба, прийнявши до нього відчувається різкий неприємний запах. Лабораторні дослідження показують, що і такий же неприємний смак у дощовика оранжевого.

Дощовик оранжевий — отруйний гриб, якого потрібно оберегатись, щоб він випадково не потрапив до корзини під час тихого полювання. Увага! Пам'ятайте! Більшість грибною отрути при термічній обробці та при тривалому зберіганні руйнується, але, на жаль, токсини деяких дуже отруйних грибів проявляють стійкість щодо нагрівання і висушування, до дії кислот і сонячного проміння. Тому потрібний уважний контроль за грибами, які використовуються у їжу.

Грибникам потрібно дотримуватися правила: якщо гриб незнайомий або є сумнівні, бо неможливо правильно оцінити його належність до виду, не збирайте його. Трапляються випадки, коли люди отруюються істинними грибами, отруєння протікає у цих людей досить жваво — біль у череві, блювота, пронос. Цим людям треба уникати грибних страв. Лікарі стверджують, що при захворюванні у людини печінки, нирок, а також запальних процесах шлунково-кишкового тракту гриби, як продукт харчування — взагалі протипоказані.

ДОЦОВИК ШИПАСТИЙ

Ложнодождевик бородавчастий
Scleroderma verrucosum

Плодове тіло напівсферичне, рідше у вигляді кулі. Має діаметр до 8 см. Воно часто здається сидячим або до основи ніжкоподібно дещо видовжене, з оригінальним коренеподібним виростом із плоских широких міцеліальних тяжів. У дощовика шипастого перидій шкірястий, жовтуватий або брудно-білий, здається в одних плодових тіл горбуватим, у інших — гладенький. Дощовик шипастий — отруйний гриб, отрута якого викликає у постраждалого легке отруєння, переважно шлунковий і кишковий розлад.

Дуже розповсюджений на Хмельниччині цей отруйний гриб, зазвичай росте на ґрунті у соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Трапляється дощовик шипастий у листяних — ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба звичайного, березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної. У липні-вересні дощовик шипастий утворює плодове тіло на території Жуківського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 2073 га.

У межах цього лісництва розкинулось чотири лісових урочища: «Хвощівка» — 1–4 квартал, довкола знаходяться с. Великий Правутин, Хвощівка, Малий Правутин, Модестівка, Бесідки, «Дятилівка» — 5–7 квартал, поруч с. Соснівка, Дятилівка, «Ногачівка» — 8–18 квартал, зовсім близько с. Мрачівка, Жуків, Ногачівка, «Семаки» — 19–22 квартал, недалеко с. Гориця, Семаки, Хоровець. У Жуківському лісництві отруйний гриб дощовик шипастий має досить високу щільність плодових тіл, особливо це помітно у соснових лісах з сосни звичайної і модрина, які тут займають — до 35% площі, у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 40% площі, в осикових лісах з осики та вільхи сірої — до 2% площі, у чорновільхових лісах з вільхи чорної — до 9% площі, у грабових лісах з граба звичайного та ільмових — до 2% площі. Крім цього тут ростуть — ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 12% площі.

Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного характеризуються тим, що деревостани їх двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний, дуб звичайний, дуб високостовбурний, їх

супроводжують — явір, береза бородавчаста та ясен звичайний. У другому ярусі досить розрідженому виділяються — граб звичайний, клен польовий, липа серцелиста, в'яз гладенький, берест, осика, черешня і клен гостролистий. У дубовому лісі підлісок досить добре розвинений

Отруйний гриб дощовик шипастий видає себе напівсферичним, рідше — у вигляді кулі плодовим тілом, яке має діаметр до 8 см, воно часто здається сидячим або до основи ніжкоподібно дещо видовжене, з оригінальним коренеподібним виростом з плоских широких міцеліальних тяжів. У дощовика шипастого перидій шкірястий, жовтуватий або брудно-білий, здається в одних плодових тіл горбуватим, в інших — гладенький. Якщо гриб визріває, перидій розривається більш або менш широкими отворами. У дощовика шипастого глеба у молодих плодових тіл біла з оригінальними жовтими прожилками, у зрілих досить мінлива — у одних грибочків сіро-оливкова або сіро-коричнева, у других — сірувато-чорнувата з білуватими жилками, якщо визріла до того ще й порохиться.

Дощовик шипастий — отруйний гриб, отрута якого викликає у постраждалого легке отруєння, переважно шлунковий і кишковий розлад. Під час таких отруєнь спостерігається нудота, біль у череві, інтенсивно виділяється піт, проявляється слабкість, блювота, пронос, а також запаморочення. Ці симптоми отруєння зазвичай проявляються через одну-дві години після вживання грибів у їжу.

Подібні отруєння викликають — печериця строка-та, рядовка біло-коричнева, печериця жовтошкіра, рядовка тигрова, печериця Меллера, рядовка згубна. За ствердженням мікологів до цієї групи також належать деякі види рижиків і сироїжок, які можуть бути їстівними лише після 45-хвилинного відварювання, відвар потрібно зливати. Краще не ризикувати.

ІНОЦИБЕ ЗВИЧАЙНИЙ

Волокниця землисто—пластинкова
Inocybe geophylla

Шапка досить мінлива: в одних плодкових тіл вона білувата або біла, в інших — рудувата або лілового кольору. Діаметр шапки до 4 см, у молодих грибів форма конусоподібна, у дорослих — розпростерта з оригінальним горбиком, здається шовковисто-волокнутою. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то у молодих плодкових тіл шапка липка, у дорослих — суха, як правило по краю тріскає. Ніжка завдовжки до 6 см, завширшки до 0,5 см, біла з оригінальним ліловим відтінком, досить щільна.

У Хмельницькій області цей отруйний шапковий гриб росте поодинокі або групами у хвойних — соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. Трапляється іноцибе звичайний у листяних — дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, березових лісах з берези бородавчастої, ясеневих лісах з ясени звичайного та клена. У липні-жовтні отруйний шапковий гриб утворює плодове тіло на території Мальованського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 6179 га.

У цьому лісництві у єдиному величезному масиві розкинулось 120 кварталів, довкола якого розташувались — с. Мальованка, Поляна, Савичі, Купин, Червоний Цвіт, Конотоп, Цмівка і Судимонт. У Мальованському лісництві домінуючими є соснові ліси, найбільш поширеними є три види асоціацій — соснових лісів лишайникових, соснових лісів вересових і соснових лісів чорницевих, які займають до 80% площі.

Тутешні соснові ліси вересові, де у сезон зустрічається іноцибе звичайний, характеризується тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна з поодинокими деревами дуба звичайного або дуба червоного і берези бородавчастої.

У такому лісі видає себе отруйний шапковий гриб іноцибе звичайний досить мінливою шапкою, в одних плодкових тіл вона білувата або біла, у других — рудувата або лілового кольору. Діаметр шапки досягає — до 4 см, у молодих грибочків форма конусоподібна, у дорослих — розпростерта з оригінальним горбиком, здається шовковисто-волокнутою. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то у молодих пло-

вих тіл шапка липка, у дорослих — суха, як правило по краю тріскає. Перевернувши у руках шапку іноцибе звичайного низом до верху, одразу видно у молодих грибочків білуваті пластинки, у зрілих — жовтувато-коричневі. Ніжка у цього гриба завдовжки — до 6 см, завширшки — до 0,5 см, вона біла з оригінальним ліловим відтінком, досить щільна. Розрізавши ножом плодове тіло іноцибе звичайного, у середині видно білу м'якоть, її колір не змінюється. Принохавшись до м'якоті, відчувається від неї неприємний запах. У Мальованському лісництві, де росте отруйний шапковий гриб іноцибе звичайне, крім соснових лісів можна бачити ялинові ліси з ялини європейської — до 4% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 6% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 3% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 5% площі, ясеневі ліси з ясени звичайного і клена — до 2% площі. Іноцибе звичайне — отруйний шапковий гриб, якого треба дуже оберегатись грибникам, щоб він випадково не потрапив до корзини, а потім і до страви.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Під час будь-якого грибного отруєння необхідно правильно надати першу швидку медичну допомогу на місці, до госпіталізації. Треба уникати фізичного навантаження, тому що токсини грибів викликають серйозні порушення кровообігу та дії серця. До приходу лікаря постраждалого потрібно покласти у ліжку, дати йому випити п'ять склянок кип'яченої води кімнатної температури або содового розчину. Після цього у потерпілого викликають блювоту, натискаючи кінцем ложки або пальцем на корінь язика. Таке промивання шлунка повторюють до шести разів. З метою видалення отрути з кишечника дають хворому дві столові ложки англійської солі на стакан води, дитині дошкільного віку цю дозу зменшують у двічі. Кишечник очищують за допомогою клізми — дорослому уводять 1,2 л води, дитині — 0,3 літра.

КЛІТОЦИБЕ БІЛУВАТИЙ

Говорушка беловатая
Clitocybe candicans

У клітоцибе білуватого біла шапка. Молоді плодові тіла мають борошністу, а згодом голу, ніби з відблиском шапку. У діаметрі вона у дорослих грибів— до 5 см, у молодих форма випукло–розпростерта, а в зрілих — увігнуто–розпростерта, до того ж має наче тонкий опушений край. Ніжка завдовжки до 5 см, завширшки до 0,8 см, вона біла, циліндрична, біля основи опушена, у переважної більшості плодових тіл дещо зігнута.

На Хмельниччині цей отруйний шапковий гриб зустрічається у листяних — грабово–дубових лісах або грудах, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба скельного. Значно рідше росте на опалому листі клітоцибе білуватий у грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, ясеневих лісах з ясеня звичайного та клена, березових лісах з берези бородавчастої, осикових лісах з осики та вільхи сірої. Трапляється клітоцибе білуватий у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах чорничевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових. У серпні–листопаді отруйний шапковий гриб клітоцибе білуватий утворює плодові тіла на території Кривинського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 5383 га.

У межах цього лісництва виділяється менший за площею північно–східний лісовий масив — лісове урочище «Кривинська дача» — 1–10 квартал, та великий південний — лісове урочище «Комарівська дача» — 11–66 квартал. На території «Комарівської дачі» домінують соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 65% площі, розкинулись також у кварталах: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 18% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 10% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 3% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 4% площі. У тутешніх кварталах соснових лісів можна бачити класичні соснові ліси лишайникові. У їх деревостані панує сосна звичайна, підлісок не розвинений.

Часто саме у такому середовищі вдається бачити дуже отруйного шапкового гриба клітоцибе білуватий, який видає себе білою шапкою. Молоденькі плодові

тіла цього гриба мають борошністу, а згодом голу, ніби з відблиском шапку. У діаметрі шапка у дорослих грибів досягає до 5 см, у молодих грибочків форма випукло–розпростерта, а в зрілих увігнуто–розпростерта, до того ж має наче тонкий опушений край. Якщо перевернути у руках шапку клітоцибе білуватого низом до верху, то вдається побачити білі, досить густі, вузькі пластинки, які злегка опускаються до ніжки. У клітоцибе білуватого ніжка завдовжки до 5 см, завширшки до 0,8 см, вона біла, циліндрична, біля основи опушена, у переважної більшості плодових тіл дещо зігнута. Розрізавши ножом зріле плодове тіло, можна побачити білу, витончену м'якоть. За лабораторними дослідженнями м'якоть має досить приємний смак, але без особливого запаху.

ПАМ'ЯТАЙТЕ, що шапковий гриб клітоцибе білуватий — дуже отруйний гриб, який досить добре поширений на території Хмельниччини. При отруєнні цим грибом проявляється синдром порушення свідомості, дихання, порушується гомеостаз крові, чітко виражений судомний синдром, проявляється синдром кровообігу, терморегуляції, спостерігається синдром психічних порушень, вражається печінка і нирки, а також проявляється синдром порушення водно-електролітного балансу і кислотно-лужної рівноваги. Синдром порушення свідомості зазвичай обумовлений безпосередньою дією отрути на кору головного мозку, який викликається через розлад мозкового кровообігу та розвиток кисневої недостатності. Досліджено, що синдром порушення дихання зазвичай спостерігається під час коматозних станів, якщо пригнічується робота дихального центру. Можливе порушення дихання через параліч дихальних м'язів. Важкі порушення дихальних функцій і ускладнення прохідності дихальних шляхів спостерігаються під час токсичного отруєння тканин легень.

КЛІТОЦИБЕ ВОСКОВИЙ

Говорушка восковая
Clitocybe cerussata

Шапка сірувато-жовтувато-біла, у молодих плодівих тіл вона матово-біла. У зрілого гриба діаметр шапки до 8 см, її форма у молодих грибів здається випуклою, у дорослих наполовину розпростерта, має дещо ніби притиснутий горбоподібний центр і хвилястий край. Шапка здається товстою, м'яккою та гладенькою. Ніжка завдовжки до 8 см, завширшки до 1,3 см, має колір шапки, вона циліндрична, дещо потовщена донизу, пружна та щільна.

Отруйний гриб, який росте невеликими групами майже по всій території Хмельницької області у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, а також зустрічається клітоцибе восковий у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука лісового та явора, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово-дубових лісах, або грудах, березових лісах з берези бородавчастої. Досить високу щільність плодівих тіл має шапковий гриб клітоцибе восковий у грабово-дубових лісах. Це одна з найбільш поширених лісових формацій на Хмельниччині.

Деревостани цього типу лісу, зазвичай, у першому ярусі складають дуб звичайний або дуб червоний, явір, клен гостролистий, ясен звичайний. Основу другого ярусу становить — граб звичайний, дещо рідше — клен польовий, берест, липа звичайна, черешня, осика, на узліссях трапляються — груша звичайна та яблуна лісова. У підліску виділяються — ліщина, свидина, бруслина європейська, клен татарський, шипшина щитконосна, жимолость пухната, вовчі ягоди звичайні, свидина кров'яна, черемха звичайна, бузина чорна та жостер.

У серпні-жовтні шапковий гриб клітоцибе восковий утворює плодіві тіла на території Хутірського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 4225 га. У лісництві розкинулось 43 квартали, довкола нього знаходяться с. Романіни, Миньківці, Хутір, Пашуки та Шевченко. У Хутірському лісництві з 1 по 17 квартал домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 40% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина ростуть з 18 по 43 квартал, вони займають — до 43% площі, березові ліси з берези бородавчастої розкинулись у 12, 13, 17–43 квартал і охоплюють — до 10% площі, решта території припадає на ялинові ліси з ялини європейської та ялиці, чорновільхові ліси з вільхи чорної, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена.

У всіх цих типах лісів у сезон можна бачити шапкового гриба клітоцибе восковий, який видає себе сірувато-жовтувато-білою шапкою, у молодих плодівих тіл вона матово-біла. У зрілого гриба діаметр шапки до 8 см, її форма у молодих грибів здається випуклою, у дорослих — наполовину розпростерта, має дещо ніби притиснутий горбоподібний центр і хвилястий край. Шапка здається товстою, м'яккою та гладенькою. Якщо перевернути у руках низом до верху шапку клітоцибе воскового, то одразу видно досить густі, вузькі пластинки, які злегка опускаються до ніжки. У молодих грибів пластинки білі, у зрілих — кремового кольору. Ніжка у клітоцибе воскового завдовжки до 8 см, завширшки до 1,3 см, має колір шапки, вона циліндрична, дещо потовщена донизу, пружна та щільна. Розрізавши ножом зріле плодове тіло, вдається пере-свідчитись, що у неї у середині біла м'якоть, від якої відчувається досить приємний запах.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Клітоцибе восковий — отруйний шапковий гриб, який при випадковому вживанні, викликає синдром враження крові, що характеризується інактивністю гемоглобіну, зниженням кисню у крові. Спостерігається порушення кровообігу, яке майже завжди є супутником гострого отруєння, а також причиною розладу функції серцево-судинної системи внаслідок пригнічення судинно-рухового центру. Як наслідок — порушення функції наднирників, підвищення проникності стінок кровоносних судин. До того чітко проглядається синдром порушення терморегуляції, який спостерігається при отруєнні, проявляється пониженням або підвищенням температури тіла. Ці зміни в організмі є наслідком уповільненого обміну речовин і посилення тепловіддачі, поглинання кров'ю токсичних продуктів і розпаду тканин, а також розладу забезпечення головного мозку киснем.

КЛІТОЦИБЕ ЗНЕБАРВЛЕНИЙ

Говорушка обесцвеченная
Clitocybe dealbata

Шапка жовтувато-біла, у молодих грибів біла. У діаметрі до 4 см. Її форма змінюється з віком гриба від випукло-розпростертої до увігнуто-розпростертої. Трапляються плодові тіла з майже лійкоподібною формою. Край шапки досить мінливий: він може бути рівним, опущеним або хвилясто-звивистим. Шапка здається голою, сухою, якщо зволожена, то клейка. Ніжка завдовжки до 6 см, завширшки до 0,7 см. Вона щільна, волокниста, майже одного кольору з шапкою, циліндрична, переважно рівна.

На теренах Хмельницької області цей отруйний шапковий гриб зустрічається на трав'янистих ділянках, на галявинах, частенько біля верб, у листяних — чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових. Зрідка трапляється клітоцибе знебарвлений у осикових лісах з осики та вільхи сірої, букових лісах з бука лісового та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного. Зазвичай у липні-жовтні невеличкими групами утворює плодові тіла отруйний шапковий гриб клітоцибе знебарвлений на території Пархомовецького лісництва Хмельницького держлісгоспу.

У межах лісництва розкинулось п'ять лісових урочищ: «Волосовецька дача» площею — 1174 га, 1–21 квартал, довкола с. Гнатівці, Волосівці, «Пилявецько-Дудниково» — 342 га, 22–27 квартал, «Шкурolatoве» — 192 га, 28–31 квартал, «Комашниця» — 427 га, 32–37 квартал, недалеко с. Терешківці, «Переймська дача» — 783 га, 38–57 квартал, поруч с. Пархомівці. Отруйний гриб клітоцибе знебарвлений, має дуже різну щільність плодових тіл у Пархомовецькому лісництві, вірогідно це залежить від типу лісу. У цьому лісництві пануючими лісами є дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 80% площі.

Ростуть у кварталах лісових урочищ лісництва: грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 8% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — до 4% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 3% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 1% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 1% площі, а також є тут насадження липи, горіха, плодкових — 1% площі. Тутешні дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, де росте отруйний шапковий

гриб клітоцибе знебарвлений, характеризуються тим, що деревостани у них двох'ярусні. У першому ярусі переважає дуб червоний і дуб звичайний, їх супроводжують — ясен звичайний, явір, береза бородавчаста. У другому досить розрідженому — берест, граб звичайний, липа серцелиста, верба, клен польовий, в'яз шорсткий, осика, черешня, клен гостролистий.

Серед цього розмаїття дерев, кущів, трав, у сезон вдається бачити отруйного шапкового гриба клітоцибе знебарвлений, який видає себе жовтувато-білою шапкою, у молодих плодових тіл вона біла. У діаметрі шапка в цього гриба до 4 см, форма у молодих грибочків випукло-розпростерта, у зрілих — увігнуто-розпростерта, трапляються плодові тіла з майже лійкоподібною формою. Край шапки досить мінливий, він може бути рівним, опущеним або хвилясто-звивистим, шапка здається голою, сухою, якщо зволожена, то клейка. Перевернувши у руках шапку отруйного гриба клітоцибе знебарвленого низом до верху, одразу видно, що пластинки білуваті, хоча трапляються зрілі гриби, які мають сіруваті пластинки.

Ніжка завдовжки до 6 см, завширшки до 0,7 см. Вона щільна, волокниста, майже одного кольору з шапкою, циліндрична, в основному рівна, але трапляються плодові тіла, в яких ніжка дещо товстіша біля основи. Якщо розрізати зріле плодове тіло цього гриба, то у середині можна побачити білу щільну м'якоть. Принохавшись до м'якоті, відчувається слабкий бо-рошнистий запах.

Лабораторні дослідження показують, що у цього отруйного гриба м'якоть досить приємна на смак, але треба пам'ятати, що клітоцибе знебарвлений викликає смертельні отруєння. При цьому проявляється судомний синдром, який є показником важкого проходження отруєння. Приступи судом виникають внаслідок гострого наступаючого кисневого голоду мозку, а також специфічної дії отрути на центральні нервові структури.

КЛІТОЦИБЕ ОРАНЖЕВО–ЧЕРВОНІЙ

Говорушка оранжево–красная
Clitocybe olearia

Трапляється на пеньках і гнилих стовбурах. Цей шапковий гриб видає себе оранжевою або оранжево–червонувато–коричневою шапкою, яка зазвичай на сонці ніби вигорає і стає блідо–жовтою. Вона у діаметрі до 12 см, товста, м'ясиста, гола або прижато–луската. У молодих плодових тіл клітоцибе оранжево–червоного форма шапки випукло розпростерта, у зрілих — плоско розпростерта або увігнуто–розпростерта. Ніжка завдовжки до 14 см, завширшки до 3 см, вона кольору шапки.

На Хмельниччині цей отруйний шапковий гриб трапляється на пеньках, гнилих стовбурах дерев у листяних — грабово–дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово–дубових лісах, або грудях, чорновільхових лісах з вільхи чорної. Зустрічається зрідка у дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики та вільхи сірої, дубових лісах з дуба низькостовбурного. Згадані типи лісів разом з хвойними вкривають понад 13% території Хмельницької області. Основна частина лісових масивів зосереджена у поліській частині області, де вони займають близько 40% лісовкритої площі. У межах інших географічних районів площа під лісом набагато менша і приблизно становить у Придністров'ї — до 17%, Подільському Побужжі — до 15%, а в північному Поділлі — до 12% від загальної лісовкритої площі. Плодові тіла клітоцибе оранжево–червоного утворює у серпні–вересні на території Михайлівського лісництва Хмельницького держлісгоспу.

У лісництві розкинулось дев'ять лісових урочищ: «Городисько» — 1–9 квартал, «Королівка» — 10–12 квартал, «Загінці» — 13–30 квартал, «Підлісне» — 31–42 квартал, «Андріїв ліс» — 43–51 квартал, «Гармидер» — 52–58 квартал, «Березина» — 59–62 квартал, «Дубина» — 63–68 квартал, «Семенів» — 69–72 квартал. У лісовому урочищі «Підлісне» площею — 553 га, де трапляється отруйний шапковий гриб клітоцибе оранжево–червоний, домінують дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 75% площі, крім цього тут ростуть: грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 11% площі, ялинові ліси з ялини європейської — до 8% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, соснові ліси з сосни звичайної і мо-

дрини — до 0,6% площі, осикові ліси з осики і вільхи сірої — до 0,4% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — до 5% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 1% площі.

У цих лісах на пеньках і гнилих стовбурах у сезон трапляється клітоцибе оранжево–червоний. Цей шапковий гриб видає себе оранжевою або оранжево–червонувато–коричневою шапкою, яка зазвичай на сонці ніби вигорає і стає блідо–жовтою. Шапка у діаметрі до 12 см, товста, м'ясиста, гола або прижато–луската. У молодих плодових тіл клітоцибе оранжево–червоного форма шапки випукло розпростерта, у зрілих — плоско розпростерта або увігнуто–розпростерта. Перевернувши шапку у руках низом до верху, видно в одних грибочків жовті пластинки, а в інших — оранжево–жовті, вони вузькі, дуже низько опускаються до ніжки. Зазвичай ніжка у клітоцибе оранжево–червоного завдовжки до 14 см, завширшки до 3 см, вона кольору шапки, пружна, щільна, до основи дещо звужується. Розрізавши гострим ножом плодове тіло цього гриба, чітко видно усередині щільну, жовтувату м'якоть. Принюхавшись до м'якоті, від неї доноситься досить неприємний запах.

Клітоцибе оранжево–червоний — отруйний шапковий гриб, який випадково потрапивши до страви з іншими їстівними грибами, викликає важке отруєння. Проявляється при цьому синдром психічних порушень, який характерний для отруєнь від отрути, яка вибірково діє на центральну нервову систему. Також спостерігається синдром враження печінки і нирок через інтоксикацію, під час якої ці органи стають об'єктом прямої дії отрути або страждають через вплив на них токсичних продуктів обміну і навіть розпаду тканинних структур. Треба зазначити, що наслідки отруєння грибами залежать не тільки від виду отруйного гриба, але і від віку, і від стану здоров'я потерпілого, кількості грибів, які він з'їв. Успішне лікування можливе, якщо безпомилково і своєчасно визначено вид отруйного гриба.

КЛІТОЦИБЕ ЧЕРВОНИЙ ОТРУЙНИЙ

Говорушка красноватая ядовитая
Clitocybe rivulosa

Має оригінальну мінливу шапку, яка у молодих грибів білувата, дещо блищить, має красиві концентричні кремові або рудуваті пасма. У дорослих грибів шапка у центрі червонувато-коричнева або червонувато-рудувата, по краю дещо ясніша, якщо зволожується, то стає ясно-рудною чи коричнево-червоною. У діаметрі до 5 см. Її форма у молодих плодових тіл випукло-розпростерта, у зрілих плоско-розпростерта або увігнуто-розпростерта, має тонкий, ніби лопатеподібний край.

На території Хмельниччини цей отруйний шапковий гриб росте вздовж доріг, його можна бачити на полях, у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах з сосни звичайної і модрини, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. Трапляється клітоцибе червоний отруйний у листяних — дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, грабово-дубових лісах, або грудах, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука лісового та явора, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, чорновільхових лісах з вільхи чорної, грабово-дубових лісах з дуба скельного, осикових лісах з осики і вільхи сірої.

Клітоцибе червоний отруйний у сезон можна зрідка бачити у грабово-дубових лісах з дуба скельного, які розкинулись у південній частині Хмельницької області, особливо ці ліси ростуть у Товтрах і на південних схилах Дністровської долини. Грабово-дубові ліси з дуба скельного мають добре розвинений підлісок з клена татарського, береки, ліщини, бирючини звичайної, а також таких представників середземноморського геоеlementу — гордовина, дерен справжній, глід п'ятитичинковий, клокичка периста.

У червні-жовтні шапковий гриб клітоцибе червоний отруйний утворює плодові тіла на території Зеленокуриловецького лісництва Новоушицького держлісгоспу, яке займає площу — 2495 га. У цьому лісництві видає себе клітоцибе червоний отруйний досить оригінальною і мінливою шапкою, яка у молодих грибочків білувата, дещо блищить, має красиві концентричні кремові або рудуваті пасма. У дорослих грибів цього виду шапка у центрі червонувато-коричнева або червонувато-рудувата, по краю вона дещо більш ясна, якщо зволожується, то стає ясно-рудною чи коричне-

во-червоною. У клітоцибе червоного отруйного шапка у діаметрі досягає — до 5 см, її форма — у молодих плодових тіл випукло-розпростерта, у зрілих — плоско-розпростерта або увігнуто-розпростерта, має тонкий, ніби лопатеподібний край.

Перевернувши у руках шапку цього гриба низом до верху, вдається побачити білі, досить густі, тонкі пластинки, які злегка, наче опускаються аж до ніжки. У молодих плодових тіл пластинки червонувато-брудно-білі, а в зрілих — все-таки стають жовтуватими. У клітоцибе червоного отруйного ніжка завдовжки до 5 см, завширшки до 0,9 см, зверху має ліловий колір, внизу червонувато-коричневий. У молодих грибів ніжка щільна, у дорослих у верхній частині порожниста, часто зігнута. Розрізавши зріле плодове тіло гриба навіпіл, можна побачити, що усередині щільна, біла м'якоть, а пригнувшись, відчувається, що вона має слабкий досить приємний запах.

Клітоцибе червоного отруйного — дуже отруйний шапковий гриб, який має мускарин. Цей гриб своїми отруйними речовинами впливає на центральну нервову систему, симптоми отруєння проявляються через півгодини або через чотири години після випадкового вживання гриба в їжу. Зазвичай ознаками отруєння є сильна нудота, блювота, пронос, спостерігається запаморочення, втрата свідомості, посилене потовиділення, проявляються приступи сміху, плачу та галюцинації. У постраждалого в організмі відбувається порушення водно-електролітного балансу і кислотно-лужної рівноваги. Під час гострих отруєнь є головним чином наслідком розладу функції травної і видільної систем, а також секреторних органів. Під час цього відбувається зневоднення організму людини, порушення окисно-відновних процесів у тканинах, накопичення неокиснених продуктів обміну речовин.

КОРБАН ТОНКИЙ

Свинушка тонкая
Paxillus involutus

Шапка рудо-коричнева або оливково-руда, яка на краю здається яснішою. Діаметр шапки до 18 см, у молодих плодових тіл форма випукла або плоска, у дорослих — лійкоподібна, ніби жилкувата. У молодих грибів край шапки закручений, а в зрілих — опущений. Шапка бархатиста, у вологу погоду клейка.

Ніжка кругла, тверда, гладенька, досить коротка: завдовжки до 6 см, завширшки до 2 см. В одних плодових тіл ніжка центральна, у інших — ексцентрична, звужена до основи.

У Хмельницькій області росте цей отруйний шапковий гриб у садах, у парках, у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих. Зустрічається корбан тонкий у наших лістяних — грабово-дубових лісах, або грудях, чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, дубових лісах з дуба звичайного. Зрідка трапляється цей гриб у березових лісах з берези бородавчастої, грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, букових лісах з бука лісового та явора.

У червні-жовтні плодові тіла отруйного шапкового гриба корбана тонкого можна бачити на території Понінківського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 1987 га. У цьому лісництві виділено — 28 кварталів, поблизу якого знаходиться смт. Понінка та м. Полонне. У Понінківському лісництві майже у всіх кварталах переважають хвойні ліси, серед яких можна побачити класичні соснові ліси з сосни звичайної і модрина, а також соснові ліси чорницеві, соснові ліси вересові, соснові ліси лишайникові, які належать до різних вікових груп — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього тут розкинулись: ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — 1–5, 7–10, 15–19, 21–23, 25–27 квартал, чорновільхові ліси з вільхи чорної — 1–9, 11–13, 15–28 квартал, березові ліси з берези бородавчастої — 1, 3–10, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 26, 27 квартал, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — 5, 6, 8, 15, 17, 18, 19–21, 23, 24, 25–28 квартал, осикові ліси з осики та вільхи сірої — 5, 12, 13, 18, 19 квартал. Тутешні соснові ліси, де найчастіше трапляється отруйний шапковий гриб

корбан тонкий, характеризуються тим, що деревний ярус складає сосна звичайна і модрина, поодинокі — береза бородавчаста, дуб звичайний. У такому лісі підлісок не розвинений, а основу чагарниково-трав'яного покриву все-таки утворює — чорниця.

У такому середовищі отруйний шапковий гриб корбан тонкий видає себе рудо-коричневою або оливково-рудю шапкою, яка на краю здається більш ясною. Діаметр шапки у цього гриба досягає — до 18 см, у молодих плодових тіл форма випукла або плоска, у дорослих лійкоподібна, ніби жилкувата. У молодих грибочків край шапки закручений, а в зрілих — опущений. Якщо уважно придивитися до поверхні шапки, то можна помітити, що вона бархатиста, у вологу погоду клейка.

Перевернувши у руках низом до верху шапку корбана тонкого, видно вузькі, часті, тонкі пластинки, які злегка опускаються до ніжки. До того біля ніжки з'єднані пластинки поперечними оригінальними жилками, що утворюють виїмчасту сітку, при цьому досить легко відділяються від м'якоті шапки, кольором вони наче світліші. У молодих грибочків пластинки жовтуваті або оливково-охристі, а в зрілих — коричневі. Якщо торкнутися пластинок пальцями, то у цьому місці вони темніють.

Ніжка кругла, тверда, гладенька, досить коротка, вона завдовжки до 6 см, завширшки до 2 см, у одних плодових тіл ніжка центральна, в інших ексцентрична, звужена до основи, жовтуваті-бура або оливково-охриста, під час натискання на неї пальцями, стає у цьому місці коричневою. Розрізавши гострим ножем гриб навпіл, видно рихлу, яснішу шапки м'якоть, яка на порізі темніє. Принюхавшись до м'якоті, відчувається від неї запах, все-таки, ніби гнилої деревини.

Корбан тонкий — отруйний шапковий гриб, який у минулому збирали досвідчені грибники, але тепер мікологами досліджено, що це отруйний гриб.

ЛЕПІОТА ГРЕБІНЧАСТА

Лепиота гребенчатая
Lepiota cristata

Шапка білувата, у центрі бурувата або коричнево-бура, діаметром до 5 см. Поверхня вкрита такого ж кольору лусками, здається шовковистою. Вона тонка, м'ясиста, у молодих грибів дзвоникоподібна, наче випукла, у дорослих розпростерта, з оригінальним горбиком. Ніжка завдовжки до 7 см, завширшки до 0,5 см, вона кремова, циліндрична, центральна, дещо зігнута, до основи злегка розширюється, гладенька, шовковиста, з оригінальним верхівковим вузьким кільцем, що швидко зникає.

На Хмельниччині цього отруйного шапкового гриба можна бачити на ґрунті на городах, на пасовищах, на луках, на лісових галявинах, у ярових лісках, у листяних — березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба звичайного, осикових лісах з осики і вільхи сірої, грабово-дубових лісах, або грудках, ясеневих лісах з ясена звичайного та клена. Зустрічається лепіота гребінчаста у наших хвойних — ялинових лісах з ялини європейської, соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих і соснових лісах лишайникових, а також у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або ще як їх називають — сосново-дубових лісах. Корінні деревостани цих лісів двох'ярусні.

У першому ярусі росте сосна звичайна, рідше — береза бородавчаста, у другому — дуб звичайний. Підлісок утворюють — ліщина, бруслина європейська, дрік красильний, зіновать руська, барбарис звичайний, бузина чорна, крушина ламка і горобина звичайна.

У липні-жовтні лепіота гребінчаста утворює плодові тіла на території Романівського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 5404 га. У межах лісництва розкинулось два лісових масиви: менший північно-східний — 6–11 квартали і великий південно-західний — 1–5, 12–57 квартали. У малому лісовому масиві пануючими є дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 90% площі, крім цього тут можна бачити чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 5% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена — до 2% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 1% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі.

У сезон, мандруючи цією частиною лісництва, вдається бачити плодові тіла лепіоти гребінчастої, яка видає себе зазвичай білуватою шапкою, що у центрі

бурувата або коричнево-бура, на решті поверхні шапка вкрита такого ж кольору лусками, здається ніби шовковиста. Діаметр шапки у лепіоти гребінчастої до 5 см, вона тонка, м'ясиста, у молодих грибочків форма дзвоникоподібна, наче випукла, у дорослих — розпростерта, з оригінальним горбиком.

Перевернувши у руках шапку низом доверху, одразу стає видно вільні пластинки, вони тонкі, досить часті, у молодих плодівих тіл білуваті, у зрілих — кремового кольору. Якщо обережно зібрати у дорослого гриба споровий порошок на предметне скельце, розмістити його під об'єктивом мікроскопа, налаштувати оптику, то вдається побачити, що він білувато-кремового кольору. Спори завдовжки до 8,5 мкм, завширшки до 3 мкм, на диво безколірні, гладенькі та клиноподібної форми.

У лепіоти гребінчастої ніжка завдовжки до 7 см, завширшки до 0,5 см, вона кремова, циліндрична, центральна, дещо зігнута, до основи злегка розширюється, гладенька, шовковиста, з оригінальним верхівковим до того вузьким і швидко зникаючим кільцем. Розрізавши гострим ножем у руках зріле плодове тіло, видно, що ніжка порожниста, м'якоть біла, на порізі досить швидко зафарбовується в рожево-червоний колір. Принохавшись до м'якоті, відчувається гострий запах, а лабораторні дослідження показують, що такий же і смак.

Лепіота гребінчаста — отруйний шапковий гриб, який належить до групи грибів, які мають різко виражену плазматоксичну дію. До цієї групи також відносяться найбільш небезпечні, смертельно отруйні шапкові гриби — бліда поганка, мухомор смердючий, мухомор білий, опеньок цегляно-оранжевий несправжній, лепіота цегляно-червона, опеньок сірчано-жовтий несправжній, павутинник оранжево-червоний. Отруєння супроводжується такими ознаками: сухість і печія у роті, нудота, сильна спрага, відчуття холоду, блювота, головний біль, біль у попереку, згодом — летальний наслідок.

МІЦЕНА ЧИСТА

Мицена чистая
Muscena pura

Мицена чиста має фіолетову або червоно-фіолетову шапку. Досвідчені грибники знають, що у вологу погоду вона більш темна, а в суху здається навіть — фіолетово-рожевою. Діаметр шапки до 5 см, у молодих плодкових тіл за формою шапка нагадує ніби широкий дзвоник, у зрілих — майже розпростерта. Ніжка у міцени чистої завдовжки до 7 см, завширшки до 0,7 см, центральна, має червоно-фіолетовий колір, вона округла волокниста напівпрозора.

Цей шапковий гриб на Хмельниччині зустрічається переважно у хвойних — соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових, соснових лісах звичайнодубових, соснових лісах з сосни звичайної та модрина, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, а також децю рідше трапляється у листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах, грабово-дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба звичайного, чорновільхових лісах, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного.

Зазвичай міцену чисту частіше всього можна бачити на ділянках лісів з різним рівнем вологості, проте вона не росте у сухих і заболочених місцях. У Старокостянтинівському держлісгоспі знаходиться Грицівське лісництво, загальна площа його — 4061 га, у ньому розташовано 88 кварталів, тут частенько зустрічається шапковий гриб міцена чиста. Цього гриба вдається збирати досвідченим грибникам у лісовому урочищі «Вербівці», площа якого досягає — 1088 га, тут виділено 39 кварталів, довкола розкинулись села — Чіпці, Ліщани, Вербівці та Чотирьоби. Росте міцена чиста і в лісовому урочищі «Лабунь» площею 1174 га, де знаходяться квартали — 55, 56, а також від 65 до 85. Навколо урочища на півночі — с. Новолабунь, Троещина, на півдні — Куствіці, Качанівка, на заході — Карпилівка, Микулин, Сасанівка, на сході — Онацьківці, Храбузна.

Досить високу щільність плодкових тіл має міцена чиста у лісовому урочищі — «Тростянець», площа якого — 583 га, квартали — 57 — 64, навколо розкинулись населені пункти: Гриців — на заході, Карпилівка — на півночі, Сасанівка і Микулин — на сході та Онишківці — на півдні. У лісовому урочищі «Тростянець» можна бачити у кварталах — сосновий ліс з сосни звичайної та модрина, ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці, дубовий ліс з дуба

червоного і дуба високостовбурного, дубовий ліс з дуба низькостовбурного, грабовий ліс з граба звичайного, ясеневий ліс з ясена звичайного і клена, березовий ліс з берези бородавчастої, осиковий ліс з осики та вільхи сірої, чорновільшняка з вільхи чорної.

Подібний склад лісу характерний для лісового урочища «Гостра Брама», яке має площу — 1049 га, квартали — 40–52, тут все-таки переважає — дубовий ліс з дуба червоного і дуба високостовбурного, а також ялиновий ліс з ялини європейської та ялиці.

З початку травня шапковий гриб міцена чиста майже у всіх вище згаданих типах лісу утворює плодове тіла. Цей період триває майже до кінця жовтня. В оточуючому середовищі міцена чиста видає себе фіолетовою або червоно-фіолетовою шапкою, досвідчені грибники знають, що у вологу погоду вона більш темна, а в суху — здається навіть фіолетово-рожевою.

Діаметр шапки у міцени чистої досягає — 5 см, у молодих плодкових тіл за формою шапка нагадує ніби широкий дзвоник, у зрілих — майже розпростерта. Уважно придивившись до поверхні шапки, можна пересвідчитись, що вона гладенька, край децю рубчастий. Перевернувши шапку цього гриба низом до верху, вдається побачити прирослі пластинки, вони досить широкі. Пластинки в одних плодкових тіл — фіолетові, у других — червоно-фіолетові, у вологу погоду — навіть фіолетово-рожеві.

Ніжка у міцени чистої центральна завдовжки до 7 см, завширшки — до 0,7 см, має червоно-фіолетовий колір. Вона округла, волокниста, напівпрозора. Якщо розрізати ножем зріле плодове тіло цього гриба, то в середині можна побачити порожнину, довкола якої знаходиться білувата м'якоть, у вологу погоду здається більш темною. Принюхавшись до м'якоті, відчувається оригінальний запах редьки.

МУХОМОР ПАНТЕРНИЙ

Мухомор пантерный
Amanita pantherina

Шапка в одних плодових тіл буре, жовто-бура або буро-коричнева, в інших — сіро-коричнева або оранжево-бура, ще в інших — оливково-брудна або чорно-бура. У центрі темніша, вкрита концентричними рядами білих бородавок, які згодом змиваються дощами. Діаметр шапки до 12 см, у молодих плодових тіл форма шапки напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта, край тонкий, рубчастий. Шапка у сиру погоду здається слизистою, у суху — дещо ніби блищить.

Отруйний шапковий гриб, який зрідка зустрічається на Хмельниччині у наших листяних — грабово-дубових лісах, або грудях, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з дуба скельного, ясеневих лісах з ясеня звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої. Трапляється мухомор пантерний у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба низькостовбурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, осикових лісах з осики та вільхи сірої.

Мухомора пантерного можна бачити у наших хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, а також у ялинових лісах з ялини європейської. У червні-листопаді мухомор пантерний утворює плодові тіла на території Полонського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 6388 га. У межах лісництва виділяється один величезний лісовий масив, у якому розкинулось 113 кварталів, довкола нього знаходиться с. Буртин, Залісся, смт. Понінка та м. Полонне. У Полонському лісництві майже однаково за площею представлені соснові ліси з сосни звичайної і модрина та дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — по 40% від загальної площі. Крім цього тут ростуть ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 10% площі, березові ліси з берези бородавчастої — до 2% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 3% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 5%.

Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що тут виділяється три асоціації — соснових лісів чорницевих, соснових лісів вересових і соснових лісів лишайникових. Частіше всього у сезон отруйний шапковий гриб мухомор пантерний потрапляє у поле зору грибника

у соснових лісах чорницевих. Ці ліси мають деревний ярус, у якому росте сосна звичайна, поодинокі береза бородавчаста, дуб звичайний. У цьому лісі підлісок не розвинений.

У такому лісі у сезон отруйний шапковий гриб мухомор пантерний видає себе досить мінливою шапкою: в одних плодових тіл вона буре, жовто-бура або буро-коричнева, у других — сіро-коричнева, або оранжево-бура, у третіх — оливково-брудна, або чорно-бура. У центрі шапка зазвичай більш темна, вкрита концентричними рядами білих бородавок, які згодом змиваються дощами. Діаметр шапки у мухомора пантерного досягає до 12 см, у молодих плодових тіл форма шапки — напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта, край тонкий, рубчастий. Шапка у сиру погоду здається слизистою, у суху — дещо ніби блищить. Перевернувши шапку низом до верху, видно досить часті, білі, вільні пластинки.

Ніжка завдовжки до 15 см, завширшки до 2 см, біля основи наче розширена, біла, має біле кільце, з прирослою, але з вільним краєм піхвою. Розрізавши плодове тіло вздовж, видно, що середина ніжки порожниста, тонковолокниста, м'якоть біла. Принюхавшись до м'якоті, відчувається неприємний запах.

Мухомор пантерний — дуже отруйний шапковий гриб, який викликає смертельні отруєння. Ознаками отруєння цим грибом є — сильна нудота, блювота, пронос, головний біль, втрата свідомості, посилене потовиділення, приступи безпричинного сміху, плачу, галюцинації. Зазвичай ці ознаки проявляються через 4 години, після вживання грибів у їжу. Для полегшення стану постраждалого до приїзду «швидкої допомоги», здійснивши очищення травної системи від грибів, рекомендується покласти хворому на черево і до ніг грілку. Якщо спостерігається поверхневе дихання, необхідно обов'язково здійснити «штучне дихання» за методом: «з рота у рот» або «з рота у ніс».

МУХОМОР ПОРФІРОВИЙ

Мухомор порфіровий
Amanita porphyria

Шапка пурпурно-бура або сіро-бура, з оригінальним сизо-фіолетовим відтінком та рідкими білими плівчастими лусками на поверхні. У діаметрі шапка до 11 см. Вона товста, м'ясиста, у молодих плодових тіл напівкругла, у дорослих — розпростерта, край гладенький або дещо смугастий. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 1 см. Біла з красивим сіруватим або пурпурно-сірим відтінком. Циліндрична, часто дещо розширюється до основи, у верхній частині має білувате кільце.

На Хмельниччині цей отруйний шапковий гриб росте на ґрунті у соснових лісах з сосни звичайної і модрини, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, соснових лісах чорницевих, а також у ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. У цілому хвойні ліси займають близько третини лісом вкритої площі області, решту — ліси листяні. У червні-жовтні мухомор порфіровий утворює плодові тіла на території Кам'янського лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу — 6463 га. У цьому лісництві розкинулось чотири лісових урочища: північно-східне 1–27 квартали, центральні-східне 28–39, 43–63 квартали, поруч с. Кам'янка, центральні-західне — 40–42, 48–59, 64–76, 85–87 квартали, недалечко с. Пліщин, Плесна, західне — 78–96 квартали, довкола с. Варварівка, Радошівка.

У Кам'янському лісництві, де часто трапляється мухомор порфіровий, соснові ліси характеризуються тим, що вони приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів, їх деревостани утворює сосна звичайна і модрина. Зазвичай разом з нею ростуть береза бородавчаста, значно рідше — дуб звичайний та ялина європейська. Береза бородавчаста разом із сосною звичайною росте у вологих типах лісу. Дуб звичайний і дуб червоний у складі соснових борів поширені там, де бори вкраплені або чергуються з сосново-дубовими або дубовими насадженнями на місцях з більш родючими ґрунтами.

Частіше всього мухомор порфіровий видає себе у лісі пурпурно-бурою або сіро-бурою шапкою, з оригінальним сизо-фіолетовим відтінком, яка до того ще й має досить рідкі білі плівчасті луски на поверхні. У діаметрі шапка у цього гриба досягає до 11 см, вона товста, м'ясиста, у молодих плодових тіл напівкругла, у дорослих — розпростерта, край гладенький або дещо смугастий. Перевернувши у руках шапку мухомора порфірового низом до верху, одразу видно часті, білуваті, вільні пластинки. Під час розгляду пластинок, у

зрілих грибів майже непомітно висипається білий споровий порошок. Розглянувши споровий порошок під мікроскопом, видно круглі, гладенькі, безколірні спори, які мають діаметр до 10 мкм.

У мухомора порфірового ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 1 см, вона біла, з красивим сіруватим або пурпурно-сірим відтінком. Ніжка циліндрична, частенько дещо розширюється до основи, у верхній частині має білувате кільце, внизу біля основи з вільною, у молодих плодових тіл білою, у зрілих — з сірувато-фіолетовою піхвою. Розрізавши гострим ножем доросле плодове тіло мухомора порфірового, в середині можна побачити білувату м'якоть. Принюхавшись до м'якоті, відчувається гострий запах. Лабораторні дослідження показують, що м'якоть на смак теж гостра у цього отруйного гриба.

Мухомор порфіровий — отруйний шапковий гриб, якого під час тихого полювання краще оминати, щоб цей гриб випадково з іншими їстівними грибами не потрапив до корзини грибника.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! При найменшому сумніві ліпше залишити підозрілий гриб там, де ви його знайшли. У разі, якщо відбулось отруєння грибами, потрібно терміново викликати «швидку допомогу», постраждалому надати першу допомогу. До приїзду лікаря хворому не можна їсти, не можна приймати алкоголь, тому що він сприяє засвоєнню токсинів організмом. Статистичні дані свідчать, що за останні роки унаслідок втрати навиків населенням збору грибів, незнання правил тихого полювання, погіршення екології у лісах, у тому числі на Хмельниччині, в Україні в цілому, значно виріс показник отруєння грибами. За даними Міністерства охорони здоров'я України, в останні роки реєструється щорічно до 3000 отруєнь, а це майже у три рази більше, ніж у 1991 році. До півтори сотні випадків, на жаль, виявляються смертельними.

МУХОМОР СМЕРДЮЧИЙ

Мухомор вонючий
Amanita virosa

Шапка біла, якщо підсихає, то ніби з відблиском. У діаметрі до 7 см, у молодих плодових тіл кругло-клиновидна, у дорослих — наполовину розпростерта, з оригінально дещо виступаючим горбиком. Іноді здається, наче вдавлена, вкрита злегка слизом. Ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 1,5 см. Вона біла з оригінальним лускатим нальотом, циліндрична, біля основи дещо ніби у вигляді бульби роздута. На ніжці є біле, широке шовковисте кільце, а біля її основи вільна, товста чашкоподібна біла піхва.

На Хмельниччині цей отруйний шапковий гриб росте на ґрунті в основному у хвойних — ялинових лісах з ялини європейської та ялиці, соснових лісах вересових, соснових лісах чорницевих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах з сосни звичайної і модрина. Дуже рідко зустрічається мухомор смердючий у наших листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостворного, березових лісах з берези бородавчастої, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Ліси взагалі на Хмельниччині вкривають понад 13% території. Основна частина лісових масивів зосереджена все-таки у поліській частині області, де вони займають близько 40% лісовкритої площі. Соснові ліси в основному скупчені на півночі Хмельницької області, більшість дубових і дубово-соснових, або мішаних лісів ростуть у нашому Поліссі та в східній частині області, а грабово-дубові ліси — переважно у південній частині. Чорновільхові ліси розташовані у центральній частині Хмельниччини, їх можна бачити по заплавах річок — Горині, Случі, Хомори, Вовка, Бужка та Згару. У липні-жовтні отруйний шапковий гриб мухомор смердючий утворює плодові тіла на території Славутського лісництва Славутського держлісгоспу, яке займає площу — 5130 га. У лісництві розкинулось два лісових масиви: північний — 1–54 квартали, довкола знаходяться с. Крупець, Улашанівка, Шевченко, Кам'янка, м. Славута, та південний — 55–61 квартали, поблизу с. Варварівка.

У північному лісовому масиві, де досить високу щільність має мухомор смердючий, переважають соснові ліси з сосни звичайної і модрина до 69% площі, які належать до різної вікової групи: молодянки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі. Крім цього, тут можна бачити: березові ліси з берези бородавчастої до 15% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної до 5% площі, ялинові ліси з ялини європейської

та ялиці до 6% площі, ясеневі ліси з ясена звичайного і клена до 5% площі. Тутешні соснові ліси характеризуються тим, що деревний ярус утворює сосна звичайна і модрина, поодинокі — береза бородавчаста та дуб звичайний. У такому лісі підлісок не розвинений. У досить добре розвиненому моховому покриві росте — гілокомій блискучий, плевроцій Шребера, сфагнум дібровний і рунянка звичайна.

Отруйний шапковий гриб мухомор смердючий видає себе у такому лісі білою, якщо підсихає, то ніби з відблиском шапкою. У діаметрі шапка до 7 см, вона у молодих плодових тіл кругло-клиновидна, у дорослих — наполовину розпростерта, з оригінально дещо виступаючим горбиком. Шапка іноді здається, наче вдавнена, вкрита злегка слизом. Якщо шапку мухомора смердючого перевернути у руках низом до верху, то видно, білі, густі, вільні, тонкі пластинки. У зрілих грибів з-під шапки висипається білий споровий порошок.

Розглянувши під мікроскопом порошок, помітно, що спори безколірні, гладенькі, у вигляді кульки, у діаметрі до 10 мкм. У мухомора смердючого ніжка завдовжки до 10 см, завширшки до 1,5 см, вона біла з оригінальним лускатим нальотом, циліндрична, біля основи дещо ніби у вигляді бульби роздута. На ніжці є біле, широке шовковисте кільце, а біля її основи вільна, товста чашкоподібна біла піхва. Якщо розрізати гострим ножом зріле плодове тіло цього гриба, то видно у середині білу м'якоть. Приносившись до м'якоті, відчувається неприємний запах. Лабораторні дослідження показують, що м'якоть має неприємний смак.

Мухомор смердючий — дуже отруйний шапковий гриб, який має різко виражену плазматоксичну дію. Це смертельно отруйний гриб, що стоїть у ряду з блідою поганкою, мухомором білим, опеньком цегляно-червоним несправжнім, опеньком сірчано-жовтим несправжнім.

МУХОМОР ЧЕРВОНИЙ

Мухомор красны́й
Amanita muscaria

Шапка діаметром до 20 см. В одних плодових тіл може бути цегляно-червоною, ясно-червоною, в інших — жовто-червоною, але обов'язково з білими досить великими лусками. У молодих грибів форма шапки напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта, край тонкий, рубчастий. Ніжка завдовжки до 15 см, завширшки до 3 см. Вона циліндрична, біля основи бульбоподібна, суцільна, біла, здається голою, має широке, біле по краю жовтувате, повисле кільце.

Серед отруйних шапкових грибів на Хмельниччині найбільш розповсюджений і росте у наших листяних — дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука лісового та явора, грабово-дубових лісах, або грудях, дубових лісах з дуба звичайного, ясенових лісах з ясенна звичайного і клена, грабово-дубових лісах з дуба скельного. Частенько трапляється мухомор червоний у дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, осикових лісах з осики та вільхи сірої, чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Мухомора червоного дещо рідше, але у сезон можна бачити у хвойних — соснових лісах з сосни звичайної і модрина, соснових лісах чорницевих, соснових лісах вересових, соснових лісах лишайникових, ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. У липні-листопаді мухомор червоний утворює плодові тіла на території Червонозірського лісництва Хмельницького держлісгоспу, яке займає площу 2918 га. У лісництві розкинулось два лісових урочища: «Страшевська дача» площею 1485 га, 1–25 квартали, довкола знаходяться с. Давидківці, Бахматівці, Червона зірка, м. Хмельницький, «Масівці» — 1433 га, 26–50 квартали, поруч с. Івашківці, Колибань, Богданівці, Масівці. У лісовому урочищі «Масівці» шапковий гриб мухомор червоний у сезон зустрічається зрідка. У цьому урочищі домінуючим типом лісу є дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного до 76% площі, різної вікової групи — молодняки, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестиглі.

У цих лісах мухомор червоний видає себе досить мінливою шапкою, яка в одних плодових тіл може бути — цегляно-червоною, ясно-червоною, у других — жовто-червоною, але обов'язково у всіх випадках з білими досить великими лусками, які наче змиваються дощем. У цього гриба діаметр шапки досягає — до 20

см, у молодих плодових тіл форма шапки напівсферична, у зрілих — випукло розпростерта або плоско розпростерта, край тонкий, рубчастий. Якщо у руках перевернути шапку низом до верху, то одразу видно тонкі, досить густі білі пластинки, хоча трапляються окремі плодові тіла, які мають жовтуваті пластинки. У мухомора червоного ніжка завдовжки — до 15 см, завширшки — до 3 см, вона циліндрична, біля основи бульбоподібна, суцільна, біла, здається голою, має широке біле по краю жовтувате, повисле кільце, а також піхву, що приросла у вигляді концентричних, бородавчасто-лускатих зон. Розрізавши ножем вздовж зріле плодове тіло мухомора червоного, видно, що ніжка у середині порожниста, м'якоть біла, але під шкірочкою золотисто-жовта. Приноухавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху.

Мухомор червоний — отруйний шапковий гриб, який містить отруту мускарин і мускаринин, що діє на центральну нервову систему людини. Ознаки отруєння цим грибом проявляються через півгодини, іноді можуть проявитися через чотири години, після вживання мухомора червоного у їжу. У постраждалого спостерігається нудота, блювота, пронос, запаморочення, посилене потовиділення, втрата свідомості, плач, приступи сміху і навіть галюцинації.

Лабораторні дослідження показують, що вміст мускарину у мухоморі червоному складає — до 0,0016% сирої маси гриба. Із 125 кг мухомора червоного у лабораторії було отримано 0,25 г чистого мускаринхлориду, смертельна доза якого для людини 0,5 г. Мускарин майже не розщеплюється в організмі, тому виводиться із нього у розчиненому вигляді, сеча залишається токсичною, як і сам гриб. Разом з мухомором червоним до цієї групи отруйних грибів, які характеризуються такими показниками, належить: мухомор пантерний, клітоцибе білувате, клітоцибе червоне отруйне та інші гриби.

ОПЕНОК СІРЧАНО-ЖОВТИЙ НЕСПРАВЖНИЙ

Опенек серно-желтый ложный
Huophiloma fasciculare

Шапка діаметром до 6 см жовтувато-бурувата, по периферії має сірчано-жовтий або зеленуватий колір. Вона тонка, м'ясиста, у молодих плодкових тіл форма напівсферична або випукла, у дорослих — наполовину розпростерта, з оригінальним горбиком. Шапка гладенька, її край має залишки покривала. Ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 1 см, гладенька, жовта, до основи дещо коричнева.

На Хмельниччині цей дуже отруйний шапковий гриб росте зазвичай великими тісними групами на пенках різних деревних порід. Найбільш поширені деревні лісові породи, на пенках яких трапляється опеньок сірчано-жовтий несправжній — сосна звичайна, клен гостролистий, дуб звичайний, береза бородавчаста, граб звичайний, дуб скельний, осика, вільха чорна. Ці породи разом у Хмельницькій області займають близько — 4/5 вкритої лісом площі. Соснові ліси вкривають близько — 30%, а дубові — до 40% площі наших лісових угідь. Зрідка зустрічається цей гриб у лісових масивах з ялини європейської і навіть бука лісового. Спостерігається така закономірність, що опеньок сірчано-жовтий несправжній має досить високу щільність плодкових тіл у соснових лісах, які розташовані в основному у поліській частині Хмельниччини, дещо рідше гриб трапляється в основних масивах дубових і дубово-соснових лісів, які ростуть на півночі та в східній частині області, а грабово-дубові ліси — цей отруйний шапковий гриб облюбовує переважно у південній частині.

У квітні-листопаді опеньок сірчано-жовтий несправжній утворює плодіві тіла на території Браїлівського лісництва Новоушицького держлісгоспу, яке займає площу 2167 га. У межах цього лісництва розкинулось дванадцять лісових урочищ: «Куликово» площею 264 га, 1–5 квартали, поруч с. Джуржівка, «Глібівський швайн» — 505 га, 6–15 квартали, довкола с. Глібів, Майдан Карачієвецький, «Саморіз» — 130 га, 16, 17 квартал, недалечко с. Карачіївці, «Гречано-Лозова» — 184 га, 18–20 квартали, зовсім близько с. Говори, «Парк Дубина» — 187 га, 21–23 квартали, «Говірський ліс» — 176 га, 24–26 квартали, «За церквою» — 44 га, 27 квартал, поруч с. Пилипківці, «Івасів ліс» — 26 га, 28 квартал, «Козлівка» — 90 га, 29, 30 квартали, близьенько с. Заборознівці, «Войцехів» — 47 га, 31 квартал, «Якимово» — 217 га, 32, 33 квартал, «Романів ліс» — 72 га, 34 квартал, недалечко с. Жа-

бинці, «Глибока» — 145 га, 35, 36 квартали, поруч с. Браїлівка, «Каскадський яр» — 80 га, 37 квартал, зовсім близько м. Нова Ушиця.

У лісовому урочищі «Куликово», в якому переважають дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного, у сезон зрідка вдається побачити опенька сірчано-жовтого несправжнього.

Майже у кожному з цих типів лісу він видає себе жовтувато-буруватою шапкою, яка по периферії має сірчано-жовтий або зеленуватий колір. Діаметр шапки до 6 см, вона тонка, м'ясиста, у молодих плодкових тіл форма напівсферична або випукла, у дорослих — наполовину розпростерта, з оригінальним горбиком. Уважно придивившись до поверхні шапки, видно, що вона гладенька, її край із залишками покривала.

Перевернувши у руках шапку опенька сірчано-жовтого несправжнього низом до верху, одразу видно досить вузькі, часті, прирослі пластинки, у молодих плодкових тіл вони сірчано-жовті, у зрілих — зеленувато-оливкові. У цього гриба ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 1 см, гладенька, жовта, до основи дещо коричнева. Розрізавши зріле плодове тіло опенька сірчано-жовтого несправжнього помітно, що ніжка порожниста, темно волокниста, м'якоть сірчано-жовта. Лабораторні дослідження м'якоті показують, що вона має неприємний запах і гірка на смак.

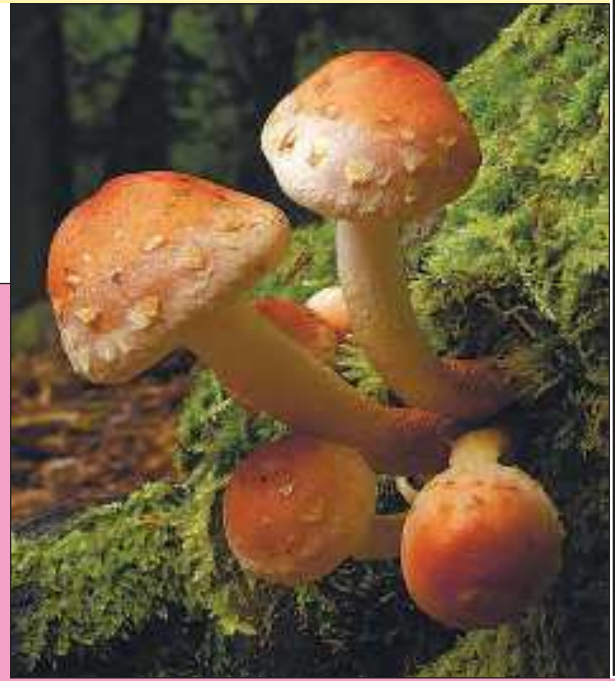
Опеньок сірчано-жовтий несправжній — дуже отруйний шапковий гриб, отрута якого згущує кров, відбувається зневоднення організму, при цьому проявляється спрага, синіють губи у постраждалого, стають холодними руки і ноги, спостерігаються судоми. Отрута паралізує нерви, які регулюють роботу кровоносних судин, внаслідок чого кров у них затримується, а кров'яний тиск падає. Відбувається досить швидко жирове переродження тканин печінки, серця і нирок. Згодом стан хворого значно погіршується, настає смерть.

ОПЕНЬОК ЦЕГЛЯНО-ОРАНЖЕВИЙ НЕСПРАВЖНІЙ

Опенюк кирпично-оранжевый ложный
Hypholoma sublateritium

Шапка діаметром до 10 см досить мінлива, яка в одних плодових тіл червоно-бура, в інших — цегляно-червона або ясно-червонувато-коричнева, у центрі здається дещо темнішою. Край шапки ясніший, з оригінальними білими ніби повислими лусками, які є залишками покривала. Вона здається щільною, м'якстою, у молодих грибів форма шапки напівсферична, у дорослих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Край у молодих плодових тіл підігнутий, у зрілих — опушений.

На території Хмельницької області цей отруйний шапковий гриб росте невеличкими групами у вигляді оригінальних пучків на пеньках, корінні у листяних — чорновільхових лісах з вільхи чорної, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, осикових лісах з осики та вільхи сірої, дубових лісах з дуба низькостовбурного, березових лісах з берези бородавчатої, грабово-дубових лісах, або грудях. Зустрічається дещо рідше опеньок цегляно-оранжевий несправжній у дубових лісах з дуба звичайного, ясеневих лісах з ясеня звичайного та клена, грабово-дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука лісового та явора, дубових лісах з дуба скельного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових.

У серпні-листопаді отруйний шапковий гриб опеньок цегляно-оранжевий несправжній утворює плодові тіла на території Бохнянського лісництва Летичівського держлісгоспу, яке охоплює площу 3912 га. У цьому лісництві розкинулось чотири лісових урочища: «Вербницька дача» — 1–45 квартали, довкола розташовані с. Вербка, Ялинівка, Майдан-Вербецький, Грушківці, Бохни та м. Летичів, «Буцни» площею 461 га, 46–53 квартали, поруч с. Буцни, Сахни, Білицьке, «Луг і Круглик» — 156 га, 54, 55 квартал, зовсім близько с. Голенищеве, «Співакове» — 268 га, 56–60 квартал, недалеко с. Майдан-Голенищевський, Степівка. У лісовому урочищі «Луг і Круглик» можна бачити класичні чорновільхові ліси з вільхи чорної, які займають — до 70% площі, за складом деревостану тут місцями вдається бачити чисті чорновільшнякаи, а місцями складні, з певною домішкою інших деревних порід з гарно розвиненим підліском. Крім цього, тут ростуть дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 25% площі, грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 3,5% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 1,5% площі.

У таких лісах у сезон видає себе опеньок цегляно-оранжевий несправжній досить мінливою шапкою, яка

в одних плодових тіл червоно-бура, у других — цегляно-червона або ясно-червонувато-коричнева, яка у центрі здається дещо темнішою. Край шапки більш ясний, з оригінальними білими, ніби повислими, лусками, які є залишками покривала. Діаметр шапки у цього гриба до 10 см, вона здається щільною, м'якстою, у молодих грибочків форма шапки — напівсферична, у дорослих — випукло розпростерта або плоско розпростерта. Край шапки у молодих плодових тіл підігнутий, у зрілих — опушений. Перевернувши у руках шапку опенька цегляно-оранжевого несправжнього низом до верху, одразу видно широкі, досить густі, прирослі пластинки. У молодих грибів пластинки жовтуваті або червонувато-оливкові, у дорослих — жовтувато-коричневі.

Ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 1,2 см. У верхній частині блідо-жовта, внизу — іржава. Трапляються плодові тіла, які мають рівну або дещо звужену до основи ніжку з коренеподібними відростками. Ніжка тверда, якщо її розрізати навпіл, то у середині видно порожнину, м'якоть на стінках жовтувата, у нижній частині оранжево-коричнювата. Принохавшись до м'якоті, не відчувається ніякого запаху, але вона гірка, як показують це лабораторні дослідження.

Опеньок цегляно-оранжевий несправжній — отруйний шапковий гриб, який належить до грибів з різко вираженою плазмотоксичною дією. До цієї групи відносяться найбільш небезпечні, смертельно отруйні гриби — бліда поганка, опеньок сірчано-жовтий несправжній, лепіота цегляно-червона, мухомор смердючий, мухомор білий. При необережному, випадковому споживанні опенька цегляно-оранжевого несправжнього з іншими їстівними грибами, спостерігається синдром порушення водно-електролітного балансу та кислотно-лужної рівноваги, синдром враження печінки і нирок, синдром порушення терморегуляції, судомний синдром, синдром порушення свідомості та синдром психічних порушень.

ПЕЧЕРИЦЯ РУДІЮЧА

Шампиньон желтокожий
Agaricus xanthodermus

Шапка діаметром до 12 см біла або білувата. При натисканні на неї пальцями жовтіє. У молодих плодівих тіл форма дзвоникоподібна, у дорослих — випукло розпростерта. Уважно придивившись до поверхні шапки, видно, що вона гладенька, суха, край у переважної більшості грибів розтріскується. Ніжка циліндрична, дещо ніби розширюється до основи, має тонке, біле кільце, що згодом зникає. Вона біла, якщо натиснути на неї пальцями, то у цьому місці жовтіє.

Цей отруйний шапковий гриб на території Хмельниччини росте на ґрунті у садах, на луках, у парках, у листяних — дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного, букових лісах з бука лісового та явора, грабово-дубових лісах, або грудах, ясеневих лісах з ясена звичайного і клена, дубових лісах з дуба скельного. Трапляється печериця рудіюча у наших грабово-дубових лісах з дуба скельного, березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного, грабових лісах з граба звичайного та ільмових, осикових лісах з осики і вільхи сірої, а також у чорновільхових лісах з вільхи чорної.

Досить високу щільність плодівих тіл має печериця рудіюча у грабово-дубових лісах, де у першому ярусі росте дуб звичайний, дуб червоний, ясен звичайний, явір, клен гостролистий. У другому — граб звичайний, клен польовий, липа звичайна, берест, осика, яблуня лісова, груша звичайна та черешня.

У червні-жовтні плодіві тіла отруйного шапкового гриба печериці рудіючої можна бачити на території Хмельницького лісництва Хмельницького держлісгоспу, яке охоплює площу 2421 га. У лісництві розкинулось дев'ять лісових урочищ: «Черепівка» площею 185 га, 1–3 квартали, поруч с. Черепівка, «Огурково» — 172 га, 4, 5 квартали, недалеко с. Пашківці, «Чаргарі» — 360 га, 6–11 квартали, поблизу с. Юхимівці, «Осташки» — 222 га, 12–15 квартали, довкола с. Грузевиця, Осташки, «Грузевиця» — 265 га, 16–19 квартали, неподалік с. Гречани, «Стуфчинці» — 484 га, 20–27 квартали, поруч с. Шпичинці, Стуфчинці, «Давидківці» — 503 га, 28–34 квартали, зовсім близько с. Давидківці, Червона Зірка, «Лісові Гринівці» — 110 га, 35, 36 квартали, поблизу с. Лісові Гринівці, м. Хмельницький, «Лезнево» — 85 га, 37 квартал, поруч м. Хмельницький. У лісовому урочищі «Лісові Гринівці» ростуть: грабові ліси з граба звичайного та ільмових — до 85% площі, соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до

10% площі, дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 5% площі. Оглядаючи грабовий ліс, можна зробити висновок, що деревостани цієї формації все-таки вторинні, одноярусні, з неподільним пануванням у них граба звичайного.

Серед ось такого розмаїття у Хмельницькому лісництві типів лісів, а в них — дерев, кущів і трав отруйний шапковий гриб печериця рудіюча видає себе білою або білуватою шапкою, яка при натисканні на неї пальцями жовтіє. У діаметрі шапка у цього гриба досягає до 12 см, у молодих плодівих тіл форма дзвоникоподібна, у дорослих — випукло розпростерта. Уважно придивившись до поверхні шапки, видно, що вона гладенька, суха, край у переважної більшості грибів розтріскується. Перевернувши у руках низом до верху шапку печериці рудіючої, одразу видно вільні пластинки, які у молодих грибів рожеві, у зрілих — коричневі. При дозріванні з них висипається коричневий споровий порошок. Якщо його розглянути під мікроскопом, то можна побачити коричневі, гладенькі, яйцеподібної форми спори, які досягають завдовжки до 7 мкм, завширшки до 4 мкм. В отруйного шапкового гриба печериці рудіючої ніжка циліндрична, дещо ніби розширюється до основи, вона біла, якщо натиснути на неї пальцями, то у цьому місці жовтіє.

Ніжка має тонке, біле, згодом зникаюче кільце. Якщо розрізати гострим ножом зріле плодове тіло печериці рудіючої, то у середині видно білу м'якоть, яка приблизно по середині ніжки жовтувата, а біля основи ніжки — оранжево-жовта. Принюхавшись до м'якоті, відчувається неприємний запах.

Печериця рудіюча — отруйний шапковий гриб, який від всіх печериць відрізняється якимось яскравим оранжево-жовтим забарвленням м'якоті біля основи ніжки. Її отрута під час отруєння вже через годину або дві викликає нудоту, біль у череві, пітливість, слабкість, блювоту, пронос, запаморочення.

РЯДОВКА БІЛА

Рядовка белая
Tricholoma album

Шапка діаметром до 12 см біла, у центрі злегка жовтувата або коричнювата. Форма у молодих плодових тіл випукла, у зрілих — плоско розпростерта з оригінальним і великим горбиком у центрі. Край шапки у молодих грибів ніби закручений, а в дорослих — опущений. Поверхня шапки гола, суха і гладенька. Ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 2 см, білувата, гола, щільна і пружна. Розрізавши зріле плодове тіло, усередині видно білу, щільну м'якоть.

Отруйний гриб, який на території Хмельницької області росте дуже великими групами, часто утворюючи так звані «кільця відьми» зазвичай біля берези бородавчастої у наших листяних — березових лісах з берези бородавчастої, дубових лісах з дуба звичайного, дубових лісах з дуба скельного, дубових лісах з дуба червоного і дуба високостовбурного. Зустрічається отруйний шапковий гриб рядовка біла у хвойних — соснових лісах чорницеви, соснових лісах вересових, а також у мішаних — сосново-дубових лісах.

Рядовка біла в окремі роки має досить високу щільність плодових тіл на Хмельниччині саме у сосново-дубових лісах, які характеризуються тим, що корінні деревостани цих лісів двох'ярусні. У першому ярусі росте — сосна звичайна, береза бородавчата, у другому — дуб звичайний. Підлісок зазвичай утворюють — ліщина, зіновать руська, дрік красильний, бруслина європейська, бузина чорна, барбарис звичайний, крушина ламка і горобина звичайна.

У липні-жовтні рядовка біла утворює плодові тіла на території Климентовицького лісництва Шепетівського держлісгоспу, яке займає площу 6831 га. У цьому лісництві розкинулось два лісових масиви: великий і цілісний північно-східний, у якому виділено 110 кварталів, довкола нього знаходиться с. Климентовичі, Купино, Плещин, Плесна, м. Шепетівка, а також малий південний — 111-122 квартали, поруч розташувались с. Судилків, Лозичне, Білокриниччя, Пашуки, Городище, Серединці. У північно-східному лісовому масиві домінують все-таки соснові ліси з сосни звичайної і модрина — до 41% площі, та березові ліси з берези бородавчастої — до 31% площі. Крім цього тут ростуть: дубові ліси з дуба червоного і дуба високостовбурного — до 16% площі, чорновільхові ліси з вільхи чорної — до 7% площі, ялинові ліси з ялини європейської та ялиці — до 3% площі, осикові ліси з осики та вільхи сірої — до 2% площі.

Найбільшу щільність плодових тіл має отруйний шапковий гриб рядовка біла саме у березових лісах з берези бородавчастої, де цей гриб видає себе білою шапкою, яка у центрі все-таки злегка жовтувата або коричнювата. У діаметрі шапка у рядовки білої до 12 см, форма у молодих плодових тіл випукла, у зрілих — плоско розпростерта, з оригінальним і великим горбиком у центрі. Край шапки у молодих грибочків ніби закручений, а в дорослих — опущений. Уважно придивившись до поверхні шапки, помітно, що вона гола, суха і гладенька.

Перевернувши у руках низом до верху шапку рядовки білої, одразу видно, що пластинки широкі, досить густі, білі або, наче злегка жовтуваті. Зазвичай ніжка завдовжки до 12 см, завширшки до 2 см, білувата, гола, щільна і пружна. Розрізавши ножом зріле плодове тіло рядовки білої, у середині видно білу щільну м'якоть. Лабораторні дослідження показують, що у молодих грибів м'якоть солодкувата, з оригінальним запахом борошна, у зрілих — гірка, до того ж з неприємним запахом.

Рядовка біла — отруйний шапковий гриб з локальною дією, він викликає легкі отруєння, як правило шлункові та кишечникові розлади. Під час таких отруєнь проявляється нудота, пітливість, біль у череві, слабкість, блювота, пронос і запаморочення. Зазвичай ознаки отруєння проявляються через годину-дві після споживання грибів у їжу. Синдром запаморочення обумовлений безпосередньою дією на кору головного мозку отрути, через викликаний розлад мозкового кровообігу і розвиток кисневої недостатності. Синдром порушення кровообігу зумовлений причинами розладу функції серцево-судинної системи — пригніченням судинно-рухового центру, порушенням роботи наднирників, підвищеною проникністю стінок кровеносних судин. Подібні симптоми отруєння викликають рядовка тигрова, рядовка згубна та печериця рудіюча.

САТАНИНСЬКИЙ ГРИБ

Сатанинский гриб
Boletus satanas

Шапка у діаметрі до 25 см, а в окремих плодових тіл навіть до 30 см. Форма в одних молодих грибів напівкулькоподібна, в інших дещо старших за віком — кругло-подушкоподібна, а в дуже зрілих грибів розпростерта. Шапка на дотик гладенька або бархатиста, здається сухою. Ніжка заввишки до 15 см, завтовшки до 10 см. У молодих плодових тіл форма яйцеподібна або кулькоподібна, у дорослих бочкоподібна, звужена до верху.

Дуже отруйний шапковий гриб, який на території Хмельницької області вкрай рідко зустрічається у наших листяних — дубових лісах з дуба звичайного, грабово-дубових лісах з граба, дубових лісах з дуба скельного, букових лісах з бука лісового, грабово-дубових лісах з дуба скельного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, а також сатанинський гриб трапляється у мішаних — соснових лісах звичайнодубових або, як їх ще називають, сосново-дубових лісах.

У цих лісах з грабом, буком, дубом, ліщиною, липою сатанинський гриб утворює мікоризу. Перші плодові тіла у грибниці з'являються у червні, хоча їх випадково можна бачити аж до кінця вересня. Видає себе у лісі сатанинський гриб досить мінливою шапкою, вона може бути брудно-сірою, сіруватою, білуватою, оливково-сірою, з оригінальними жовто-рожевими або навіть зеленуватими відтінками. Цікаво, що у деяких плодових тіл колір шапки зрідка, але трапляється від білувато-сірого до свинцево-сірого, жовтого або оливкового з красивими рожевими пасмами.

У сатанинського гриба у діаметрі шапка до 25 см, а в окремих плодових тіл до 30 см, форма в одних молодих грибів напівкулькоподібна, в інших дещо старших за віком — кругло-подушкоподібна, а в дуже зрілих грибів розпростерта. Шапка у сатанинського гриба на дотик гладенька або бархатиста, до того здається сухою. Перевернувши у руках низом до верху шапку цього гриба, одразу видно гіменофор — трубочки у молодих плодових тіл жовтуваті, у незрілих грибів — зеленувато-жовті або жовто-оливкові, жовтуваті, шпаринки дрібні, у дорослих — оранжеві, червоно-оливкові або червоно-бурі.

Цікаво, що шпаринки з віком можуть змінювати свій колір з жовтого аж до ясно-червоного. Якщо натиснути пальцем на гіменофор, то він синіє. У зрілого сатанинського гриба з-під шапки висипається оливковий або коричнево-оливковий споровий порошок. Якщо розглянути його під світловим мікроскопом, то вдається побачити гладенькі, медово-жовті спори завдовжки до 15 мкм, завширшки до 7 мкм, форма у них еліпсоїдно-веретеноподібна. Ніжка у сатанинського гриба заввишки до 15 см, завтовшки до 10 см, у молодих плодових тіл форма яйцеподібна або кулькоподібна, у дорослих — бочкоподібна, звужена до верху, здається щільною. Поверхня ніжки має колір зверху жовтувато-червоний, посередині оранжево-червоний, а біля основи бурувато-жовтий, на якому виділяється оригінальний сітчастий малюнок з круглими луночками. Сітчастий малюнок на ніжці переважно темно-червоний, але буває білий, іноді трапляється навіть оливковий.

Розрізавши плодове тіло сатанинського гриба, у середині можна побачити в одних грибів білу м'якоть, в інших — жовтувату. На зрізі м'якоть дещо синіє, трапляються плодові тіла, в яких вона зафарбовується у червоний колір, у ніжці ніби червонувата. Принюхавшись до м'якоті молодого гриба, відчувається слабкий пряний запах, від старих сатанинських грибів — тхне стервом.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! Сатанинський гриб із роду Боровик, родини Болетові — дуже оманливий, подібний за формою на білого гриба (боровика), але яскравіший за кольором, небезпечний отруйний гриб, навіть малесенький шматочок його м'якоті вагою в один грам здатний викликати у людини важке смертельне отруєння.

ХРЯЦ–МОЛОЧНИК НЕЇСТІВНИЙ

Груздь несъедобный, мечник серо–розовый
Lactarius helvus

Шапка діаметром до 12 см мінлива: в одних плод-
вих тіл шовковисто–волокниста, молочно луската,
в інших — охряно–брудно–рожево–сіра або роже-
во–коричнева, а під час висихання ще й з розплив-
частими плямами. Вона щільна, м'ясиста, форма у
молодих грибів випукло розпростерта, у дорослих
плоско розпростерта з оригінальним горбиком у
центрі, трапляється навіть лійкоподібна. Ніжка за-
вдовжки до 8 см, завширшки до 3,5 см, вона щіль-
на, циліндрична, кольору шапки.

Росте цей отруйний шапковий гриб на Хмель-
ниччині у вологих хвойних — соснових лісах з сосни
звичайної і модрина, соснових лісах чорнице-
вих, соснових лісах лишайникових, соснових лісах вересових,
ялинових лісах з ялини європейської та ялиці. Зустрі-
чається хряц–молочник неїстівний і у наших листяних
— дубових лісах з дуба червоного і дуба високостов-
бурного, чорновільхових лісах з вільхи чорної, осико-
вих лісах з осики і вільхи сірої, березових лісах з бере-
зи бородавчатої, ясеневих лісах з ясеня звичайного і
клена, грабових лісах з граба звичайного та ільмових.
Вологі соснові ліси, де частенько у сезон трапляється
хряц–молочник неїстівний, у Хмельницькій області в
основному приурочені до Шепетівського Полісся. Де-
ревостани цих лісів складає сосна звичайна, проте раз-
ом з нею ростуть береза бородавчата, значно рідше
— дуб звичайний, дуб червоний і ялина європейська.
Береза бородавчата із сосною зазвичай росте у сві-
жих і вологих типах лісу.

У лісі хряц–молочник неїстівний видає себе мін-
ливою шапкою, яка в одних плод-
вих тіл шовковис-
то–волокниста, молочно луската, в інших охряно-
брудно–рожево–сіра або рожево–коричнева, а під час
висихання ще й з розпливчастими плямами. У цьо-
го отруйного гриба шапка у діаметрі до 12 см, вона
щільна, м'ясиста, форма у молодих грибів випукло
розпростерта, у дорослих — плоско розпростерта з
оригінальним горбиком у центрі, трапляється навіть
лійкоподібна. Край шапки у молодих плод-
вих тіл дещо підігнутий, у зрілих — опущений, на дотик шапка
здається сухою. Перевернувши у руках шапку хряц-
молочника неїстівного низом до верху, одразу видно
тонкі, вузькі пластинки, які опускаються аж до ніжки.
У молодих грибочків пластинки білуваті, у дорослих —
рожево–кремові або оранжево–охряні.

У хряц–молочника неїстівного ніжка завдовжки
до 8 см, завширшки до 3,5 см, вона щільна, цилін-

дрична, кольору шапки, у верхній частині більш ясні-
ша, борошниста, біля основи волокниста. Розрізавши
ножем зріле плодове тіло цього гриба, видно у серед-
ині порожнину, жовту м'якоть, яка має червонуватий
відтінок, а в нижній частині ніжки м'якоть червонува-
то–коричнева. Лабораторні дослідження показують,
що м'якоть у хряц–молочника неїстівного солодка,
не має особливого запаху, молочний сік водянистий,
солодкий або гіркуватий, до того на повітрі колір не
змінює, якщо висушити гриб, то відчувається запах
кумарину.

Хряц–молочник неїстівний — отруйний шапковий
гриб, який на Хмельниччині утворює плод-
ові тіла у липні–жовтні.

ПАМ'ЯТАЙТЕ! *Що латентний період при отруєнні
цим грибом триває від 8 годин до декількох діб. Якщо
отрута потрапляє в шлунок, то перебування її там, спо-
чатку не викликає явних ознак отруєння. Навіть тоді,
якщо отрута, яка підхоплена кров'ю, досягає всіх орга-
нів, порушень їх діяльності на перших порах не поміче-
но. Зазвичай ознаки отруєння стають добре виражені
після того, як речовини досягають головного мозку,
починають впливати на нервові центри, які регулюють
функції окремих органів. Як наслідок, наприклад, через
посилена діяльність м'язів, залози виділяють надмірно
шлунковий сік і слиз, що веде до блювання і проносу. У
людини організм втрачає воду, кров стає густою, про-
являється спрага, у постраждалого синіють губи, нігті,
руки і ноги холонуть, проявляються ознаки судом. Зна-
чно пізніше отрута паралізує нерви, які в організмі лю-
дини регулюють роботу кровоносних судин, внаслідок
чого кров у них затримується, а кров'яний тиск падає.
Дослідження показують, що у цей час відбувається
жирове переродження тканин серця, печінки та нирок.
Зазвичай стан потерпілого різко погіршується, як на-
слідок наступає смерть.*

ДОЩОВИК ГІГАНТСЬКИЙ ІЗ СІМЕЙСТВА ЛІКОПЕРДОВИХ

Існує кілька видів дощовиків:

дощовик шипуватий, дощовик-головач, дощовик кулеподібний (гігантський), дощовик грушоподібний.

Найбільшим із них є кулеподібний (гігантський).

Гігант серед дощовиків. Плодове тіло гриба кулеподібне, часом довгасте, зверху приплюснуте, майже зовсім без ніжки. Оболонка тонка, гладенька, біла, потім жовтувата, сіра і злегка червонувата. М'якуш ніжно-білий, з дуже приємним грибним запахом, пізніше — жовтіє і перетворюється на червонувато-буруватий пил. Ці дощовики вважаються найсмачнішими, без ніжки сягають діаметра 10 см і виростають до 10 кг.

Внутрішня маса спочатку чисто біла, потім зеленувато-жовта, і в кінці — коричнева, висихає, як губка. Запах неприємний. Коли сягає зрілості, шкірочка лопає і відпадає по частинках. Залишки гриба, які нагадують мочалку, можуть протриматись, не розкладаючись, декілька місяців.

СЕЗОН І МІСЦЕ

Він полюбляє узлісся, луки, пустища-вигони, сади, росте поодинокі або невеликими гуртами, з травня по вересень, надаючи перевагу ґрунтам, збагаченим азотом.

ПОДІБНІСТЬ

Гриб не переплутаєш ні з чим, проте молоді екземпляри нагадують маленькі білі дощовики. Дощовики і порхавки (за винятком несправжнього дощовика звичайного) їстівні до тих пір, поки не втратять білизну.

ОЦІНЮВАННЯ

Їстівний і якісний гриб, проте не всім приходить на смак. Краще за все різати його шматочками, панірувати і обсмажувати в олії.

Гриби-дощовики не тільки смачні, а й поживні, а лікувальні властивості дощовиків відомі давно. До

того ж, вони ще й хороші лісові лікарі. Трапляється, що в дорозі людина поранить ногу або руку. Досить прикласти до рани розламаний м'якуш молоденького гриба-дощовика, як одразу спиняється кровотеча, стихає біль.

Ці гриби використовуються в народній медицині для зупинки кровотечі при пораненнях, деяких захворюваннях нирок. На основі дощовиків уже отримані навіть протипухлинні антибіотики, наприклад, кальвацін, який пригнічує розвиток деяких злоякісних пухлин. Кальвацієва кислота, що утворюється деякими широко поширеними дощовиками, пригнічує розвиток багатьох бактерій і грибів, а також має протипухлинну дію. Шляхом хімічного синтезу отримані численні похідні кальвацієвої кислоти, також мають антибіотичну дію.

Роботу підготували:

Анастасія ДЕМЧУК,

Катерина ТУМА,

вихованки гуртка юних акваріумістів

Хмельницького ОЕНЦУМ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вавриш П. Є. Городовий Л. Ф. Гриби у лісі та на столі. — Київ: Урожай, 1993.
2. Вассер С. П. Їстівні та отруйні гриби Карпат. Довідник. — Ужгород: Карпати, 1990.
3. Горленко М. В., Гарибова Л. В., Сидорова І. І. та інші Все про гриби. — М. Лісова промисловість, 1986.
4. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Славутського держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
5. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Ізяславського держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
6. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Шепетівського держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
7. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Хмельницького держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
8. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Летичівського держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
9. Державний комітет лісового господарства України, Державне лісогосподарське об'єднання «Хмельницькліс» план лісонасаджень Новоушицького держлісгоспу Хмельницької області. ВО «Укрдержліспроєкт», 2001.
10. Дудка І. А., Вассер С. П. Гриби. Довідник міколога і грибника. — Київ: Наукова думка, 1987.
11. Зерова М. Я., Роженко Г. П. Атлас їстівних і отруйних грибів. — Київ: Радянська школа, 1990.
12. Зерова М. Я., Єлін Ю. Я. Коз'яков С. М. Гриби їстівні, умовно їстівні, неїстівні, отруйні. — Київ: Урожай, 1979.
13. Життя рослин. Том 2. Гриби. — М.: «Просвещение», 1976.
14. Орлов Н. І. Їстівні та отруйні гриби. — М.: Медицина, 1972.
15. Радянський енциклопедичний словник. — М.: Радянська енциклопедія, 1988.
16. Тойбіс В. Б. За грибами. — Харків: Прапор, 1974.

НАЙ, НАЙ, НАЙ

СВІТОВІ «ГРИБНІ» РЕКОРДИ І РЕКОРДСМЕНИ

Найдорожчий гриб — трюфель

Росте під землею на глибині від 10 до 30 см, його за запахом розшукують собаки і свині. Гурмани цінують ці гриби за незвичайний аромат і специфічний смак. Найдорожчий трюфель у світі був проданий на аукціоні за 160 000 доларів. Середня ціна чорного трюфеля — 50 000 євро за 1 кг. Є декілька видів трюфеля: чорний (літній і зимовий), білий, китайський, проте в Європі більш розповсюджені чорні і білі зимові сорти.

Найкрасивіший гриб — мухомор

Його яскравий, червоний із білими «цяточками», капелюшок виглядає надзвичайно ефектно на тлі лісової зелені.

Найотрутіший гриб — бліда поганка

Містить аманітотоксин — дуже сильну отруту, яка не руйнується при приготуванні і не розчиняється у воді. В одному грибі отрути досить, щоб убити трьохчотириох осіб.

Найдинамічніший гриб — веселка

За одну годину він може вирости на 30 см, має неприємний запах гниючого м'яса, що приваблює комах, які сприяють поширенню спор. Молодий гриб їстівний.

Найбільш цілющий — шиїтак

Широко використовується в медицині. Знижує рівень холестерину, зменшує запалення, загоює виразки, підвищує імунітет і має багато інших корисних властивостей.

Найнезвичайніший гриб — зірковий

Зароджується під землею, має дві оболонки. Коли зовнішня оболонка лопається, гриб виходить на поверхню, а залишки верхньої оболонки утворюють своєрідну «зірку» з 5–10 променів. Забарвлення цього гриба буває різним — жовтим, білим, рожевим... Широко розповсюджений. Земляна зірка зустрічається в соснових і мішаних лісах в гористій і рівнинній місцевості від травня до листопада, хоча основний період плодоношення в липні–жовтні. Залишки здерев'янілої оболонки можна зустріти до весни.

УЧАСНИКИ ОБЛАСНОГО ДИТЯЧОГО ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО КОНКУРСУ «ГРИБИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ»

- гурток «Юні орнітологи» Голосківської ЗОШ I-III ст. Летичівського району;
- Бабков Олег, учень 6 класу Косиковецької ЗОШ I-III ст. Новоушицького району;
- Кобилінський Василь, учень 8 класу Лозівської ЗОШ I-II ст. Волочиського району;
- Іщук Анастасія, учениця 11 класу та Молодожена Єлизавета, учениця 8 класу Полонської ЗОШ I-III ст. № 6;
- Бистанчук Сергій, учень 3 класу Чемеровецького НВК № 2;
- Діянчук Каріна, вихованка гуртка «Цікава хімія» Дунаєвецької районної станції юних натуралістів;
- Заречнюк Діана, учениця 11-Б класу Ізяславського НВК «ЗОШ I-III ст. № 2, ліцею» ім. М. Островського.
- Кшевїнська Тетяна, учениця 4 класу та Мазур Марина, учениця 8 класу Іванковецького НВК Хмельницького району;
- Бондарчук Ярослав, учень 10 класу Кам'янець-Подільського НВК №3;
- Сенік Віталій, учень 10-Б класу Летичівського НВК № 2;
- Лужняк Анна, учениця 9 класу Більської ЗОШ I-III ст. ім. К.І. Геренчука Чемеровецького району;
- Мокрота Микола, учень 9 класу Сарнівської ЗОШ I-II ст. Волочиського району;
- Мартинчук Богдан, учень 10 класу Шепетівського НВК №3;
- Крижановська Валерія, Коваль Катерина та Машталер Валентина, учениці 6-А класу Хмельницького НВК № 10;
- Демчук Анастасія та Тума Катерина, вихованки гуртка юних акваріумістів Хмельницького ОЕНЦУМ;
- Домбровська Юлія, учениця 4 класу Чемеровецького НВК № 2;
- Мельник Марина, учениця 5-А класу Хмельницького НВК №10;
- колектив вихованців гуртка «Юні екологи» Староушицької СЗОШ I-III ст. Кам'янець-Подільського району;
- Атаманюк Наталія, учениця 7 класу Пилипо-Олександрівської ЗОШ I-III ст. Вінковецького району;
- Школьнік Аліна, учениця 11-А класу Хмельницького колегіуму імені Володимира Козубняка;
- експедиційний загін 4-Б класу Кам'янець-Подільського НВК № 16;
- Пастухов Андрій, учень 8 класу Вербовецької ЗОШ I-II ст. Летичівського району;
- колектив вихованців гуртка «Юні лісівники-дендрологи» Михлянської ЗОШ I-III ст. Ізяславського району;
- Ткачук Ліза вихованка гуртка «Екодизайн» Деражнянського будинку творчості дітей та юнацтва;
- колектив вихованців гуртка «Еколог» Бражинецької ЗОШ I-II ст. Полонського району;
- колектив вихованців гуртка «Юні екологи» Староушицької СЗОШ I-III ст. Кам'янець-Подільського району;
- Шпаченко Діана, Гаєвська Надія, Поліщук Ірина, учениці 8 класу Старокостянтинівської ЗОШ I-III ст.;
- Коваль Дмитро, учень 9-А класу Шепетівського НВК № 3;
- Яремчук Ілля, учень 11 класу Хмельницького НВО № 28;
- Ільєва Яна, учениця 11 класу Кам'янець-Подільського ліцею;
- Карнаух Юлія та Протасова Діана, учениці 9 класу Ярославського НВК Летичівського району;
- колектив вихованців гуртка «Юні екологи» Підгірнянського НВК Старокостянтинівського району;
- Возна Дарія, учениця 5 класу Сахновецької ЗОШ I-III ст. Старокостянтинівського району;
- Ладичук Ірина та Ліщенко Вікторія, учениці 11 класу Малоборовицької ЗОШ I-III ст. Білогірського району;
- Кірик Марина, учениця 8 класу Кузьминської ЗОШ I-III ст. Городоцького району;
- Вознюк Назарій, учень 9 класу Малокарабчіївського НВК Дунаєвецького району;
- Фіялковська Олеся, учениця 7 класу Слобідко-Рахнівської ЗОШ I-III ст. Дунаєвецького району;
- Байталюк Юлія, учениця 11 класу Мушкунинецької ЗОШ I-III ст. Дунаєвецького району;
- колектив вихованців гуртка «Екологічна студія» Дунаєвецької районної станції юних натуралістів;

— колектив вихованців гуртка «Юні лісівники» Дунаєвецької районної станції юних натуралістів;

— Кшановська Богдана, вихованка гуртка «Основи біології» Дунаєвецької районної станції юних натуралістів;

— Гіджеліцька Дана, учениця 9 класу Дунаєвецької ЗОШ I-III ст.;

— Мазур Юлія, учениця 8 класу Яблунівської ЗОШ I-III ст. Деражнянського району;

— колектив вихованців гуртка «Аптека природи» Борисівського НВК Ізяславського району;

— Булавінцева Ірина, учениця 9-Б класу та Заїка Людмила, учениця 10-А класу Ізяславського НВК № 5;

— колектив учнів 8 класу Білогірської ЗОШ I-III ст. Ізяславського району;

— Кравчук Мар'яна та Царук Богдана, учні 11 класу Поліської ЗОШ I-III ст. Ізяславського району;

— Махлай Тетяна та Заєць Макар, учні 7 класу Суловецької ЗОШ I-III ст. Летичівського району;

— Булонська Вікторія, Микиташ Руслана та Лівандовська Віта, вихованки гуртка «Юні друзі природи» Буртинської ЗОШ I-III ст. Полонського району;

— Михлюк Лариса, вихованка гуртка «Юний еколог» Полонського районного будинку творчості школярів;

— Слободянюк Анжеліка, учениця 7 класу Мирнолюбненської ЗОШ I-III ст. Старокостянтинівського району;

— Несторова Діана, учениця 4 класу Чорнянської ЗОШ I-III ст. Старокостянтинівського району;

— Закован Ріма, учениця 6 класу Морозівської ЗОШ I-II ст. Старокостянтинівського району;

— Сидорук Юлія, учениця 9 класу Ладигівської ЗОШ I-III ст. Старокостянтинівського району;

— Суліма Руслан, учень 8 класу Немиринецької ЗОШ I-III ст. Старокостянтинівського району;

— Терещук Євгенія, Тофан Марія та Левчук Тетяна, учениці 9 класу Вишнопільського НВК Старокостянтинівського району;

— Чернега Тетяна, учениця 10 класу Губчанського НВК Старокостянтинівського району;

— Кузьмич Діна, учениця 8 класу Малоправутинського НВК Славутського району;

— Широков Святослав, учень 7 класу Новоставецької ЗОШ I-III ст. Теофіпольського району;

— Олійник Катерина, учениця 8 класу Гусятинської ЗОШ I-III ст. Чемеровецького району;

— колектив вихованців гуртка «Юні мікологи» Славутського міського центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді;

— Мартинюк Дарія, учениця 3-А класу Славутської ЗОШ I-III ст. № 1;

— Дричик Марія, учениця 6-А класу та Захарчук Андрій, учень 2-Б класу Славутської ЗОШ I-III ст. № 6;

— Васильчук Вероніка, учениця 2-А класу Славутського НВК «СШ I –III ст., ліцей «Успіх»;

— Сержанюк Анастасія, Гонтар Олена та Прокопчук Ольга, учениці 7 класу Славутської ЗОШ I-III ст. № 4;

— Кобильник Анастасія, учениця 43 групи Старокостянтинівської гімназії;

— Михалюк Інна та Процюк Анна, учениці 7 класу Старокостянтинівської ЗОШ I-III ст. № 3;

— Пирожок Олена, учениця 9-В класу та Ремньова Катерина, учениця 10-Б класу Хмельницького колегіуму імені В. Р. Козубняка;

— Шиманська Маріанна, учениця 8-Б класу Хмельницької ЗОШ № 20;

— Коваль Катерина, учениця 6-А класу Хмельницького НВК № 10;

— Галецький Андрій, учень 9-Б класу Хмельницької СЗШ I-III ст. № 7;

— Венгер Олег, учень 9-Б класу Хмельницької СЗОШ № 29;

— Наліжита Тетяна, учениця 11-А класу Хмельницької СЗОШ I-III ст. № 20;

— Рибак Дарія, учениця 8-Б класу Хмельницької СЗОШ I-III ст. № 15;

— Бессарабчик Анна, учениця 9-А класу Хмельницької СЗОШ I-III ст. № 15;

— Черепакіна Олександра, учениця 10-А класу Хмельницької СЗОШ I-III ст. № 15;

— Барчук Олена, учениця 8-А класу Хмельницького НВО № 9;

— Гальчук Ольга, учениця 8 класу Хмельницького НВО № 9;

— Настеренко Ніколь, учениця 8-А класу Хмельницького НВО № 9;

— Шацький Владислав, вихованець гуртка юних акваріумістів Хмельницького ОЕНЦУМ;

— Шинкарчук Аліна, учениця 9 класу Хмельницької СЗШ I-III ст. № 7;

— Ядвіжук Юлія, учениця 9-Б класу Хмельницького технологічного багатопрофільного ліцею.

Усі юні учасники конкурсу були відзначені Хмельницьким ОЕНЦУМ відповідно до здобутих ними призових місць та рівня виконаних творчих робіт для цієї книги.

ЗМІСТ

Передмова	3	Лускатка борова.....	42
ГРИБИ ЇСТІВНІ		Лускатка золотиста.....	43
Агроцибе ранній.....	4	Маслюк звичайний.....	44
Білий гриб.....	5	Маслюк зернистий.....	45
Боровик жовтий.....	6	Меланоливка коротконога.....	46
Боровик укорінений.....	7	Мокруха клейка.....	47
Веселка звичайна.....	8	Мокруха пурпурова.....	48
Вольваріела піхвова.....	9	Мокруха рожева.....	49
Вольваріела шовковиста.....	10	Моховик жовто-бурий.....	50
Гігрофор дібровний.....	11	Моховик зелений.....	51
Гігрофор жовтувато-білий.....	12	Моховик тріщинуватий.....	52
Гігрофор пізній.....	13	Мухомор Цезарів.....	53
Глива.....	14	Опеньок літній.....	54
Гнойовик чубатий.....	15	Опеньок луговий.....	55
Гнойовик чорнильний.....	16	Печериця двокільцева.....	56
Головач довгастиий.....	17	Печериця двоспорова.....	57
Головач мішковидний.....	18	Печериця дрібнолуската.....	58
Гриб-парасолька строкатий.....	19	Печериця лісова.....	59
Грузлик.....	20	Печериця лучна.....	60
Дощовик грушоподібний.....	21	Печериця польова.....	61
Дощовик їстівний.....	22	Печериця темноволокниста.....	62
Заячий гриб.....	23	Печіночник звичайний.....	63
Зеленушка, рядовка зелена.....	24	Підберезник, або бабка темна.....	64
Зимовий гриб.....	25	Підберезник білий.....	65
Їжовик жовтий.....	26	Підберезник червоно-бурий.....	66
Клітоцибе сірий.....	27	Підберезник чорний.....	67
Клітопіл сливовий.....	28	Підосичник.....	68
Ковпак тьмяний.....	29	Плютей оленячий.....	69
Козляк.....	30	Польський гриб.....	70
Колібія веретенонога.....	31	Поплавок жовто-коричневий.....	71
Колібія лісолубна.....	32	Поплавок сірий.....	72
Колібія рудувато-сіра.....	33	Псатирела Кандолля.....	73
Лаковиця лілова.....	34	Псатирела сіро-бура.....	74
Лаковиця рожева.....	35	Рамарія гроновидна.....	75
Лисичка сіра.....	36	Рижик смачний.....	76
Лисичка справжня.....	37	Рядовка травнева, або ліофілум травневий.....	77
Листочня кучерява.....	38	Рядовка сіра.....	78
Лімацела крапчаста.....	39	Рядовка фіолетова.....	79
Ліофіл брудний.....	40	Рядовка червона.....	80
Ліофіл коричнево-сірий.....	41	Сироїжка біла.....	81
		Сироїжка болотна.....	82
		Сироїжка жовта.....	83

Сироїжка зелена.....	84
Сироїжка пурпурна.....	85
Сироїжка різнопластинчаста.....	86
Сироїжка рожева.....	87
Сироїжка синьо-зелена.....	88
Сироїжка червоно-жовта.....	89
Сироїжка харчова.....	90
Справжній чорний трюфель.....	91
Трюфель їстівний.....	92
Трюфель степовий.....	93
Часничник дрібний.....	94
Часничник дубовий.....	95
Хрящ-молочник ароматний.....	96
Хрящ-молочник дібровний.....	97
Хрящ-молочник звичайний.....	98
Хрящ-молочник осиковий.....	99
Хрящ-молочник червоно-коричневий.....	100
Цистодерма зерниста.....	101

ГРИБИ УМОВНО ЇСТІВНІ

Валуй.....	104
Дубовик, синяк.....	105
Зморшок їстівний.....	106
Зморшок конічний.....	107
Клітоцибе булавоногий.....	108
Лентин лускатий.....	109
Мухомор червоніючий.....	110
Опеньок справжній, осінній.....	111
Павутинник біло-фіолетовий.....	112
Павутинник різнобарвний.....	113
Рижик вовнянка.....	114
Рожевопластинник шовковистий.....	115
Рядовка коричнева.....	116
Сироїжка чорна.....	117
Сироїжка чорніюча.....	118
Хрящ-молочник справжній.....	119
Хрящ-молочник, гірчак.....	120
Хрящ-молочник перцевий.....	121
Хрящ-молочник повстяний.....	122
Цистодерма аміантова.....	123
Шишкогриб лускатий, лускач.....	124

ГРИБИ НЕЇСТІВНІ

Анелярія відділена.....	126
Гебелома ароматна.....	127

Гебелома клейка.....	128
Гірчак.....	129
Колібія обгорнута.....	130
Лепіота гостролузката.....	131
Лускатка руйнівна.....	132
Маслюк перцевий.....	133
Міцена ковпаковидна.....	134
Мухомор колючоголовий.....	135
Мухомор цитриновий.....	136
Отидея розсічена.....	137
Павутинник звичайний.....	138
Псатирела гідрофільна.....	139
Рядовка мильна.....	140
Сироїжка валуєвидна.....	141
Сироїжка пурпурно-коричнева.....	142
Сироїжка плямиста.....	143
Сироїжка кров'яно-червона.....	144
Строфінія синьо-зелена.....	145
Хрящ-молочник сосочковий.....	146

ГРИБИ ОТРУЙНІ

Бліда поганка.....	148
Дошовик оранжевий.....	149
Дошовик шипастий.....	150
Іноцибе звичайний.....	151
Клітоцибе білуватий.....	152
Клітоцибе восковий.....	153
Клітоцибе знебарвлений.....	154
Клітоцибе оранжево-червоний.....	155
Клітоцибе червоний отруйний.....	156
Корбан тонкий.....	157
Лепіота гребінчаста.....	158
Міцена чиста.....	159
Мухомор пантерний.....	160
Мухомор порфіровий.....	161
Мухомор смердючий.....	162
Мухомор червоний.....	163
Опеньок сірчано-жовтий несправжній.....	164
Опеньок цегляно-оранжевий несправжній.....	165
Печериця рудіюча.....	166
Рядовка біла.....	167
Сатанинський гриб.....	168
Хрящ-молочник неїстівний.....	169

УВАГА!

При збиранні та споживанні їстівних грибів пам'ятайте, що багато з них дуже схожі на отруйні гриби, які небезпечні для здоров'я і життя. Крім того, мінливість у їхньому забарвленні в останні роки значно зросла. Тому потрібно бути особливо обережними, аби уникнути отруєння. За найменших сумнівів у тих чи інших грибах, краще відмовитися від вживання їх у їжу, аніж потім лікуватися і відновлювати здоров'я.

«Гриби Хмельниччини»

Автори Валентин Говорун, Олексій Тимошук.

Консультант Світлана Волкова.

Редактор Володимир Касакович.

Технічний редактор Наталка Антонюк.

Коректор Алла Зотова.

Комп'ютерний набір: Валентин Говорун, Олександр Говорун, Сергій Говорун.

Обкладинка Тараса Тимошука.

Оригінал-макет і верстка Олексія Тимошука.

В оформленні книги використані знімки учасників конкурсу «Гриби Хмельниччини», а також з відкритих сайтів Інтернету.

Підписано до друку 05. 05. 2014 р. Формат 60x84 1/8. Гарнітура Helios Cond. Друк офсетний. Наклад 1000. Зам. №. Віддруковано у ТОВ «Поліграфіст»-2, м.Хмельницький, вул. Курчатова, 8: тел. 72-00-50. Вид. свідоцтво ХЦ №013 від 27.11.2000 р.

Гриби Хмельниччини. Навчальний посібник. Говорун В. Д., Тимошук О. О.
— Хмельницький: Поліграфіст-2, 2014. — 176 с.

У навчальному посібнику «Гриби Хмельниччини», присвяченому 90-річчю юннатівського руху в Україні та 60-річчю створення Хмельницької обласної станції юннатів, вперше в історії Хмельниччини зібрано й узагальнено відомості про їстівні, умовно їстівні, неїстівні та отруйні гриби регіону.

У книзі описано 162 види шапкових грибів, умови зростання і розповсюдження кожного окремого виду гриба на території Хмельницької області, його середовище існування — ліс, дендропарк, лісосмуга, парк, сад, степові ділянки, поле, луки, галявини, згарища, узбіччя доріг. З'ясовано у книзі й площі і типи лісів, де набули поширення відомі сьогодні види грибів, а доступний стиль подачі матеріалу тут поєднано з великою кількістю яскравих фотознімків і цікавинок.

Особливістю навчального посібника є й те, що до його створення долучились педагоги і учні-учасники дитячого еколого-краєзнавчого конкурсу «Гриби Хмельниччини», які робили фотографії шапкових грибів свого краю і надсилали на конкурс цікаві бувальщини, місцеві перекази, легенди про гриби, змістовні замітки.

Навчальний посібник «Гриби Хмельниччини» розрахований на широке практичне використання учнівською молоддю та педагогічними працівниками, любителями «тихого полювання» і природи рідного краю. Він має сприяти покращенню процесу просвітницької роботи і попередженню небезпечних отруєнь грибами серед місцевого населення.

ISBN 978-966-1502-67-2

Говорун Валентин Давидович

Народився 27 лютого 1964 року в селі Храбузна Полонського району Хмельницької області. Закінчив Вінницький державний педагогічний інститут імені Миколи Островського. Вчитель географії і біології. Лауреат премії Хмельницької міської ради 2008 і 2010 років. Член Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України». Нагороджений відзнакою премії «Скарби землі Болохівської» - 2012 року, грамотами Національної академії педагогічних наук України (2010, 2013 рр.), а також Дипломом «Краща книга Хмельниччини» за 2014 рік у номінації «Науково-популярні та природознавчі видання» за книгу «Річки Хмельниччини». Засновник серії книг «Фауна Поділля». Автор поетичних книг «Віхола думок», «Дзеркало часу», навчальних посібників «Дикі звірі Хмельниччини», «Риби, земноводні, плазуни і звірі Хмельниччини», «Птахи Хмельниччини», «Річки Хмельниччини», «Гриби Хмельниччини». Друкувався в альманахах: «Медобори» - 2,3,4,5, «Хто я?», «Хай святиться ім'я твоє», «Хай буде воля твоя», «Хліб наш насущний», «Не введи нас у спокусу», «Хай прийде царство твоє», «Ми прощаємо винуватцям нашим!», «Fatum», «Sitis», «Via», «Caractere», «Musica», «Amicitia», «Felicitas», «Urbs et vicus», «Живемо всі ми у надії», «Periculum», «Весна. Скіфія 2012», «Літо. Скіфія 2012», «Осінь. Скіфія 2012», «Зима. Скіфія 2012», «Літо. Скіфія 2013», «Осінь. Скіфія 2013» та в «Антології сучасної новелістики та лірики України» - 2009, 2010, 2012. Живе у Хмельницькому.

Тимошук Олексій Олександрович

Народився 8 серпня 1958 року в селі Щурівчики Ізяславського району Хмельницької області. У 1987 році закінчив факультет журналістики Київського державного університету. Працював у газетах «Енергобудівник» і «Трудівник Полісся» на Славутчині, «Вільне слово» та «Проскурів» у м. Хмельницькому, а з 2005 року – відповідальний секретар редакції Хмельницької обласної газети «Подільські вісті». Член Національної спілки журналістів України, нагороджений «Золотою медаллю Української журналістики» за значні особисті досягнення в журналістській творчості. О.Тимошук автор книги художньо-документальних нарисів «Війна і мир снайпера Василя Зайцева». У 2011 році упорядкував і видав «Історію міст і сіл Хмельниччини (за працями Юхима Сіцінського та Миколи Теодоровича)», а у 2012 році видав книгу-дослідження «Двірецько-Пересопницьке Євангеліє: історія. Творці. Таємниці». Співзасновник серії книг «Фауна Поділля» та співавтор навчальних посібників для учнів і студентів «Дикі звірі Хмельниччини», «Риби, земноводні, плазуни і звірі Хмельниччини», «Птахи Хмельниччини», «Річки Хмельниччини» і «Гриби Хмельниччини», створених спільно з В. Д. Говоруном та Н. І. Антонюк. Творча літературна і природничо-красознавча праця Олексія Тимошука тричі відзначена грамотами Національної академії педагогічних наук України, обласною премією імені Дмитра Прилюка, відзнакою премії «Скарби землі Болохівської» та Дипломом «Краща книга Хмельниччини» за 2014 рік у номінації «Науково-популярні та природознавчі видання» за книгу «Річки Хмельниччини».

Група краснавиць, журналістів та фотохудожників разом з ТОВ «Поліграфіст-2» випустила путівник «Туристичні маршрути Хмельниччини», у якому вміщено опис восьми туристичних маршрутів визначними та історичними місцями області. З питань придбання путівника звертатися за телефоном (0382) 72-00-50.

